

ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของ
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

THE STUDY OF CONCEPT OF A BUDDHIST SUSTAINABLE DEVELOPMENT
ACCORDING TO VEN. PHRA DHAMMAPITAKA'S
(P.A.PAYUTTO'S) VIEWPOINT

นางสุทธิพร รัตนธรร ศรัทธา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของ
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

นางสุทธิพร รัตนธรร ศรีธธา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE STUDY OF CONCEPT OF A BUDDHIST SUSTAINABLE DEVELOPMENT
ACCORDING TO VEN. PHRA DHAMMAPITAKA'S
(P.A.PAYUTTO'S) VIEWPOINT**

Mrs. Suthiporn Ratanathorn Satha

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ประธานกรรมการ
(พระเมธีรัตนดิลก, ดร.)

.....กรรมการ
(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

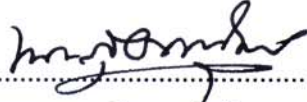
.....กรรมการ
(พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ.ดร.)

.....กรรมการ
(ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร)

.....กรรมการ
(ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ
	พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ.ดร.	กรรมการ
	ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร	กรรมการ

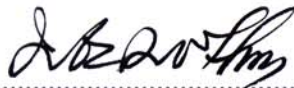
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

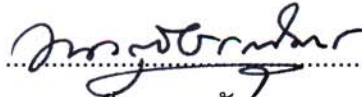
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนดิลก, ดร.)

กรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาทวิ มหาปถุโธ, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร)

กรรมการ

(ดร.วุฒินันท์ ก้นทะเตียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาทวิ มหาปถุโธ, ผศ.ดร.

กรรมการ

ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

ผู้วิจัย : นางสุทธิพร รัตนธร ศรีทธา

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมมานูวัตร, ผศ.ดร. ป.ธ.ศ., M.A., Ph.D.

: พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ.ดร. ป.ธ.ศ., พธ.บ., M.A., Ph.D.

: ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร ป.ธ.ศ., พธ.บ., M.A., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๔ เมษายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ ๒) เพื่อศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

ผลการวิจัยพบว่า

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ มีบ่อเกิดมาจากการพัฒนาโลกเฉพาะด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดปัญหาวิกฤติต่อสิ่งแวดล้อมในยุคสภาพแวดล้อมได้มีการตั้งคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ได้จัดทำรายงานสำคัญชื่อ OUR COMMON FUTURE บัญญัติศัพท์”การพัฒนาที่ยั่งยืน” ต่อมาได้นำมาเป็นเป้าหมายของการพัฒนาโลกโดยกำหนดแผนปฏิบัติการ ๒๑ อันมีแนวทางพัฒนาระบบนิเวศน์เพิ่มขึ้นมาคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งใช้วิธีทางเศรษฐศาสตร์เป็นตัวชี้วัด มีอุปสรรคที่รากฐานแนวคิดพิชิตธรรมชาติแบบประนีประนอมในระบบทุนนิยม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ด้วยการ

ยอมรับและยับยั้งความต้องการประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตอยู่ได้อย่างเท่าเทียมและยุติธรรม

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) มีที่มาจากหลักพุทธธรรมซึ่งเป็นระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง แต่มีได้ใช้ชื่อว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน ท่านแสดงมุมมองวิธีการแก้ปัญหาขององค์การสหประชาชาติ พร้อมทั้งเสนอแนวทางการพัฒนาด้วยหลักมัชฌิมาปฏิปทา ไตรสิกขา และหลักมัตตัญญุตาน ที่เป็นกระบวนการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตของคนทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาอย่างบูรณาการ มีตัวชี้วัดที่เป็นรูปธรรม เรียกว่า สุขภาวะองค์รวมทำให้เกิดความสุขที่ไม่เบียดเบียนธรรมชาติแวดล้อม แต่กิเลส ได้แก้ ตัณหา มานะ และมิถนาภิภูฏฐิ ยังเป็นอุปสรรคที่คนต้องแก้ไขเพื่อประโยชน์อันอันอำนวยการสันติสุขแก่ มนุษย์และธรรมชาติต่อไป

เมื่อเปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งสองเรื่องแล้ว พบว่า มีแนวทางการแก้ปัญหา ที่คน แต่การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธเฟื่องมองคุณค่าและปัญหาอุปสรรคของคนลึกละเอียดถึงขั้น กิเลส เนื่องมาจากรากฐานแนวคิดที่แตกต่างกัน คือ แบบตะวันตกแยกคนออกจากธรรมชาติและ พึ่งรับประโยชน์ ในฐานะเจ้าของธรรมชาติ อันเป็นอุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนตลอดมาเป็น เวลานาน อีกทั้งตัวชี้วัดแบบเศรษฐศาสตร์ไม่มีความละเอียดพอกับค่าของความจริงตาม ธรรมชาติ ส่วนการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) มีรากฐาน ความคิดว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ อยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย เช่นเดียวกัน จึงสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน

Thesis Title : The Study of the Concept of the Buddhist Sustainable Development According to Ven. Phra Dhammapitaka's (P.A.Payutto's) Viewpoint

Researcher : Mrs. Suthiporn Ratanathorn Satha

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Suthithammanuwat, Dr. Pali IX.,M.A.,Ph.D.

: Phramahatawee Mahāpañño, Dr. Pali IX.,B.A, M.A., Ph.D.

: Dr.Sanoh Padoongchatra Pali IX.,B.A, M.A., Ph.D.

Date of Graduation : April 4, 2011

ABSTRACT

This thesis is of three objectives :- 1) to study the sustainable development in the United Nations 2) to study the Buddhist sustainable development in Ven.Phra Dhammapitaka's (P.A.Payutto's) viewpoint 3) to comparatively study the sustainable development in the United Nations and that in Ven. Phra Dhammapitaka's (P.A.Payutto's) viewpoint.

The research is of the following results :-

The sustainable development of the United Nations is source of the directly world economy development of the United Nations which the causes of the environmental crisis to arise in the internationally environmental age in which there was the establishment of The World Commission on Environment and Development, which made an important report called OUR COMMON FUTURE, to set up the term, "Sustainable Development." Later on, "The Sustainable Development" was brought to be the aim of making Agenda 21, to be the way of develop ecology to be more developed together with the economic development at which the economic methodology

is the measurement. Such the development is of the obstacles based on the way of thought to win the nature, to compromise in the system of the capitalism in order to develop the life quality by accepting and stopping the demand from the natural benefit for the present and the future generations to live in equivalence and the justice.

The Buddhist sustainable development in Ven. Phra Dhammapitaka's (P.A. Payutto's) viewpoint is originated from the principles of Buddhadhamma which in really the sustainable development, but the terms "Sustainable Development" are not used. Phra Dhammapitaka's (P.A. Payutto's), showed his viewpoint in solving the problem of the sustainable development in the United Nations including the propose of the sustainable development with the principle of Majjhimāpaṭipadā, Tisikkhā, and mattaññutā, three of which are the processes of leading the people's lives, on the sides of behavior, minds, and wisdom in the form of integration. This type of development is of the measurement as the formality called Co-operated well-being which cause the happiness which does not disturb the environmental nature, but, however, the three defilements :- Tanhā, Māna, and Micchādītthi which are the obstacles which the human beings must improve for their peaceful happiness.

From the comparison of the Sustainable Development of both the mentioned Sustainable developments ; it is found that the ways to solve the problems depend on the people, but The Buddhist sustainable development emphasize people's values and the people's deep problems up to the state of defilements owing to the different basic thoughts. That is to say, in the western type, the peoples are separated from the nature and they should receive the benefits as the owners of the nature, the fact of which in the obstacle to the sustainable development from that time up to now. On the other hand, the economic measurement is not substitute enough to cost of the natural truth. Regarding The Buddhist Sustainable Development in Ven. Phra Dhammapitaka's (P.A. Payutto's) viewpoint, there is a basic thought that the human being are one part of the nature and are under the system of the relationship of the cause and the factor in the same way as the nature. Thus, the human beings can lead their lives together in harmony.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับคัดเลือกให้ได้รับทุนสนับสนุนวิทยานิพนธ์นิตยภัตศึกษาของพระมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วชิรเมธี ประจำปี ๒๕๕๓ เนื่องจากเป็นวิทยานิพนธ์ที่มีสาระในการนำพุทธธรรมมาใช้แก้ปัญหาสังคม ทำให้สังคมเข้มแข็ง โดยที่สามารถนำธรรมไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งผู้วิจัยขอระบุนามพระคุณเจ้าไว้เพื่อกราบนมัสการขอขอบพระคุณ ณ ที่นี้ พร้อมทั้งบรรดาราายนามทุกท่านต่อไปนี้ ด้วยความสำนึกกตัญญูตลอดไป

ผู้วิจัยจบการศึกษาปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิตศึกษาต่อทางกฎหมายอย่างต่อเนื่องเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้อ่านบทความสัมภาษณ์พิเศษ พระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ในขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ชั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ในนิตยสารฉบับหนึ่ง จึงได้ศึกษาค้นคว้าผลงานนิพนธ์ของท่าน ต่อมาเกิดเป็นแรงบันดาลใจให้ศึกษาต่อระดับบัณฑิตศึกษาสาขาวิชาพระพุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้รับความรู้เพิ่มเติมในทางปริยัติและปฏิบัติตลอดมาเป็นอย่างยิ่ง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ เพราะความเมตตาสั่งสอนชี้แนะแนวทางช่วยเหลืออย่างดีเยี่ยมจากท่านเจ้าคุณอาจารย์พระสุธีธรรมานุวัตร ตั้งแต่ดำรงตำแหน่งคณบดีคณะพุทธศาสตร์ กระทั่งปัจจุบันท่านรับตำแหน่งคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และอาจารย์พระมหาทวิ มหาปัญญา ผศ.ดร. ที่ให้คำแนะนำวิธีการเขียนวิทยานิพนธ์อย่างหนักแน่น ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร ซึ่งท่านได้สละเวลาอ่านต้นฉบับทุกหน้าโดยละเอียดจนสัมฤทธิ์ประโยชน์ พระครูใบฎีกาสันนันท ยกรุกข และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ผู้อำนวยการความสะดวกตั้งแต่การเรียนจนส่งงานวิทยานิพนธ์

อาจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ผู้ตรวจแก้ไขบทคัดย่อภาษาอังกฤษ และคุณบริบูรณ์ ศรีธรรมาสามีของผู้วิจัยที่ช่วยแปลบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษ รวมถึงเพื่อนนิสิตภาคพิเศษในรุ่นที่ ๑๙ ทุกท่านที่ให้กำลังใจ โดยเฉพาะคุณปณมพร ตะละภักดิ์ ที่ช่วยเหลือและให้คำปรึกษาที่เป็นประโยชน์กับภารกิจงานของผู้วิจัยทุกประการ

ความดีอันเป็นกุศลและความสำเร็จของวิทยานิพนธ์นี้ ขอถวายบูชาพุทธธรรม และขอถวายเป็นการนมัสการบูชาครูอย่างยิ่งต่อท่านเจ้าคุณพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนอันเป็นรากฐานของวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ผู้วิจัยขออุทิศกุศลทั้งหลายให้แก่บิดาชื่อคุณสัมพันธ์ รัตนธร และมารดาชื่อคุณกิ่งแก้ว รัตนธร บุรพาจารย์ผู้ล่วงลับแล้ว ท่านทั้งสองมีความรักเมตตาบุตรเป็นอย่างสูง ได้ปลุกฝังให้ผู้วิจัยเป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา และการพร่ำสอนอบรมให้บุตรเป็นผู้จิตใจเอื้อเฟื้อ เสียสละให้แก่บุคคลอื่นก่อนตนเสมอ นับว่าเป็นพื้นฐานแห่งการเรียนรู้พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

นางสุทธิพร รัตนธร ศรีธรรมา

๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญตาราง	ฎ
สารบัญภาพ	ฏ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ ขอบเขตในการวิจัย	๘
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	๑๑
๒.๑ ป่อเกิดและที่มา	๑๑
๒.๑.๑ การพัฒนาเศรษฐกิจโลกขององค์การสหประชาชาติ	๑๑
๒.๑.๒ ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ	๑๔
๒.๑.๓ โลกยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ	๒๔
๒.๑.๔ คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา	๒๘
๒.๒ ความหมาย	๓๑
๒.๒.๑ นิยามและนัยสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนของ องค์การสหประชาชาติ	๓๓
๒.๒.๒ รายงานสำคัญแห่งโลกชื่อ OUR COMMON FUTURE	๓๖
๒.๓ หลักการและแนวคิด	๓๘

๒.๓.๑	เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	๔๑
๒.๓.๒	แนวทางการแก้ปัญหาของการพัฒนาที่ยั่งยืนของ องค์การสหประชาชาติ	๔๒
๒.๓.๓	แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของ องค์การสหประชาชาติ	๔๓
๒.๔	ตัวชี้วัด	๔๖
๒.๕	อุปสรรค	๔๙
๒.๕.๑	แนวความคิดแบบตะวันตก	๔๙
๒.๕.๒	แนวความคิดประนีประนอมกับธรรมชาติ	๕๓
๒.๕.๓	ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม	๕๔
๒.๖	ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	๕๖
๒.๗	สรุป	๕๗
บทที่ ๓	การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)	๕๙
๓.๑	บ่อเกิดและที่มา	๕๙
๓.๑.๑	ที่มา	๕๙
๓.๑.๒	พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) แสดงมุมมองต่อการพัฒนา ที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	๖๐
๓.๒	ความหมาย	๗๔
๓.๓	หลักการและแนวคิดการ	๗๖
๓.๓.๑	เป้าหมาย	๗๙
๓.๓.๒	หลักพุทธธรรมที่สำคัญ	๘๐
๓.๓.๓	แนวทางแก้ปัญหา	๙๐
๓.๔	ตัวชี้วัด	๙๘
๓.๕	อุปสรรค	๙๙
๓.๕.๑	ปัจจัยธรรม	๑๐๐
๓.๕.๒	มิชฌาภิวัตินิ	๑๐๒
๓.๕.๓	การแก้ปัญหาแบบแยกส่วนและไม่ต่อเนื่อง	๑๐๓
๓.๖	ประโยชน์	๑๐๕
๓.๗	สรุป	๑๐๖

บทที่ ๔	เปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)	๑๐๘
๔.๑	ความหมาย	๑๑๐
	๔.๑.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	
	๔.๑.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)	
	๔.๑.๓ เปรียบเทียบความหมาย	
๔.๒	หลักการและแนวคิด	๑๑๓
	๔.๒.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	
	๔.๒.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)	
	๔.๒.๓ เปรียบเทียบหลักการและแนวคิด	
๔.๓	แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน	๑๑๘
	๔.๓.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	
	๔.๓.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)	
	๔.๓.๓ เปรียบเทียบแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน	
๔.๔	ตัวชี้วัด	๑๓๐
	๔.๔.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	
	๔.๔.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)	
	๔.๔.๓ การเปรียบเทียบตัวชี้วัด	
๔.๕	อุปสรรค	๑๓๙
	๔.๕.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	
	๔.๕.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)	
	๔.๕.๓ เปรียบเทียบอุปสรรค	
๔.๖	ประโยชน์	๑๕๐
	๔.๖.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	
	๔.๖.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)	

๔.๖.๓ เปรียบเทียบประโยชน์

บทที่ ๕	สรุปและข้อเสนอแนะ	๑๕๙
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๕๙
๕.๑.๑	การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	๑๕๙
๕.๑.๒	การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)	๑๖๑
๕.๑.๓	เปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับ การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)	๑๖๔
๕.๒	ข้อเสนอแนะในการวิจัย	๑๖๗
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๖๗
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ	๑๖๘
๕.๒.๓	ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	๑๗๐
	บรรณานุกรม	๑๗๑
	ประวัติผู้วิจัย	๑๘๕

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๔.๑	เปรียบเทียบประเด็นสำคัญที่ต่างกันคือการพัฒนาคน	๑๒๙
๔.๒	เปรียบเทียบระหว่างการพัฒนาที่ยั่งยืนของ UN และ ทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)	๑๕๒
๔.๓	ความเหมือนกัน	๑๕๖
๔.๔	ความแตกต่างกัน	๑๕๖

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑.๑	แบบจำลองมโนทัศน์การพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ	๒
๑.๒	กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)	๙
๒.๑	วงจรแห่งความชั่วร้ายจากการพัฒนา	๑๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี.(ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จูฬวรรค (ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	อุปรปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.น.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	นิตานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	สพายนวค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จกุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จกุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตะกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)
อภิ.ก.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	ภิกขุณีวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ม.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.จู.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	จูฬวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ป.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	ปริวารวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(ไทย) =	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ.	(ไทย) =	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ.	(ไทย) =	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฎิกวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มู.อ.	(ไทย) =	ทีฆนิกาย ปปัญจสุทนี มัชฌิมปิณฑาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สั.ส.อ.	(ไทย) =	สังยุตตนิกาย สारัตถปกาสินี สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สั.สพ.อ.	(ไทย) =	สังยุตตนิกาย สारัตถปกาสินี สพายตนวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สั.ม.อ.	(ไทย) =	สังยุตตนิกาย สारัตถปกาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.ง.ท.ก.อ.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.ง.ท.ก.อ.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ทุกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.ง.ติ.ก.อ.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ติกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.ง.จ.ต.ก.อ.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี จตูกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.ง.ป.ณ.จ.ก.อ.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ปัญจกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.ง.ฉ.ก.ก.อ.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ฉกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.ง.อ.ฎ.ก.ก.อ.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี อฎฐกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อุทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อิ.ติ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อิติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา สุตตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี วิมานวัตถุอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถ.ร.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย สัทธัมมปัชโชติกา มหานิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย สัทธัมมปัชโชติกา จูพนิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย สัทธัมมปกาสินี ปฏิสัมภีทามรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อโลกเริ่มมีการพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ กระทั่งถึงสังคมมนุษย์มีความเจริญทางวัตถุจากยุคอุตสาหกรรม เข้าสู่ยุคเทคโนโลยี ยุคอวกาศ ยุคแห่งข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดนที่เรียกว่า ยุคโลกาภิวัตน์ สิ่งที่เป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญในด้านต่างๆ ของการพัฒนาเหล่านั้นทั้งหมด คือเทคโนโลยี ซึ่งทำให้โลกพัฒนาอย่างถึงที่สุด^๑ แต่ในขณะที่มนุษย์พร้อมด้วยวัตถุปรนเปรอความสุข ความคล่องแคล่ว ความสะดวกสบายที่เป็นการแสดงถึงความเจริญ ด้วยความสามารถของมนุษย์อย่างแท้จริงนั้น กลับพบว่าการดำเนินชีวิตในช่วงระยะเวลาตลอดทศวรรษที่ผ่านมาได้เกิดความผิดพลาดเพราะความเจริญที่มาจากการพัฒนาที่ผ่านมานั้นเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนกลายเป็นปัญหาสำคัญของโลกในเวลานี้ คือ เรื่องสิ่งแวดล้อม^๒

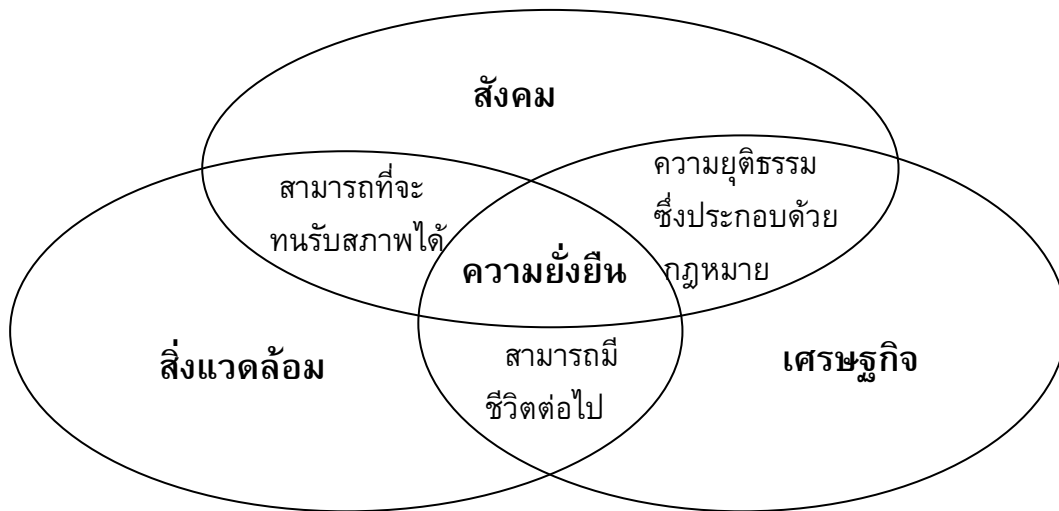
การที่องค์การสหประชาชาติได้มีการจัดประชุมสุดยอดในเรื่องของโลก (Earth Summit) ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ นั้น เนื่องมาจากปัญหาสำคัญอันดับแรกของโลกในศตวรรษนี้ คือ เรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ปัญหาดังกล่าวได้หยั่งรากลึกพร้อมส่งผลให้เกิดความเสียหายทวีความรุนแรงรุกรามกว้างขวางมากขึ้นเป็นอย่างยิ่ง ด้วยปรากฏตามรายงานของคณะกรรมการโลกว่าด้วย สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Commission on Environment and Development) ที่ได้ประกาศหลักการแห่งสิ่งแวดล้อม และวางแผนปฏิบัติการตามมติเห็นชอบจากประเทศสมาชิก เรียกว่า Agenda 21 เพื่อดำเนินการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับทศวรรษ ๑๙๙๑-๑๙๙๙ และศตวรรษที่ ๒๑^๓ พร้อมกับบัญญัติคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) นี้ เป็นเป้าหมายของการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกต่อไป

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๙๒.

^๓ Commission on Sustainable Development : CSD "Our common future" UN, 1987.

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ มีความพยายามบรรลุถึงผลสัมฤทธิ์แห่งการพัฒนาโลกของเราอย่างยิ่ง โดยบัญญัติวางแนวทางที่มุ่งเน้นให้มนุษย์ปฏิบัติการประนีประนอมกับธรรมชาติ และดำเนินชีวิตอย่างมีเศรษฐกิจดี โดยธรรมชาติอยู่ได้ด้วยปรากฏตามภาพแบบจำลองที่แสดงการประยุกต์มโนทัศน์เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ขององค์การสหประชาชาติ^๕

ภาพที่ ๑.๑ แบบจำลองมโนทัศน์การพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ

และถึงแม้ว่าการพัฒนาของโลกกำลังเดินทางไปสู่เป้าหมายดังกล่าว แต่ปัจจุบันโลกกำลังประสบปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมในชั้นวิกฤติ “Global Warming” เป็นปัญหาที่ต้องยอมรับว่า ภาววิฤติที่รุนแรงที่สุด ณ เวลานี้ ภัยอันตรายแห่งภาวะโลกร้อนได้เกิดขึ้นจริง^๖ ซึ่งครั้งนั้นเราเคยเข้าใจว่าปัญหานี้ คงจะค่อยเป็นค่อยไปทีละน้อย แต่ความจริงกลับเกิดขึ้นฉับพลัน กลายเป็นวาระเร่งด่วนระดับโลก นั่นก็ย่อมหมายความว่า ทรัพยากรธรรมชาติได้ร่อยหรอลงไปอย่างมากมายมหาศาลแล้ว ซ้ำร้ายการที่ประชากรโลกเพิ่มมากขึ้นเท่าไรก็เป็นผลให้การระบายของเสียให้แก่โลกมากขึ้นเท่านั้น อย่างเช่นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์มากขึ้นจนมีสภาพก๊าซเรือนกระจกที่หนา มั่นกลับคืนสู่สภาพแวดล้อมเป็นสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ถึงเวลามารื้อระบบพัฒนาคนกันใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๐.

^๖ CSD “Model concept Sustainable Development of UN”, May 2005.

^๗ AL Gore, AN INCONVENIENT TRUTH, คุณากร วาณิชยวิรุฬห์ แปล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๓.

ระหว่างโลกกับดวงอาทิตย์ มีผลให้น้ำในมหาสมุทรมีอุณหภูมิที่อุ่นขึ้นในระดับอันตราย ธารน้ำแข็งทุกแห่งของโลกกำลังละลาย โอโซนเกิดแหวงโหว่ด้วย CFC สารเคมีที่อยู่ใน เครื่องปรับอากาศเครื่องทำความเย็นทั้งหลาย ขณะนี้เป็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนของมนุษย์บน โลก^๗

เมื่อหันกลับมามองประเทศไทยของเราซึ่งขานรับการพัฒนาประเทศตามกระแส แห่งการพัฒนาโลกขององค์การสหประชาชาติ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ ประเทศไทยเข้าสู่ยุคการ พัฒนาที่เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง โดยกำหนดเป็นนโยบายการบริหารประเทศแบบพัฒนาความ เจริญทางเศรษฐกิจให้ถึงมือประชาชนโดยทั่วถึง^๘ ในฐานะประเทศด้อยพัฒนาในขณะนั้น ประเทศของเราก้าวขึ้นมาอยู่ในระดับประเทศกำลังพัฒนา และปัจจุบันประเทศไทยโดย คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ถึง ฉบับที่ ๑๐ แล้วอีกทั้งกำหนดให้เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้เป็นวาระแห่งชาติ^๙ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่เกิดขึ้นในประเทศเราเช่นการลดลงของป่าไม้ ตลอดจนอุบัติเหตุที่มีสาเหตุมาจากการขาดสมดุล ทางธรรมชาติแวดล้อม มลภาวะ สภาพวิบัติภัยจากความแห้งแล้ง หรือ อุทกภัยที่เกิดบ่อยครั้ง ขยะจำนวนมากมายมมหาศาลเป็นปัญหาสำคัญระดับชาติ ดูเหมือนเรากำลังต้องหยุดคิด ประเมินผลของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาไปนั้นว่า สาเหตุใดกันแน่ที่สำคัญที่สุดของปัญหา สิ่งแวดล้อม^{๑๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) คือคำตอบของพระพุทธศาสนาที่มีให้แก่โลก^{๑๑} ในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างชัดเจน ท่านฯ เป็นพระสงฆ์ที่เป็นแบบอย่างของชีวิตตาม อุดมคติทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นระบบปัญญาอันสูงสุดของมนุษย์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีปัญญาเลิศอย่างยากที่จะหาได้ในโลก ท่านฯ ได้รับเชิญให้สอนพระพุทธศาสนา ในมหาวิทยาลัย Harvard University Cambridge Massachusetts ท่านฯ เป็นคนไทยคนแรก ที่ องค์กรยูเนสโกได้ถวายรางวัล การศึกษาเพื่อสันติภาพประจำปี ๒๕๓๗ และในปีพ.ศ. ๒๕๔๐ รัฐบาลไทยได้เสนอชื่อท่านฯ ให้เข้ารับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ในทางพระพุทธศาสนามี หนังสือที่ยิ่งใหญ่อยู่สามเล่ม คือ พระไตรปิฎก คัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่รจนาโดยพระพุทธโฆษาจารย์

^๗ AL Gore, "EARTH IN THE BALANCE", (Boston : Houghton Mifflin Co., 1992).

^๘ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, "สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ : ความเป็นมา", วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕).

^๙ เรื่องเดียวกัน, ปีที่ ๔๓ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน, ๒๕๔๘).

^{๑๐} ผู้อำนวยการเพื่อปรับโครงสร้างบริหารจัดการและองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม, สิ่งแวดล้อมและ การพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

^{๑๑} ประเวศ วสี, "สัมภาษณ์พิเศษ", สารคดี, ฉบับที่ ๑๖ ปีที่ ๑๔ (ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๑) : ๘๐.

และหนังสือพุทธธรรม โดยท่านเจ้าคุณฯ เป็นงานนิพนธ์ที่มีคุณค่าเป็นเพชรน้ำหนึ่งทางปัญญาของโลก และเป็นรากฐานที่สำคัญของความเจริญก้าวหน้าในการศึกษาพระพุทธศาสนาในอนาคต^{๑๒} ท่านฯ มุ่งมั่นอุทิศให้แก่งานเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยใช้ปัญญาไตร่ตรองบนพื้นฐานของเหตุและผล ว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่ได้อยู่โดดๆ แต่ดำรงอยู่อย่างเชื่อมโยงกันตามเหตุและปัจจัยตามหลักอิทัปปัจจยา ซึ่งสอนให้เราเห็นว่า การแสดงความรู้ที่แท้จริงนั้น คือการแก้ปัญหาของมนุษยชาติ^{๑๓}

เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) นี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงปาฐกถา ณ หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ท่านเจ้าคุณฯ ได้กล่าวถึง แนวความคิดในการพัฒนาโลกให้ยั่งยืนกับวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมขององค์การสหประชาชาติ นั้น ไม่เพียงพอกับการแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง ซึ่งท่านเจ้าคุณฯ มีความเห็นว่า พระพุทธศาสนา บัญญัติแนวทางแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างแท้จริง ลึกซึ้ง ตรงตามเหตุที่เกิดของปัญหา และสามารถทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้มั่นคงไปกว่านั้น เพราะเหตุว่า การที่มนุษย์ประนีประนอมกับธรรมชาติหมายถึง การพัฒนาด้านพฤติกรรมของมนุษย์ด้านเดียว และยังเป็นไปอย่างที่มนุษย์ต้องฝืนใจ ไม่สุขจริง ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาแบบแยกส่วนและขณะที่มนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๐ มิได้แก้ไขปรับปรุงพัฒนาความคิดจิตใจของตน เคยอยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ตัณหา มานะ ทิฏฐิอย่างไร และตราบไต่ที่มนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๑ ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของกิเลสชุดเดียวกันนั้นเหมือนเดิม^{๑๔} การพัฒนาที่ยั่งยืนก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้กับโลกตราบนั้น

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้น เป็นความคิดเห็นที่มาจากกรณำหลักพุทธธรรม อันเป็นระบบความรู้เรื่องธรรมชาติหมดทั้งสิ้น นับว่าเป็นหลักความรู้เรื่องของชีวิต และโลกเป็นรากฐานของหลักประพฤติปฏิบัติ หรือจริยธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งชี้ทางแก้ปัญหาของมนุษย์ด้วยความรู้ที่ถูกต้องสอดคล้องกับสภาพตามเป็นจริงของชีวิตและโลก ระบบความรู้นี้ เริ่มต้นที่ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าอันเป็นความรู้ในสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มิใช่การเก็งทาย^{๑๕} แต่เป็นเรื่องกฎเกณฑ์ที่มีอยู่จริงตามธรรมดา หรือ

^{๑๒} ศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไล, คำนำหนังสือพุทธธรรมในการพิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘).

^{๑๓} วิชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, "สัมภาษณ์พิเศษ", สารคดี, ฉบับที่ ๑๖๖ ปีที่ ๑๔ (ธันวาคม ๒๕๔๑) : ๘๒.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^{๑๕} ศาสตราจารย์ระวี ภาวิไล, อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๓,๕,๗.

ธรรมชาตินั้นเอง การนำระบบความรู้เรื่องธรรมชาติตามเป็นจริงของพระพุทธศาสนามาใช้ แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในเชิงปฏิบัติการนั้น แตกต่าง กับหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ ปรากฏตามที่ ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายไว้ โดยสรุปว่า นอกจากการมีเศรษฐกิจเจริญได้ และธรรมชาติก็อยู่คู่กันไปในั้น ต้องเริ่มมาจากการพัฒนาคน และต้องพัฒนาแบบองค์รวม ซึ่งเป็นการพัฒนาทางพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ให้ประสานเกื้อหนุนสอดคล้องกัน จึงเป็นหนทางที่ทำให้การพัฒนาถูกต้องและยั่งยืนนำไปสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน^{๑๖} ถ้าจะแก้ปัญหาของโลกให้สำเร็จนำมนุษย์ไปสู่ชีวิตที่ดั่งงามมีความสุขอย่างอารยชนผู้มีอารยธรรมที่แท้จริงได้ มนุษย์ต้องต้องดำเนินชีวิตเป็นระบบและต้องพัฒนาให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลโยงประสานกันครบทั้งสามด้าน คือ ตัวมนุษย์เอง สังคม สิ่งแวดล้อม และการพิจารณาให้ตลอดรวม เรียกว่า ระบบองค์รวมสมบูรณ์^{๑๗}

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาแนวคิดหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะในงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ซึ่งท่านเป็นคนไทยคนแรกที่น่าเรื่องนี้ขึ้นกล่าวปรากฏพร้อมทั้งแสดงแนวคิดและวิธีการแก้ไขด้วยหลักการคำสอนของพระพุทธศาสนา และจากการค้นคว้าเอกสารอ้างอิงในงานวิจัยนี้ พบว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development เป็นงานนิพนธ์เล่มเดียวเท่านั้นที่ได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศและได้จัดพิมพ์ขึ้นอย่างต่อเนื่องอีกด้วย เพื่อบรรณาการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งในงานวิจัยนี้ เรียกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนแบบพุทธ รวมทั้งนำเสนอวิธีการประยุกต์ใช้พุทธวิธีแก้ปัญหาเชิงบูรณาการสู่ภาคปฏิบัติ เพื่อพัฒนามนุษย์ สังคม เทคโนโลยีซึ่งส่งผลถึงเป้าหมายสูงสุดที่หมายถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำหรับการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าของมนุษย์สืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ พระพุทธศาสนาโดยพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และสาระสำคัญ อย่างไร

๑.๓.๒ สาเหตุที่ทำให้การพัฒนาขององค์การสหประชาชาติดำเนินการพัฒนาแล้วแต่ไม่ยั่งยืน เพราะอะไร

๑.๓.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบวิธีการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กับการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง

๑.๔.๒ การประนีประนอม หมายถึง การที่ทั้งสองฝ่ายต่างต้องยอมลดหย่อนความต้องการของตน เพื่อให้แต่ละฝ่ายต่างก็ได้สิ่งที่ตนต้องการบ้าง

๑.๔.๓ สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ และชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้น โดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น

๑.๔.๔ ธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ ภาพภูมิประเทศที่เป็นไปเองโดยมิได้ปรุงแต่ง

๑.๔.๕ การประยุกต์ หมายถึง กระบวนการนำเอาหลักการ ทฤษฎี สู่อการใช้ในภาคปฏิบัติ

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึง หลักการพัฒนาสู่ความเจริญที่ เรียกว่า จักร แปลว่า ล้อ มีอยู่ ๔ ประการ คือ ๑ ปฏิรูปเทสวาสะ การอยู่ในประเทศหรือถิ่นที่เหมาะสมที่ควร กล่าวคือการใช้ชีวิตอยู่ในที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี นั้นเอง และ ประการที่ ๒. สัมปยุตฺตสสยะ ๓. อัตตสัมมาปณิธิ ๔. ปุพเพกตปุญญตา ในหนังสือเรื่อง ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม^{๑๕} ในขณะที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระเมธีธรรมาภรณ์ ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญ

^{๑๕} พระเมธีธรรมาภรณ์, ธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งปรากฏในคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสอนให้ มนุษย์ปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างเป็นผู้พิทักษ์ธรรมชาติ และมีสัมมาทิฏฐิกับธรรมชาติเนื่องจากมนุษย์มีหน้าที่ตอบแทนคุณของธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทับยืนแสดงความกตัญญูรู้คุณต้นศรีมหาโพธิ์โดยเอาพระหัตถ์ขวาทาบบนพระหัตถ์ซ้ายจ้องพระเนตรไม่กระพริบไปที่ต้นศรีมหาโพธิ์ที่พระองค์ตรัสรู้เป็นเวลา ๗ วัน และพระองค์สอนให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติ โดยการปลูกป่า ต้นน้ำ ลำธาร เป็นบุญกุศลสูง เพราะเป็นประโยชน์ต่อสังคมมีปรากฏอยู่ใน "วนโรปสูตร" เป็นต้น

๑.๕.๒ Albert Arnold Gore ในฐานะนักอนุรักษ์สภาพแวดล้อม (Environmentalist) อาจารย์มหาวิทยาลัย อดีตรองประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาที่ ๔๕ ในรัฐบาลคลินตัน ช่วงปี ค.ศ. ๑๙๙๓ – ๒๐๐๑ หลังจากเพียรศึกษาเรื่องภาวะโลกร้อนมากกว่า ๓๐ ปี Al Gore ได้เก็บรวบรวมข้อมูลมากมาย วิฤตสภาพอากาศเป็นเรื่องร้ายแรงมาก นักวิทยาศาสตร์ราว ๒,๐๐๐ คน จากนักร้อยประเทศที่ทำงานมาตลอด ๒๐ ปี ท่ามกลางความร่วมมือทางวิทยาศาสตร์อย่างมากที่สุดในประวัติศาสตร์ได้ฉันทามติอย่างชัดเจนร่วมกันว่า ประชาคมโลกจะต้องร่วมมือกันแก้ไขวิฤตภาวะ โลกร้อน ทั้งนี้ Al Gore กล่าวเพื่อกระตุ้นเตือนให้ประชาชนตระหนักในเรื่องวิฤตสภาพอากาศกับความเปลี่ยนแปลงสำคัญในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมาเกี่ยวกับสาระที่แท้จริงและคุณลักษณะของสังคมอเมริกา ปัญหาสภาพแวดล้อมของประเทศสหรัฐอเมริกา และภาวะโลกร้อน อาทิ เรื่องปัญหาการกำจัดขยะ ปัญหาประชากรกับการบริโภคนิยม

๑.๕.๒.๑ หนังสือเรื่อง Earth in the Balance^{๑๙} เป็นผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์ไม่ถึงปีที่ได้รับตำแหน่งรองประธานาธิบดีและทำหน้าที่ในตำแหน่งนี้อยู่ถึง ๘ ปี จากการรวบรวมข้อมูลประเด็นระบบนิเวศวิทยา พื้นฐานวิฤตสภาพอากาศ ปัญหาประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การปฏิวัติทางเทคโนโลยี และส่วนที่เปราะบางที่สุดของระบบนิเวศของโลก กำลังเสื่อมโทรมลง

๑.๕.๒.๒ หนังสือเรื่อง An Inconvenient Truth^{๒๐} ซึ่งใช้ชื่อภาษาไทยว่าโลกร้อน ความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง และจัดทำเป็นสารคดีออกฉาย ในปี ค.ศ. ๒๐๐๖ AL GORE บรรยายเรื่องปัญหาโลกร้อนอย่างเห็นภาพชัดเจนและน่ากลัว นำเสนอปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมของโลกในปัจจุบัน สภาพแวดล้อมที่ตกอยู่ในภาวะวิฤตภาวะโลกร้อน โดยเฉพาะเรื่องการละลายของธารน้ำแข็งที่ขั้วโลก ทำให้น้ำในมหาสมุทรมีอุณหภูมิเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วจนน้ำวิกฤต ท่านเรียกร้องให้สังคมโลกตระหนักถึงเรื่องการพัฒนายั่งยืน

^{๑๙} Gore Senator Al, **Earth in the Balance**, (Boston : Houghton Mifflin Co, 1992).

^{๒๐} Albert Amold gore, **An Inconvenient Truth**, คุณากร วาณิชยวิรุพพ์ แปล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

ตลอดระยะเวลายาวนานกว่าทศวรรษ กระทั่งท่านเป็นผู้ที่ถูกเสนอชื่อให้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพในฐานะนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปีปัจจุบัน พร้อมกับกับสารคดีชื่อเดียวกันนี้จะได้เข้าชิงรางวัลออสการ์สาขาสารคดียอดเยี่ยมแห่งปีนี้ด้วย

๑.๕.๓ E.F. Schumacher ชาวเยอรมันนี้ ได้รับทุนเพื่อศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ ณ นิวคอลเลจ ออกฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ต่อมาได้ไปสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย นิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา ท่านได้เสนอแนวความคิดเรื่องการหวนคืนกลับสู่รากเหง้าภายใต้วิถีชีวิตแบบชุมชนดั้งเดิม ในหนังสือชื่อว่า **SMALL IS BEAUTIFUL**^{๒๑} อันกล่าวถึงความคิดในทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ซึ่งในทัศนะของท่านฯ ก่อให้เกิดกระแสตอบรับจากปัญญาชนฝ่ายพุทธอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเชื่อมโยงงานเขียน เศรษฐศาสตร์แนวพุทธเล่มแรกของคนไทยคือ พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๗ นอกจากนี้ หนังสือเล่มนี้ได้ก่อให้เกิดกระแสการนำพระพุทธศาสนาไปประยุกต์เปรียบเทียบกับศาสตร์สมัยใหม่ต่างๆ โดยใช้คำว่า “เชิง/แนว” เชื่อมความหมายเข้าหากัน เป็นลำดับ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธจึงเปรียบตั้งทางเลือกสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับสังคมไทย

๑.๕.๔ เอกสารของ UN Department of Economic and Social Affairs Division For Sustainable Development ในหัวข้อ Commission on Sustainable Development (CSD) การดำเนินงานของคณะกรรมการการพัฒนาที่ยั่งยืนของ องค์การสหประชาชาติในปัจจุบัน ที่ว่า ด้วยเรื่อง อากาศ เกษตรกรรม ภัยแล้ง การอพยพเปลี่ยนถิ่นที่อยู่ เพราะปัญหาประชากร ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

๑.๖ ขอบเขตในการวิจัย

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แก่ หนังสือเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญหาและสาเหตุ กับเป้าหมาย และทางแก้ไขตามที่ปรากฏในหนังสือ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งได้ประมวลวิธีการแก้ปัญหาตามหลักพุทธธรรม เรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาแบบพุทธ อันมุ่งหมายให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี ไปพร้อมกันแบบองค์รวมสมบูรณ์ เพื่อให้เกิดผลประโยชน์กับมนุษย์เองและประเทศชาติ ทั่วตลอดถึงธรรมชาติแวดล้อมโลกนี้ด้วย

^{๒๑} E.F. Schumacher, **Small is Beautiful**, กษิร ชีฟเป็นสุข แปล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก ๒๕๔๙), หน้า ๔.

๑.๖.๒ คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอย่างเป็นระบบที่ครบถ้วน เริ่มตั้งแต่ประวัติพระพุทธศาสนาที่เต็มไปด้วยธรรมชาติที่รื่นรมย์ ความสุขกับการอยู่กับธรรมชาติ และกฎแห่งธรรมชาติเรื่องไตรลักษณ์ ประเด็นสำคัญคือเรื่องการพัฒนาคน หลักไตรสิกขา มัตตัญญูตา ปฏิสังขยา การแก้ไขปัญหาเป็นระบบ บูรณาการ (Integrated) และเป็นองค์รวม (Holistic)

๑.๖.๓ เอกสารขององค์การสหประชาชาติ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของต่างประเทศ และในประเทศกับ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

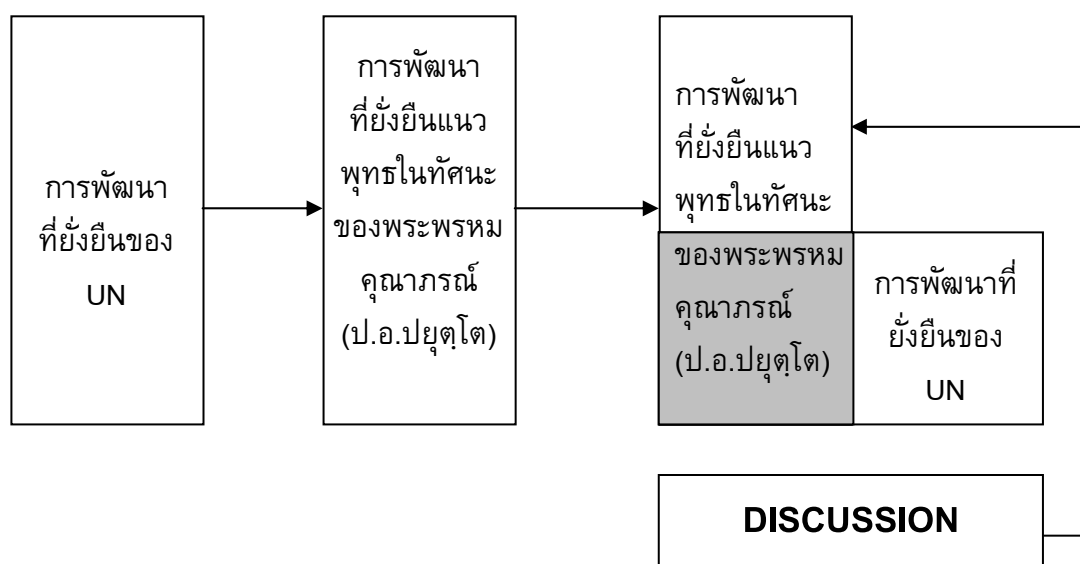
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) มุ่งเน้นศึกษาข้อมูลทางเอกสารซึ่งวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ รวบรวมเอกสารจากข้อมูลปฐมภูมิ ทูตวิทยุมิ งานวิชาการ งานวิจัย และเอกสาร ต่าง ๆ ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

๑.๗.๒ ศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด

๑.๗.๓ เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย

ภาพที่ ๑.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบและเข้าใจเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

๑.๘.๒ ทำให้ได้ทราบแนวคิดหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

๑.๘.๓ ทำให้ทราบองค์ความรู้ใหม่จากการเปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กับการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

บทที่ ๒

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

๒.๑ ป่อเกิดและที่มาของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

องค์การสหประชาชาติมีหน้าที่พัฒนาโลกโดยลักษณะโครงสร้างและภาพรวมของประชากรโลกให้เกิดการใช้ชีวิตที่มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี มีการบริโภคที่ดีไม่อดอยากยากไร้ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บบนความผาสุก และมีความรู้ที่ตีสมควรตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม^๑ อันเป็นภารกิจหลักที่สำคัญ แต่ผลกระทบของการพัฒนานั้น ทำให้เกิดปัญหาต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างวิกฤติจนกระทั่งกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้วเป็นผู้นำ^๒ เรียกร้องให้เกิดความตระหนักสำนึกผิดต่อความเสียหายจากการพัฒนาที่ผ่านมา เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาแบบใหม่ที่เรียกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน^๓ (Sustainable Development) มีป่อเกิดและที่มา ดังนี้

๒.๑.๑. การพัฒนาเศรษฐกิจโลกขององค์การสหประชาชาติ

การพัฒนาเศรษฐกิจโลกขององค์การสหประชาชาติเป็นผลสืบเนื่องมาจาก ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ที่เริ่มต้นในช่วงปฏิวัติอุตสาหกรรม ในกลางศตวรรษที่ ๑๘ ที่มีรากฐานของการใช้ทุนและเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นแกนหลักในการผลิต^๔ การพัฒนาระบบเศรษฐกิจจึงเป็นเป้าหมายของการพัฒนาตามหลักการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติที่โดดเด่นที่สุด โดยใช้อุตสาหกรรมนำโลกให้เจริญก้าวหน้าจากการกระตุ้นหนุนเศรษฐกิจการเมืองสู่

^๑มานพ เมฆประยูร, องค์การสหประชาชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทคนิค 19, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐๘

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^๔เสนห์ จามริก, ธนาคารโลก พัฒนาการ อิทธิพลและผลกระทบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท เอ็ดดิสันเพรสโพลิติกส์ จำกัด, ๒๕๓๔), ความนำ.

ยุคการค้าเสรี^๕ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบการผลิตขนาดใหญ่ การผลิตภายใต้กรอบความคิดเรื่องวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม^๖ ซึ่งมีเป้าหมายสร้างกำไรสูงสุด^๗

ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่ร่ำรวยเฟื่องฟูมากมีเศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็วมากที่สุดในโลกหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง เกิดระบบอาณานิคมทางเศรษฐกิจขึ้นมาแทนระบบอาณานิคมทางการเมือง^๘ ความเจริญพัฒนาของประเทศต่างๆ ในโลกขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรม ตัวอย่างประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้วคือ สหรัฐอเมริกา และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็จัดอยู่ในระบบการค้าที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำพาโลกก้าวเข้าสู่การค้าเสรี^๙

เริ่มที่ ข้อตกลงทั่วไปเกี่ยวกับภาษีศุลกากร มีชื่อว่า GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ (ค.ศ.๑๙๔๗) มีหลักการสำคัญที่จะรวมกลุ่มกันค้าขายกันในประเทศสมาชิกโดยได้รับสิทธิพิเศษที่จะได้รับการลดหรือตัดทอนภาษีศุลกากรและข้อจำกัดอย่างอื่น ๆ อันเป็นอุปสรรคเดิมๆ ทางการค้า GATT ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญมากที่สุดในการทำให้เกิดการค้าเสรีมากขึ้น โดยมีการประชุมร่วมกันเรื่อยมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ (ค.ศ.๑๙๔๗) ถึง พ.ศ. ๒๕๓๖ (ค.ศ.๑๙๙๓) จนถึงวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๗ (ค.ศ.๑๙๙๔) GATT สลายตัวพร้อมกับปิดประชุมรอบสุดท้ายอันเป็นการกำเนิดใหม่ขององค์การค้าโลก หรือ WTO ควบคุมแผนทีควบคุมการค้าของโลกถึงร้อยละ ๙๐ ของโลก

กลุ่มประเทศละตินอเมริกา ประกอบด้วย ประเทศอาร์เจนตินา บราซิล ชิลี เม็กซิโก ปารากวัย เปรู และอุรุกวัย ได้จัดตั้งสมาคมการค้าเสรีละตินอเมริกา LAFTA (Latin American Free Trade Association) เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๐๓ (ค.ศ.๑๙๖๐) ต่อมา ๒๐ ปีได้ตั้งเป็นสมาคมประสานละตินอเมริกา ชื่อว่า LAIA (Latin American Integration Association)

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๘.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ไอที ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา ใน ศาสนากับยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สำนักงานเลขานุการ คณะกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓.

^๗ เรื่องเดียวกัน.

^๘ Economic colonialism replaced political colonialism, “**Europe International Relations.**” Compton’s Interactive Encyclopedia, 1997.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, หน้า ๑๔๓.

กลุ่ม Andean เป็นกลุ่มย่อยของ LAIA ต่อมาพ.ศ.๒๕๑๒ (ค.ศ.๑๙๖๙) ได้ก่อตั้งขึ้นเป็นทางการแล้วไปจับกลุ่มกับประชาคมและตลาดร่วมคาริบเบียน ชื่อว่า Caricom (Caribbean Community and Common Market) เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๖ (ค.ศ.๑๙๗๓) รวมตัวกับประเทศในคาบสมุทรคาริบเบียน ๑๒ ประเทศ

ในระหว่างช่วงเวลาดังกล่าวนี มีระบบเศรษฐศาสตร์สีเขียว ปรัชญาเนเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) ทุนนิยมสีเขียว (Green Capitalism) ไปจนถึง สังคมนิยมแนวเนเวศ (Eco-Socialism) เกิดแทรกซ้อนขึ้นมาในโลกเป็นโครงสร้างใหญ่ที่ครอบคลุมละเอียดการจับกลุ่มตามช่วงแห่งตลาดเขตการค้าเสรีทุนนิยมที่กระจายอยู่ทั่วโลก เศรษฐกิจสีเขียวเกิดขึ้นสนองกระแสโลกแห่งยุคสิ่งแวดล้อมนานาชาติ จากแนวความคิดการบริโภคนิยมสู่การยอมจำนนต่อปัญหาด้วยวิธีการประนีประนอมกับธรรมชาติแวดล้อม ตามหลักการเศรษฐกิจดีและระบบนิเวศก็อยู่ได้ดีด้วย เป็นที่น่าแปลกประหลาดที่หลักการของทั้งสองระบบนี้เป็นขั้วต่าง ที่ฝ่ายตะวันตกมองว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามต่อกันตลอดเวลามาก่อน

ทวีปอเมริกาเหนือ มีสหรัฐอเมริกา รวมแคนาดา และเม็กซิโก ก่อตั้งเขตการค้าเสรีระหว่างกันขึ้นทั้งที่เม็กซิโกก็อยู่ในกลุ่ม LAIA ด้วยโดยข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือชื่อ NAFTA (North American Free Trade Agreement) มีเขตพื้นที่กว้างกว่าตลาดร่วมยุโรป NAFTA จึงเป็นเขตการค้าที่ใหญ่ที่สุดของโลก^{๑๐} และขณะนั้นประธานาธิบดีคลินตัน ได้อนุมัติ NAFTA เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๖ (ค.ศ.๑๙๙๓) ด้วยการประกาศว่า “ข้อตกลงนี้ทำให้สหรัฐอเมริกาเป็นผู้ชนะในระบบเศรษฐกิจของโลก”^{๑๑} เวลาผ่านไปสามวัน คลินตัน เป็นผู้นำประเทศเจ้าภาพจัดการประชุมสุดยอด APEC ในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ปีเดียวกันนั้น APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation)ความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิกเป็นกลุ่มความร่วมมือเขตการค้าเสรีที่ใหญ่ที่สุดของโลกอย่างแท้จริง นอกจากมีความร่วมมือประสานประโยชน์ข้ามทวีปเช่นนี้ ยังรวมประเทศที่ร่ำรวยทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมอันดับ ๑ และ ๒ เข้าด้วยกัน คือสหรัฐกับญี่ปุ่น^{๑๒} รวมทั้งคาดหมายให้ประเทศทั่วไปเป็นประเทศอุตสาหกรรมขึ้นใหม่เรียกว่า “เสือเศรษฐกิจ”^{๑๓}

ในยุโรป พ.ศ.๒๕๐๓ (ค.ศ.๑๙๖๐) ประเทศอังกฤษเริ่มเป็นผู้นำก่อตั้งสมาคมการค้าเสรีแห่งยุโรป เรียกว่า EFTA (European Free Trade Association) ระบบเศรษฐกิจที่แอบแฝงการค้าขายที่ซับซ้อนมีกลวิธีทางการเมืองผสมการทหารเข้ามาผสมผสาน ต่อมาจัดตั้งประชาคม

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

^{๑๑} **North American Free Trade Agreement**, Microsoft Encarta Encyclopedia, 1999.

^{๑๒} Britannica Book of the year 1995.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, หน้า ๑๔๘.

เศรษฐกิจยุโรป เรียกว่า “ ตลาดร่วม ” Common Market (European Economic Community) หรือ EEC ต่อมาเป็น EC (European Community) เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๖ (ค.ศ. ๑๙๙๓) EC กลายเป็นหน่วยงานวางนโยบาย พร้อมกับได้ขยายนโยบายจัดตั้งเป็น สหภาพยุโรป EU (European Union) .ในปีถัดมาวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๗ (ค.ศ. ๑๙๙๔) ข้อตกลงที่สมาคมการค้าเสรียุโรป (EFTA) และประชาคมยุโรป (EC) ร่วมกันมีมติเมื่อเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ (ค.ศ. ๑๙๙๑) ตั้งเขตการค้าเสรีร่วมกัน ก็มีผลให้เกิดเขตเศรษฐกิจยุโรป กว้างขวาง EEA (European Economic Area)

ระบบเศรษฐกิจของโลกอยู่ในระบบการแข่งขันกันในการการค้าแบบกลุ่มจับคู่แบบการค้าเสรี (Free Trade) ระบบตลาดเสรีระดับโลก (Global free-market system หรือ World capitalism) แบบนายทุน ระบบทุนนิยม เป็นเรื่องเอาชนะธรรมชาติแท้ของมนุษย์ด้วยวิทยาศาสตร์ทั้งสิ้น จึงหมายความว่า การพัฒนาโลกในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมานั้น เป็นการค้าขายหาประโยชน์ในรูปของกำไร มุ่งชวนขวดยหาความมั่งคั่งร่ำรวยเคียงคู่กันไปกับการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เพราะเหตุว่า โลกกำลังพัฒนาความต้องการเสพบริโภคความสะดวกสบายอย่างที่สุดและไร้ขีดจำกัดเช่นเดียวกันกับนิยามความหมายของเศรษฐศาสตร์ และระบบเศรษฐกิจที่มีอุตสาหกรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญ

๒.๑.๒ ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ

องค์การสหประชาชาติใช้วิธีการพัฒนาโลกโดยใช้หลักเศรษฐกิจเป็นแกนนำ ความเจริญทางอุตสาหกรรมภายใต้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในด้านหนึ่งและขณะเดียวกันพบว่าเกิดผลกระทบต่อโลกในอีกด้านที่มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติแวดล้อม^{๑๔} ประชาคมประเทศในโลกเริ่มตระหนักว่า ขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจทำให้เพิ่มปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ทวีความหนักหน่วงไปพร้อมกัน^{๑๕} จนกระทั่งทั่วทั้งโลกเกิดวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมรุนแรง อันได้แก่ ปัญหาการเพิ่มจำนวนประชากรโลก ก่อให้เกิดความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ สารพิษมลภาวะ เป็นต้น^{๑๖}

การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบตะวันตกเป็นแนวความคิดในทฤษฎีการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ นั้น พบว่า การพัฒนา คือ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็แต่โดยการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม สังคมที่ทันสมัยคือสังคมแบบอุตสาหกรรมตะวันตกที่ถูก

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๑.

^{๑๕} ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน.

กำหนดเป็นแบบจำลองอนาคตโลก^{๑๗} ที่ชื่อว่า World Dynamics อธิบายผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมที่สรุปได้ ดังนี้

๑. การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบตะวันตกมีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศของโลก ความรุนแรงของปัญหาประชากรยังมีไม่มากเท่ากับ การพัฒนาแบบตะวันตก แนวคิดในการพัฒนาประเทศ โดยอาศัยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นแกนหลักนั้น แม้ว่า จะก่อให้เกิดผลสำเร็จในหลายด้าน ในเรื่องความมั่งคั่งพร้อมด้วยเม็ดเงิน แต่ขณะเดียวกัน ก็ก่อให้เกิดผลอันไม่พึงปรารถนา และไม่คาดคิดไว้ก่อนนี้ว่า ทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงปัญหาอื่น ๆ ด้วย ซึ่งเดิมแนวคิดเหล่านี้ มีจุดกำเนิดมาจากโลกตะวันตก แล้วเผยแพร่มาสู่ตะวันออก นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา โดยแนวคิดดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อหลายสิ่งหลายประการอีกทั้งมีผลต่อเนื่อง ทั้งบวกและลบด้วย

ผลกระทบอย่างต่อเนื่องส่งไปในทางลบ ปัจจุบันประเทศในโลกตะวันตกได้ตระหนักถึงปัญหาของการพัฒนาประเทศตามแนวคิดดังกล่าวว่า ได้ส่งผลเสียหายต่อสภาวะแวดล้อม สังคมและทรัพยากรของตนเองอย่างมากรวมทั้งส่งผลกระทบไปทั่วโลก แม้ประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามแนวคิดนี้ด้วยเช่นกัน ฉะนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมชุมชนชาวโลก โดยเฉพาะองค์การสหประชาชาติ จึงได้ร่วมกันกำหนดแนวคิดที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาแนวใหม่ขึ้น โดยเรียกร้องให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน อันหมายถึง การพัฒนาที่สนองตอบต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่กระทบกระเทือนถึงความสามารถของคนรุ่นต่อไปในการที่จะสนองตอบความต้องการของตนเอง

๒. ประชากรของโลกแต่ละคนในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกมีส่วนทำให้โลกมีสิ่งแวดล้อม เป็นพิษมากขึ้น และสร้างแรงกดดันให้แก่ทรัพยากรของโลก ในอัตราที่สูงประมาณ ๒๐-๕๐ เท่าของแรงกดดันที่มาจากประชากรในประเทศโลกที่สาม^{๑๘} ในขณะที่โลกพัฒนาเศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างไม่หยุดยั้งแต่การเจริญเติบโตของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีขีดจำกัด เรียกว่า ขีดจำกัดของทรัพยากร^{๑๙} ส่งผลให้เกิดการทำลายล้างทรัพยากรโลก รวมทั้งตัวมนุษย์เองพร้อมกัน

๓. การพัฒนาอุตสาหกรรมของโลกแบบตะวันตกนี้ ก่อตั้งให้ประเทศโลกที่สามซึ่งมีประชากรหนาแน่น ช่วยกันเร่งผลิตและบริโภคทั้งสินค้าและบริการมากเพิ่มขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาดังกล่าว ได้แก่ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมีระยะห่าง

^{๑๗} J.W. Forrester, **World Dynamics**, (New York : Cambridge, 1971).

^{๑๘} ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ดร., **เศรษฐศาสตร์เขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

^{๑๙} D. MEADOWS et al, **The Limits to Growth**, (New York : Universe Books, 1972).

มากขึ้น กล่าวคือ คนรวยมีมากขึ้น และคนจนมีมากขึ้นด้วย สุขภาพของคนในสังคมที่มีความยากจน จะอยู่ในลักษณะที่ต้องทนทุกข์ทรมานต่อความยากลำบากในการแสวงหาทรัพยากรทางเศรษฐกิจของตนเอง และคนในสังคมที่มีความยากจนจะอยู่ในสภาพที่ขาดความรู้ในการพัฒนาตนเองมาก เนื่องจากการขาดแคลนทรัพยากรทางเศรษฐกิจและริ้วแรงในการทำงาน

การพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นการขยายตัวแบบไม่สมดุลและไม่มีการควบคุมจะก่อให้เกิดปัญหาร้ายแรงที่สุดแก่มนุษยชาติภายใน ๕๐ ปีข้างหน้า คือช่องว่างระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะวิกฤติในระบบการผลิตอาหารทั้งระดับโลกและระดับท้องถิ่น ภาวะขาดแคลนอาหารกว้างขวางแผ่ไปทั่วโลก ปัญหาเหล่านี้ไม่ใช่เพราะการเพิ่มของประชากรเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังไม่สำคัญเท่ากับ การผลิตของลัทธินิยมวัตถุแบบตะวันตก^{๒๐}

ผลของการพัฒนาที่มุ่งเน้นแนวทางเศรษฐกิจเป็นตัวการหลัก นำไปสู่ปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกด้วยเหตุผล ๓ ประการ

๑. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประชากรโลกกับระบบเศรษฐกิจ ทรัพยากร และระบบนิเวศ โดยลักษณะของเทคนิคมากขึ้นไป ไม่มี ปัจจัยการพัฒนามนุษย์^{๒๑} อยู่เลย ปัญหาสังคม และวัฒนธรรมของมนุษย์ได้สูญหายไปจากระบบการพัฒนาที่ถูกต้องครบองค์ประกอบ

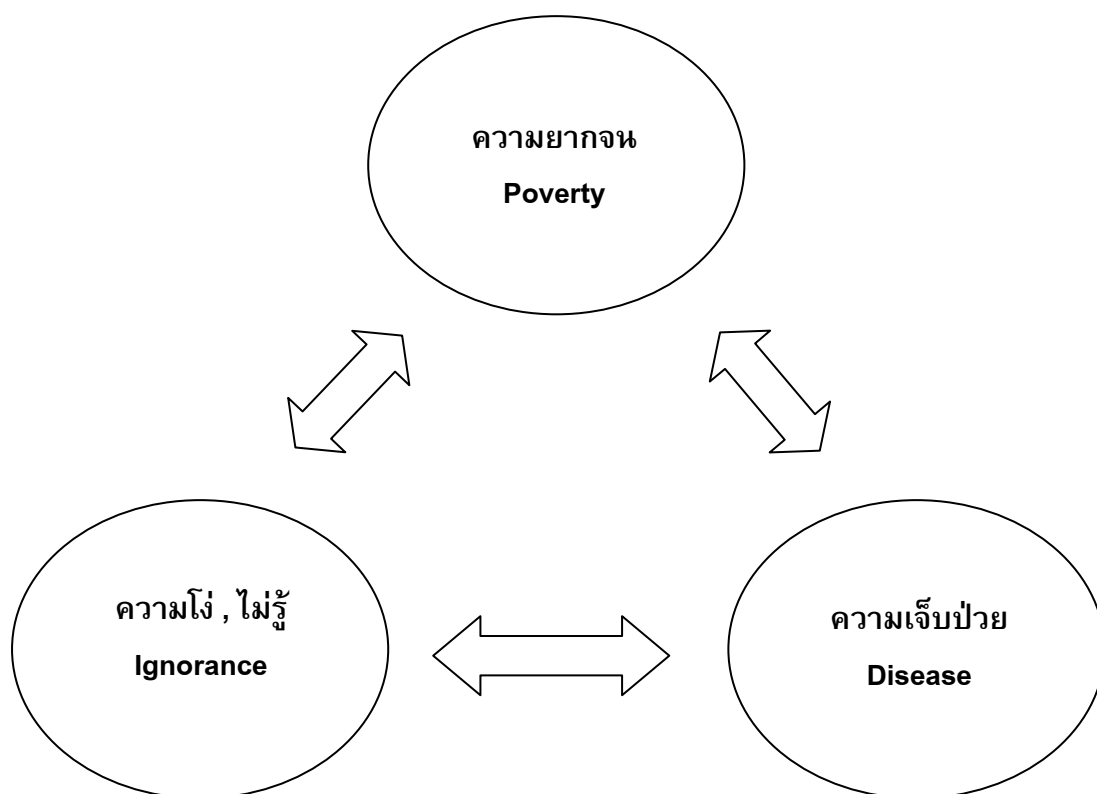
๒. การให้ความสนใจแก่พลังที่ขยายตัวไม่หยุดยั้งและเป็นปัจจัยก่อให้เกิดความหายนะมากขึ้นไป Snowball effects เพราะไม่มีการสร้างการควบคุม หรือต่อต้านแนวโน้มนี้ ซึ่งสามารถผลักดันให้กลับคืนสู่ดุลยภาพได้ ที่เรียกว่า Control Mechanism

๓. เมื่อเร้าความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคมด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแล้ว คนมีความต้องการมากอย่างไม่สิ้นสุดเป็นการยอมรับความต้องการดังกล่าวนี้ตามหลักการแห่งวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ใช้เป็นหลักการแนวทางแก้ปัญหาขององค์การสหประชาชาติมาตั้งแต่ต้น ความต้องการนี้มีได้ก่อให้เกิดการแบ่งปันกลับจะเป็นบ่อเกิดแห่งการสร้าง ความหวังและความ เป็นเจ้าของแม้กระทั่งเจ้าของโลกใบนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้นการแบ่งปันจึงมีอยู่น้อยมากและน้อยลงเรื่อยๆ สังคมจึงมีปัญหามากเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และนำวิตจากทุกฝ่าย จนกล่าวได้ว่า หัวข้อนี้เป็นบ่อเกิดแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนตามที่องค์การสหประชาชาติเรียกร้องให้มีขึ้น โดยเรียกร้องให้หันมาเน้นศักยภาพการพัฒนาระบบเทคโนโลยีแบบใหม่ที่ไม่มีลักษณะการทำลาย ธรรมชาติ หรือการสร้างระบบเศรษฐกิจสังคม

^{๒๐} Council on Environmental Quality, **The Global 2000**, (Washington 1980).

^{๒๑} Worldwatch Institute, **State of the World 1991**, (New York : 1991).

สรุปเป็นแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ ๒.๑ วงจรแห่งความชั่วร้ายจากการพัฒนา

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้ความต้องการที่ดินเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เพิ่มขึ้น จึงมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเข้าไปในพื้นที่ป่า การทำการเกษตรบนพื้นที่ลาดชัน การใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะต่อการทำการเกษตร และการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรโดยไม่มีการจัดการในการอนุรักษ์ดินและน้ำอย่างเหมาะสม ทำให้ทรัพยากรที่ดินเสื่อมโทรม โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมจากการพังทลายของดิน และปัญหาดินเค็ม สูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อการเกษตร ผลผลิตลดลงเนื่องจากสูญเสียธาตุอาหาร ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ การประเมินค่าของความสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อการเกษตรในกรณี ปัญหาการชะล้างพังทลายที่ทำให้สูญเสียธาตุอาหารของพืชใช้การไต่ปุ๋ยเพื่อทดแทนความอุดมสมบูรณ์ (replacement cost) โดยเฉพาะการสูญเสียการเพาะปลูกพืชไร่ ประมาณ ๑๐๘.๙ ล้านไร่ มีค่าประมาณ ๒-๕๐ ตันต่อไร่ต่อปี^{๒๒} และปัญหาดินเค็ม

^{๒๒} กรมพัฒนาที่ดิน, การประเมินการสูญเสียดินในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

เมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวพบว่า เกิดความเสียหายขึ้นในด้านตรงข้ามของความเจริญในเมืองใหญ่ การผลิต ที่ทางอุตสาหกรรมหมายถึงการสร้างกลายเป็นการทำลายธรรมชาติ ดังนั้นเวลาอุตสาหกรรมกำลังสร้างเท่ากับ กำลังทำลายธรรมชาติในทางตรงข้ามเสมอ^{๒๓} ปัญหาอันดับแรกที่มาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ คือ ขยะ และหรือของเสียเป็นปัญหาสำคัญของโลก บรรจุภัณฑ์ที่เราทิ้งกันคิดเป็นสัดส่วนถึงราว 1 ใน 3 ของขยะ^{๒๔} ที่อัดแน่นอยู่ในหลุมกำจัดทุกวันนี้ทรัพยากรธรรมชาติและเชื้อเพลิงฟอสซิลปริมาณมหาศาลถูกผลาญไปในแต่ละปีเพื่อผลิตกระดาษ พลาสติก อะลูมิเนียม แก้ว และสไตโรโฟมสำหรับบรรจุและห่อหุ้มสินค้าที่เราซื้อทุกวัน โดยเฉพาะปัญหาเรื่องขยะเกิดขึ้นในประเทศเจริญพัฒนาทางเศรษฐกิจอันดับหนึ่ง จนถึงขั้นต้องมีการส่งออกขยะ (waste-export) ไปทิ้งนอกประเทศ จนมีคำกล่าวว่ จักรวรรดินิยมขยะ^{๒๕} (waste-imperialism)

ตัวเลขปริมาณต้นทุนการกำจัดขยะที่เป็นขยะพิษก่อให้เกิดมลพิษ ๕ ประเภทของขยะ (Solid waste) และหรือของเสีย ได้แก่ ซากแบตเตอรี่รถยนต์ ราคา ๒๓.๘๐ บาทต่อชิ้น ซากโทรทัศน์ มีค่าเท่ากับ ๘๘ บาทต่อเครื่อง ยางรถยนต์ที่ใช้แล้ว มีค่าเท่ากับ ๒๘ บาทต่อเส้น แบตเตอรี่มือถือใช้แล้ว มีค่าเท่ากับ ๖.๑๘ บาทต่อชิ้น และขยะหรือของเสียจำพวกนี้มีจำนวนทวีคูณขึ้นทุกปี นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ - ๒๕๔๖^{๒๖}

มลพิษทางอากาศถือเป็นผลกระทบภายนอกจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะจากการขนส่ง และอุตสาหกรรม มลพิษมีผลต่อสุขภาพของประชาชน มีการประเมินผลต้นทุนทางอากาศจากรักษาพยาบาลของผู้ป่วยโรคระบบทางเดินหายใจ^{๒๗}

การพัฒนาทางอุตสาหกรรม

หลังจากปฏิวัติอุตสาหกรรม มนุษย์ปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากการเผาผลาญเชื้อเพลิง รวมทั้งก๊าซที่มนุษย์สังเคราะห์ขึ้น ปรากฏการณ์เรือนกระจก (Greenhouse Effect) เป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นเพราะคุณสมบัติของคาร์บอนไดออกไซด์จะดูดกลืนพลังงานความร้อนที่ปล่อยจากพื้นโลกแล้วสะท้อนกลับมาที่ชั้นบรรยากาศโลก ทำให้โลกร้อนขึ้น ประกอบกับได้

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๓๓.

^{๒๔} อัลกอร์, **An Inconvenient Truth** ความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง, แปลโดย คุณภากร วาณิชยวีรุพพ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๗๘.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^{๒๖} มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โครงการศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ สาขาสื่อสาร, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๔.

^{๒๗} สุรวาลย์ เสถียรไทย และคณะ, ธรรมภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนการวิจัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

พบว่า มหาสมุทรใต้ (Antarctica's Southern Ocean) อันเป็นที่ดูดซับกักเก็บคาร์บอนไดออกไซด์ ประดุจเป็นอ่างเก็บกักของเสียนี้ ความสามารถดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ได้น้อยลง ซึ่งมีผลให้ คาร์บอนไดออกไซด์มีปริมาณมากขึ้นๆ ในชั้นบรรยากาศ ปัญหาที่ตามมาคือ ตั้งแต่พ.ศ.๒๕๔๓ (ค.ศ.๑๙๐๐) อุณหภูมิโลกสูงขึ้นทุกปีน้ำแข็งปกคลุมโลก ทั้งชนิดที่เกิดขึ้นถาวรและเกิดขึ้นตาม ฤดูกาลที่บริเวณแอนตาร์กติกา เกาะกรีนแลนด์ขั้วโลกใต้ และอาร์ตีกขั้วโลกเหนือ เรียกว่า Glaciers จำนวนร้อยละ ๓๒ ของแผ่นดินโลก ปัจจุบันเหลือเพียงเหลือเพียงร้อยละ ๑๐ นับว่า อันตรายในชั้นธรรมชาติสิ่งแวดล้อมวิกฤติ ส่งผลให้น้ำทะเลในมหาสมุทรมีสถานะเปลี่ยนแปลง ทางเคมีและมีปริมาณสูงขึ้น และภัยพิบัติที่ตามมาอีกคือภัยของความแห้งแล้ง และจะตกกับ ประเทศที่กำลังพัฒนาที่ไม่สามารถทำการเกษตรได้เกิดภาวะขาดแคลนอาหาร กระทั่งอาหาร จากทะเลเป็นผลกระทบกระเทือนเป็นทั้งระบบนิเวศน์อย่างต่อเนื่อง เพราะสัตว์ไม่สามารถอาศัย อยู่ในสภาวะอากาศเปลี่ยนแปลงเช่นนั้นได้

มลพิษทางน้ำเสีย มีสาเหตุมาจากหลายแหล่ง ล้วนเป็นเพราะการพัฒนา อุตสาหกรรม ตัวชี้วัดค่าน้ำเสียคือการค้นหาคุณภาพน้ำ โดยทั่วไปได้แก่ ปริมาณออกซิเจน ละลายน้ำ ปริมาณความสกปรกในรูปอินทรีย์หรือบีโอดี (Biochemical Oxygen Demand: BOD) และปริมาณรวมของแบคทีเรียดคลิฟอร์ม มีการศึกษาวิจัยในคุณภาพน้ำจากปริมาณบีโอดีจาก น้ำทิ้งอุตสาหกรรม จากข้อมูลปริมาณน้ำทิ้งที่มี บีโอดี ระดับสูง คิดเป็นร้อยละ ๙๙.๖ ของบีโอดี ที่วัดได้ในน้ำทิ้ง ได้แก่อุตสาหกรรมอาหาร อุตสาหกรรมเครื่องดื่ม อุตสาหกรรมกระดาษและ ผลิตภัณฑ์กระดาษ อุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรมเคมีภัณฑ์ อุตสาหกรรม ทั้ง ๕ ประเภทมี การเปลี่ยนแปลงตามสัดส่วนของการเติบโตของรายได้ประชาชาติ^{๒๘} ของสำนักงาน คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ขณะที่ค่าใช้จ่ายในการบำบัดน้ำเสีย อุตสาหกรรม ใช้ข้อมูลต้นทุนการบำบัดน้ำเสียรวมแบบที่รวมต้นทุนการลงทุนก่อสร้างและ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินการแล้ว ซึ่งมีมูลค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๗,๗๘๘ บาทต่อตัน BOD^{๒๙}

ฝนกรด เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดจากมลพิษทางอากาศ เป็นผลมาจาก ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (sulfur dioxide : SO₂) และไนโตรเจนออกไซด์ (nitrogen oxide : NO) มักเกิดจากการเผาผลาญของเชื้อเพลิงฟอสซิล เช่นถ่านหิน ก๊าซธรรมชาติ และน้ำมัน เมื่อ

^{๒๘}บริษัท ซีเทค อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, โครงการศึกษาเพื่อจัดอันดับความสำคัญ การจัดการน้ำเสียชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘.

^{๒๙}บริษัท เทสโก้ จำกัด, แผนหลักเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรมของประเทศไทยและแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล, (กรุงเทพมหานคร : กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘.

SO₂ กับ NO ทำปฏิกิริยากับน้ำ H₂O และสารเคมีอื่นๆ ในชั้นบรรยากาศเพื่อก่อให้เกิดกรดซัลฟิวริก (sulfuric acid : H₂SO₄) , กรดไนตริก (nitric : HNO₃) ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการผลิตไฟฟ้า และอุตสาหกรรมทั่วไปของมนุษย์ ก๊าซเหล่านี้ทำปฏิกิริยากับสารเคมีจะส่งผลให้อากาศอบอุ่นอากาศร้อนขึ้น ทำให้เกิดมลพิษทางอากาศเมื่อไปโดนกับออกซิเจนอาจถูกกระแสนลมพัดพาไปหลายร้อยกิโลเมตร และกลับสู่พื้นโลกโดย ฝน หมอก หิมะ หรือ แม้แต่ฝุ่นละออง

ฝนกรดส่งผลกระทบต่อดิน ต้นไม้ การเกษตร แหล่งน้ำ สิ่งปลูกสร้าง และสุขภาพอนามัยของมนุษย์ แต่ฝนกรดกลับมีประโยชน์ให้กับสิ่งแวดล้อม เนื่องจากสารซัลเฟตที่ละลายอยู่ในบรรยากาศสามารถที่จะสะท้อนแสงอาทิตย์ออกจากโลกนี้ได้ ทำให้ความร้อนของโลกเพิ่มช้าลง เท่ากับเป็นการชะลอจุดวิกฤติของสภาวะโลกร้อนออกไปได้หลายสิบปี^{๓๐}

การทำลายโอโซน (Ozone depletion) เป็นปัญหาสำคัญระดับโลก ส่งผลกระทบต่อสวัสดิการของสังคม เนื่องจากโอโซนเป็นชั้นบรรยากาศชั้นบนของโลกที่มีหน้าที่ป้องกันรังสีอัลตราไวโอเล็ตจากดวงอาทิตย์ที่เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตในโลก แต่การผลิตของอุตสาหกรรมหลายประเภทมีการใช้สารที่สามารถทำลายชั้นโอโซน ให้แหวงโหว่ ไปมาก เรียกว่า Ozone hole คือปรากฏการณ์ที่ชั้นโอโซนเบาบางลงมาก อันเนื่องมาจาก สารเคมีสังเคราะห์ที่ปล่อยสู่บรรยากาศตั้งแต่ยุคอุตสาหกรรมที่ผ่านมา โดยเฉพาะสารคลอโรฟลูออโรคาร์บอน เรียกว่า CFCs ใช้เป็นสารทำความเย็นในตู้เย็น และในเครื่องปรับอากาศ การเป่าผม สารผลิตภัณฑ์ในกระป๋องสเปรย์ สารที่ใช้เป็นอุปกรณ์ดับเพลิง พบภายหลังว่า เป็นสารทำลายโอโซน (Ozone Depleting Substance, ODS) สารนี้มนุษย์สังเคราะห์ขึ้นโดยมนุษย์เพื่อใช้ในภาคอุตสาหกรรมเป็นต้นเหตุทำลายโอโซนในบรรยากาศทำให้โอโซนเบาบางลง การบางลงทำให้รังสีอัลตราไวโอเล็ตที่เป็นอันตรายส่องถึงโลกมากขึ้น และเป็นอันตรายต่อมนุษย์ เช่น โรคมะเร็งผิวหนัง ต้อเนื้อ ต้อลม พิษแคะแแกรน มลพิษโอโซน มักเกิดในภาวะที่มีแสงแดด อากาศร้อน ไม่มีฝนตก ไม่มีลม เวลาประมาณ ๑๔-๑๘ นาฬิกา ซึ่งระหว่างเวลาดังกล่าวมีการปล่อยมลพิษจากรถยนต์ และโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุด โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ โอโซนนั้น มีความสำคัญต่อระบบอุณหภูมิจนในบรรยากาศโลก หากปราศจากการกรองรังสีอัลตราไวโอเล็ตแล้วจะมีรังสีส่องถึงพื้นโลกมากขึ้น จะเป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตที่ได้รับแสงอาทิตย์^{๓๑} นั้น เมื่อประโยชน์กลับกลายเป็นโทษต่อมนุษย์เป็นเพราะการพัฒนาที่ขาดความระมัดระวัง และศึกษาให้ละเอียดดีพอ

^{๓๐} www.wikipedia.org, "Acid Rain".

^{๓๑} กรมอุตุนิยมวิทยา, โอโซน รังสีดวงอาทิตย์ และมลภาวะ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักตรวจและเฝ้าระวังสภาวะอากาศ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒.

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙- ๒๕๔๔ ก่อนที่ประเทศไทยจะทำการควบคุมปริมาณการใช้สาร CFCs มีการนำเข้าประเทศไทยร้อยละ ๒๔.๓๔ ซึ่งมีการเฝ้าระวังต่อเนื่อง ความเสียหายที่ชัดเจนปรากฏในประเทศออสเตรเลียซึ่งมีค่าเท่ากับ ๑๐๗ ดอลลาร์ออสเตรเลีย เป็นผลเสียแก่พืช สัตว์ ระบบนิเวศและการเกษตร^{๓๒} ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศเพราะลักษณะเป็นผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว โดยค่าสะสมของ CFCs

สิ่งที่เสียถูกระบายใส่ให้แก่โลก

กิจกรรมของมนุษย์ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน การพัฒนาโลกที่มุ่งเน้นด้านเดียวในด้านเศรษฐกิจเป็นแกนหลักนั้น เป็นผลให้เกิดของเสียที่ระบายใส่ให้กับธรรมชาติแวดล้อม ของเสียที่เป็นชีวภาพไม่มีอันตรายใด เพราะเป็นก่อความเสียหายเพราะเป็นวงจรของระบบนิเวศวิทย์ แต่ที่มีอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติอย่างมากเป็นผลของการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในอุตสาหกรรมเป็นหลักใหญ่ เรียกว่า มลพิษ อันเป็นแหล่งกำเนิดภาวะโลกร้อนเบื้องต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดตามมาติด ๆ กันกับการพัฒนาโลกไปสู่อุตสาหกรรมนิยม อย่างแยกไม่ออก เรียงลำดับจากความร้ายแรงและมีอยู่เป็นจำนวนมากในโลกปัจจุบัน ๖ อันดับ^{๓๓}

๑. คาร์บอนไดออกไซด์ CO₂ ซึ่งเป็นก๊าซเรือนกระจกสามารถสะสมอยู่ในบรรยากาศได้ ๕๐-๒๐๐ ปี ความเสียหายที่มนุษย์ปล่อยก๊าซ จึงเป็นการสะสมความเสียหายแบบต่อเนื่อง^{๓๔} เชื้อเพลิงที่มีคาร์บอนไดออกไซด์เป็นพื้นฐานที่มีลักษณะแตกต่างกัน ความร้อนหรือพลังงานที่จำเป็นกับการดำรงชีวิตในปัจจุบันผลิตคาร์บอนไดออกไซด์ ปริมาณการปล่อย CO₂ จากการใช้พลังงานในสาขาเศรษฐกิจต่าง ๆ เช่น ขนส่ง ไฟฟ้า ได้แก่ ถ่านที่มาจากไม้ ถ่านหิน น้ำมัน และก๊าซ ตามลำดับ และน้ำมันเป็นพลังงานใหญ่ที่สุดในโลกใช้ในโลกอุตสาหกรรม อีกทั้ง สหรัฐอเมริกาใช้น้ำมันเป็นแหล่งพลังงาน คือ รถยนต์ และรถบรรทุก และโรงงานอุตสาหกรรมการผลิตทั้งหมด มากกว่าครึ่งของการใช้น้ำมันในการขนส่งทั่วโลก ประเทศที่พัฒนาแล้วอันดับหนึ่งระบายมลพิษคาร์บอนไดออกไซด์แก่โลกเป็นอันดับหนึ่งเช่นกัน ก๊าซเรือนกระจกที่สำคัญในประเทศไทย เกิดจากกิจกรรมการใช้พลังงานและจากการทำลายป่าไม้ ซึ่งมีความเกี่ยวโยงกัน เนื่องจากป่าเป็นแหล่งดูดซับ CO₂ ตามธรรมชาติ การทำลายป่า ๑ ไร่ จะมีความ

^{๓๒} Hamilton, C., "The Genuine Progress Indicator Methodological Developments and Results from Australia", Ecological Economics, Vol. 34, (1999), pp. 347-361.

^{๓๓} อัล กอร์, OUR CHOICE ปฏิบัติการกู้โลกร้อน ทางเลือกสู่ทางรอดแบบยั่งยืน, แปลโดย บัณฑิต คงอินทร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๒), หน้า ๔๗, ๑๒๗, ๑๕๔.

^{๓๔} สาริต จรรยาสวัสดิ์, "การคำนวณดัชนีสวัสดิการทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนสำหรับประเทศไทย", วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาเศรษฐกิจ), (บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓.

การปลดปล่อยก๊าซ CO₂ จำนวน ๓๙.๓๖ ตันคาร์บอน^{๓๕} ดังนั้น การประเมินปริมาณการปลดปล่อย CO₂ ของพื้นที่ป่าไม้ที่ลดลงแต่ละปี ซึ่งจะได้ปริมาณสะสมของการปล่อย CO₂ จากป่าไม้ที่ถูกทำลาย และกิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้เกิดอุณหภูมิโลกสูงขึ้น หรือภาวะโลกร้อน จากการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (Greenhouse Gas - GHGs) ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว และอาจส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมในอนาคต

การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของความเสียหายจากการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่ทำให้เกิดภาวะอุณหภูมิโลกสูง มีความเชื่อมโยงกันทุกประเทศทั่วโลก เป็นระบบนิเวศร่วมกับผลกระทบจากภาวะเรือนกระจกที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมภายในประเทศยังไม่ส่งผลชัดเจนกับประเทศไทย ดังนั้นในการศึกษากระทบกับการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศโลก^{๓๖}

๒. มีเทน CH₄ ส่วนใหญ่เกิดจากกิจกรรมทางการเกษตร เช่น การเพาะปลูกข้าวที่มีน้ำขัง มีอัตราการปล่อยก๊าซที่เทน ได้แก่ ๑. การปลูกข้าวนาปีในเขตชลประทาน ๒. การปลูกข้าวนาปีนอกเขตชลประทาน ซึ่งกำหนดให้พื้นที่ร้อยละ ๒๐ ของการปลูกข้าวนาปีเป็นพื้นที่ในเขตชลประทาน และ ๓. การปลูกข้าวนาปรังในเขตพื้นที่ชลประทาน ปลูกข้าวในประเภทต่างๆ การทำปุ๋ยสัตว์ ได้แก่ โคเนื้อ โคเนื้อ กระบือ หมู ไก่ และเป็ด สัตว์เลี้ยงในปุ๋ยสัตว์แต่ละประเภทจะปล่อยก๊าซมีเทน เป็นจำนวนมาก

๓. คาร์บอนดำ (เขม่า) ที่มาจากเคมีอุตสาหกรรมซึ่งคิดขึ้นใหม่ในศตวรรษที่ ๒๐ ได้แก่ คลอโรฟลูออโรคาร์บอนไฮด์ (Chlorofluorocarbons)

๔. ฮาโลคาร์บอน (Halocarbons) เกิดจากเคมีอุตสาหกรรม และมักเกิดพร้อมกันกับ คลอโรฟลูออโรคาร์บอนไฮด์ (Chlorofluorocarbons)

๕. ไนโตรสออกไซด์ Nitrous oxide-N₂O เกิดมาจากการทำเกษตรกรรมที่ต้องใช้ปุ๋ยไนโตรเจนเข้มข้น มีคุณสมบัติดักจับความร้อนในบรรยากาศโลก

๖. คาร์บอนมอนอกไซด์ CO และสารอินทรีย์ระเหย Volatile Organic Compound-VOCs)

ภาวะโลกร้อนที่มีกำเนิดจากการกระตุ้นพัฒนาโลกสู่ความเจริญทางอุตสาหกรรมทั้งหมดเกิดจากผลกระทบโดยตรง หรือโดยอ้อมของมลพิษทั้ง ๖ ชนิด เรียงตามลำดับความสำคัญ และเป็นที่น่าอัศจรรย์มากที่สุดคือ คาร์บอน เตตระฟลูออไรด์ (Carbon

^{๓๕} มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และคณะ, การศึกษาเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยในการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ศึกษาหลักเกณฑ์และเครื่องมือชี้วัด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๔), หน้า ๗๖.

^{๓๖} สาทิต จรรยาสวัสดิ์, “การคำนวณดัชนีสวัสดิการทางเศรษฐกิจยั่งยืนสำหรับประเทศไทย”, หน้า ๑๙.

Tetrafluoride) สามารถค้างอยู่ในบรรยากาศได้นานถึง ๕๐,๐๐๐ ปี^{๓๗} แต่เป็นเรื่องที่ดีที่คาร์บอนเตตระฟลูออไรด์ (Carbon Tetrafluoride) ถูกผลิตขึ้นมาจากอุตสาหกรรมในปริมาณน้อย

ประชากรเพิ่มขึ้นมาก

เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๐ องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้เปิดตัวรายงานสถานการณ์ประชากรโลก ประจำปี ๒๕๕๐ รายงานชื่อ ปลดปล่อยศักยภาพการขยายตัวของชุมชนเมือง (Unleashing the Potential of Urban Growth) ปัญหาของการเจริญเติบโตของชุมชนเมือง แลควรจะต้องดำเนินการ และบริหารจัดการโดยเน้น ให้ความสำคัญเรื่อง การลดความยากจนและการพัฒนาที่ยั่งยืน มีประเด็นสำคัญ ๒ ประการ ๑. การเติบโตของเมืองใหญ่จะมีคนยากจนเป็นองค์ประกอบสำคัญ และ ๒. การเติบโตของเมือง จะเป็นผลมาจากการเพิ่มประชากรโดยธรรมชาติ มากกว่าการย้ายถิ่น

องค์การสหประชาชาติ มีข้อเสนอแนะ ๓ ประการ คือ

๑. ยอมรับสิทธิคนจนในเมือง โดยไม่สกัดกั้นการย้ายถิ่น และเพื่อป้องกันการเติบโตของเมือง

๒. ยอมรับวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและระยะยาว ในการใช้พื้นที่ในเขตเมือง จัดสรรที่ดินที่ใช้ประโยชน์ได้น้อยที่สุด สำหรับที่อยู่อาศัย และวางแผนล่วงหน้าในการใช้ประโยชน์จากดินอย่างยั่งยืน

๓. เริ่มให้มีการเรียกร้องให้นานาชาติ ร่วมมือสนับสนุนยุทธศาสตร์ การวางแผนอนาคตของเมือง

สาระสำคัญในเรื่องการเติบโตของเมืองและประชากรจะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นประเด็นสำคัญ^{๓๘} จึงให้ความสำคัญของปัญหาประชากรในเมืองใหญ่ และแสวงหาแนวทางเพื่อจัดการกับปัญหาการเติบโตของเมืองและการเพิ่มมากขึ้นของประชากรที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อีกทั้งให้ความสนใจที่ อภิมหานคร (Mega-Cities) แต่การเติบโตของเมืองเกือบทั้งหมด อยู่ที่เมืองที่มีขนาดเล็กกว่า ดังนั้น วิสัยทัศน์ของเมืองเหล่านั้น ที่จะรองรับการเติบโตในอนาคต จึงจำเป็นต้องได้รับการเสริมให้แข็งแกร่งขึ้นทั้งภาครัฐ ประชาสังคม และชุมชนนานาชาติ ได้เริ่มลงมือดำเนินการ วางแผนการปฏิบัติการตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จึงจะทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันด้วยความไม่แตกต่าเกิดความยากจนมากขึ้นอีกซ้ำรอยเดิม

^{๓๗} อัล กอร์, **OUR CHOICE** ปฏิวัติการกู้โลกร่อนทางเลือกรุ่นทางเลือกสู่ทางรอดแบบยั่งยืน, แปลโดย บัณฑิต คงอินทร์, หน้า ๔๖.

^{๓๘} UNESCAP Population Headliners, “ **State of World Population 2007 focuses on Urbanization**”, (2007), p. 38.

แต่เป็นที่ตั้งข้อสังเกตว่า ได้มีการปฏิบัติเพียงเล็กน้อย เพื่อที่จะเกี่ยวผลประโยชน์ อันเป็นผลจากการเจริญเติบโตของเมือง หรือเพื่อที่จะลดผลกระทบที่ไม่พึงปรารถนาต่อธรรมชาติแวดล้อม^{๓๙}

๒.๑.๓ โลกยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ

องค์การสหประชาชาติในฐานะผู้นำกระแสโลก จึงเกิดการแบ่งยุคต่างๆ ของโลก เช่น ช่วงเวลาที่องค์การสหประชาชาติพัฒนาเศรษฐกิจโลก เรียกว่า ยุคนิยมอุตสาหกรรม (economic growth) ช่วงเวลานั้นโลกอยู่ในยุคนิยมอุตสาหกรรม นิยมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นอย่างมาก ในอีกด้านธรรมชาติแวดล้อมก้าวไปทางวิกฤติพร้อมกัน ภายหลังทศวรรษแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจขององค์การสหประชาชาติ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๑๓ (ค.ศ. 1960-1970) ถือเป็นจุดเริ่มที่สำคัญ เมื่อพันทศวรรษแห่งการพัฒนาแล้วในเวลาต่อเนือง องค์การสหประชาชาติได้ให้ความสนใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง^{๔๐}

ตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๗๐ เป็นต้นมา เป็นยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ (International environment) ประชาชนที่ได้รับผลกระทบเคลื่อนไหวกันมาก ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ (ค.ศ. 1969) แม้อยู่ระหว่างทศวรรษแห่งการพัฒนาเกิดกลุ่ม Green Peace เป็นเหตุให้รัฐบาลสหรัฐฯ จัดตั้งหน่วยราชการที่เกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อมขึ้นเป็นหน่วยแรก ชื่อ Council on Environmental Quality หรือสภาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และออกกฎหมายใหม่ชื่อว่า National Environmental Policy Act แล้วตั้งหน่วยราชการที่เรียกว่า Environmental Protection Agency หน่วยงานพิเศษเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นมาอีกด้วย^{๔๑}

สหรัฐอเมริกาได้แสดงความตื่นตระหนกเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม^{๔๒} โดยจัดให้มี “วันโลก” ขึ้นเป็นครั้งแรก (First “Earth Day”) เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ (ค.ศ. ๑๙๗๐) หรือเรียกว่าวันเจ้าแม่ปฐพีหรือวันแม่ปฐพี และมีการตั้งสภาปกป้องหรือสภาป้องกันทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Defense Council) อีกทั้งเกิดกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทยอยออกมาเป็นลำดับแสดงให้เห็นความเป็นไปของสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นผู้นำของประเทศพัฒนานับเป็นความเคลื่อนไหวในเรื่องสิ่งแวดล้อม^{๔๓} ในระดับประชาชนและระดับประเทศ

^{๓๙} Ibid.

^{๔๐} อัมภา ชัยนาม, แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗, หน้า ๑.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๔๘.

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมมิโนเครื่องบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๗.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๔๘.

ต่อมาในระดับโลก เมื่อองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือที่รู้จักกันในนามองค์การยูเนสโก “UNESCO” ซึ่งมีหน้าที่เพื่อดูแลเรื่องการพัฒนาต่างๆ ของโลก และช่วยเหลือบรรดารัฐสมาชิกในการแก้ไขปัญหาที่รุ่มล่อมสังคม คำว่า “วิทยาศาสตร์” จะครอบคลุมไปถึงทั้งด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์)^{๔๔} ได้ตั้งโครงการมนุษย์และชีวลัย (The Man and the Biosphere) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ (ค.ศ. ๑๙๗๑) เพื่อพิจารณาถึงผลกระทบของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติ ซึ่งมีสาระเพื่อเตือนให้เกิดความใส่ใจต่อผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมของโลก

และเริ่มตั้งแต่องค์การสหประชาชาติจัดให้มีการประชุมในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ (ค.ศ. ๑๙๗๒) ชื่อว่า การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสภาพแวดล้อมของมนุษย์ (UN Conference on the Human Environment , Stockholm Conference) มีประเทศสมาชิก ๑๑๓ ประเทศ มาเข้าร่วมประชุมเรื่องการเคลื่อนไหวในการรักษาสิ่งแวดล้อม จึงเป็นจุดเริ่มยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ^{๔๕} ทำให้เรื่องของสิ่งแวดล้อมได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในประชาคมระหว่างประเทศในโลก และได้นำไปสู่การจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศต่างๆ ในเวลาต่อมา

ข้อสังเกตในเรื่องนี้ก็ถือว่า เกิดสัญญาณเตือนให้ชาวโลกได้เห็นอะไรบางอย่างว่าสภาพแวดล้อมในยุคนี้หน้าที่จะต้องหันไปดูแลเอาใจใส่ปัญหาสิ่งแวดล้อม^{๔๖} กันได้แล้ว

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ (ค.ศ. ๑๙๘๐) ในขณะนั้นโลกโดยองค์การสหประชาชาติได้มีกระแสความกังวลเรื่องผลกระทบต่อการพัฒนาโลกที่มีต่อแต่ละประเทศจนกระทั่งกระทบ ทั่วโลกนั้น ทำให้ต่อมาได้ปรากฏรายงานเรื่องกลยุทธ์การอนุรักษ์โลก (The World Conservation Strategy) โดยองค์การนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources หรือ IUCN) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปกป้องรักษาระบบนิเวศและวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยอยู่ในส่วนสุดท้ายของรายงานที่ชี้ชัดถึงการเพิ่มความสนับสนุนด้านการเงิน เพื่อวัตถุประสงค์

^{๔๔} Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for change**, แปลโดย มานพ เมฆประยูรทอง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), ๒๕๓๗), หน้า ๒๗.

^{๔๕} Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for change**, แปลโดย มานพ เมฆประยูรทอง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), ๒๕๓๗), หน้า ๑๕, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๔๗.

^{๔๖} **Reader's Digest Great Illustrated Dictionary**, 1st ed. 2 vols., (London: The Reader's Digest Association Limited, 1984).

ด้านการอนุรักษ์ แล้วให้พิจารณาทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมผนวกเข้าไว้ด้วยกัน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ.๑๙๘๒) ได้มีรายงานอีกฉบับหนึ่งชื่อ Global 2000 ซึ่งมีอิทธิพล ต่อประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเช่นกัน

ยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ องค์การสหประชาชาติมีบทบาทในการจัดประชุมที่ แสดงถึงความพยายามในเรื่องการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการพัฒนาผิดพลาด ๒๓ ครั้ง ภายในเวลา ๒๐ ปี กระทั่ง Earth Summit ที่ นคร ริโอ เดอจาเนโร อันเป็นการเข้าสู่ยุคแห่ง การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนี้

1	1972	The Rome Club comes out with the report "Limits to Growth."
2	June 1972	In Stockholm, The U.N.Conference on the Human Environment is held to adopt the Declaration on the Human Environment and the Action Program. Sweden report about the environmental impacts of acid rain.
3	Dec. 1972	The U.N. Development Program (UNDP) come into being.
4	Aug.1974	The World Population Conference adopts the World Population Action Program.
5	July 1975	The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (Washington Convention) comes into being.
6	1976	The U.N. Conference on Human Settlements is held.
7	Aug 1977	The U.N. Conference on Desertification is held to adopt the Desertification Prevention Action Program.
8	1979	The first World Climate Conference is held.
9	1980	Earth in 2000 is released(the United States under President Jimmy Carter).World Strategy for Nature Protection is released (jointly prepared by IUCN,UNEP and WWF).Such publications for the general readership on the global environment are released one after another to focus on the problems posed about the global environment.
10	June 1982	In commememoration of the 10 th anniversary of the founding of the U.N.Conference on the Human Environment,the Governing Council of the U.N.Environment Program(UNEP) holds a special meeting under its sponsorship to adopt the Nairobi Declartion.

11	Mar.1985	The Vienna Convention for Protection of Ozone Layer is adopted.
12	Apr. 1987	The World Commission on Environment and Development (WCED) releases its report Our Common Future to advocate the concept of "sustainable development."
13	Sept. 1987	The Montreal Protocol on Substances That Deplet the Ozone Layer is adopted.
14	Mar. 1989	The Environment Summit is held in The Hauge,the Netherlands to adopt the Hauge Declaration on measures against global warming.
15	July 1989	In Economic Declaration of the Arche G7 Summit,environmental issues are significantly closed up..
16	Sept. 1989	The Tokyo Conference for Conservation of the Global Environment is held
17	Nov.1989	The Environmental Summit is held Noordwijk (the Netherlands)to adopt the Noordwijk Declaration on air pollution and climate change.
18	Dec.1989	The U.N.General Assembly adopts a resolution to hold the Earth Summit (U.N.Conference on Environment and Development [UNCED]) in Brazil.
19	July 1990	In the Economic Declaration of the Huston Summit,the reaching of agreement on forest conservation is advocated.
20	Mar. 1991	With the outbreak of the Gulf War. Environmental disruption occurred to serious proportions. New concern is expressed about the problem of the global environment.
21	Apr. 1992	The Eminent Persons'Meeting on Financing Global Environment and Development is held in Tokyo.
22	May 1992	The Basel Convection on the Control of the Trans-boundary Movement of Hazardous Wastes and Their Disposal comes into effect. The U.N. Framework Convention on Climate Change is adopted in New York.The Convention on Biodiversity is adopted in Nairobi.
23	June 1992	The Earth Summit (U.N.Conference on Environment and Development [UNCED]) is held in Rio de Janeiro (Brazil).

๒.๑.๔ คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา

ในปีพ.ศ. ๒๕๒๖ (ค.ศ.1983) สมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติได้ตั้งกรรมาธิการชื่อว่า World Commission on Environment and Development แปลว่า คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เป็นหน่วยงานอิสระไม่อยู่ในควบคุมของรัฐบาลใด แม้แต่องค์การสหประชาชาติ คณะกรรมาธิการฯ ประชุมกันครั้งแรกเมื่อตุลาคม ๒๕๒๗ ชื่อ World Commission on Environment and Development หรือ WCED หรือที่รู้จักกันในนาม Brundtland Commission เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ (ค.ศ.๑๙๘๔) และอีกสี่ปี ต่อมาเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๐ (ค.ศ.1987) คณะกรรมาธิการได้ทำการศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้ว ได้จัดทำรายงานออกมาเผยแพร่ฉบับหนึ่ง ซึ่งเป็นเอกสารที่มีความสำคัญมาก^{๔๗} ฉบับหนึ่งขององค์การสหประชาชาติเพราะว่ารายงานฉบับนี้มีรายละเอียดของสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในชั้นวิกฤตอันที่มีผลกระทบต่อประเทศต่างๆ ชื่อว่า OUR COMMON FUTURE (อนาคตร่วมกันของเรา) อันเป็นจุดประกายเกี่ยวกับแนวความคิดในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๔๘} (Sustainable Development) หลังปกพิมพ์อักษรสีแดงว่า “This is The most important document of the decade on the future of the world” นี่คือนเอกสารที่สำคัญที่สุดแห่งทศวรรษว่าด้วยอนาคตของโลกและเป็นเสมือนรากเง้าอันเป็นที่มาแห่งการเกิดคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ในเวลาต่อมา

สรุป การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มีป่อเกิดและที่มา ดังนี้

เริ่มตั้งแต่เมื่อองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม^{๔๙} แห่งองค์การสหประชาชาติ เป็นหน่วยงานชำนาญพิเศษของสหประชาชาติ ซึ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๑ (ค.ศ. ๑๙๔๘) มาเพื่อดูแลเรื่องการพัฒนาต่างๆ ของโลก และเพื่อช่วยเหลือบรรดาประเทศสมาชิกในการแก้ไขปัญหาที่รุ่มลุ่มสังคม^{๕๐} ลักษณะของการดำเนินงานจะเกี่ยวกับเรื่องอุดมคติ สันติภาพ จรรยาบรรณ โดยอาศัยเครื่องมือ คือ การศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม และ

^{๔๗} อัสฎา ชัยนาม, แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, หน้า ๑.

^{๔๘} Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993**, กระทรวงการต่างประเทศ แปล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^{๔๙} อุทัยวรรณ สุขคันธรักษ์, “ยูเนสโกคืออะไร แปลจาก What is UNESCO? 1991”, วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๔) : ๒๗ - ๓๓.

^{๕๐} อรุจฉาพา เขาวนัชลากร และกุหลาบ ณ นคร, “ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม”, แปลรายงานของที่ประชุมระดับภูมิภาคของคณะกรรมการแห่งชาติฯ, วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ, ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๑) : ๑๑ -๑๔.

สื่อสารมวลชนเป็นสำคัญ หรือในนามองค์การยูเนสโก “UNESCO” ได้ตั้งโครงการมนุษย์และชีวลัย (The Man and the Biosphere) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ (ค.ศ. ๑๙๗๑) เพื่อพิจารณาถึงผลกระทบของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติ ซึ่งมีสาระเพื่อเตือนให้เกิดความใส่ใจต่อผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมของโลก ส่วนการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมนั้นเป็นผลมาจากการที่องค์การยูเนสโกได้จัดการประชุมระหว่างประเทศ เรื่องนโยบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ. ๑๙๘๒) ณ กรุงเม็กซิโก ทำให้นำไปสู่แนวคิดในการกำหนดทศวรรษโลก เพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม อีกทั้งสะท้อนให้เห็นจุดยืนตามแนวคิดขององค์การยูเนสโกแห่งสหประชาชาติว่า การพัฒนาประเทศต่างๆ มุ่งเน้นมิติทางวัฒนธรรม

ต่อมา องค์การสหประชาชาติได้เริ่มให้ความสนใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังขึ้นภายหลังทศวรรษแห่งการพัฒนาที่ผ่านไประหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๑๓ (ค.ศ. ๑๙๖๐-๑๙๗๐) ตามมาควบคู่กันกับองค์การยูเนสโก ตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๗๐^{๕๑} ได้ริเริ่มให้มีการประชุมสหประชาชาติว่าด้วย สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (The United Nation Conference on the Human Environment) ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ (ค.ศ. ๑๙๗๒) ขึ้น ในขณะนั้นเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ประชาคมโลกสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อม และองค์การสหประชาชาติได้จัดให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการหรือสมัชชาโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) ขึ้นเช่นกัน ทั้งนี้ เพื่อศึกษาในเรื่องการสร้างสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา การที่ได้จัดตั้งคณะกรรมการชุดนี้นับเป็นจุดกำเนิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) อย่างเป็นรูปธรรมขึ้นในเวลาต่อมา

กระแสแห่งที่มาของการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงมาจากสองกระแสหลัก ๒ ทาง^{๕๒} ดังนี้^{๕๓}

กระแสที่ ๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ (ค.ศ. ๑๙๘๓) องค์การสหประชาชาติโดยจัดตั้งคณะกรรมการชื่อว่า World Commission on Environment and Development แปลว่า คณะกรรมการหรือสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เป็นหน่วยงานอิสระไม่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลใดๆ ได้จัดประชุมครั้งแรกใช้ชื่อว่า การประชุม World Commission on Environment and Development หรือ WCED หรือที่รู้จักกันในนาม Brundtland Commission เมื่อตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ (ค.ศ. ๑๙๘๔) ต่อจากนั้นคณะกรรมการฯ ใช้เวลา ๔ ปี จัดทำรายงานออกมาเผยแพร่เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๐ (ค.ศ. ๑๙๘๗) ชื่อว่า Our Common Future (อนาคตร่วมกันของเรา) หลังปกหลังปกพิมพ์อักษรสีแดงว่า “This is The most important document of the decade on the future of the world ” นี่คือนเอกสารที่สำคัญที่สุดแห่งทศวรรษว่าด้วยอนาคตของโลก”และเป็นที่มาแห่งการเกิดของคำว่า การพัฒนาที่

^{๕๑} อัมภา ชัยนาม, แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, หน้า ๑.

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๔๘.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๔.

ยั่งยืน^{๕๔} (Sustainable Development) เน้นหลักการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ และเป็นที่น่าสังเกตว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนกระแสนี้ได้รับความสนใจและการสนับสนุนให้แพร่หลายมากกว่ากระแสที่ ๒^{๕๕}

กระแสที่ ๒ องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งชาติ UNESCO เป็นหน่วยงานชำนาญพิเศษของสหประชาชาติ ซึ่งก่อตั้งมาเพื่อดูแลเรื่องการพัฒนาต่างๆ ของโลก และเพื่อช่วยเหลือบรรดาประเทศสมาชิกในการแก้ปัญหาที่รุ่มลุ่มสังคมโลก ลักษณะของการดำเนินงานจะเกี่ยวกับเรื่องอุดมคติ สันติภาพ จรรยาบรรณ โดยอาศัยเครื่องมือคือ การศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรมและสื่อสารมวลชนเป็นสำคัญ ได้มีมติประกาศให้ปี พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๔๐ (ค.ศ. ๑๙๘๘-๑๙๙๗) เป็นทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม (World Decade for Cultural Development) เน้นการพัฒนาในมิติด้านวัฒนธรรมขึ้นมาเป็นแกนกลางของการพัฒนาเน้นความสำคัญกับมนุษย์และวัฒนธรรม ถือว่าคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมเป็นแกนกลางในการพัฒนา และพยายามหาความสมดุลในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมคือเน้นการพัฒนาคุณภาพของคนเป็นสำคัญ^{๕๖}

การพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกอย่างเป็นทางการจากการประชุม Earth Summit การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nation Conference on Environment and Development) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล พ.ศ. ๒๕๓๕ (ค.ศ. 1992) และได้แพร่หลายอย่างที่สุดกระทั่งถึงปัจจุบันเป้าหมายดังกล่าวนี้ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป จึงนับว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีที่มาจากการประชุมกันระหว่างนานาประเทศได้ทำข้อตกลงกันแล้วกำหนดเป้าหมายเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นรูปธรรมขึ้นชัดเจนอย่างเป็นทางการ ณ เวลานั้น

^{๕๔} Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993**, กระทรวงการต่างประเทศ แพล, หน้า ๙๐.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, หน้า ๕๕.

^{๕๖} ประไพพรรณ เอมชู, "ปีเริ่มต้นของทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม", **วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา สหประชาชาติ**, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน- ธันวาคม ๒๕๓๐) : ๕๕- ๖๑.

๒.๒ ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

การพัฒนาที่ยั่งยืน มาจากศัพท์คำว่า “ Sustainable” ที่แปลว่า ความยั่งยืน เป็นคำที่มาจากภาษาลาติน คือ “Sus-tenere” ซึ่งหมายถึงการส่งเสริมหรือสนับสนุน (Uphold) หมายถึง ความยั่งยืนนั้นเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมหรือกระบวนการเพื่อการสนับสนุน (Uphold) หรือปกป้อง (Defended) ความสามารถดำรงอยู่ได้^{๕๗}

องค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง “การพัฒนาที่สนองความต้องการของประชาชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง”^{๕๘} (Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.) และได้ขยายความว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นความเข้าใจอย่างกว้างๆ เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ทางธรรมชาติและเศรษฐศาสตร์ ขณะเดียวกันองค์การยูเนสโก ให้ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า หมายถึง กระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่อิงวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นองค์รวม ก็เกี่ยวข้องกับรากฐานทางวัฒนธรรมที่พร้อมด้วยการยึดถือคุณค่าความเป็นมนุษย์ และด้วยวิธีการอย่างไรก็ตาม แต่ต้องทำให้เขาตระหนักถึงความสัมพันธ์ของเขากับคนอื่น ๆ รวมทั้งเขารับผิดชอบต่อความต้องการจำเป็น (An Imperative Need) ตามแนวคิดพื้นฐานใหม่ที่จินตนาการไว้ เพื่อความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนชาวโลกและเพื่อการเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยอันยั่งยืนยาวนานของชีวิตมนุษย์^{๕๙}

การพัฒนาที่ยั่งยืนในความหมายขององค์การสหประชาชาตินั้น มุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจอยู่ได้เจริญดีไปพร้อมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามแนวความคิดตะวันตกที่เป็นผู้นำกระแสโลกในการพัฒนาโลกอย่างชัดเจนก่อนหน้ายุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ หรือสภาพแวดล้อมโลก ที่อธิบายถึงความพยายามแก้ไขปัญหาสำคัญโดยไม่สามารถละทิ้งระบบทุนนิยม การค้าเสรีบริโภคนิยมที่ยังคงเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเร่งเพิ่มผลผลิตไม่มีขีดจำกัด

^{๕๗} Michael Redcliff, Sustainable Development : Economic and the Environment. In M. Redcliff and C. Sage (eds.), **Strategies for Sustainable Development : Local Agenda for the Southern Hemisphere**, (U.K : John Wiley & Sons Ltd., 1994).

^{๕๘} World Commission On Environment And Development, **Our Common Future**, (New York Oxford University : Great Britain R.Clay Ltd.,1987), p. 43, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) . **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๕๙.

^{๕๙} ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๙.

ของการบริโภค หลักการดังกล่าวมีความขัดแย้งกันอยู่ในตัวเองอย่างชัดเจนเพราะเหตุว่าเศรษฐกิจที่เจริญดีดังกล่าวย่อมอยู่บนความฟุ่มเฟือยในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและส่งความเสียหายเสื่อมโทรมไปยังธรรมชาติอย่างหนักหนามหาศาล นับว่าปัญหาเดิมก็ยังไม่แก้ไม่ได้ เพียงแต่กล่าวว่า เรายอมรับและตระหนักแก่ปัญหานั้นอยู่

องค์การสหประชาชาติ ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาแนวเดิมเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากปัญหาประชากร การดำเนินชีวิต แนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวกับธรรมชาติ และพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งแนวคิดที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นพลังผลักดัน เพื่อให้เกิดการพัฒนา แต่ขณะเดียวกันก่อให้เกิดความไม่สมดุลในแต่ละภาคของสังคมโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อมนุษย์ปัจจุบัน และมีแนวโน้มต่อไปถึงอนาคตด้วยซึ่งองค์การสหประชาชาติในฐานะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงจึงได้รับอิทธิพลแนวความคิดการพัฒนาแนวใหม่เริ่มเร่งดำเนินการต่อไป แม้กระนั้นก็ต้องยอมรับว่าองค์การสหประชาชาติส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาที่ผ่านมาอย่างผิดพลาด เพราะความผิดพลาดของการพัฒนา (Failure of Development) ร่วมกับความผิดพลาดในการจัดการสิ่งแวดล้อม (Failure in the Management of Our Environment) ส่งผลให้เกิดปัญหาสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. การทำให้สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรหมดไป (Depletion)
๒. การสร้างมลพิษในปริมาณที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ (Pollution)
๓. การเพิ่มและลดจำนวนประชากร (Population) โดยสัมพันธ์กับกิจกรรมของมนุษย์

ความหมายโดยรวมของการพัฒนาที่ยั่งยืน ขององค์การสหประชาชาติ หมายถึงกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่อิงวัฒนธรรม ในลักษณะเป็นองค์รวมเป็นการบูรณาการ และด้วยความสมดุล ทั้งระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมไปกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนา เพื่อให้บรรลุตามความต้องการของมนุษย์และเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตด้วยความยุติธรรม

อนึ่ง การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มีข้อควรพิจารณาในความหมาย ๒ ประเด็น คือ

ประเด็นแรก การพัฒนาที่ยั่งยืนควรได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นแนวคิด (Concept) อย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์

ประเด็นที่ ๒ การพัฒนาที่ยั่งยืน ก่อให้เกิดความจำเป็นที่ต้องใช้สติปัญญามากกว่าพอกันกับความจำเป็นที่ต้องใช้ความเห็น (นโยบาย) ในทางการเมืองเพราะความคิดเรื่องความ

ที่ยั่งยืนสะท้อนถึงความกังวลในเรื่องเงื่อนไข หรือความจำกัดที่เกี่ยวกับมนุษย์ อันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ความไม่พอใจของมวลมนุษยทั้งหลาย^{๖๐}

๒.๒.๑ นิยามและนัยสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

องค์การสหประชาชาติได้บัญญัติศัพท์เฉพาะ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” “Sustainable Development”^{๖๑} ขึ้นอย่างเป็นทางการเพื่อกำหนดให้เป็นชื่อของเป้าหมายการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกต่อไปอันปรากฏในข้อตกลงระหว่างประเทศ ใน Earth Summit การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nation Conference on Environment and Development) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อระหว่างวันที่ ๓-๑๔ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ (ค.ศ. ๑๙๙๒)

การพัฒนาที่ยั่งยืนควรจะต้องถึงศีลธรรม เศรษฐกิจ นิเวศวิทยา จริยธรรม และการเลือกสรรทางจิตวิญญาณด้วย คือ การตัดสินใจทางเศรษฐกิจควรประกันว่ากิจกรรมของมนุษย์จะอยู่ภายในขอบเขตที่จำกัดทางนิเวศ การตัดสินใจด้านศีลธรรมสำหรับคนรุ่นหลัง ควรมีดุลพินิจ และความถูกต้องเป็น การลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนและคนร่ำรวย รวมถึงการเลือกสรรทางจิตวิญญาณ เพื่อที่จะเติมความว่างและขาดความหมายของชีวิต เพื่อที่จะเติมความว่างเปล่าและการขาดความหมายในชีวิตคน^{๖๒}

นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ถูกตีความไปตามกระแสความคิดของคนแต่ละกลุ่ม ซึ่งแตกต่างกันไป ทั้งนี้ก็เพราะอิทธิพลทางความคิดที่ได้มาจากการประชุมของสมาชิกองค์การสหประชาชาติ^{๖๓} ดังนี้

๑. คำนิยามคลาสสิก คือ คำนิยามที่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาโลกได้ให้ไว้ว่า “เป็นการอนุรักษ์ไว้” และ “เป็นการพัฒนาที่ปลอดภัย เพื่อสนองความต้องการ

^{๖๐} Michael Redclift, Sustainable Development : Economic and the Environment. In M. Redclift and C. Sage (eds.), **Strategies for Sustainable Development : Local Agenda for the Southern Hemisphere.**

^{๖๑} อัมภา ชัยนาม, แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, หน้า ๑.

^{๖๒} ทอมสัน คอย สวัสติ (Thomson Koy Svasti), “การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน”, โดยจดหมายจาก ลอนดอน (นามแฝง), **โลกสีเขียว**, ๒, ๕ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๓๖) : ๔-๕ .

^{๖๓} ทอมสัน คอย สวัสติ, “การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน”, โดย จดหมายจากลอนดอน (นามแฝง), **โลกสีเขียว**, ฉบับที่ ๒, ๕ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๓๖) : ๔-๕.

ของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบกระเทือนความสามารถของคนรุ่นหลังที่จะตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไป”

๒. คำนิยามของนักเศรษฐศาสตร์สั้น ๆ แต่ก่อให้เกิดคำถามที่ยากยิ่งหลายประการ เช่น “คุณจะสามารถเอาสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาทดแทนต้นทุนธรรมชาติได้หรือไม่” “ประโยชน์นั้นจะตกไปอยู่กับใคร?” “การดำรงอยู่และเติบโตนั้นเกิดขึ้นจากรายได้ของโลกไม่ใช่จากต้นทุน” หรือว่าอีกนัยหนึ่ง “การเพิ่มรายได้ประชาชาติอย่างต่อเนื่องหรือการพัฒนาเศรษฐกิจแบบไม่สิ้นสุด” นี่คือ “ทฤษฎีที่เป็นไปไม่ได้” สำหรับบางคน เพราะว่าคุณไม่สามารถทำให้การเติบโตดำเนินไปอย่างยั่งยืน บนโลกที่มีทรัพยากรจำกัด

๓. คำนิยามด้านการพัฒนา ที่เหมาะสมในทางบริบทมากที่สุด ได้แก่ “การตอบสนองความต้องการของมนุษย์ รวมถึงการมีวิถีการดำเนินชีวิต มีทางเลือก มีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับชาติและระดับท้องถิ่นอย่างพอเหมาะพอควร การเคารพในสิทธิมนุษยชน การแสดงออกซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ การมีที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมที่ดีพอ ในขณะที่ต้องจำกัดการใช้ทรัพยากรที่สูญสิ้นไปได้ ใช้ทรัพยากรที่ไม่สิ้นสูญอย่างยั่งยืนและคงความสามารถรองรับของเสียในขอบเขตท้องถิ่นและโลกเอาไว้”

๔. คำนิยามทางสิ่งแวดล้อม คือ “การรักษาระดับการบริโภคและมลพิษให้อยู่ภายในขอบเขตจำกัดทางนิเวศวิทยา” แต่ไม่ได้กล่าวถึงว่าใครเป็นคนก่อมลพิษและใครได้ผลประโยชน์และใครเสียประโยชน์

๕. คำนิยาม “ธุรกิจเช่นเคย” นั่นคือ “การสร้างความเจริญเติบโตในวิถีที่คนรุ่นหลังจะต้องขอบคุณเรา” หรือ “โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม” แต่ความเสียหายด้านสังคมคงไม่เป็นอะไรใช่ไหม

๖. คำนิยามที่ว่า “มันมิใช่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เป็นกระบวนการ” เป็นคำนิยามของผู้เชี่ยวชาญจริงๆ ได้แก่ “กระบวนการการเปลี่ยนแปลงในการใช้ทรัพยากร ทิศทางในการลงทุน และการเริ่มต้นพัฒนาทางเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงสถาบันให้สอดคล้องกับความต้องการของอนาคตและปัจจุบัน” และอื่นๆ เช่น “เป็นกระบวนการผสมและหรือประนีประนอมเป้าหมายทางเศรษฐกิจ นิเวศวิทยา และสังคมเข้าไว้ด้วยกัน”

๗. คำนิยามด้านจริยธรรม ได้แก่ “การดูแลระดับของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตของโลกสำหรับคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นหลังให้ดำเนินการพัฒนาอย่างรอบคอบและเป็นธรรม”

๘. คำนิยามสี่เขี้ยวเข็ม ที่ว่า “จำกัดความเจริญเติบโตของประชากรเพื่อที่มนุษย์จะได้มีชีวิตอย่างกลมกลืนกับโลกและมีสิทธิไม่มากไปกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นๆ” นี่เป็นการยอมตายอย่างเลือดเย็นหรือไม่? จะใช้นโยบายบังคับให้หนึ่งครอบครัวมีเด็กได้คนเดียวหรือไม่? เป็นการลงโทษคนจนหรือไม่?

๙. คำจำกัดความ “ทุกสิ่งภายใต้หนึ่งเดียว” เป็นคำนิยามที่หยิบใช้ง่าย เพื่อที่จะแสดงถึงความใจกว้างและความโอบอ้อมของทุกคน “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นเป้าหมายระยะยาวที่

เรารักษาระดับความยั่งยืนทางเศรษฐกิจโดยสัมพันธ์กับข้อจำกัดทางนิเวศวิทยา เป็นการแบ่งปันทรัพยากรและโอกาสระหว่างคนรุ่นนี้และคนรุ่นต่อไปอย่างเท่าเทียมกัน และในช่วงคนรุ่นนี้ การแบ่งปันทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ ก็คือ การคิดรวมต้นทุนทางธรรมชาติเข้าไปในต้นทุนการผลิตด้วย” ซึ่งคำจำกัดความนี้ได้มาจากรายงานของธนาคารโลก

นัยสำคัญทั้งหมดของความหมายแห่งคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ปรากฏอยู่ในรายงานเรื่อง OUR COMMON FUTURE ซึ่งนำไปสู่แนวคิดของความยั่งยืนในหลายประเด็นดังต่อไปนี้^{๖๔}

๑. วิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมและวิกฤติการณ์การพัฒนา ต่างเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์เดียวกัน วิกฤติการณ์ทั้งสองเกิดจากโครงสร้างของโลกและของชาติประเทศต่างๆ ที่นำไปสู่การที่ทรัพยากรของโลกไหลถ่ายเทไปยังประเทศส่วนน้อย ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในโลกเหนือ

๒. การลดทอนและการปนเปื้อนทรัพยากรอยู่ในสภาพร้ายแรงเกินกว่าจะปล่อยให้ เป็นเรื่องปกติได้ จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในเรื่องการกระจายอำนาจในการควบคุมทรัพยากร วิธีการผลิต สินค้าอุปโภค บริโภค และการบริการ

๓. ความเสมอภาคเท่าเทียมกันเป็นหลักการใจกลางของความยั่งยืน

๔. วิกฤติการณ์ในปัจจุบันเกิดขึ้นจากแผนเศรษฐกิจที่ไม่ยั่งยืน ไม่เหมาะสม และระบบเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียม แต่กลับโยงทุกส่วนเข้าด้วยกัน

๕. มีเทคโนโลยีที่เหมาะสมทางสิ่งแวดล้อมและทางสังคม จะมีการรื้อฟื้นเทคโนโลยีขึ้นใหม่

๖. สถานการณ์ความฟุ้งเฟ้อร่ำรวยมั่งมีเป็นตัวทำลายสภาพแวดล้อม

๗. การสนับสนุนให้โลกเป็นหนึ่งเดียวทางชีววิทยาและนิเวศวิทยา แบ่งเป็น สังคม และเศรษฐกิจ

๘. ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ความเสมอภาคทางสังคม และวัฒนธรรมที่ช่วยให้คนเราได้รับสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์

๙. การขับเคลื่อนให้การพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดขึ้นต่อเนื่องจำเป็นต้องมีขบวนการทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก

๑๐. การพึ่งตนเองและสมรรถภาพเพื่อความยั่งยืนในโลกมีเงื่อนไขที่ถูกขัดขวางทางการเงินกู้ของธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ที่ทำให้ประเทศนั้นรับเอา นโยบายเศรษฐกิจมหภาคและโครงการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างไปปฏิบัติ รวมทั้งข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยการค้าและพิกัดอัตราภาษีศุลกากร (GATT)

^{๖๔} มาร์ติน คอว์, “การพัฒนาที่ยั่งยืน ทัศนะจากโลกเหนือและโลกใต้”, โดย กวิน ชุติมา แปล, ทางใหม่, CUSO FORUM 1993.

๒.๒.๒ รายงานสำคัญแห่งโลกชื่อ OUR COMMON FUTURE

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาประชุมครั้งแรกเมื่อตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ (ค.ศ.1984) ได้จัดทำรายงานชื่อ OUR COMMON FUTURE^{๖๕} มีความหนา ๓๘๓ หน้า พิมพ์เผยแพร่เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๐ (ค.ศ. 1987) รายงานนี้บัญญัติคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) อยู่ที่ หน้า ๔๓ บัญญัติความหมายของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน ว่า Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.”^{๖๖} ปกหลังพิมพ์อักษรสีแดงว่า “This is the most important document of the decade on the future of the world.” แปลว่า เอกสารที่สำคัญที่สุดแห่งทศวรรษว่าด้วยอนาคตของโลก รายงานเรื่อง Our Common Future ได้กล่าวถึงทิศทางเชิงนโยบาย เพื่อนำไปสู่ การพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า มีลักษณะดังนี้ คือ

๑. ประชากรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Population and Human Resources)

๒. ความมั่นคงด้านอาหาร (Food Security : Sustaining the Potential)

๓. ชีวพันธุ์และระบบนิเวศ (Species and Ecosystems : Resources for Development)

๔. พลังงาน (Energy : Choices for Environment and Development)

๕. อุตสาหกรรมที่ผลิตมาก แต่ลงทุนน้อย (Industry : Producing more with less)

๖. การท้าทายความเป็นเมือง (The Urban Challenge)

ทิศทางเชิงนโยบายหรือแนวนโยบายดังกล่าว อธิบายโดยสรุปได้ ดังนี้^{๖๗}

๑. ประชากรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Population and Human Resources) เป็นเรื่องความสัมพันธ์อย่างเหมาะสมระหว่างจำนวนประชากรและทรัพยากร ที่เกี่ยวพันกับความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากร รวมถึงการให้การศึกษาเพื่อปรับปรุง ศักยภาพของมนุษย์ในการจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้น จึงควรสร้างความเข้มแข็งทางสังคม วัฒนธรรม และการจูงใจทางเศรษฐกิจ เพื่อการวางแผนครอบครัว อีกทั้งสนับสนุนให้ทุกคนต้อง

^{๖๕} World Commission On Environment And Development, **Our Common Future**, (New York : Oxford University, Great Britain R. Clay Ltd.,1987), พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๕๙.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๖๗} World Commission on Environment and Development. **Our Common Future**, (New York : Oxford University, Great Britain R.Clay Ltd.,1987), p. contents, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗.

ได้รับการศึกษา มีการคุมกำเนิดและให้ได้รับการบริการที่จำเป็น ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มิใช่เพียงเพื่อสร้างความรู้ความสามารถทางเทคนิคเท่านั้น แต่รวมถึงการสร้างค่านิยมเพื่อช่วยเหลือแต่ละบุคคลและชาติให้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและความเต็มใจที่จะแบ่งปันทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกัน

๒. ความมั่นคงด้านอาหาร (Food Security : Sustaining the Potential) ซึ่งสืบเนื่องจากการเพิ่มจำนวนประชากรที่ทำให้บางประเทศประสบปัญหาเรื่องอาหารไม่เพียงพอเพื่อบริโภคในขณะที่ประเทศอุตสาหกรรมมีการผลิตที่มีสิ่งสนับสนุนสูงเป็นอย่างมาก ทำให้สามารถนำทรัพยากรมาใช้มาก และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมมาก อีกทั้งการที่มีการป้องกันการแข่งขันจากนานาชาติเป็นเครื่องมือ ซึ่งตรงกันข้ามกับประเทศที่กำลังพัฒนาที่มีปัญหาขาดแคลนเทคโนโลยีไม่เพียงพอ การจูงใจทางเศรษฐกิจมีน้อย ร่วมกับปัญหาคุณภาพดินที่แห้งแล้งขาดธาตุอาหาร ไม่สามารถเพาะปลูกได้ จึงก่อให้เกิดปัญหาความมั่นคงด้านอาหารเกิดขึ้น

๓. ชาติพันธุ์และระบบนิเวศ (Species and Ecosystems : Resources for Development) ซึ่งเกิดจากความเจริญด้านวิทยาศาสตร์ได้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงความหลากหลายทางสายพันธุ์ที่จำเป็นต่อระบบนิเวศและชีวภาพทั้งหมด โดยเฉพาะการพัฒนาด้วยสายพันธุ์พืช เวชกรรม และวัตถุดิบ เพื่อการอุตสาหกรรม ดังนั้น ต้องนำคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม ความงาม และเหตุผล ด้านวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ มาช่วยธำรงรักษาความคงอยู่ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ด้วย

๔. พลังงาน (Energy : Choices for Environment and Development) เป็นเรื่องสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยจำเป็นต้องคำนึงถึงการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ หรือลดการใช้พลังงานลง รวมถึงการใช้พลังงานอย่างปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างยิ่ง

๕. อุตสาหกรรมที่ผลิตมาก แต่ลงทุนน้อย (Industry : Producing more with less) เนื่องจากการผลิตมากทำให้ต้องใช้ทรัพยากรมาก ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดภาวะมลพิษ ซึ่งมีผลต่อสุขภาพอนามัย และทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมากทำให้ต้องพิจารณาว่าจะผลิตเป็นจำนวนมาก แต่ใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมหรือน้อยลงได้อย่างไร รวมทั้งไม่ก่อให้เกิดความเสี่ยงในเรื่องสารเคมีเป็นพิษ น้ำเสียหรืออุบัติเหตุ จึงเป็นความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่ต้อง ควบคุมการส่งออกของอุตสาหกรรมและสารเคมีด้านเกษตรกรรมที่เป็นอันตรายให้ได้

๖. การท้าทายความเป็นเมือง (The Urban Challenge) ซึ่งพบว่า ประชากรจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในเมือง โดยเฉพาะหลายเมืองในประเทศอุตสาหกรรม ต้องเผชิญปัญหาปัจจัยพื้นฐานเลวลงทั้งสิ่งแวดล้อม ทั้งสภาพภายในเมือง และความสัมพันธ์ฉันเพื่อนบ้านก็พังทลาย แต่ก็ยังมีทางเลือกทางการเมืองและทางสังคมให้กับคนเหล่านั้น ส่วนประเทศกำลังพัฒนาจะมีสถานการณ์ที่ไม่เหมือนกัน รัฐบาลต้องพัฒนากลยุทธ์เพื่อนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในทางการเมือง โดยลดแรงกดดันของเมืองใหญ่ และทำให้เป็นเมืองที่เล็กลง ซึ่งการบริหารจัด

การเมืองที่ดีต้องมีการกระจายงบประมาณ กระจายอำนาจทางการเมือง และบุคลากร ให้เป็นหน้าที่ของท้องถิ่นที่ซึ่งเป็นแหล่งที่ร่ำรวยที่สุด และจัดการได้ตามความต้องการของท้องถิ่นนั้น^{๖๘}

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการที่จะสามารถสนองตอบความต้องการของมนุษย์และบรรลุถึงศักยภาพของการเจริญเติบโตได้ จะเกี่ยวข้องกับ ๒ เรื่องต่อไปนี้ คือ

๑. การเพิ่มขีดความสามารถในการผลิต ขณะเดียวกันต้องเพิ่มโอกาสของความเท่าเทียมกันสำหรับทุกคนด้วย (ความเท่าเทียม)

๒. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เกี่ยวข้องกับภาวะการเพิ่มจำนวนประชากรที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงความสามารถในการผลิตของระบบนิเวศ (ความสมดุล)^{๖๙}

OUR COMMON FUTURE เป็นเอกสารที่มีส่วนสำคัญ ทำให้เกิดการประชุมโลกชื่อการประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development : UNCED) หรือการประชุม Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ (ค.ศ. 1992) ในการประชุมดังกล่าวผู้แทนของประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย ได้ร่วมลงนามและรับรองเอกสารที่สำคัญ ๕ ฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารแผนปฏิบัติการ 21 หรือ AGENDA 21 เพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในโลก เอกสารฉบับนี้ได้เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือย และเปลี่ยนแปลงวิถีทางในการพัฒนาเสียใหม่ในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม และสอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติมากยิ่งขึ้น และว่ามนุษยชาติสามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ขึ้นมาได้^{๗๐}

๒.๓ หลักการและแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

รายงานเรื่อง OUR COMMON FUTURE นำเสนอหลักการว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development ประกอบด้วย หลักการและแนวคิดที่สำคัญ ๒ เรื่อง คือ

ประกอบด้วยหลักการหรือแนวคิดสำคัญ ๒ ประการ โดยสรุป คือ

๑ แนวคิดเรื่อง “ความต้องการ” โดยเฉพาะความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นในกลุ่มคนยากจนของโลก ซึ่งควรได้รับความช่วยเหลือเป็นอันดับแรก

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๑.

^{๖๙} อ้างแล้ว.

^{๗๐} Michael Keating, *The Earth Summit's Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993*, กระทรวงการต่างประเทศ แปล, หน้า ๑.

๒. ความคิดเรื่อง “ขีดจำกัด” ที่ขึ้นอยู่กับความสามารถของสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการถูกเอาเปรียบโดยเทคโนโลยีและสถาบันสังคม ซึ่งมุ่งหวังเพื่อสนองตอบความต้องการทั้งของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต

ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของทุกประเทศทั่วโลก ไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจน ปรเทศใหญ่ หรือประเทศเล็กๆ ต้องได้รับการพิจารณาใหม่ตามแนวความคิดหลักของความยั่งยืนการพัฒนาแบบใหม่นี้จะเกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนการดำเนินงานใหม่ ทั้งการพัฒนาและปฏิรูปทางสถาบันหลัก ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยนโยบายด้านการพัฒนาต้องคำนึงการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจำแนกต้นทุนและผลประโยชน์ รวมถึงการคำนึงถึงความยุติธรรมเพื่อสังคมระหว่างคนรุ่นเดียวกัน และความยุติธรรมระหว่างคนแต่ละรุ่นด้วย

การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องสนองความต้องการพื้นฐานของทุกคนรวมถึงโอกาสความต้องการเพื่อให้มีชีวิตดีขึ้น แต่สิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของมาตรฐานการบริโภคซึ่งทุกคน ควรมีโอกาสรับร่วมกัน ภายใต้ขอบเขตความเป็นไปได้ของระบบนิเวศ

แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) สามารถนำมาขยายรายละเอียดเพื่อการพัฒนาในมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ดังนี้^{๗๑}

๑. มิติทางเศรษฐกิจ

๑.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อมีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างพอเพียง ที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชากรได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องสามารถจัดความยากจนและเน้นการกระจายโอกาสในการใช้ทรัพยากร เพื่อลดความเท่าเทียมกันในสังคม ในการนี้ ผู้ร่ำรวยจึงต้องช่วยเหลือแบ่งปันผู้ยากจน และประเทศอุตสาหกรรมซึ่งมีฐานะร่ำรวย ควรมีส่วนช่วยอย่างจริงจังในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในประเทศที่ยากจน เพราะประเทศที่ยากจนส่วนหนึ่งได้สูญเสียทรัพยากรให้แก่ประเทศที่ร่ำรวยไปแล้ว หากคนรวยและประเทศที่ร่ำรวยเพิกเฉยต่อปัญหาของคนยากจน คนยากจนก็จำเป็นต้องต่อสู้ด้วยตนเองเพื่อความอยู่รอดก่อนที่จะคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งกระทบผู้คนจำนวนมาก และอาจทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมทวีความรุนแรงขึ้น จนยากที่จะแก้ไขได้

^{๗๑} ทอมสันคอย สวัสดิ์, “การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน”, โดย จดหมายจากลอนดอน (นามแฝง), โลกสีเขียว, ฉบับที่ ๕ (พฤศจิกายน-ธันวาคม, ๒๕๓๖) : ๓-๔, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔.

๑.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ประกอบการรวมเอาค่าใช้จ่ายด้านสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ในต้นทุนการผลิตด้วย เช่น การผลิตกระแสไฟฟ้าจากน้ำมันหรือถ่านหินจะต้องรวมค่าใช้จ่ายในการกำจัดอากาศเสียและปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพอากาศในบริเวณข้างเคียงไว้ด้วย การผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานนิวเคลียร์ ก็จะต้องรวมเอาค่าใช้จ่ายในการกำจัดกากนิวเคลียร์ ซึ่งต้องเก็บรักษาไว้ในที่ปลอดภัยต่อสิ่งมีชีวิตเป็นระยะที่ยาวนานมาก เช่น ๒๐๐ ปีไว้ด้วย ราคาผลผลิตจากไม้ ก็จะต้องรวมเอาค่าสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพอันเกิดจากผลของการตัดไม้เหล่านั้นไว้ด้วย ทั้งนี้ผู้ประกอบการทั้งหลายจะต้องไม่มาอ้างผลทางเศรษฐกิจ เพื่อขอค่าลดหย่อน หรืออภิสิทธิ์อื่นใดด้วย

๒. มิติทางสังคม

๒.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะไม่เป็นไปอย่างยาวนานก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สอดคล้องและสมดุลกับการเปลี่ยนแปลงของศักยภาพการผลิตของระบบนิเวศในภูมิภาคนั้นๆ

๒.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องสนับสนุนค่านิยมที่มีการส่งเสริมให้ประชากรมีมาตรฐานการบริโภคทรัพยากรที่ไม่ฟุ่มเฟือย และอยู่ในขีดความสามารถของระบบนิเวศนั้นๆ ที่จะรองรับได้รวมทั้งมีการส่งเสริมและพัฒนารูปแบบในการที่จะนำของเสียกลับมาใช้ใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของสังคมและศักยภาพที่อำนวยประโยชน์ได้

๒.๓ การพัฒนาที่ยั่งยืนควรอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ที่ดีและมั่นคงภายในหน่วยการผลิตแต่ละหน่วย ซึ่งหมายถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างทุกระดับ อันจะนำไปสู่การกระจายผลประโยชน์จากการผลิตอย่างเป็นธรรม นอกจากนี้ควรอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ประกอบการผลิตกับผู้บริโภค อันจะนำไปสู่การผลิตสินค้าที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม ในระดับราคาให้ผู้ผลิตผลิตได้

๓. มิติทางด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

๓.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นรูปแบบของการใช้ทรัพยากรที่การบำรุงรักษาและอัตราการใช้ทรัพยากรที่อยู่ภายใต้ขอบเขตหรือศักยภาพที่ทรัพยากรนั้น จะคืนกลับสู่สภาพปกติได้ แต่ถ้าเป็นทรัพยากรที่ไม่มีลักษณะการเกิดทดแทนอย่างต่อเนื่อง การใช้ทรัพยากรประเภทเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงผลกระทบโดยรวมของการใช้ทรัพยากรนั้นให้มาก ๆ เพราะอาจทำให้มีการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของสสารในระบบนิเวศ และหรือทำให้คนในรุ่นหลังขาดโอกาสในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรนั้น ทางเลือกในกรณีดังกล่าวนี้คือ การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรนั้น หรือชลออัตราการใช้ และพัฒนาเทคโนโลยีในการใช้ทรัพยากรอื่นแทน

๓.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีการพิทักษ์และสงวนรักษาความหลากหลายของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในสภาพธรรมชาติไว้ เพราะสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศรวมทั้งมนุษย์ด้วย มีวิวัฒนาการร่วมกันมา การสูญหายไปของสิ่งมีชีวิตชนิดใดชนิดหนึ่ง ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตที่เหลือรอดจนอาจเป็นเหตุให้มีการสูญหายของสิ่งมีชีวิตอีกหลาย ๆ ชนิดตามมา

แนวความคิดทั้งหลายเหล่านี้ทำให้เห็นความหมายของ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ในมิติต่างๆ ชัดเจนกว้างขวาง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของมนุษย์ภายใต้การดำรงอยู่ร่วมกันของระบบนิเวศวิทยา การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญของการประชุมโลก และนานาประเทศที่ต่างจำเป็นต้องให้ความสนใจและแสดงความรับผิดชอบร่วมกันต่อการพัฒนาประเทศต่างๆ ในโลกแบบที่ผ่านมามากขึ้น

๒.๓.๑ เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนมีขอบข่ายและเนื้อหาที่ครอบคลุมกว้างขวางมาก ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนมี ๒ ประการ คือ

๑. ความสมดุล (Equilibrium) นั่นคือ การพัฒนาที่สอดคล้อง กว้างขวางและเชื่อมประสานกันอย่างมีดุลยภาพทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทั้งในลักษณะสัดส่วน ปริมาณ และการกระจาย

๒. ความเท่าเทียมกัน (Equation) คือ ผลที่ได้จากการพัฒนาจะต้องกระจายไปอย่างเท่าเทียมกันในทุกมิติของพื้นที่ และช่วงเวลา ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม^{๗๒}

สรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มีส่วนเกี่ยวข้องกับส่วนต่างๆ หลายส่วนด้วยกัน คือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การพัฒนา และสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ มนุษย์ และสภาพแวดล้อมของมนุษย์ในการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนนั้น จะพัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งด้านเดียวไม่ได้ ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพัฒนา การใช้ประโยชน์ของทรัพยากร ทิศทางการลงทุน ทิศทางพัฒนาเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงสถาบันใหม่ ตามเป้าหมายหลักคือมีความสมดุลและความเท่าเทียมกัน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนและทำให้คนทั้งในรุ่นปัจจุบันและอนาคตได้บรรลุความต้องการและตามความปรารถนาของเขาได้ ซึ่งเป็นเรื่องของความร่วมมือและความรับผิดชอบร่วมกัน ตั้งแต่ในระดับประเทศจนถึงระดับโลก^{๗๓}

^{๗๒} สามชาย ศรีสันต์, สังคมวิทยากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕-๑๘, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๒.

^{๗๓} ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, หน้า ๕๓.

^{๗๔} Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for Change**, แปลโดย มาณพ เมฆประยูรทอง, หน้า ๑๐-๑๗.

๒.๓.๒ แนวทางการแก้ปัญหาของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติที่เริ่มมาจากสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (WCED) มีสาระสำคัญ สรุปได้^{๗๔} ดังนี้

๑. มีจุดร่วมเดียวกันคือ การมองเห็นปัญหาของการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลในแต่ละภาคของสังคมโดยรวม

๒. แนวทางมาจากแนวคิดที่กล่าวได้ว่า การพัฒนาสมรรถนะของประชาชนและสถาบันต่างๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยมิติทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี หากแต่แนวความคิดขององค์การสหประชาชาติได้รวมมิติทางวัฒนธรรมเข้าไปในกิจกรรมการพัฒนาด้วย ฉะนั้น จึงเน้นคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมรวมในกิจกรรมการพัฒนา

๓. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะไม่เน้นการพัฒนาที่แยกส่วนกันในแต่ละมิติของสังคม ดังนั้น องค์ประกอบต่างๆ ของสังคมจะต้องเข้าด้วยกันพัฒนาสิ่งแวดล้อมของสังคมให้ดำรงต่อเนื่องไปถึงชนรุ่นต่อไปอย่างต่อเนื่องและดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ

๔. การพัฒนาที่ยั่งยืนในส่วนของมิติทางการเมือง ต้องส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

๕. ในส่วนของภาคเศรษฐกิจต้องการสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการค้า การอุตสาหกรรม และการเงิน ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ซึ่งจะเป็นเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในลักษณะเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม ฯลฯ จำเป็นต้องคำนึงถึงการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วยโดยตลอด

๖. ระบบการบริหารหรือระบบราชการที่มีศักยภาพ มีความยืดหยุ่น สามารถตรวจสอบและแก้ไขปรับปรุงตนเองได้

๗. การดำเนินการดังกล่าวจะมีประสิทธิภาพได้ ต้องใช้บริบทของการศึกษาเป็นเครื่องมือโดยคำนึงถึงการจัดหลักสูตรทางสิ่งแวดล้อมศึกษา และประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมทางการศึกษา และได้รับการเรียนรู้ในระดับพื้นฐานอย่างแท้จริง^{๗๕}

^{๗๔} ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”,

๒.๓.๓ แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

AGENDA 21 แผนปฏิบัติการ 21 เป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เอกสารที่มีความสำคัญมากที่สุดฉบับหนึ่งของสหประชาชาติ ได้ถูกกำหนดขึ้นมาแล้ว ซึ่งได้รับการกล่าวอ้างอิงอยู่เสมอ ในวงการระหว่างประเทศปัจจุบัน เนื่องจากแผนปฏิบัติการดังกล่าวนี้ เปรียบเสมือนแผนแม่บทของโลก ในการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา เพื่อที่จะบรรลุถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันจะทำให้คนทั้งรุ่นปัจจุบันและอนาคต มีทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอเพียงที่จะตอบสนองต่อความต้องการต่างๆ ในการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่ดีกินดีที่มีแนวทางปฏิบัติสำหรับกำหนดนโยบายของภาครัฐบาลและเอกชนสำหรับทางเลือกของบุคคลในศตวรรษหน้า โดยได้รับการอนุมัติจากที่ประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development : UNCED) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๓๕ (ค.ศ. 1992) ซึ่งเป็นการประชุมที่มีผู้นำโลกเข้าร่วมมากที่สุดเป็นประวัติการณ์ มีประมุขของรัฐ หัวหน้ารัฐบาลและเจ้าหน้าที่ระดับสูงจาก ๑๗๙ ประเทศเข้าร่วมในการประชุมครั้งนี้ นับเป็นการประชุมโลกที่ยิ่งใหญ่เท่าที่มีมาแล้ว อันได้อนุมัติแผนปฏิบัติการที่ 21 เพื่อเป็นแนวทางให้ประเทศต่างๆ ในโลก นำไปปรับใช้ตามลำดับความสำคัญก่อนหลัง เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและความจำเป็นของแต่ละท้องถิ่น แนวทางการดำเนินงานต่างๆ ตามที่ระบุไว้ในแผนปฏิบัติการ 21 ได้กำหนดไว้สำหรับทั้งในปัจจุบัน จนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 21

แนวความคิดพื้นฐานที่สำคัญของแผนปฏิบัติการ 21

๑. ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นภัยคุกคามต่อมวลมนุษยชาติ จึงจำเป็นต้องมีความรับผิดชอบและสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกัน
๒. ให้ความรู้กับคนในสังคมโดยทั่วไปเพื่อให้เกิดมีความเข้าใจในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
๓. ประเทศอุตสาหกรรมที่เป็นประเทศพัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนามีส่วนทำให้เกิดมลพิษทางอากาศ ขยะและของเสียที่เป็นอันตราย และการใช้ตลอดจนการทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้ร่อยหล่อน้อยลงๆ กัน
๔. ความยากจนของประชากรในประเทศที่กำลังพัฒนามีส่วนสำคัญเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม จึงมีแนวทางกำจัดความยากจนด้วยการร่วมมือกันรับผิดชอบแก้ปัญหาความยากจน

^{๗๖} Michael Keating, *The Earth Summit's Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993*, แปลโดย มานพ เมฆประยูรทอง, หน้า ๙.

๕. ประชากรที่เพิ่มขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาทำให้ธรรมชาติไม่สามารถรองรับความต้องการเหล่านั้นได้อย่างพอเพียง จำเป็นต้องใช้มาตรการควบคุมประชากร

๖. ประเทศต่างๆ ต้องเร่งสร้างกลยุทธ์ในการพัฒนาที่ผสมผสานการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดวิถีทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง

๗. วิเคราะห์คุณค่าทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมลงโดยถือเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย

๘. แนวคิดป้องกันการทำให้เกิดมลพิษโดยวิธีการ Polluter pays ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้รับภาระค่าใช้จ่ายนั้น

วัตถุประสงค์ของแผนปฏิบัติการ^{๗๗} Programme of Action ที่มุ่งหมายแก้ไขการพัฒนาแบบเดิมขององค์การสหประชาชาติ ดังนี้

๑. ให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ความสอดคล้องของกฎหมายแต่ละประเทศและลำดับความสำคัญในการพัฒนาประเทศ

๒. ปัญหาประชากรที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจว่าด้วย พฤติกรรมการบริโภคและระบบการผลิต

๓. ปัญหาความยากกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางเศรษฐกิจ

๔. ปัญหาการพัฒนาการศึกษาเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน

๕. ความร่วมมือระหว่างประเทศรวมทั้งองค์กรที่ไม่ใช่รัฐบาล และติดตามผล กับการรายงานผล เน้นประเทศกำลังพัฒนา ที่อยู่ในช่วงความเปลี่ยนแปลง ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๓ (ค.ศ.๒๐๐๐) – พ.ศ. ๒๕๕๘ (ค.ศ.๒๐๑๕)

สำหรับประเทศไทยนั้น การดำเนินการให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติการ 21 ได้เริ่มแล้วทั้งในภาครัฐบาลและเอกชนที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ประชาชนชาวไทยโดยทั่วไป ยังไม่ค่อยทราบหรือมีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับแผนปฏิบัติการ 21 มากนัก ทั้งนี้เนื่องจากว่าแผนปฏิบัติการ 21 เป็นเรื่องที่ครอบคลุมรายละเอียดในด้านต่างๆ กว้างขวางมาก ทำให้เอกสารฉบับนี้มีความหนากว่า 300 หน้า

สรุปสาระสำคัญในเรื่องสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา^{๗๘} ดังนี้

^{๗๗} วราพร ศรีสุพรรณ, “พันธกิจของประเทศไทยหลังการประชุมประชากรโลก”, วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๓๗, กรุงเทพมหานคร ณ โรงแรมรอยัลซิดดี, ๒๕๔๑, หน้า ๒๑๒.

^{๗๘} Michael Keating, *The Earth Summit's Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993*, แปลโดย มานพ เมฆประยูรทอง, หน้า ๙๒-๑๓๕.

ส่วนที่ ๑ มติทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Social and Economic Dimensions) ความร่วมมือระหว่างประเทศ การต่อสู้กับความยากจน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการบริโภค ประชากรและความยั่งยืน การคุ้มครองและส่งเสริมสุขภาพมนุษย์ การตั้งถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน การตัดสินใจเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ส่วนที่ ๒ การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร (Conservation and Management of Resources) การคุ้มครองชั้นบรรยากาศของโลก การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน การแก้ไขปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า การแก้ไขปัญหาการแปรสภาพเป็นทะเลทรายและความแห้งแล้ง การพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ภูเขา ป่าไม้ และการเกษตรอย่างยั่งยืน การพัฒนาชนบท การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดการเทคโนโลยีชีวภาพ การคุ้มครองและการจัดการมหาสมุทร การคุ้มครองและจัดการแหล่งน้ำจืด การใช้สารเคมีเป็นพิษอย่างปลอดภัยมากยิ่งขึ้น การจัดการของเสียที่เป็นอันตราย การจัดการของเสียที่เป็นของแข็งและน้ำโสโครก การจัดการการกัมมันตรังสี

ส่วนที่ ๓ การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มที่สำคัญๆ (Strengthening the Role of Major Groups) อาร์มภบทในการส่งเสริมบทบาทของกลุ่มสำคัญๆ

เพื่อการบรรลุการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นความคิดเชิงนิเวศวิทยาพร้อมกับนัยทางเศรษฐกิจ นั่นคือ ความเจริญเติบโตและการกินที่อยู่ดีของมนุษย์ขึ้นอยู่กับพื้นฐานด้านทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งส่งเสริมสนับสนุนระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์ และสังคมที่ยั่งยืน (Sustainable Society) ก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมที่ซึ่งทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและระบบการส่งเสริมสนับสนุนชีวิตได้รับการดูแลรักษาไว้^{๗๙}

แผนปฏิบัติการ ๒๑ หรือ Agenda 21 อันเป็นแผนแม่บทของโลกที่มีเป้าหมายในบทที่ ๓๖ ได้กล่าวถึงเรื่อง การพัฒนามนุษย์ ว่าด้วยการศึกษาอบรม และความตระหนักของสาธารณชน (Education, Training and Public Awareness) ซึ่งองค์การยูเนสโกได้นำแผนปฏิบัติการ ๒๑ ในเรื่องดังกล่าวมาพิจารณามีสาระ ดังนี้

“... มีความจำเป็นที่จะเพิ่มพูนความรู้สึก และการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา การศึกษาจะช่วยให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงเรื่องสิ่งแวดล้อม และจริยธรรม การมีค่านิยม ทักษะ และพฤติกรรมที่จะส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน การศึกษาควรให้ความรู้แก่ประชาชนไม่เฉพาะในเรื่องสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพและกายภาพเท่านั้น แต่รวมถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ในการพัฒนามนุษย์ด้วย”^{๘๐}

^{๗๙} Brown R. Lester, **The World Reader : On Global Environment Issues**, (U.S.A. : World watch-Institute, 1991).

^{๘๐} Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for Change**, แปลโดย มานพ เมฆประยูรทอง, หน้า ๗๓.

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมิติทางการศึกษาร่วมกับการพัฒนาด้านอื่นๆ ไปพร้อมกัน แต่การพัฒนาด้านนั้นมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ต้องพัฒนาศักยภาพของชุมชนทุกระดับทุกระดับการศึกษาให้ได้รับรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม การพัฒนามนุษย์และการพัฒนาที่ยั่งยืน และนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างแท้จริง

๒. ส่งเสริมและขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

๓. สร้างความตระหนักในเรื่องคุณค่าสิ่งแวดล้อม จริยธรรม และพฤติกรรมที่จะส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๕๑}

๒.๔ ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

การชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ เดิมเป็นการกำหนดตัวชี้วัดความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ โดยนักเศรษฐศาสตร์ เป็นการวัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยองค์การสหประชาชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ (ค.ศ. ๑๙๙๓) นำมาใช้วัดความเป็นอยู่ของประชาชนว่ามีความกินดีอยู่ดีในระดับใดในประเทศนั้นๆ

Gross Domestic Product : GDP หมายถึง มูลค่าขั้นสุดท้ายของสินค้าและบริการที่ผลิต และการบริโภคในระบบตลาด โดยนิยามวัดต่อปีหรือต่อไตรมาส มีวิธีการคำนวณ ๓ วิธี คือการคำนวณทางด้านผลผลิต ทางด้านรายจ่าย และการรวมมูลค่าของผลผลิตขั้นสุดท้าย GDP จะพิจารณามูลค่ารวมที่เกิดขึ้นภายในอาณาเขตของประเทศ

GDP เป็นวิธีการชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงที่มีข้อจำกัด ๔ ประการ

๑. GDP ไม่ได้รวมมูลค่าสินค้าและบริการที่ไม่ผ่านตลาด แม้ว่าสินค้าและบริการดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลผลิตเพิ่มขึ้นในสังคม เช่น การทำงานบ้าน เป็นต้น

๒. GDP ไม่ได้รวมผลกระทบภายนอก (externality cost) ที่เกิดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งกระทบภายนอกดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อสวัสดิการของคนในสังคมลดลง เช่น ของเสียและมลพิษที่เกิดจากการผลิตและการบริโภค เป็นต้น และค่าใช้จ่ายในการป้องกันมลพิษดังกล่าวกลับถูกนำไปรวมเป็นส่วนหนึ่งของ GDP ทั้งๆ ที่ค่าใช้จ่ายดังกล่าวเป็นต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมที่น่าถูกนำมาหักลบออกจาก GDP

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๒, หน้า ๖๔.

๓. GDP ทดแทนได้ แต่ถ้ามีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเร่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระดับเกินกว่าธรรมชาติจะฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ได้ก็อาจทำให้ทรัพยากรเหล่านั้นหมดสิ้นไปได้ และ

๔. GDP ไม่ได้คำนึงถึงการกระจายรายได้ การเติบโตของ GDP ก็ส่งผลกระทบต่อคนส่วนน้อยในสังคมที่ถือครองทรัพย์สินส่วนใหญ่ของประเทศ

ดังนั้น การใช้ GDP เป็นมาตรการวัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่มีเครื่องหมายลบในการคำนวณ ดังนั้นรายได้ของความเจริญทางอุตสาหกรรมการกินดีอยู่ดีของประเทศที่มีค่าของ GDP เติบโต แต่ในด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่สูญเสีย มลพิษ โรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งมีปฏิกริยาผกผันกับความเจริญทางเศรษฐกิจไม่มีการคำนวณในเรื่องเหล่านี้ ทำให้เห็นผิดเป็นชอบ หรือไม่เห็นผิดเลยในค่าตัวชี้วัดแบบนี้^{๔๒} ความเจริญพัฒนาของประเทศจึงอาจเป็นการส่งสัญญาณที่ผิดพลาดทำให้เกิดการเร่งรัดการใช้ทรัพยากร จนนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ไม่ยั่งยืนในที่สุด ตลอดจนละเลยต่อความสำคัญของการกระจายรายได้โดยมักตีความว่า รายได้ของประเทศที่เพิ่มขึ้นนั้น ได้กระจายไปสู่กลุ่มคนทุกระดับทั้งคนจนและคนรวยอย่างเท่าเทียมกัน แต่ในความเป็นจริงไม่เป็นเช่นนั้น

การพัฒนาดัชนีวัดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ที่สามารถสะท้อนความยั่งยืนและสวัสดิการทางสังคมได้ชัดเจนกว่า GDP กล่าวคือ ดัชนีที่สามารถชี้ให้เห็นถึงระดับความเจริญเติบโตและสวัสดิการทางเศรษฐกิจที่แท้จริง เช่น

๑. Measure of Economic welfare : MEW พัฒนาโดย William Nordhaus และ James Tobin พ.ศ. ๒๕๑๕ (ค.ศ. ๑๙๗๒) ใช้เป็นดัชนีวัดสวัสดิการความเจริญทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา โดยมีสมมติฐานว่าสวัสดิการทางเศรษฐกิจเป็นผลโดยตรงจากการบริโภค จึงใช้มูลค่าการบริโภคเป็นฐานในการคิดดัชนี โดยหักองค์ประกอบอื่นในผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross National Product : GNP) ออก และหักค่าใช้จ่ายในการบริโภคภาคเอกชนที่ไม่ก่อให้เกิดสวัสดิการเช่นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงาน จากดัชนี

๒. Index of the Economic Aspects of Welfare : EAW ดัชนีให้ความสำคัญกับผลกระทบทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ต้นทุนความเสียหายจากมลพิษและต้นทุนการควบคุมมลพิษ ซึ่งนับเป็นดัชนีแรกที่มีการคำนวณการหมดสิ้นไปของทรัพยากรธรรมชาติ

๓. Index of Sustainable Economics Welfare : ISEW ดัชนีวัดการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน โดย Daly and Cobb พ.ศ. ๒๕ (ค.ศ. ๑๙๘๙) โดยปรับปรุงจากดัชนี MEW และดัชนี EAW โดยเพิ่มการกระจายรายได้เข้าไปในการคำนวณดัชนี เพื่อให้สามารถวัดความ

^{๔๒} พงษ์พิศฤกษ์ วิเศษกุล ดร., เศรษฐกิจเขียวและใส เศรษฐกิจพอเพียงสำหรับประเทศไทย ในเรือนกระจก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๘๗.

ยั่งยืนของการพัฒนาและสวัสดิการทางเศรษฐกิจได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งเป็นดัชนีที่มีการคำนึงถึงต้นทุนทางสังคม การเสื่อมค่าของทุนทางธรรมชาติ ผลของการกระจายรายได้ ตลอดจนมูลค่าของบริการที่ไม่ได้ผ่านตลาด (non-market service) เช่น มูลค่าจากการใช้บริการจากสิ่งก่อสร้างของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เช่น ถนน ทางหลวง มูลค่าจากการทำงานบ้าน และรวมทั้งมูลค่าแห่งการพักผ่อน

ในเวลาต่อมา สถาบัน Redefining Progress ได้พัฒนาตัวชี้วัดในการพัฒนาขึ้นอีก เรียกว่า ตัวชี้วัดการพัฒนากึ่งแท้ (Genuine Progress Indicator : GPI) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ (ค.ศ. ๑๙๙๒) มีความคล้ายกับ ISEW ที่มีการคำนึงต้นทุนความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้นทุนทางสังคม เช่น ต้นทุนจากอาชญากรรม ต้นทุนของการแตกแยกของครอบครัว และต้นทุนของการไม่ทำงาน หรือการไม่มีงานทำ และมูลค่าของการบริการที่ไม่ผ่านตลาด เช่น มูลค่าการทำงานสาธารณสุขประโยชน์ และมูลค่าการทำงานบ้าน รวมเข้าไว้ในดัชนีตัวชี้วัดนี้ด้วยเช่นกัน^{๕๓}

นอกจากนี้ ภายในองค์ประกอบเดียวกันของการพัฒนาตัวชี้วัดยังคงพัฒนาต่อไป เช่น ISEW หรือ GPI ของแต่ละประเทศก็อาจมีแนวคิดในการคำนวณต้นทุนความเสื่อมโทรมที่แตกต่างกัน เช่น กรณีของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป (non-renewable resource) มีแนวคิดในการใช้ตัวชี้วัดแตกต่างกันในการประเมินต้นทุนความเสื่อมโทรม ๒ แนวความคิด ได้แก่

๑. ต้นทุนการใช้ทรัพยากร (user cost approach) จะพิจารณาถึงต้นทุนค่าเสียโอกาสของการใช้ทรัพยากรโดยเปรียบเทียบผลตอบแทนระหว่างผลตอบแทนปัจจุบันกับผลตอบแทนในอนาคต โดยใช้เวลาที่เหมาะสมที่จะนำทรัพยากรมาใช้ควรเป็นช่วงที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่า เช่น ผลตอบแทนในอนาคตมีมูลค่าสูงกว่าผลตอบแทนในปัจจุบัน เราก็ควรเก็บทรัพยากรเหล่านั้นไว้ใช้ในอนาคต แต่ถ้าผลตอบแทนในปัจจุบันมีมูลค่าสูงกว่าผลตอบแทนในอนาคต เราก็ควรนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ทันที ดังนั้น การนำทรัพยากรมาใช้เร็วหรือช้าเกินไปก็คือ ต้นทุนค่าเสียโอกาสของการใช้ทรัพยากรดังกล่าว มีงานวิจัยของประเทศชิลี (Castaneda, B" E" 1999) และประเทศอิตาลี (Guenno, G. and Tiezzi, S. 1998)

๒. ต้นทุนการนำทรัพยากรอื่นมาใช้ทดแทน (replacement cost approach) มีพื้นฐานความคิดว่า ทรัพยากรประเภทที่ใช้แล้วหมดไปมีอยู่อย่างจำกัด ถ้าเราใช้ทรัพยากรนี้ไปเรื่อยๆ สักวันก็จะหมดไป ดังนั้นเราต้องหาทรัพยากรที่ฟื้นคืนสภาพได้ (renewable resource) ประเภทอื่นมาทดแทนทรัพยากรเหล่านี้ ดังนั้น ต้นทุนการใช้ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ก็คือ

^{๕๓} มีงสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ ฯ, "การศึกษาเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยในการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ศึกษากรณีหลักเกณฑ์และเครื่องชี้วัด", กรุงเทพมหานคร : รายงานวิจัยของสำนักงานวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๒, (อัดสำเนา).

ต้นทุนของการนำทรัพยากรอื่น (ทรัพยากรที่ผืนดินสภาพได้) มาทดแทนทรัพยากรที่ใช้หมดไป ได้แก่ งานวิจัยของประเทศสหรัฐอเมริกา (Cobb, C. et al. 1999, Costanza, R. et al .2004) และประเทศออสเตรเลีย (Hamilton, C. 1999)

มาตรฐานตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติยังไม่มีเสถียรภาพในการวัดค่าความเจริญทางเศรษฐกิจพร้อมกับการอยู่ดีของมนุษย์ในระบบนิเวศวิทยุ หลักการแทนค่าชีวิตทางเศรษฐศาสตร์กำลังแสวงหาทางใหม่ๆ เพื่อการหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ของโลก เมื่อนักเศรษฐศาสตร์เปลี่ยนมุมมองโลกว่า ชีวิตในระบบนิเวศน์มีความจำเป็นอย่างยิ่งและมีค่ามากกว่าการแสวงหากำไร^{๔๔} ท่ามกลางการแสวงหาเศรษฐศาสตร์แนวใหม่ ที่หมายถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “เศรษฐศาสตร์สีเขียว (Green Economics) ยอมรับว่า โลกเรามีขีดจำกัดทางด้านความเจริญเติบโต พร้อมกับการแก้ไขปัญหาสองเรื่องพร้อมกันนี้ คือการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ กับความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์วิถีการดำเนินชีวิตคนส่วนใหญ่ที่มีคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าว เศรษฐศาสตร์สีเขียวจึงเสนอให้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ สังคม และมนุษย์อย่างรอบด้านและถอนรากถอนโคนซึ่งเป็นแนวทางนิเวศวิทยาและปรัชญาตะวันออก^{๔๕}

๒.๕ อุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติมาจากแนวคิดกระแสหลักที่แตกต่างกันเพราะการมองปัญหาไม่ตรงกัน แต่ที่ยอมรับตรงกันคือความผิดพลาด^{๔๖} ของการพัฒนาที่แล้วมาปัญหาสิ่งแวดล้อมที่พยายามแก้ไขซึ่งยังไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จ นอกจากอุปสรรคในตัวองค์กรจัดการเองแล้ว ยังสรุปได้ว่าอุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติได้แก่

๒.๕.๑ ความคิดรากฐานการพิชิตครอบครองธรรมชาติ

ความเชื่อทางศาสนาตะวันตกเป็นสาเหตุสำคัญของการเสื่อมสภาพของสภาพแวดล้อมในบทความเรื่อง “รากฐานทางประวัติศาสตร์ของปัญหานิเวศวิทยาของมนุษย์” เขาตั้งข้อสังเกตว่าความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เด่นชัดของโลกเรานั้นมักก่อกำเนิดในสังคมตะวันตก เขากล่าวว่า ปรัชญาของมนุษย์ในการกระทำต่างๆ นั้น เป็นสาเหตุ

^{๔๔}ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์, เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕.

^{๔๕}เรื่องเดียวกัน.

^{๔๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๕๕.

สำคัญของการกระทำที่เป็นไปในทางทำลายธรรมชาติ ทั้งนี้ปรัชญาหลักๆ ในสังคมตะวันตก ตั้งแต่สมัยแรกที่พบว่ามนุษย์เริ่มมีนวัตกรรมทางเทคโนโลยี จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ มักจะมีรากฐานมาจากความเชื่อทางศาสนา^{๔๗}

ปรัชญาชาวตะวันตกที่เป็นพื้นฐานสำคัญของตะวันตกในการวิเคราะห์วิจัยและประดิษฐ์คิดค้นที่สำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาในเวศวิทยาขึ้น ปรัชญาที่ว่านี้ คือ ปรัชญาในการยกแยกตนและสิ่งประดิษฐ์ คิดค้นออกมาจากธรรมชาติ โดยไม่สนใจผลกระทบที่จะตามมาต่อสภาวะแวดล้อมและตนเอง และด้วยปรัชญานี้มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ ขึ้นมาเพื่อช่วยให้ตนอยู่รอดในสภาวะแวดล้อมธรรมชาติ และเพื่ออำนวยความสะดวกสบายโดยสร้างสภาวะแวดล้อมที่ตนคิดว่าเหมาะสมขึ้นมาใหม่ จนโลกของเรากลายเป็นโลกแห่งวัตถุ

ชาวตะวันตกจะประยุกต์ปรัชญาดังกล่าวไปใช้ในศาสนาอื่นๆ นอกจากวิทยาศาสตร์ “คนตะวันตกสมัยใหม่ มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มากในการประยุกต์หลักการในการแยกแยะเหตุการณ์และหัวข้อวิเคราะห์ออกเป็นส่วนๆ เป็นเอกเทศไม่พิจารณาถึงส่วนที่เกี่ยวข้องหรือข้างเคียง โดยนำมาใช้กับชีวิตจริงในเรื่องจิตวิทยาและการเมือง แนวโน้มเช่นนี้เป็นสิ่งน่ากลัว เพราะเท่าที่เป็นอยู่มีผลเสียต่อสภาวะแวดล้อมธรรมชาติแล้ว”

ทั้งนี้ลักษณะการยกแยกหรือแบ่งแยกดังกล่าว ยังรวมไปถึงการแยกความรับผิดชอบละเอียดโดยเด็ดขาดของแต่ละแขนงวิชาชีพ อันส่งผลถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแต่ละแขนงวิชา แต่ทว่า การเชื่อมโยงระหว่างวิชาชีพ ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการจัดการสภาวะแวดล้อมโดยเฉพาะกรณีที่มีการนำเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้เกิดความผิดพลาด บั๊จจัยนี้ได้ส่งถึงความเสื่อมสภาพของสภาวะแวดล้อมในแง่ต่างๆ ในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา ประเด็นวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งมีอิทธิพลต่อการกระทำของมวลมนุษย์เป็นอย่างมาก โดยได้กล่าวว่ามนุษย์จะมีความสามารถหรือสมาธิ (ตามรากฐานปรัชญาแบบตะวันตกในเรื่องการยกแยกหรือแบ่งแยก) ในการที่จะจัดการกับงานที่จำลองแบบมาจากความจริงเพียงเสี้ยวเดียวนั้นอย่างชาญฉลาดและมีประสิทธิภาพ โดยมีได้คำนึงถึงผลอื่นๆ ที่อาจจะตามมา^{๔๘}

นอกจากประเด็นการแบ่งแยกในเรื่องดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการแบ่งแยกทางภูมิศาสตร์ เพื่อกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบ ซึ่งมีตั้งแต่ชุมชนขนาดเล็ก อันได้แก่ หมู่บ้าน ไปจนถึงภาคหรือจังหวัดหรือรัฐ และประเทศ มนุษย์พยายามขีดเส้นกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบของตนเพียงส่วนเดียว โดยไม่สนใจพื้นที่ของผู้อื่น ตัวอย่างเช่น การทิ้งขยะมลพิษ

^{๔๗} บรรณโคภินธุ์ เมฆวิชัย ผศ.ดร., ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม, ใน กลยุทธ์หลักในการพัฒนาประเทศเชิงนิเวศน์, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย วราพร ศรีสุพรรณ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๘๙.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑.

ข้ามรัฐในสหรัฐอเมริกา^{๔๙} หรือส่งออกขยะมลพิษข้ามประเทศ ซึ่งพบเห็นอยู่เนืองๆ เป็นตัวอย่างของความเข้าใจในลักษณะดังกล่าว ทั้งนี้เพราะปรัชญาในการแบ่งแยกซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นแบบตะวันตกครอบงำความคิดและการดำเนินงานของกลุ่มชน จนกระทั่งยึดวงกลุ่มของตนออกมาจากสภาวะแวดล้อมของกลุ่มชนอื่น และสภาวะแวดล้อมทั้งหมด ส่งผลถึงการกระทำที่เป็นไปในลักษณะแก้ปัญหาเฉพาะกลุ่มขึ้น ประกอบกับกลุ่มชนนั้นๆ ขาดความรู้ ความเข้าใจในนิเวศวิทยา ไม่ทราบว่ ระบบนิเวศวิทยาเป็นระบบปิด และเกี่ยวเนื่องกันทั้งระบบ การทำให้อุณหภูมิของระบบเสียหาย ย่อมส่งผลถึงความเสียหายทั้งระบบ จึงทำให้ยังคงมีการแบ่งแยกหรือแยกแยะในรูปแบบต่างๆ ดังกล่าว

การรู้ความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แห่งภูมิหลังซีกโลกตะวันตก เป็นประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ดิ้นรนอย่างแท้จริง แม้จะกล่าวว่า การดิ้นรนต่อสู้เพื่อเสรีภาพมีความไฝ่ฝันในอิสเสรีภาพก็ตาม ในอดีตอันยาวนานสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและการข่มเหง ทางศาสนาเป็นพลังบีบคั้นที่เป็นสาเหตุหลักสำคัญ^{๕๐} และยังส่งผลที่ทำให้เกิดการแสดงออกด้วยท่าทีในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในโลกปัจจุบัน ภายใต้อิทธิพลความคิดของตะวันตกที่สืบต่อมานั้น เมื่อมีความเชื่อ มีแนวความคิด มีการยึดถืออุดมการณ์ หรือแม้เพียงคำนิยาม ทางพระเรียกว่า “ทิวฐิ” ทิวฐิเป็นอย่างไรแล้ว แรงจูงใจมาสนอง แล้วต่อจากนั้น กระบวนการของกรรมก็ดำเนินไปโดยการแสดงออกทางกาย วาจา ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อหรือยึดมั่นนั้น เมื่อมีแนวคิดที่ไม่ถูกต้อง การพัฒนาที่ผิดพลาดในเรื่องการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ เรื่องความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมไม่มีหรือว่า ไม่ถูกต้อง และพาให้เกิดความผิดพลาดทางปัญญา เรียกว่า มิจฉาทิวฐิ เป็น ทิวฐิที่ผิด คือ เห็นผิด เชื่อผิด แนวความคิดผิด เข้าใจผิดการดำเนินชีวิตผิดไปหมดทั้งกระบวนการ ตามตัวอย่าง มนุษย์เชื่อหรือยึดถือความคิดว่า มนุษย์จะประสบความสำเร็จ ชีวิตเราจะสุขสมบูรณ์ต่อเมื่อมีวัตถุพร้อม หรือมีเศรษฐกิจมั่งคั่งที่สุด ถ้ามีความเชื่อหรือมีแนวความคิดแบบนี้ กระแสวัฒนธรรมจะไปตามนั้นทั้งกระบวนการ ด้วยอิทธิพลความเชื่อนี้ มนุษย์จะมุ่งทำการทุกอย่างเพื่อสร้างความพร้อมพร้อมทางวัตถุ กระแสความนิยมแบบนี้จะรุนแรงขึ้นจนกลายเป็นบริโภคนิยม

ชาวตะวันตกมีรากฐานความคิดทางสังคมบริโภคนิยม คือ สังคมซึ่งมีความเชื่อว่ามนุษย์จะมีความสุขสมบูรณ์เมื่อวัตถุมีเสพพร้อม กระแสวัฒนธรรมอารยธรรมปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นบริโภคนิยมเช่นนี้ เพราะมีทิวฐิที่เป็นพื้นฐานความคิดหรือความเชื่อซึ่งสืบมาจากตะวันตก ที่สร้างสรรค์ความเจริญทางวัตถุขึ้นมา โดยเฉพาะความโดดเด่นทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้วเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมารับใช้สนองอุตสาหกรรมเพื่อสร้างผลผลิตให้

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๓๕.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔-๕๕

เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมมุ่งระดมทำการผลิตเพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลน (Scarcity) แต่พออยู่ในวิถีชีวิตของการสร้างผลิตไปนานาๆ และจิตใจที่ครุ่นคิดมุ่งหมายที่จะมีความพร้อมทางวัตถุ หรือแนวคิดทฤษฎีว่าคนจะมีความสุขมากที่สุด เมื่อมีวัตถุเสพบริโภคมากมายพร้อมที่สุด เป็นแนวทางของลัทธิบริโภคนิยม และการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเต็มที่จึงกลายเป็นตัวการทำลายธรรมชาติแวดล้อม^{๕๑}

ตั้งแต่เมื่อนับถอยหลังไปพันปีก่อนโน้น ตะวันตกกล้าหลังตะวันออกในด้านกรปฏิบัติจัดการกับธรรมชาติ คือวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้วยความมุ่งหมายที่จะเอาชนะธรรมชาติ จึงทำให้ตะวันตกสามารถกล้าหน้าตะวันออกไปได้ในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แนวความคิดของชาวตะวันตก สมัยยุคกรีก โสเครตีส เพลโต อริสโตเติล เป็นผู้ก่อรากฐานแนวความคิดที่ผิดในอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของชาวตะวันตก^{๕๒} คือแนวความคิดพิชิตธรรมชาติ อารยธรรมตะวันตก ประกอบด้วยแนวความคิด ที่จะพิชิตธรรมชาติที่ เรียกว่า Conquest of nature คือจะเอาชนะธรรมชาติ หรือต้องการเป็นนายธรรมชาติ Mastery of nature หรือครอบครองธรรมชาติ Dominion over nature เป็นแนวคิดที่ล้นมีวาทะที่พูดถึงความใฝ่ฝันหรือความกระหายที่จะพิชิตธรรมชาติมีพื้นฐานในเรื่องทำที่ที่มีต่อธรรมชาติเป็นเหมือนขี้ผึ้ง^{๕๓} อันอ่อนเหลวในกำมือที่เราจะปั้นให้เป็นอย่างไรก็ได้ ความเชื่อทำให้ชาวตะวันตกเพียรพยายามแสวงหาความรู้ในความเร่งรีบของธรรมชาติ แล้วพัฒนาวิทยาศาสตร์และพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมา แนวคิดความเชื่อนี้อยู่เบื้องหลังอารยธรรมปัจจุบันทั้งหมดของการดำเนินชีวิต ร่วมกับพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งนำแนวคิดในการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจมาใช้จนเป็นปัญหามากมายที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม และส่งผลทางลบต่อมนุษย์ เป็นเวลายาวนานกว่าสองพันปี โดยสรุปว่า แนวคิดพื้นฐานแบบตะวันตกหรือเรียกว่าอารยธรรมตะวันตกนั้น

แนวความคิดที่เป็นรากฐานแบบตะวันตกหรือ ทฤษฎีความเห็นความเชื่ออันเป็นที่มาของปัญหาคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นคนละฝ่าย มีลักษณะเป็นสภาพจิตแบบบุคลิกภาพแดน Frontier Mentality มีสาระสำคัญ ๓ ส่วน^{๕๔} คือ

๑. ทรัพยากรในโลกนี้มีมากมายล้นเหลือ ใช้เท่าไรก็ไม่หมด

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๘๘.

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), สุขภาวะองค์กรรวม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๖๐.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๘๖.

^{๕๔} บรรณโคภิชฐ์ เมฆวิชัย ผศ.ดร., ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม, ใน กลยุทธ์หลักในการพัฒนาประเทศเชิงนิเวศน์, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย วราพร ศรีสุพรรณ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๘๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๖.

๒. มนุษย์มีพลังอำนาจที่แตกต่างหากจากธรรมชาติเป็นคนละส่วน
๓. มนุษย์มีเป้าหมายที่จะพิชิตครอบครอง และจัดการกับธรรมชาติตามที่ปรารถนา
- สาระสำคัญที่เป็นตัวอย่างแนวความคิดที่กำลังถือกันว่าผิดนี้ คือ แนวความคิดที่มองมนุษย์แตกต่างหากจากธรรมชาติ และถือว่ามนุษย์เป็นผู้พิชิตและเข้าครอบครองธรรมชาติได้ตามชอบใจมาจากสภาพจิตบุกฝ่าพรมแดนที่เป็นรากฐานของอารยธรรมตะวันตก

การพัฒนาที่แล้วว่า มนุษย์กำลังทำลายธรรมชาติไปมากจนเกิดสภาพวิกฤติที่ไปกระทบสมดุลของธรรมชาติ ในที่สุดกระทบตัวมนุษย์เองแล้วจนจะอยู่ไม่ได้ เพราะสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์เหมือนน้ำกับปลา ถ้าแห้งเหือดหรือเป็นพิษปลาก็อยู่ไม่ได้ มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมซึ่งมีทั้งน้ำ อากาศ ป่า ต้นไม้ต่างๆ มนุษย์จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ สภาพะวิกฤตินี้มาพร้อมกับคำว่าพัฒนา ของสหประชาชาติ จนไม่มีทางแก้ไข นอกจากการเปลี่ยนทิวทัศน์ใหม่ เปลี่ยนแนวความคิดพื้นฐานใหม่ อัลเบิร์ต ไอสไตน์ เคยกล่าวว่า “ถ้ามนุษย์จะอยู่รอดได้ จะต้องเปลี่ยนวิธีคิดโดยสิ้นเชิง” ถ้ายังมีความคิดอย่างเดิมต่อสภาพสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะไปไม่รอด^๕

๒.๕.๒ แนวความคิดประนีประนอมกับธรรมชาติ

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Commission on Environment and Development) ได้ให้คำจำกัดความ การพัฒนาที่ยั่งยืน ว่า “Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” แปลว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง” โดยนัยก็หมายถึง การยอมรับแล้วว่าคนในยุคสมัยปัจจุบันนี้ยอมรับว่าคนในยุคสมัยปัจจุบันนี้ทำร้ายทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เสื่อมโทรมเสียหายทำให้ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง คนในรุ่นอนาคตซึ่งมีความต้องการของพวกคนรุ่นต่อไป ไม่สามารถได้รับการสนองตอบความต้องการตามธรรมชาติอย่างเต็มที่

การประนีประนอม compromise หมายถึง ผ่อนหนักผ่อนเบาให้แก่กัน ประองดองกัน อะลุ่มอล่วยกัน มีความหมายเชิงบวก วิธีการยุติปัญหาที่ได้รับความพึงพอใจสองฝ่ายในระดับที่ยอมกันได้ แต่ทว่าการประนีประนอม ในความหมายเชิงลบ ลบมากกว่าบวก คือการที่สองฝ่ายต่างต้องยอมลดหย่อนความต้องการของตน เพื่อให้แต่ละฝ่ายต่างก็ได้สิ่งที่ตนต้องการบ้าง ทั้งสองฝ่ายได้อย่างไม่สมบูรณ์และฝืนใจ โดยให้ความรู้สึกแบบยอมหันหน้าเข้าหากัน เลิกความขัดแย้งเสีย เป็นทางประสานกลมกลืนกันต่อไป การประนีประนอมมีจุดเน้นสิ่งที่

^๕ ประเวศ วะสี, ดร.น.พ. และคณะ, พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย ประเด็นศาสนาและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๒.

ต้องการ ของทั้งสองฝ่ายยอมไม่เอาเต็มตามที่ต้องการ แต่เดิมต้องการเต็มที่ทั้งสองฝ่าย เมื่อขัดแย้งกันเกิดปัญหายอมหันหน้ามาตกลงกันจึงยอมลดความต้องการเต็มลงเหลือที่ยอมรับได้ทั้งสองฝ่าย คือวิธีการประนีประนอมอย่างชัดเจน และ การประนีประนอมไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้เพราะว่ามนุษย์ต้องการความสุขจากธรรมชาติปราศจากความรู้สึกจำใจยอมลดความต้องการ หมายถึง อิสรภาพที่แท้จริงอย่างเต็มที่

การพัฒนาที่ผ่านมาเบื้องหลังความคิดรากฐานของสังคมตะวันตกกับเศรษฐกิจระบบทุนนิยม ล้วนเป็นแนวความคิดของจริยธรรมแบบจำใจ เพราะการประนีประนอมนั้นมนุษย์ต้องฝืนใจจึงเป็นจริยธรรมที่ไม่ยั่งยืน^{๙๖} มนุษย์จะทุกข์ไม่จบสิ้น ซึ่งเป็นปัญหาซับซ้อนทำให้การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมติดขัดดำเนินไปไม่ได้

แนวคิดประนีประนอมนี้ทำให้ธรรมชาติมีสถานภาพเป็นต้นทุนทางสังคมประเภทหนึ่ง ดังนั้นวิธีการแก้ปัญหาจึงใช้หลักการประนีประนอมยอมลดความต้องการของแต่ละฝ่ายลงคนละครึ่ง เป็นจุดยุติปัญหา นับว่าเป็นวิธีการระงับปัญหาแบบหนามยอกเอาหนามบ่งจะเกิดความอึดอัดขัดขืน และไปไม่รอด เพราะไม่ใช่ความอยู่ตลอดยั่งยืน^{๙๗} และมนุษย์ยังขาดความสุขอีกด้วย^{๙๘}

๒.๕.๓. ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

พฤติกรรมที่เกิดจากการพัฒนาของสหประชาชาติ คือ แนวความคิดทางมุ่งส่งเสริมเสรีนิยมทางการค้า ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม บริโภคนิยม วิธีการประนีประนอมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จึงดูเสมือนว่า แนวทางการปฏิบัติของ UN พัฒนาด้วยการส่งเสริมผลักดันให้เกิดความอุดมมั่งคั่งในการกินที่อยู่ดีที่หมายถึงความร่ำรวยพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีถึงแม้จะไม่ละทิ้งการอนุรักษ์ระบบนิเวศ หรือ มนุษย์ แต่ในรายละเอียดทุกประเด็นในแผนปฏิบัติการ 21 นั้น พบว่ามีการกระตุ้นทางการเงินเป็นปัจจัยหลัก อาทิ

- ภารกิจหลักและวัตถุประสงค์ขององค์การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งองค์การสหประชาชาติสหประชาชาติ

๑. เพื่อส่งเสริม และเร่งรัดการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

^{๙๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๙๒

^{๙๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๙๒, ๑๕๖.

^{๙๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๙๑.

๒. ส่งเสริมอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี สนับสนุนอุตสาหกรรมเกษตร และรายสาขาวิชาศึกษานาดกลางและขนาดย่อม การผลิตที่สะอาดและจัดการสิ่งแวดล้อมการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนพิธีสารมอนทรีออล

๓. เพื่อลดความยากจนด้วยการเพิ่มผลผลิต เสริมสร้างศักยภาพทางการค้าของประเทศกำลังพัฒนา

- การจัดตั้ง“Word Bank” International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) หรือธนาคารโลก เพื่อประสานกันกับองค์การสหประชาชาติในการให้ความช่วยเหลือประเทศที่ขาดแคลนกำลังทุนทรัพย์ แต่ประสงค์จะฟื้นฟูประเทศของตน การให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศสมาชิกคือ การกู้เงิน ซึ่ง ประเทศลูกหนี้ต้องชำระดอกเบี้ยให้แก่ธนาคารโลก หน้าที่ของหน่วยงานที่ตั้งขึ้นสำหรับประสานงานในกิจการแก้ปัญหาาร่วมกันในเรื่องเงินทุนตามมาอีกหลายหน่วยงานเพิ่มขึ้นตามความจำเป็น เพื่อความคล่องตัวในการดำเนินกิจการขององค์การสหประชาชาติเป็นสำคัญ ธนาคารโลกเกิดขึ้นมาพร้อมกันกับองค์การสหประชาชาติและมีบทบาทเคียงคู่กันโดยทั้งสององค์กรสนับสนุนการบูรณะและพัฒนาประเทศต่างๆ บนโลกนี้อีกครั้ง กลุ่มผู้ก่อตั้งเองเป็นผู้ชนะสงครามโลกครั้งที่ ๒ หากประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศโลกที่สาม ผู้แพ้สงคราม ประเทศยากจน ประเทศที่ถูกเรียกว่า ประเทศด้อยพัฒนา ไม่มีกำลังทางการเงินแล้ว ประเทศที่ร่ำรวย ประเทศที่พัฒนาแล้ว จะขายสินค้าให้กับประเทศผู้เป็นคู่ค้าที่ไหน การให้กู้ยืมไปสร้างความเจริญพัฒนาทางวัตถุที่ดี การชดเชยดอกเบี้ย การแบ่งปันทรัพยากรที่ดี เหล่านี้ เป็นวิธีการพัฒนาในระบบขององค์การสหประชาชาติเป็นหลักการสำคัญที่นำไปผูกกับการดำรงอยู่ของสันติภาพกับดอกเบี้ย

- การจัดประเภทประเทศพัฒนาแล้วด้วยปริมาณแบบอุตสาหกรรมนิยม ทุนนิยม ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศต่างๆ ในโลกถูกจัดแบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ประเทศพัฒนาแล้ว หรือประเทศโลกที่ ๑ ได้แก่ พวกประเทศอุตสาหกรรมในค่ายของสหรัฐอเมริกา ส่วนประเทศโลกที่ ๒ คือประเทศค่ายคอมมิวนิสต์สังคมนิยมที่มีประเทศรัสเซียเป็นผู้นำ ซึ่งได้ล่มสลายไปแล้ว^{๙๙} และประเทศโลกที่ ๓ หรือ Third World ที่เป็นศัพท์ใหม่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการแบ่งความเจริญพัฒนา คือ บรรดาประเทศที่กำลังพัฒนา developing countries หรือเรียกว่าประเทศด้อยพัฒนา under-developed หรือ less-developed countries หรือประเทศที่พัฒนาน้อย ที่เป็นศัพท์ที่เกิดขึ้นจากการจัดลำดับความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศโลกโดยการแบ่งเป็นกลุ่มๆ อธิบายว่าเป็นประเทศที่มีมาตรฐานการดำเนินชีวิตค่อนข้างต่ำ พื้นฐานทางอุตสาหกรรมยังต้องพัฒนา และมีดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index)^{๑๐๐} อยู่ในระดับต่ำ คำนี้มีแนวโน้มว่า จะถูกนำมาใช้แทนที่คำอื่นๆ ที่เคยใช้ก่อนหน้านี้ เช่น

^{๙๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๗.

^{๑๐๐} www.worldbankgroup.

คำว่า ประเทศโลกที่สาม ซึ่งเกิดขึ้นในยุคสงครามเย็น ซึ่งเห็นได้ว่าองค์การสหประชาชาติมีปรัชญาเบื้องหลังแนวทางการคิดแบ่งแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ เน้นบทบาทของเศรษฐกิจอุตสาหกรรมอันมีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี^{๑๑๑}

ระบบเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยม สนับสนุนการแข่งขันปลุกเร้าความต้องการของมนุษย์อย่างไร้ขีดจำกัด ตามความหมายของความต้องการทางเศรษฐกิจตามศาสตร์ที่ไม่มีขีดจำกัด จึงเป็นอุปสรรคการพัฒนา แบบอนุรักษ์ระบบนิเวศไปพร้อมกับการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบที่ดำเนินอยู่นี้ เพราะก่อให้เกิดความเสียหายอันเนื่องมาจากการเสพรูปโภคมากเกิดของเสียมาก อุตสาหกรรมมากเกิดมลภาวะมากเกิดการทำลายสภาพแวดล้อมมากเปลี่ยนเป็นนิคมอุตสาหกรรมมาก ธรรมชาติถูกทำลายโดยตรงไปมากจนหมดไปแล้วในหลายพื้นที่

ถึงแม้จะประกาศวิธีการ อันเป็นแผนการปฏิบัติเป็นรูปธรรมที่ได้วางแนวทางอันจะทำให้เดินไปสู่ความสำเร็จที่ “ความยั่งยืน (Sustainable)” แต่การบริโภคนิยมที่เป็นหลักการทุนนิยมกับตามความต้องการผลสำเร็จของนักเศรษฐศาสตร์ไม่ทำให้เกิดมีการอนุรักษ์นิยมขึ้นได้ในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาระบบเศรษฐกิจไปพร้อมกันกับการเร่งพัฒนาสิ่งแวดล้อมซึ่งสาเหตุหลักของความเสื่อมโทรมคือ อุตสาหกรรมที่ทำให้เกิดมลพิษถาวรต่อสิ่งแวดล้อม การอุปโภคบริโภคของมนุษย์ที่เกินพอดีทำให้เกิดการขบถทำลายของเสียแก่โลกอย่างมหาดศาล เป็นการทำลายระบบนิเวศน์โดยตรงปัญหาปริมาณขยะที่เรียกว่า จักรวรรดินิยมขยะ อันส่งผลเสียหายปรากฏขึ้นในปัจจุบันในระบบทุนนิยม

๒.๖ ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

ประโยชน์จากการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

๑. เกิดแนวความคิดใหม่ที่มีเป้าหมายให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมโลกของการพัฒนาเพื่อมุ่งแก้ไขปรับปรุงการพัฒนาแบบที่เรียกว่า “ยั่งยืน” ขึ้นมาแทนการพัฒนาแบบเดิมที่มุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจด้านเดียว

๒. ประโยชน์เชิงโครงสร้างภายนอกขององค์กรโลก มีการสร้างองค์กรเครือข่ายระบบโครงสร้างในรูปแบบที่ดี มีขั้นตอนเป็นระเบียบ ระบบที่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน และมีการติดต่อระหว่างกันบนความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนานาประเทศในระดับร่วมมือประสานนโยบายต่อกัน

๓. เกิดเศรษฐกิจสีเขียวที่เริ่มเน้นการบอกกล่าวเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้น เพื่อกระตุ้นเตือนในประชากรระมัดระวังในการเสพรูปโภคมากขึ้น

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗

๔. การพัฒนาที่ยั่งยืนของ UN มีการดำเนินการในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการช่วยเหลือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในระดับพื้นฐานที่กระจายกว้างขวางขึ้น

๕. ประโยชน์ในทางระบบเศรษฐกิจที่เป็นกลุ่ม ๆ ทั่วทุกทวีป ด้วยวิธีการแทรกเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่นส่งเสริมการขายเรื่องอุปโภคบริโภคที่ไม่ทำลายธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ หรือต่อสู้อนามัยมากขึ้นเป็นลำดับตามแนวราบ

๒.๗ สรุป

แนวความคิดทั้งหลายเหล่านี้ทำให้เห็นความหมายของ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ในมิติต่างๆ ชัดเจนกว้างขวาง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของมนุษย์ภายใต้การดำรงอยู่ร่วมกันของระบบนิเวศวิทยา การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญของการประชุมโลก และนานาชาติที่ต่างจำเป็นต้องให้ความสนใจและแสดงความรับผิดชอบร่วมกันต่อการพัฒนาประเทศต่างๆ ในโลกแบบที่ผ่านมามากขึ้น

การพัฒนาที่ยั่งยืน มีข้อควรพิจารณา ๓ ประเด็น

๑. การพัฒนาที่ยั่งยืนควรได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นแนวคิด (Concept) อย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์

๒. การพัฒนาที่ยั่งยืนก่อให้เกิดความจำเป็นที่ต้องใช้สติปัญญามากพอ ๆ กับความจำเป็นที่ต้องใช้ความเห็น (นโยบาย) ในทางการเมือง เพราะความคิดเรื่องความยั่งยืนสะท้อนถึงความกังวลในเรื่องเงื่อนไข หรือความจำกัดที่เกี่ยวกับมนุษย์ อันเนื่องมาจากการใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ความไม่พอใจของบรรดามวลมนุษย์ทั้งหลาย

๓. ความยั่งยืนนี้เป็นความคิดเชิงนิเวศวิทยาร่วมกับนัยทางเศรษฐกิจ นั่นคือความเจริญเติบโตและการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งส่งเสริมสนับสนุนระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์ และสังคมที่ยั่งยืน (Sustainable Society) ก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมที่ซึ่งทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและระบบการส่งเสริมสนับสนุนชีวิตได้รับการดูแลรักษาไว้

จากการศึกษาวิเคราะห์ในบทนี้ทำให้ได้รับความรู้และความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งผู้วิจัยสรุปได้ ๓ ประการดังนี้

๑. บทบาทขององค์การสหประชาชาติที่มีต่อการพัฒนาโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ตามแนวคิดมุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นแกนหลัก ด้วยวิธีการส่งเสริมสนับสนุนงานด้านอุตสาหกรรม ซึ่งใช้วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาประชากรโลกที่เพิ่มมากขึ้น แต่มีมาตรฐานแห่งการดำรงชีพอดยากอยากไร้ขาดแคลน

อาหาร โดยเฉพาะขาดการศึกษา อันเป็นบ่อเกิดของการมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่เสื่อมโทรม อันทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บทั้งร่างกายและจิตใจ วนเวียนเป็นวงจรปัญหา

๒. การพัฒนาที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจเป็นแกนหลัก ส่งผลดีต่อโลกเฉพาะด้านอุตสาหกรรมการผลิตวัตถุดิบอันขาดความสะดวก และการส่งเสริมให้มีการบริโภคอย่างมากขึ้น ในระดับไม่มีขีดจำกัด ในขณะที่ทรัพยากรในโลกมีจำกัด ดังนั้น การใช้อุตสาหกรรมเป็นตัวชี้วัดความเจริญพัฒนา จึงส่งผลเสียหายต่อมนุษย์ และธรรมชาติแวดล้อมอย่างต่อเนื่องมากกว่าผลดีด้านเศรษฐกิจ

๓. แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นเป้าหมาย อันว่าด้วยแนวความคิดและแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดมาจากการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ ที่ผิดพลาดบกพร่องไม่ยั่งยืนที่แล้วมา

สรุปว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) นั้น องค์การสหประชาชาติมุ่งหวังให้ประชาชนมีความรู้มากขึ้น ได้รับข้อมูลข่าวสารเพิ่มขึ้น มีจริยธรรม มีความรับผิดชอบรู้จักคิดวิเคราะห์และสามารถที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง การศึกษามีความหมายกว้างขวางถึงการพัฒนาทักษะและความรู้ เพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ค่านิยม และรูปแบบการดำเนินชีวิต จึงต้องส่งเสริมรัฐให้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและถึงรากเหง้า โดยให้คำนึงถึงวัฒนธรรมความเป็นมนุษย์ เพื่อนำไปสู่การศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อนำไปสู่การยกระดับการดำรงชีวิตอันจะทำให้เกิดความยั่งยืน โดยสนับสนุนให้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคและการผลิตรวมถึงค่านิยมเชิงคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม ซึ่งเป็นรากฐานของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับส่วนต่างๆ หลายส่วนด้วยกัน คือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การพัฒนา และสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ มนุษย์ และสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนนั้น จะพัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพัฒนา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทิศทางการลงทุน ทิศทางการพัฒนาเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงสถาบันใหม่ ตามเป้าหมายหลักคือ โดยคำนึงถึงความยุติธรรมและมีความสมดุลและความเท่าเทียมกัน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนและทำให้คนทั้งรุ่นปัจจุบันและอนาคตสามารถใช้ทรัพยากรอย่างรู้เข้าใจคุณค่าของธรรมชาติแวดล้อม

บทที่ ๓

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

๓.๑ บ่อเกิดและที่มาของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่นำเสนอในบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษามุมมองแนวคิดหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนที่นำเสนอโดยเฉพาะเจาะจง ค้นคว้ามาจากหนังสือเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นปาฐกถาที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดง ณ หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๓๖ และท่านได้อนุญาตให้พิมพ์เผยแพร่ได้ในเวลาต่อมา^๑ จึงกล่าวได้ว่าเนื้อหาสาระที่นำเสนอต่อไปนี้ทั้งหมดที่มีต่อเรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

๓.๑.๑ ที่มาของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธนี้ มิได้ปรากฏว่าในคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา หมายถึง พระไตรปิฎกที่มีชื่อตรงกันว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” โดยเฉพาะเจาะจงก็ตาม แต่สาระสำคัญในคำสอนมีส่วนที่เป็นหลักการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่ปรากฏในงานวิจัยนี้โดยเฉพาะในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้นำเสนอหลักการแนวคิดว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนมีสาเหตุมาจาก การที่โลกประสบปัญหาการพัฒนามาเป็นเวลานาน คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน”^๒ ซึ่งเกิดจากการพัฒนาที่ผิดพลาดตั้งแต่ในอดีต กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่มุ่งคำนึงถึงผลเลิศของการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อความสุขสบายของมวลมนุษยชาติด้านวัตถุเป็นหลักสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับธรรมชาติ ซึ่งหากพิจารณาประเด็นจุดกำเนิดแห่งปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาที่ผ่านมา ในทางพระพุทธศาสนา ท่านวิเคราะห์ว่าเกิดจาก

^๑ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒

การที่บุคคลขาดจริยธรรมในการพัฒนา เพราะมีเหตุมาจากกิเลส ๓ อย่าง^๓ คือ ตัณหา หรือ ความอยากได้ มานะหรือความต้องการมีอำนาจ และทิฐฐิ หรือความยึดมั่น ความคลั่งไคล้ แนวคิด ลัทธิ ศาสนา และอุดมการณ์ต่างๆ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายโดยเน้นหลักการทางพระพุทธศาสนายอมรับความจริงทุกแง่โดยเฉพาะเรื่องธรรมชาติมนุษย์มีกิเลส แต่สามารถแก้ไขได้ เพราะมนุษย์มีศักยภาพที่สามารถฝึกพัฒนาและแก้ไขปรับปรุงได้^๔ และได้ผลดียอดเยี่ยม เปลี่ยนกิเลสให้เป็นคุณธรรมและปัญญาได้ในที่สุด ด้วยวิธีการฝึกอย่างถูกต้องครบกระบวนการพัฒนาแนวพุทธที่ท่าหมายถึง การศึกษา จริยธรรมที่แท้ทำให้มนุษย์มีความสุขอิสรภาพในตน ก่อให้เกิดผลของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

๓.๑.๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงมุมมองต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงปาฐกถาปรากฏที่มาจากหนังสือเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ และสรุปได้ ๙ ประเด็น ดังนี้

๑. การพัฒนาที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจ

องค์การสหประชาชาติก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มประเทศชนะสงครามภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีวัตถุประสงค์หลักคือ เป็นองค์กรผู้นำในการฟื้นฟูโลกให้ได้รับความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้วยการกระตุ้นเร้าให้เกิดความเปลี่ยนแปลงตามกระแสหลัก ภายใต้โมทัศน์ด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม แนวความคิดหลักขององค์การสหประชาชาติดังกล่าว จึงไม่เอื้อประโยชน์ต่อโลกให้เกิดความเจริญพัฒนาที่ถูกต้องยั่งยืน โดยนัยท่านชี้ให้เห็นว่า วัตถุประสงค์หลักขององค์กรโลกมีความต้องการปกป้องห่วงแหวนอำนาจตัดสินใจในการควบคุมความเจริญไปในทิศทางแสวงหาผลประโยชน์ของสังคมโลกไว้ต่อเนื่องต่อไป

องค์กรสหประชาชาตินำกระแสโลกให้มีความต้องการเสพบริโภค การอำนวยความสะดวกสบายมั่งคั่งร่ำรวยเป็นเครื่องมือชี้วัดความเจริญ ทำให้เกิดเป็นแรงผลักดันที่ทำให้โลกเกิดความเปลี่ยนแปลงเป็นโลกอุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ตัวชี้วัดทางเศรษฐศาสตร์วัดระดับของการพัฒนา ด้านรายได้ของประชากร เมื่อคำนวณหาตัวชี้วัดการพัฒนาทางเศรษฐศาสตร์มีค่าตัวเลขสูงจึงเท่ากับการพัฒนานั้น ได้ผลดีมาก การพัฒนาทาง

^๓ ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๓/๑๔๒, ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๓๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘-๘๘.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๖.

เศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็วสำหรับประเทศผู้นำทางเศรษฐกิจเท่านั้น ความรุ่งเรืองร่ำรวยทางเศรษฐกิจศาสตร์คือ กำไรและเม็ดเงิน

องค์การสหประชาชาติส่งเสริมให้เกิดการผลิตให้มากเช่นนี้แล้วอุตสาหกรรมก็เกิดเติบโตตาม และอุตสาหกรรมย่อมค้นหาวิธีการเพิ่มผลผลิตให้ได้มาซึ่งกำไรมากที่สุด โดยใช้วิทยาศาสตร์เป็นตัวขับเคลื่อนอย่างรวดเร็วฉับพลัน วิทยาศาสตร์คือ เทคโนโลยี นี่เป็นเรื่องสำคัญส่งผลต่อความเติบโตของเศรษฐกิจ แผนการพัฒนาเศรษฐกิจต่างๆ โดยทั่วไปของโลกก็พากันมุ่งสู่จุดหมายเดียวกันทั้งหมดทั้งสิ้น ความเจริญพัฒนาที่เป็นเป้าหมายก็คือ เศรษฐกิจเท่านั้น

ในที่สุดการพัฒนาเศรษฐกิจที่นับได้ว่า เป็นการพัฒนาโลกตามกระแสหลัก กระบวนการพัฒนาที่ยังไม่ครบเป็นการมองที่ไม่ทั่วตลอด การพัฒนาที่มองข้ามสิ่งที่เป็นตัวกรรมที่ถูกกระทำ เพราะว่าในการที่จะเจริญอย่างที่ต้องการให้เป็นได้จะต้องมีสิ่งที่ถูกกระทำ สิ่งที่ถูกกระทำเพื่อนำมาสร้างความเจริญ หรือทำให้เกิดความเจริญทางอุตสาหกรรมนั้น คือ ธรรมชาติ หรือสิ่งที่เรียกว่า ธรรมชาติแวดล้อม^๕ ต้องกลายเป็นการพัฒนาที่เกิปัญหาต่อโลกที่สภาพธรรมชาติแวดล้อมเสื่อมโทรม

๒. ประเทศโลกที่สาม

องค์การสหประชาชาติ จัดอันดับความเจริญทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมประเทศต่างๆ ในโลก ถูกจัดแบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ประเทศพัฒนาแล้ว หรือประเทศโลกที่ ๑ ได้แก่ พวกประเทศอุตสาหกรรมในค่ายของสหรัฐอเมริกา ส่วนประเทศโลกที่ ๒ คือประเทศค่ายคอมมิวนิสต์สังคมนิยมที่มีประเทศโซเวียตรัสเซียเป็นผู้นำ ซึ่งได้ล่มสลายไปแล้ว^๖ และประเทศโลกที่ ๓ หรือ Third World ที่เป็นศัพท์ใหม่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการแบ่งความเจริญพัฒนา คือ บรรดาประเทศที่กำลังพัฒนา developing countries หรือเรียกว่าประเทศด้อยพัฒนา under-developed หรือ less-developed countries หรือประเทศที่พัฒนาน้อย ที่เป็นศัพท์ที่เกิดขึ้นจากการจัดลำดับความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศโลกโดยการแบ่งเป็นกลุ่มๆ อธิบายว่าเป็นประเทศที่มีมาตรฐานการดำเนินชีวิตค่อนข้างต่ำ พื้นฐานทางอุตสาหกรรมยังต้องพัฒนา และมีดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index)^๗ อยู่ในระดับต่ำ

คำนี้มีแนวโน้มว่า จะถูกนำมาใช้แทนที่คำอื่นๆ ที่เคยใช้ก่อนหน้านี้ เช่นคำว่า ประเทศโลกที่สาม ซึ่งเกิดขึ้นในยุคสงครามเย็น ท่านอธิบายว่า องค์การสหประชาชาติมีปรัชญาเบื้องหลังแนวทางความคิดแบ่งแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ และในที่สุดไม่สามารถหลีกเลี่ยง

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^๗ อ้างแล้ว, www.worldbankGroup

ได้แล้วว่า มนุษย์จะมีท่าทีใหม่ที่จะรักษารัฐชาติไม่รั้งแก่ธรรมชาติต่างฝ่ายจะอยู่ร่วมกันบนโลกได้อย่างมีความสุข มนุษย์จะไม่รุกรานธรรมชาติอีกต่อไป

องค์การสหประชาชาติ จัดแบ่งประเทศและจัดแบ่งแยกมนุษย์ออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ เป็นสามกลุ่มโดยใช้เศรษฐกิจเป็นตัวจัดแบ่งเช่นกัน โดยวัดระดับอุตสาหกรรมของประเทศเป็นหลัก ประเทศที่เจริญพัฒนาหมายถึงประเทศที่ประกอบอุตสาหกรรมหนักและมีรายได้หลักของประเทศจากการนำรายได้ประชาชาติที่เกิดจากการผลิต ประเทศในโลกนี้ได้แยกจากกัน และถูกจัดอันดับความเจริญพัฒนาแล้วแบ่งได้เป็นสามกลุ่มอย่างชัดเจน ตามแนวทางการคิดการพัฒนาฟื้นฟูโลกขององค์การสหประชาชาติ โดยเริ่มโครงการในการพัฒนา ชื่อ Development program ใน พ.ศ. ๒๕๓๒ แล้วต่อมา ในปี ๒๕๓๕ ได้มีการตั้งกองทุนชื่อว่า Special UN Fund for Economic Development และแม้ว่าไม่ได้รับอนุมัติแต่ นับได้ว่าเป็นการเริ่มที่ไม่สูญญินไป ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้มีการจัดตั้งองค์การในเครือธนาคารโลกขึ้นชื่อว่า International Development Association (IDA) องค์การพัฒนาระหว่างประเทศ เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากเหตุผลว่า การให้กู้ยืมเงินของธนาคารโลกแก่ประเทศด้อยพัฒนา

การให้เครื่องหมายแสดงการจัดอันดับความแตกต่างระหว่างประเทศรวย และประเทศยากจนปานกลางหรือยากจนธรรมดา กับประเทศยากจนมากนั้น กลับพบว่ามีปัญหาของโลกที่เป็นประเด็นเกิดจากความแตกต่างกันมากของมาตรฐานความเป็นอยู่ของคนในประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา ทั้งที่ความแตกต่างนี้มีไว้ใช้ว่าประเทศที่มีมาตรฐานความเป็นอยู่สูงจะทำให้ทุกคนมีความสุข หรือการมีเงินทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้เสมอไป โดยดูจากประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ เพียงปีเดียว มีผู้ทำศัลยกรรมตกแต่งถึง ๑๕ ล้านคน แสดงว่าคนอเมริกาอาจไม่ชอบรูปร่างหน้าตาของตัวเองมากพอ หรืออาจเป็นไปได้ว่าเมื่อมีเงินมากขึ้นแล้วจึงอยากจะมียูปร่างหน้าตาเหมือนใครอื่นที่ไม่ใช่ตัวเอง ในขณะที่ประเทศยากจนที่เรียกว่ากำลังพัฒนาต้องใช้ชีวิตให้รอดอยู่ได้ด้วยเงิน ๑ ดอลลาร์สหรัฐต่อวัน และมีชีวิตอยู่กับความหิวทุกวัน

ความแตกต่างระหว่างประเทศนั้นมีมากขึ้นทุกขณะ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ GDP ของประเทศที่รวยที่สุด ๒๐ ประเทศแรกสูงเป็น ๑๘ เท่าของประเทศที่จนที่สุด ๒๐ ประเทศสุดท้าย ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ความแตกต่างนี้สูงขึ้นเป็น ๓๗ เท่า และในปี ๒๕๔๘ คนรวยที่สุดร้อยละ ๑ แรกของโลกมีรายได้เท่ากับคนจนที่สุด ร้อยละ ๕๗ สุดท้าย ส่วนในประเทศไทยความแตกต่างระหว่างคนรวยและคนจนมีมากขึ้นโดยลำดับ จนปัจจุบันประเทศไทยติดอันดับหนึ่งในห้าของโลกที่มีความแตกต่างของรายได้ระหว่างคนรวยและคนจนมากที่สุด รองจากประเทศกัวเตมาลา บราซิล ฮอนดูรัส และชิลี^๕

^๕พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๖, ๓๘, Meadows, Donella < Dennis Meadows, and Jorgen Randers,

ประเทศไทยได้รับการจัดอันดับความเจริญทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับประเทศสมาชิก และแน่นอนแล้วว่าประเทศไทยของเราอยู่ในกลุ่มประเทศด้อยพัฒนา กำลังพัฒนาซึ่งดูเหมือนจะเป็นประเทศไม่เจริญพัฒนาแล้ว เพราะเหตุว่ามีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่มาก มีอุตสาหกรรมการผลิตไม่มากพอเพียงกับระดับการจัดอันดับ ต่อมาประเทศไทยดำเนินการตามคำแนะนำและเงื่อนไขขององค์การสหประชาชาติอย่างดีที่สุดทุกอย่าง จึงได้รับการจัดอันดับให้มีการเปลี่ยนคำว่า "ด้อยพัฒนา" ไปเป็น "กำลังพัฒนา" หรือ "ประเทศโลกที่สาม" เรื่องการเรียกชื่อประเทศไทยแบบนี้ทำให้คนไทยรู้สึกมานานแล้วว่า ประเทศไทยของเราเป็นประเทศยากจน ควรต้องเร่งสร้างอาคาร บ้านเรือน วัดกุสถานมากมาย ประเทศต้องมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เป็นโครงการเพื่อเสนอให้ธนาคารโลกอนุมัติให้ประเทศไทยกู้เงินมาพัฒนาประเทศ

๓. ธนาคารโลก

องค์การสหประชาชาติ จัดตั้งธนาคารโลก (World Bank)^๔ ต่อมาใช้ชื่อว่ากลุ่มธนาคารโลก (World Bank Group) เป็นเครื่องมือหลักขององค์การฯ ในการช่วยเหลือประเทศด้อยพัฒนา ที่ขอกู้เงินไปใช้พัฒนาประเทศสมาชิกโดยการเขียนโครงการเสนอว่าจะสร้างอะไรในด้านวัตถุ โดยมีกลุ่มธนาคารโลกเป็นที่ปรึกษาแนะนำวิธีการเขียน ทั้งๆ ที่ความประสงค์ที่แท้จริงเป็นความประสงค์ของประเทศนั้นๆ ไม่ใช่ของกลุ่มธนาคารโลก องค์การสหประชาชาติ (UN) ใช้เงินเป็นเครื่องมือฟื้นฟูโลก ด้วยกระแสการกระตุ้นความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจที่เด่นที่สุดด้านเดียวอย่างเต็มระบบ จึงมุ่งหมายส่งเสริมการผลิตอย่างเน้นหนักให้เป็นไปตาม ความต้องการสหประชาชาติ ของประชากรโลกที่ถูกกระทบและรุ่มร่าด้วยกระแสซึ่งนำทางความคิดด้านการบริโภคอย่างมหาศาลและต่อเนื่อง จึงอาจกล่าวได้ว่า องค์การสหประชาชาติ (UN) เป็นผู้นำความเจริญและการพัฒนาที่มุ่งหมายใช้เศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี กิจการการธนาคารจึงเข้าแทรกแซงกิจกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมของประเทศที่ต้องการการพัฒนา และต้องอยู่ภายใต้ความควบคุมดูแลของธนาคารโลกซึ่งโครงการต่างๆ ที่เสนอเข้ามาเพื่อให้ธนาคารโลกพิจารณาโครงการล้วนเป็นการพัฒนาทางวัตถุทั้งสิ้น และตั้งข้อสังเกตว่า ประเทศโลกที่สามหรือประเทศด้อยพัฒนาซึ่งกู้เงินธนาคารโลกไปเพื่อการพัฒนา นั้น ไม่สามารถถูกจัดอันดับให้เป็นประเทศพัฒนาแล้วได้เลยแม้แต่ประเทศเดียว

๔. ปัญหาสามเส้า

องค์การสหประชาชาติ ก่อตั้งขึ้นเพื่อเร่งพัฒนาแก้ปัญหาสำคัญ ๓ อย่าง คือ

Beyond the Limits : Confronting global collapse, envisioning a sustainable future, (Chelsea Green, 1992).

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๓.

๑. ความยากจน (Poverty)
๒. ความโง่เขลา การไร้การศึกษา (ignorance)
๓. โรคภัยไข้เจ็บ (Disease)

ปัญหาต่อมาเกิดปัญหาสามเส้าอีก ๓ Tion^{๑๐} ได้แก่ประชากร(Population) , ทรัพยากรย่อยหรือ (Depletion) , การก่อกมลพิษ (Pollution) ประเด็นความผิดพลาดในเรื่องการจัดการพัฒนาสองส่วน ความผิดพลาดในการพัฒนา (Failure of Development) และ ความผิดพลาดในการจัดการสิ่งแวดล้อม (Failure in the management of our environment) ซึ่งกำหนดเป้าหมายไว้ ๓ tion โดยใช้ ๑.เศรษฐกิจ ๒.วิทยาศาสตร์ และ๓. เทคโนโลยี เป็นแกนกลางของการพัฒนาวิทยาศาสตร์ต้องค้นหาความรู้ที่จะเอามาใช้ป้องกันแก้ปัญหา เปลี่ยนจากแต่ก่อนที่มุ่งค้นหาความรู้ที่จะเอามาสร้างเทคโนโลยีสำหรับการผลิตเพื่อจะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เพื่อจะเอาทรัพยากรมาใช้ ที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์แบบรับใช้อุตสาหกรรมวิทยาศาสตร์ เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาซึ่งเครื่องมือนี้เป็นตัวปัญหาเสียเอง ปัญหาเดิมของโลก ก็คงยังไม่พัฒนาไปในทางคุณภาพ แต่เปลี่ยนแปลงไปในเชิงปริมาณที่เป็นปริมาณเพิ่มทวีคูณของปัญหาโลก ปัจจุบัน เทคโนโลยีทิศทางใหม่คือทั้งผลิตและใช้ในความมุ่งหมายอย่างใหม่ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม แต่ให้เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อมรวมทั้งที่ผลิตขึ้นมาเพื่อใช้แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยตรง ส่วนเศรษฐกิจ หมายถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีการผลิตและการบริโภคเป็นแนวทางที่ทำลายทรัพยากรไม่ก่อให้เกิดของเสียมากเกินไป และการแบ่งปันเฉลี่ยรายได้ให้สม่ำเสมอ คงไม่มีการบุกรุกป่าไม้หรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เครื่องมือแก้ปัญหาของโลกนี้เป็นตัวปัญหาเสียเอง และอย่างไรก็ตามองค์กรโลกก็ยังคงใช้สามอย่างที่กล่าวนี้เป็นเครื่องมือแต่มีส่วนประกอบอื่นด้วย เช่น กฎหมาย หรือการศึกษา เป็นต้น

๔.๑ ประชากร (Population) ที่เพิ่มขึ้นแบบทวีคูณ (Exponential) เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดในปัญหาสามเส้า กล่าวคือประชากรกำลังจะมากล้นพื้นที่บนโลก และเพราะเหตุว่าปัญหาทั้งหลายมีคนเป็นผู้ก่อขึ้นทั้งสิ้น^{๑๑} ปัญหาแย้งกันใช้ทรัพยากร

ประชากรโลกจะเพิ่มขึ้นปีละ ๙๒ ล้านคน เป็นประชากรที่เกิดในประเทศที่กำลังพัฒนา ๘๘ ล้านคน แม้จะมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติน้อยกว่าประชากรที่เกิดในประเทศพัฒนาแล้ว และแม้ว่าจะบริโภคและถ่ายของเสียน้อยกว่า แต่อย่างไรก็ตามเมื่อจำนวนมากกว่าจึงนับว่าไม่แตกต่างกัน^{๑๒}

๔.๒ ทรัพยากรที่ร่อยหรอ (Depletion) ทรัพยากรที่ร่อยหรอ และสิ่งแวดล้อมที่กำลังรุ่งเรือง ของดีกำลังจะหมดไป เช่น ป่าไม้หมดไปปีละ ๑๐๕ ล้านไร่ พื้นที่เพาะปลูกกลายเป็น

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

^{๑๑} อ่างแล้ว, หน้า ๖๖.

^{๑๒} อ่างแล้ว, AL Gore, "EARTH in the Balance." Boston : Houghton Mifflin Co., 1992

ทะเลทราย ปีละ ๓๖ ล้านไร่ พันธุ์สัตว์พันธุ์พืช สูญไปปีละประมาณห้าพันชนิด หรือ ๕,๐๐๐ species^{๓๓} เพราะว่าป่าถูกทำลาย แม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์แห้งเหือดหายไป ใช้ทรัพยากรแบบไม่ เห็นคุณค่าชนิดผลาญ และการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติทำให้เกิดของเสียแก่โลกอยู่ ตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง

ทรัพยากรธรรมชาติได้ร่อยหรอลงไปอย่างมากมายมหาศาลแล้ว ซ้ำร้ายการที่ ประชากรโลกเพิ่มมากขึ้นเท่าไรก็เป็นผลให้การระบายของเสียให้แก่โลกมากขึ้นเท่านั้น อย่างเช่นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์มากขึ้นจนมีสภาพก๊าซเรือนกระจกที่หนา มันกลับคืนสู่ สภาพแวดล้อมเป็นสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับดวงอาทิตย์ มีผล ให้นำในมหาสมุทรที่มีอุณหภูมิที่อุ่นขึ้นในระดับอันตราย ธารน้ำแข็งทุกแห่งของโลกกำลังละลาย ไอโซนเกิดแห่งใหม่ด้วย CFC สารเคมี ที่อยู่ในเครื่องปรับอากาศเครื่องทำความเย็นทั้งหลาย ขณะนี้เป็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนของมนุษย์บนโลก^{๓๔}

๔.๓ มลภาวะ(Pollution) หรือมลพิษจากของเสียเช่นขยะ หรือสารพิษซึ่ง มนุษย์เป็นผู้เพิ่มใส่ให้แก่โลก ของเสียที่มนุษย์เพิ่มให้แก่โลกเกิดขึ้นจากการผลิตและการบริโภค และการอุตสาหกรรม และวนมาถึงเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซ้ำอีกรอบคือปัญหา สุขภาพโรคร้ายไข้เจ็บที่มีสาเหตุมาจากภาวะมลพิษ

การผลิตที่มีความหมายว่าการสร้างสิ่งใหม่ทางเศรษฐกิจจึงมีความหมายที่เป็น การทำลายธรรมชาติในเวลาเดียวกันนอกจากทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายให้หมดไปแล้วยังทิ้ง มลภาวะให้โลกอย่างมากมาย นอกจากขยะที่เห็นได้ชัดว่า มนุษย์ผลิตขยะและของเสียโดยทั่วไป Loven แสดงตัวเลขของการใช้แล้วทิ้งของคนอเมริการ้อยละ ๘๓ ของสินค้าที่ใช้ไม่ได้รีไซเคิล ร้อยละ ๘๐ ใช้ครั้งเดียวแล้วทิ้ง คนไทยผลิตขยะวันละกิโลกรัม ผลิตน้ำเสียคนละ ๖๐ ลิตรต่อวัน หรือรวมทั้งสิ้น ๓,๗๘๐ ล้านลิตรต่อวัน ผลิตก๊าซจากการเผาไหม้อีก ๗๖๔ ล้านกิโลกรัมต่อวัน^{๓๕}

๕. ปัญหาระดับจิตใจ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า สภาพบีบคั้นชีวิตก่อให้เกิดความ กตตันยิ่งกลายเป็นความทุกข์จากสาเหตุ ๓ อย่าง คือ ๑. วัฒนธรรมอุตสาหกรรม (Industrial Culture) ๒. วัฒนธรรมนักบริโภค (Consumer Culture) ๓. วัฒนธรรมใฝ่สำเร็จ (Success culture)

^{๓๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๓๒.

^{๓๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑, AL Gore, " EARTH in the Balance." (Boston : Houghton Mifflin Co., 1922), p.102.

^{๓๕}อ้างแล้ว, หน้า ๗๘, ดร. พงษ์พิสิฐวิญญู วิเศษกุล, เศรษฐกิจพอเพียงและใส เศรษฐกิจ พอเพียงสำหรับประเทศไทยในเรือนกระจก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๖๐.

ปัญหาในระดับจิตใจ ในแง่ความสุขที่เทคโนโลยีทำให้สะดวกสบายมากขึ้น ทำได้อย่างใจมากขึ้นนั้นดูเหมือนจะมากขึ้นด้วย เมื่อเทคโนโลยีปลูกเร้าประสาทสัมผัส ทำให้มีการสนองตอบความต้องการของประสาทสัมผัสอย่างแรง ทำให้เกิดความตื่นเต้นถึงขนาดซึ่งคนเรียกว่า ความสุขแล้ว มีความสุขมากขึ้น เพราะคนสามารถมองหาการสนองตอบความยากได้ทุกเรื่อง แต่กลับพบว่า คนเรากำลังมีความสุขยากมากขึ้น ยิ่งเคยชินกับการปลูกเร้าและการสนองตอบในปริมาณและขีดระดับนั้น จึงทำให้สมอยากได้มากขึ้น บ่อยครั้ง แต่กลับไม่เป็นความสุขที่ต้องการ อย่างที่แสวงหาต่อไปอีกเรื่อยไปไม่มีสิ้นสุดเพราะความต้องการไม่มีสิ้นสุดเช่นกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) สรุปปัญหาในระดับจิตใจของสังคมตะวันตก ที่เป็นประเทศพัฒนาแล้ว^{๑๖} พบว่าในจิตใจของคนในสังคมมีลักษณะ ดังนี้

๑. ในขณะที่สังคมคับคั่ง บุคคลมีความเคลียด วิตกกังวล โดดเดี่ยวเดียวดาย หัวเหว่ "loneliness"

๒. ในขณะที่คนกำลังไฝหาต้องการให้ตัวตนของตนได้รับการยอมรับอย่างเต็มที่ สังคมกลับปฏิบัติต่อบุคคลนั้นอย่างไม่เป็นตัวเป็นตนยิ่ง เบื่อหน่าย "boredom" เป็นความรู้สึกสยบยอมทางจิตใจ

๓. ในขณะที่อุตสาหกรรมและเทคโนโลยีช่วยให้คนมีวัตถุปรนเปรอพร้อมพร้อมเต็มบ้าน แต่ใจคนกลับว่างเปล่ากลวงโหว่ว่างเปล่าภายใน (inner emptiness) ยิ่งขึ้น เลื่อนลอยไร้จุดหมาย (lack of direction) ไม่มีความสุขส่วนรวม "public happiness"

๔. ในขณะที่คนในสังคมวิ่งหนีจากตัวเองออกไปจะพึงพาสังคม สังคมก็ทำให้เขาอกหัก เพราะขาดความจริงใจไม่ตรีที่แท้จริง ความรู้สึกแปลกแยก (alination) เป็นคู่แข่งที่หวังผลประโยชน์ต่อกัน

ปัญหาที่มีต่อชีวิตจิตใจเกิดมาจากความขัดแย้งระหว่างสภาพความเป็นจริงในชีวิตและสังคม กับสภาพจิตใจมนุษย์ซึ่งไม่มีปัญญาที่จะรับมือให้สอดคล้องเท่าทันกันกับสภาพที่เป็นจริง โดยเฉพาะชีวิตจริงที่สวนทางกับปรัชญาตะวันตกที่ทำให้คนมีความปรารถนาและความมุ่งหมายแบบ self maximization การศึกษาเพื่อให้ความสำคัญที่ทำให้ตัวตนขยายเพิ่มขึ้นให้ ความรู้สึกสำคัญยิ่งใหญ่เท่าที่จะเป็นได้ ประชาชนส่วนใหญ่อ้างว่าเหว่ เป็นความรู้สึกที่เรียกว่า paradox ความจริงในชีวิตประจำวันย่นแย้ง ผกผัน ระบบสังคมอุตสาหกรรมมีการปฏิบัติต่อคน ไม่เป็นคน คนเป็นเครื่องจักร กลไกของโรงงานผลิตสินค้าทำงานเหมือนกับว่าเป็น

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จากจิตวิทยาสู่จิตภาวนา, (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๓๔.

สิ่งมีชีวิตที่ไม่มีจิตใจ ไม่มีความเมตตา กรุณาต่อกัน เป็นสังคมที่มีอุเบกขามากเกินไป^{๑๗} ต่างไม่สนใจกัน ขาดสมดุลของสังคมที่ดี ตามแบบหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างสิ้นเชิง

๖. ระบบทุนนิยม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า ยุคอาณานิคมและจักรวรรดินิยมยุคใหม่ จะได้จบสิ้นไปแล้วก็ตาม แต่ประเทศที่พัฒนาแล้วใช้นโยบายวิธีทางเศรษฐกิจควบคุมอาณานิคมโดยอ้อมต่อประเทศกำลังพัฒนาดังได้เกิดมีคำว่า “จักรวรรดินิยมแบบใหม่”(neo-imperialism)^{๑๘} การแผ่ขยายระบบทุนนิยมครอบคลุมไปทั่วโลก หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ การค้าเสรี (Free trade) มีหลักการปล่อยให้สินค้าของประเทศต่างๆ ไหลไปอย่างคล่องเสรีเป็นการส่งเสริมพัฒนาเศรษฐกิจของกันและกัน จึงไม่เรียกเก็บภาษีศุลกากร และไม่กีดกันสินค้าเข้าระหว่างประเทศ กับมิให้อุดหนุนช่วยเหลือสินค้าส่งออก คือตรงข้ามกับระบบคุ้มครองสินค้าของตน (Protectionism) โดยปล่อยให้การค้าขายเป็นไปตามกลไกของตลาดจริงๆ ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี หรือทุนนิยม ได้เข้าถึงความสมบูรณ์เต็มรูปแบบ^{๑๙} ประเทศอภิมหาอำนาจ^{๒๐} กำลังนำโลกเดินหน้าเข้าสู่ยุคแห่งการค้าเสรีไร้พรมแดน และก้าวไปไม่นานก็เกิดวิกฤติเศรษฐกิจโลก

เศรษฐกิจแบบทุนนิยม หรือตลาดเสรีในโลกในปัจจุบันมาพร้อมคู่กันกับระบบการเมืองการปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตยที่มีการแข่งขันแสวงหาผลประโยชน์กันอย่างเสรีเป็นหัวใจของระบบฯ ระบบเศรษฐกิจแบบนี้เป็นตัวการที่นำไปสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ทรพยากรธรรมชาติทร่อยหรือและธรรมชาติแวดล้อมเสื่อมโทรม มีมลภาวะสูงจนกระทั่งโลกมีมติยอมรับว่าเป็นสาเหตุของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน (unsustainable Development)^{๒๑} เมื่อวัตถุประสงค์มากมายเสริมความสะดวกรสบายพร้อมเพื่อความหวังจะพัฒนาโลกนี้ตามแนวความคิดพื้นฐานบริโภคนิยมที่ยังมีการเสพมากเท่าใดอุตสาหกรรมเจริญรุ่งเรืองการแข่งขันค้ากำไรจึง

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๖-๒๗, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จากจิตวิทยาสู่จิตภาวนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน สัมภาษณ์, สารคดี ฉบับที่ ๑๔๔.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๙๒.

^{๑๙} อ่างแล้ว, หน้า ๑๐๒, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๓.

^{๒๐} อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๕.

^{๒๑} อ่างแล้ว, หน้า ๘-๑๓, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด . ๒๕๔๒), หน้า ๕๕.

กระตุ้นให้มีความต้องการเสพวัตถุให้มากจนกลายเป็นค่านิยมของสังคมโดยไม่รู้ตัว^{๒๒} ซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะเท่านั้น แต่ปัญหาระยะยาวคือ ปัญหาเรื่องการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน^{๒๓} อันหมายถึงคือ ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมาจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมเกิดจากวิถีการดำรงชีวิตของโลกสมัยใหม่แบบบริโภคนิยม ซึ่งตั้งอยู่บนฐานความเชื่อบางอย่าง ซึ่งความจริงนี้ แสดงให้เห็นชัดว่า วิกฤตสิ่งแวดล้อม มีต้นกำเนิดมาจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยม^{๒๔} การที่เศรษฐกิจกระแสหลักนี้มีบทบาทมาจากลัทธิประโยชน์นิยมมุ่งเน้นการบรรลุผลทางเศรษฐกิจด้วยการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลที่มีการเน้นประโยชน์ส่วนตนจากการบริโภคหรือการเสพเป็นหลัก มีมิติทางความคิดเพียงด้านปริมาณ ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างจริยธรรมส่วนบุคคล กับจริยธรรมสำหรับสังคมซึ่งมีแนวคิดมาจากจอห์น ล็อก (John Locke)^{๒๕} มีความเห็นว่า ตัณหา (desier) คือ “จุดเริ่มต้นแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษยชาติ โดยเขามองตัณหาเป็นความรู้สึกที่สร้างความบีบคั้นทรมานทรมาย เขาระบุว่ามนุษย์ต้องการทดแทนความเจ็บปวดทรมานทรมายนั้นด้วยความพึงพอใจ” ดังนั้น มนุษย์แสวงหาสิ่งที่พอใจสูงสุดแก่ตนตัวชีวิตคุณสมบัติที่ดีของมนุษย์ตามเชิงปริมาณ รายได้ความมั่งคั่งทรัพย์สิน ประโยชน์สุขของประชาชนในสังคมวัดจากรายได้ประชาชาติ สาธารณูปโภคพื้นฐานต่างๆ และความเจริญทางวัตถุ จึงเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่สนับสนุนความเห็นแก่ตัว^{๒๖} ด้วยเกิดทิวทัศน์ที่จิตใจมีแต่การได้การเอาและเพื่อนมนุษย์กลับกลายเป็นเหยื่อ หรือคู่แข่ง ถึงแม้ว่าผลดีของการแข่งขันจะทำให้มนุษย์รู้สึกปลุกเร้าสภาพจิตของมนุษย์ปฤชุนให้ต้องขยันขันแข็ง มีความเข้มแข็งชัดเจนในการดำเนินชีวิตที่ดีบนรสนวนชววย แต่ก็ก็เป็นสาเหตุที่นำไปสู่วิกฤตสิ่งแวดล้อม

๗. วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นความหวังของมนุษย์ที่จะนำความสุขสมบูรณ์มาให้ได้รับความสุขสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิต

^{๒๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๕๙.

^{๒๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^{๒๔}อ้างแล้ว, หน้า ๑๓, E.F. Schumacher, **small is beautiful**, แปลโดย กษิร ชีพเป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดดา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙๙.

^{๒๕}อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๕, E.F. Schumacher, **small is beautiful**, แปลโดย กษิร ชีพเป็นสุข, หน้า ๕๕.

^{๒๖}อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๓-๒๐๕, ไพเราะ มากเจริญ, “มโนทัศน์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน”, **บันทึกปริทรรศน์**, ปีที่ ๒๕๕๒ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน) : ๑๒๕.

มนุษย์ แต่มนุษย์เริ่มตระหนักว่าความสำคัญที่ทำให้มนุษย์ได้รับความสุขสมบูรณ์ที่แท้แล้วคือ ผู้ใช้วิทยาศาสตร์ เพราะว่า จะใช้ให้เป็นคุณประโยชน์ หรือจะใช้ในทางทำลายล้างเป็นโทษมหัศจรรย์ก็ได้เช่นเดียวกัน หรือแม้ว่ามีใช้ทั้งสองประการดังกล่าวนี้ แต่ผลที่มนุษย์ได้รับเกิดจากความไม่ตั้งใจ เข้าใจผิด หรือความประมาทก็เป็นได้ เช่น ดีดีที เมื่อแรกคิดค้นพบว่าดีดีทีสามารถทำให้หมดแมลงร้ายไม่สามารถมารบกวนมนุษย์หรือผลผลิตทางการเกษตรได้ ทำให้ได้รับความพอใจทั้งในชีวิตประจำวันและด้านผลผลิตเต็มตามคาดหวัง แต่ ๒๐-๓๐ ปีผ่านไป ดีดีที^{๒๗} เป็นสารพิษที่ทำให้เกิดโรคร้ายมากมาย เป็นสารปนเปื้อนในอาหารอันเป็นผลผลิตทางการเกษตร ก่อให้เกิดมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม เพราะว่าความไม่เข้าใจถูกต้องครบถ้วนมาตั้งแต่ต้น มีตัวอย่างอีกเป็นเรื่อง ยารักษาโรคชื่อ ทาลิดโไมด์ (thalidomide)^{๒๘} เป็นยากล่อมประสาทที่ปลอดภัยอย่างที่สุดเพราะได้มีการพิสูจน์ทดลองกันเต็มที่แล้ว จึงซื้อใช้ได้โดยไม่ต้องมีใบสั่งแพทย์ ต่อมาอีกเพียง ๓-๔ ปี ยานี้ทำให้ทารกเกิดใหม่ขาขาด แขนขาด พิการต่างๆ มากมาย

ดังนั้น สาเหตุของปัญหาของการพัฒนาที่ผิดพลาด เป็นการพัฒนาแล้วเกิดปัญหาขึ้น พัฒนาแล้วไม่เจริญจริง โดยสืบสาวค้นหาจากผลเสียหายซึ่งเกิดจากคนหรือมนุษย์ทำผิดพลาด เพราะว่ามีความรู้ไม่ถึงแก่นแกนสำคัญของปัญหาและรู้ไม่ครอบคลุมรอบคอบแยกแยะกายทั่วพร้อม จึงเข้าใจไปว่าเมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญถึงที่สุด มนุษย์ก็จะอยู่กันอย่างผาสุก อุดมสมบูรณ์พร้อมพร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง^{๒๙} ปัญหาต่อมาคือ การที่มนุษย์ชอบใช้เทคโนโลยีแต่ไม่รู้จักวิทยาศาสตร์ ประเทศที่ได้รับผลของความผิดพลาดนี้เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว^{๓๐} จึงเกิดความตระหนักว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นปัจจัยที่ไม่เพียงพอในการที่จะพัฒนาสร้างสรรค์สังคม ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทำให้เกิดความสุขความเพลิดเพลินความสะดวกสบาย จึงเกิดความหลงมัวเมาในความสุขจากเทคโนโลยี และฝากความหวังความต้องการความสุขในการดำเนินชีวิตนี้ไว้กับเทคโนโลยี ด้วยการคอยอาศัยพึ่งความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี จึงคล้ายกับว่าเทคโนโลยีเป็นผู้นำมนุษย์ในอีกด้านไปพร้อมกัน เมื่อคนหรือมนุษย์ทำงานกับเทคโนโลยีแต่ไม่ละเอียด ไม่รอบคอบ และมักง่าย ไม่ใช้ความระมัดระวังที่เพียงพอ จึงทำให้เกิดอุบัติเหตุทางเทคโนโลยีด้วยความประมาทและย่ำว่า

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๔๔, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือที่ยังต้องพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด), หน้า ๒๗.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๙} อ้างแล้ว, หน้า ๔๓, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด), หน้า ๒๕.

^{๓๐} อ้างแล้ว, หน้า ๒๕๒-๒๕๔, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑.

ประเทศที่พัฒนาแล้วกำลังประสบปัญหามากขึ้นจากอุบัติเหตุทางเทคโนโลยี แม้กระทั่งระบบการป้องกันภัยทางอากาศของอเมริกา อุบัติเหตุของโรงงานปฏิกรณ์นิวเคลียร์ที่เกาะทรีไมล์ของอเมริกา^{๑๑} และเรื่องกระสวยอวกาศระเบิด ตัวอย่างปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่ระมัดระวังผลที่เกิดจากความประมาท มั่งงาย ไม่ละเอียดรอบคอบ การพัฒนาความสุขในแง่การส่งเสริมพัฒนาเทคโนโลยีให้กับประเทศต่างๆ ในโลก

๘. พื้นฐานความคิดแบบตะวันตก

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงทัศนะแนวความคิดแบบตะวันตกที่มีผลต่อการพัฒนาโลกไปไม่ก้าวหน้า กล่าวคือ พัฒนาแล้วไม่ยั่งยืน เพราะว่า การรู้ความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แห่งภูมิหลังซีกโลกตะวันตก เป็นประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ดิ้นรนอย่างแท้จริง แม้จะกล่าวว่า การดิ้นรนต่อสู้เพื่อเสรีภาพ มีความไฝ่ฝันในอิสราเสรีภาพก็ตาม ในอดีตอันยาวนานสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยมีความขัดแย้งและการข่มเหง ทางศาสนาเป็นพลังบีบบังคับที่เป็นสาเหตุหลักสำคัญ^{๑๒} และยังส่งผลที่ทำให้เกิดการแสดงออกด้วยท่าทีในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในโลกปัจจุบัน ภายใต้อิทธิพลความคิดของตะวันตกที่สืบต่อมานั้น เมื่อมีความเชื่อ มีแนวความคิด มีการยึดถืออุดมการณ์ หรือแม้เพียงค่านิยม ซึ่งเรียกภาษาพระว่า “ทิฏฐิ” ทิฏฐิเป็นอย่างไรแล้ว แรงจูงใจมาสนอง แล้วต่อจากนั้น กระบวนการของกรรมก็ดำเนินไปโดยการแสดงออกทางกาย วาจา ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อหรือยึดมั่นนั้น เมื่อมีแนวคิดที่ไม่ถูกต้อง การพัฒนาก็ผิดพลาดในเรื่องการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ เรื่องความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมไม่มีหรือว่า ไม่ถูกต้อง และพาให้เกิดความผิดพลาดทางปัญญา เรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ เป็น ทิฏฐิที่ผิด คือ เห็นผิด เชื่อผิด แนวความคิดผิด เข้าใจผิดการดำเนินชีวิตผิดไปหมดทั้งกระบวนการ ตามตัวอย่าง มนุษย์เชื่อหรือยึดถือความคิดว่า มนุษย์จะประสบความสำเร็จ ชีวิตเราจะสุขสมบูรณ์ต่อเมื่อมีวัตถุพร้อม หรือมีเศรษฐกิจมั่งคั่งที่สุด ถ้ามีความเชื่อหรือมีแนวความคิดแบบนี้ กระทั่งวัฒนธรรมจะไปตามนั้นทั้งกระบวนการ ด้วยอิทธิพลความเชื่อนี้ มนุษย์จะมุ่งทำการทุกอย่างเพื่อสร้างความพร้อมทางวัตถุ กระแสความนิยมแบบนี้จะรุนแรงขึ้นจนกลายเป็นบริโภคนิยม

สังคมนิโคนิยม คือ สังคมซึ่งมีความเชื่อว่ามนุษย์จะมีความสุขสมบูรณ์เมื่อวัตถุมีเสพพร้อม กระทั่งวัฒนธรรมอารยธรรมปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นบริโภคนิยมเช่นนี้ เพราะมีทิฏฐิที่เป็นพื้นฐานความคิดหรือความเชื่อซึ่งสืบมาจากตะวันตก ที่สร้างสรรค์ความเจริญทางวัตถุขึ้นมา โดยเฉพาะความโดดเด่นทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้วเอาวิทยาศาสตร์

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๓๓.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันตภาพโลกผ่านอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๕๔-๕๕.

และเทคโนโลยีมารับใช้สนองอุตสาหกรรมเพื่อสร้างผลผลิตให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมมุ่งระดมทำการผลิตเพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลน (Scarcity) แต่พออยู่ในวิถีชีวิตของการสร้างผลิตไปนานาๆ และจิตใจที่ครุ่นคิดมุ่งหมายที่จะมีความพร้อมทางวัตถุ หรือแนวคิดที่ปฏิญญาว่าคนจะมีความสุขมากที่สุด เมื่อมีวัตถุเสพบริโภคมากมายพร้อมที่สุด เป็นแนวทางของลัทธิบริโภคนิยม และการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเต็มที่จึงกลายเป็นตัวการทำลายธรรมชาติแวดล้อม^{๓๓}

ตั้งแต่เมื่อนับถอยหลังไปพันปีก่อนโน้น ตะวันตกกล้าหลังตะวันออกในด้าน การปฏิบัติจัดการกับธรรมชาติ คือวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้วยความมุ่งหมายที่จะเอาชนะ ธรรมชาติ จึงทำให้ตะวันตกสามารถกล้าหน้าตะวันออกไปได้ในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แนวความคิดของชาวตะวันตก สมัยยุคกรีก โสเครตีส เพลโต อริสโตเติล เป็นผู้ก่อรากฐาน แนวความคิดที่ผิดในอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของชาวตะวันตก^{๓๔} คือแนวความคิดพิชิตธรรมชาติ อารยธรรมตะวันตก ประกอบด้วยแนวความคิด ที่จะพิชิตธรรมชาติที่ (Conquest of nature) คือ จะเอาชนะธรรมชาติ หรือต้องการเป็นนายธรรมชาติ (Mastery of nature) หรือครอบครอง ธรรมชาติ (Dominion over nature) เป็นแนวคิดที่ล้วนมีวาทะที่พูดถึงความไฝฝืนหรือความ กระหายที่จะพิชิตธรรมชาติมีพื้นฐานในเรื่องท่าทีที่มีต่อธรรมชาติเป็นเหมือนซี่ผึ้ง^{๓๕} อันอ่อนเหลว ในกำมือที่เราจะปั้นให้เป็นอย่างไรก็ได้ ความเชื่อทำให้ชาวตะวันตกเพียรพยายามแสวงหา ความรู้ในความเร้นลับของธรรมชาติ แล้วพัฒนาวิทยาศาสตร์และพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมา แนวคิดความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังอารยธรรมปัจจุบันทั้งหมดของการดำเนินชีวิต ร่วมกับพฤติกรรม ของมนุษย์ ซึ่งนำแนวคิดในการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจมาใช้จนเป็นปัญหามากมาย ที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม และส่งผลทางลบต่อมนุษย์ เป็นเวลายาวนาน กว่าสองพันปี โดยสรุปว่า แนวคิดพื้นฐานแบบตะวันตกหรือเรียกว่าอารยธรรมตะวันตกนั้น มีทิวทัศน์ความเชื่ออันเป็นที่มาของสภาพจิตแบบบุกฝ่าพรมแดน (Frontier Mentalit) มีสาระสำคัญ ๓ ส่วน^{๓๖} คือ

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓๔, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๘๘.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๖๐.

^{๓๕} อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๓, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๘๖.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๖, วราพร ศรีสุพรรณ, การพัฒนาแบบยั่งยืน ทางเลือกใหม่ในการ

๑. ทรัพยากรในโลกมีมากมายล้นเหลือใช้มากเท่าไรก็ไม่หมดเป็นที่มาของแนวความคิดที่เชื่อว่าความสุขของมนุษย์อยู่ที่การเสพวัตถุ เมื่อเสพมากที่สุดก็มีความสุขมากที่สุด

๒. มนุษย์มีพลังอำนาจที่แตกต่างหากจากธรรมชาติเป็นคนละส่วน จึงเป็นที่มาของแนวความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ

๓. มนุษย์มีเป้าหมายที่จะพิชิตครอบครอง และจัดการกับธรรมชาติตามที่ปรารถนา^{๓๗}

จนกระทั่งทศวรรษ ค.ศ. ๑๙๖๐ ในประเทศอเมริกาเกิดอาการตระหนกต่อปัญหาธรรมชาติแวดล้อมที่กำลังจะวิกฤติ และตื่นตัวหาทางแก้ไข จึงทำให้ต้องค้นหาปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่ในการพัฒนา คือมีการเคลื่อนไหวต่างๆ มีการจัดตั้งหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อจัดนำองค์ประกอบต่างๆ ของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อประชากรโลกตลอดทั้งสิ่งมีชีวิตอื่นๆ รุ่นปัจจุบันและอนาคต โดยการคำนึงถึงปัจจัยด้านมนุษย์ที่เน้นมิติทางวัฒนธรรม เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาแบบประนีประนอมกับธรรมชาติ

แนวคิดเดิมของตะวันตกมองคนแยกออกจากธรรมชาติ โดยสรุปแนวคิดดังกล่าวส่งผล ดังนี้^{๓๘}

๑. ในแง่ศักยภาพ คือ การที่มนุษย์สามารถพัฒนาเทคโนโลยีมาพิชิตและจัดการกับธรรมชาติได้

๒. ความหมายของอิสระภาพ คือ ความสามารถที่จะจัดการกับธรรมชาติได้ตามประสงค์จนมนุษย์ต้องอยู่เหนือธรรมชาติ

๓. ความสุข คือการจัดการนำธรรมชาติมาปรุงแต่งเพื่อเป็นวัตถุอำนวยความสะดวกสบาย

๔. ภาวะของมนุษย์ จะมองคนแบบเดียวกันทั้งหมด ว่า มนุษย์จะมีความสุขด้วยวัตถุจึงจะมีความสุขจริง แม้การศึกษาที่กำหนดให้ความสำคัญเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ก็เป็นความแตกต่างปลีกย่อยที่เน้นในแนวนอน เช่น ความถนัด แนวโน้ม ความสนใจ แต่ไม่ใส่ใจและไม่มีความชัดเจนในการมองความแตกต่างในแนวตั้ง คือ ความแตกต่างในระดับแห่งการพัฒนาของความเป็นมนุษย์

แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๔๕๕.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๙๐.

^{๓๘} อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๔.

๕. ความสัมพันธ์หรือฐานะเชิงปฏิบัติการ คือ มนุษย์มีฐานะเป็นผู้กระทำต่อสิ่งแวดล้อมหรือต่อธรรมชาติ โดยการครอบงำ แล้วจัดการตามความประสงค์ในอันที่จะสนองความต้องการของมนุษย์

๙. การยุติปัญหาแบบประนีประนอม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) มีความเห็นว่า หลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Commission on Environment and Development) ได้ให้คำจำกัดความ การพัฒนาที่ยั่งยืน ว่า “Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” แปลว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง” โดยนัยก็หมายถึง การยอมรับแล้วว่าคนในยุคสมัยปัจจุบันนี้ยอมรับว่าคนในยุคสมัยปัจจุบันนี้ทำร้ายทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เสื่อมโทรมเสียหายทำให้ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง คนในรุ่นอนาคตซึ่งมีความต้องการของพวกเขาคนรุ่นต่อไป ไม่สามารถได้รับการสนองตอบความต้องการตามธรรมชาติอย่างเต็มที่

การประนีประนอม (compromise) หมายถึง ผ่อนหนักผ่อนเบาให้แก่กัน ประองดองกัน อะลุ้มอล่วยกัน มีความหมายเชิงบวก วิธีการยุติปัญหาที่ได้รับความพึงพอใจสองฝ่ายในระดับที่ยอมกันได้ แต่ทว่าการประนีประนอม ในความหมายเชิงลบ ลบมากกว่าบวก คือการที่สองฝ่ายต่างต้องยอมลดหย่อนความต้องการของตน เพื่อให้แต่ละฝ่ายต่างก็ได้สิ่งที่ตนต้องการบ้าง ทั้งสองฝ่ายได้อย่างไม่สมบูรณ์และฝืนใจ โดยให้ความรู้สึกแบบยอมหันหน้าเข้าหากัน เลิกความขัดแย้งเสีย เป็นทางประสานกลมกลืนกันต่อไป การประนีประนอมมีจุดเน้นสิ่งที่ต้องการของทั้งสองฝ่ายยอมไม่เอาเต็มตามที่ต้องการ แต่เดิมต้องการเต็มที่ทั้งสองฝ่าย เมื่อขัดแย้งกันเกิดปัญหายอมหันหน้ามาตกลงกันจึงยอมละความต้องการเต็มลงเหลือที่ยอมรับได้ทั้งสองฝ่าย คือวิธีการประนีประนอมอย่างชัดเจน และ การประนีประนอมไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

เพราะว่ามนุษย์ต้องการความสุขจากธรรมชาติปราศจากความรู้สึกจำใจยอมละความต้องการ หมายถึง อิสรภาพที่แท้จริงอย่างเต็มที่ โดยไม่มีการประนีประนอมยอมทนยอมละความต้องการกับธรรมชาติแวดล้อมและก่อให้เกิดความมีอิสรภาพ ดังนี้

๑. อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม คือ อิสรภาพในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างปลอดภัยพ้นจากการติดขัดบีบคั้น เช่นปลอดภัยจากความอดอยาก ขาดแคลน มีสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต โดยเฉพาะปัจจัย ๔ และปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ

หากมีภัยธรรมชาติเบียดเบียนก็สามารถแก้ไขได้ตามสมควร รวมทั้งการมีชีวิตอยู่อย่างประสานกลมกลืนที่ธรรมชาติมีสภาพเกื้อกูลต่อความอยู่ดีของมนุษย์

๒. อิศรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์ คือการอยู่ด้วยดีในหมู่มนุษย์ด้วยกัน ปลอดภัยจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ข่มเหงครอบงำกัน แต่มีความเป็นมิตรช่วยเหลือเกื้อกูลร่วมมือกัน

๓. อิศรภาพภายในแห่งชีวิตของตนเอง คือความสำคัญที่สุด ที่ต้องพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงความอิสรภาพในทำให้มนุษย์สามารถจัดการกับชีวิตตนเองได้อย่างถูกต้องและเป็นผลสำเร็จ เมื่อมนุษย์พ้นจากกิเลสครอบงำและความทุกข์ใจที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดมีปัญหาภายนอก เมื่อมีความหลุดพ้นภายในแล้ว มนุษย์ไม่ต้องถูกบีบบังคับให้ดิ้นรนแย่งชิงความสุขจากข้างนอก^{๓๙}

การยุติปัญหาธรรมชาติแวดล้อมของโลกด้วยวิธีการประนีประนอมจึงเป็นเพียงการยุติปัญหาแบบประจวบไว้เพียงชั่วคราว อีกทั้งเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ และหากจะนับว่ามนุษย์ทุกคนต้องประนีประนอมต่อธรรมชาติแวดล้อม ประเทศที่พัฒนาแล้วต้องยอมประนีประนอมให้มากกว่าประเทศอื่นๆ ที่ไม่มีส่วนทำลายธรรมชาติได้มากอย่างประเทศพัฒนาแล้ว เช่นกรณี ประเทศอเมริกามีประชากรเพียงร้อยละ ๕ ของประชากรโลกแต่ประชากรของอเมริกาบริโภคทรัพยากรธรรมชาติของโลกมาก ถึงร้อยละ ๔๐ ของประชากรโลกและบริโภคใช้พลังงานร้อยละ ๓๐ ของพลังงานของโลก จึงหมายความว่า ประเทศอเมริกาเป็นตัวอย่างของการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบไม่ยั่งยืนที่ทำให้ประชากรโลกทั้งสิ้น ร้อยละ ๖๐ ของโลกนี้ต้องประนีประนอมกับธรรมชาติเป็นการไม่สมเหตุสมผลที่จะใช้การยุติปัญหาด้วยวิธีการประนีประนอม

๓.๒ ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธต้องมีการพัฒนาแยกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่ง คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา และอีกส่วนหนึ่งคือ การพัฒนาวัตถุ พัฒนาสภาพแวดล้อม เรียกว่า วิชา หรือ พัฒนา^{๔๐}

^{๓๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๔-๑๕๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัท พิมพ์สวย จำกัด), หน้า ๔๔.

^{๔๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยรวมแล้ว ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ หมายถึง กระบวนการพัฒนาคนตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตของคนทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อให้เป็นปัจจัยหลักในการประสานและบูรณาการระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวม เพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขร่วมกันระหว่างบุคคล สังคม และสภาพแวดล้อมอันหมายถึง ธรรมชาติให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างเกื้อกูลต่อเนื่องสม่ำเสมอเรื่อยไป^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงทัศนะมีนัยสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธว่า องค์ประกอบฝ่ายมนุษย์มีความสำคัญยิ่ง การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องให้ความสำคัญที่สุดกับเรื่องการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง^๒ จึงต้องมีการพัฒนามนุษย์ โดยถือเอาการพัฒนามนุษย์และเอามนุษย์ที่มีการพัฒนาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ซึ่งระบบการพัฒนามนุษย์ ประกอบด้วย ๓ ด้านของการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ซึ่งมีความสัมพันธ์อาศัยกันและส่งผลต่อกัน เป็นปัจจัยแก่กันในการบวนการพัฒนา จึงต้องพัฒนาเต็มทั้งคน และด้วยเหตุที่มนุษย์มีปัจจัยที่มีเจตน์จำนง หรือเป็นปัจจัยตัวกระทำ ในขณะที่ตัวมนุษย์เองมีความหมายสองส่วน คือ ในฐานะบุคคลที่เป็นส่วนร่วมในสังคม และในฐานะชีวิตที่เป็นสภาวะอันมีในธรรมชาติ คือ ธรรมชาติส่วนหนึ่ง การแก้ปัญหาด้วยบูรณาการก็คือการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติไปด้วยกันและดียิ่งขึ้นด้วยกัน อย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงหมายถึง การพัฒนาคน ครบทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา และให้คนที่พัฒนาเต็มระบบเป็นแกนกลาง หรือปัจจัยตัวกระทำ นำการพัฒนาคน และคนที่พัฒนาแล้วนั้น ไปประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ของการพัฒนา คือ ทั้ง มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี^๓

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงทัศนะการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในนัยของความหมายต่อการแก้ปัญหาการพัฒนาที่ผิดพลาดขององค์การสหประชาชาติที่ผ่านมา ก่อนหน้านั้น หมายถึงการแก้ปัญหาของอารยธรรมทั้งหมด^๔ ต้องสืบค้นเหตุปัจจัยของปัญหาลงไปถึงรากฐานความคิดหรือทฤษฎีที่เป็นฐานก่อกำเนิด และกำกับกระแสของอารยธรรมนั้น เพื่อให้เห็นลู่ทางของการแก้ปัญหา แล้วโยงไปสู่ขั้นการพิจารณาในการแก้ปัญหา ซึ่งทัศนะที่มีต่อเรื่อง

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๗๕, ๑๗๑-๑๗๒, ๑๘๐-๑๘๒, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๗๕.

^๓ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”.

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๑๕.

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้น อารยธรรมตะวันตกเดิมมองว่ามนุษย์แยกต่างหาก ออกจากธรรมชาติ และมีอำนาจครอบงำเหนือธรรมชาติจึงเป็นตัวการก่อปัญหาให้แก่มนุษยชาติ เมื่อจะแก้ปัญหาให้การพัฒนาเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ก็ต้องเปลี่ยนรากฐานความคิดใหม่ เพราะว่าปัญหาการพัฒนา มิใช่มีเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ปรากฏทางด้านความคิด ชีวิต ทั้งกายใจ และสังคมด้วย รากฐานความคิด และปัจจัยต่างๆ ทางภูมิธรรมภูมิปัญญา ที่อยู่เบื้องหลังความเป็นมาของอารยธรรมปัจจุบัน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการที่จะเข้าใจและปรับปรุงแก้ไขพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษยชาติ^{๕๕} อย่างแท้จริง

๓.๓ หลักการและแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) มีหลักการเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แนวพุทธ คือ การพัฒนามนุษย์ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้านให้เป็นการพัฒนาเต็มทั้งคนก่อน จึงจะเป็นการพัฒนาที่ได้ผล คือ ระบบแห่งไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๕๖} โดยเน้นเฉพาะประเด็นที่พึงพัฒนาเป็นสำคัญ ดังนี้

ด้านพฤติกรรม เป็นช่องทางให้เกิดการพัฒนาต่อเนื่องไปถึงการพัฒนาด้านจิตใจ และด้านปัญญาได้ดีด้วย ด้านพฤติกรรม ได้แก่ ละความเคยชินที่ไม่เกื้อกูลโดยใช้นัยและวัฒนธรรมเพื่อเร่งแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเอาจริง ท่านฯ ให้ความสำคัญกับพฤติกรรมหาความสุขเพราะมีผลกระทบต่อพัฒนามาก จึงควรทำให้ คู่กับการได้ การเอา

ด้านจิตใจ พัฒนาจิตให้มีศักยภาพในการหาความสุขได้ง่ายขึ้นเสพบริโภคด้วยท่าที มีก็ได้ ไม่มีก็ได้ จนถึงขั้นมีก็ได้ ไม่มีก็ได้ อย่างฉลาดและมีจุดหมายที่ นิรามิสสุข หมายถึงการมีความสุขเป็นอิสระโดยไม่อาศัยการเสพ มีคุณธรรมและมีความเพียร พยายาม ขยัน อดทน เกื้อกูลเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

ด้านปัญญา มีความรู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงของธรรมชาติ เสพบริโภค ด้วยรู้เข้าใจคุณค่าแท้เป็นผู้บรรลุจุดหมายของการพัฒนามนุษย์ และเป็นผู้เื้ออเพื่อเกื้อกูลต่อสังคมมนุษย์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะบรรลุจุดหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๕๗}

: ๘๒.

^{๕๕} วิชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, "สัมภาษณ์พิเศษ", สารคดี, ฉบับที่ ๑๖๖ ปีที่ ๑๔ (ธันวาคม ๒๕๔๑)

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๓๘.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เน้นหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธโดยยึดหลักบูรณาการ (Intergration) คือ หลักการของความสมดุล หมายถึงการทำให้สมบูรณ์ด้วยการนำหน่วยย่อยแต่ละหน่วยซึ่งมีความเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกันมารวมกันทำให้เกิดความพอดีหรือสมดุล และองค์รวมนั้นมีการดำเนินไปด้วยดี มีภาวะและคุณสมบัติในตัวเอง เช่น คนเป็นองค์รวมเกิดจากกายกับใจ นอกนั้นยังมีส่วนประกอบอื่นๆ มากมายและส่วนประกอบอื่นๆ ก็เข้ามาบูรณาการประสานกัน โดยแต่ละส่วนก็มีพัฒนาการในตัวเอง ธรรมชาติและสังคมก็มีสภาพในการทำงานนี้ คือต่างเป็นองค์รวม^{๔๘}

มนุษย์ที่บรรลุจุดหมายการพัฒนาที่ทั้งระบบแล้วจะเป็นปัจจัยตัวกระทำนำระบบสัมพันธ์ใหญ่ให้เป็นไปในทางที่ดีเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ที่ดีของมนุษย์ เป็นแกนกลางประสานบูรณาการกับระบบองค์รวมใหญ่เรียกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน^{๔๙}

พัฒนาการของผู้ที่ได้รับการศึกษา เรียกว่า การเป็นผู้มีตนได้พัฒนาแล้ว ๔ ด้าน อันได้แก่ กายภาวนา ศิลภาวนา จิตภาวนา และ ปัญญาภาวนา โดย ๔ ด้าน^{๕๐} ต้องเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เสริมซึ่งกันและกัน

กระบวนการของการศึกษา มุ่งอบรมและพัฒนาคนทุกระดับ (เน้นคนเป็นศูนย์กลาง โดยประกอบด้วยการศึกษาแบบทั่วไป ที่จะได้จากภายนอก (ปรโตโฆสะ)^{๕๑} และการศึกษาแบบไตรสิกขา ที่เกิดจากปัจจัยภายในตัวมนุษย์ (โยนิโสมนสิการ)^{๕๒} ทำให้มีทัศนะที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ)^{๕๓} และการพัฒนาปัญญา (ปัญญาสิกขา)^{๕๔} ซึ่งสอดคล้องกับหลักของอริยมรรค ทำให้เกิดเป็นองค์รวมหรือระบบบูรณาการทั้งคน และสิ่งแวดล้อมรอบตัวคน

^{๔๘} ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๓๗.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๙.

^{๕๑} ม.มู.(ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, อง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๑๒๖/๑๑๕

^{๕๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๙๖, ม.มู.(ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, ส.ม.(ไทย) ๑๙/๖๒/๔๖, อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๔๓/๑๐๓, ชุ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๕๗/๓๕๖

^{๕๓} ที.สี.(ไทย) ๙/๓๙๒/๑๖๔, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๔๘/๓๖๕, ที.ปา.อ.(ไทย) ๓๔๘/๒๕๒, ม.มู.(ไทย) ๑๒/๙๙/๙๑, ม.อ.(ไทย) ๑๔/๑๔/๑๔๒/๑๙๑, อง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๑๙๓/๔๐๘, อง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๘/๓๒๘, อง.จก.(ไทย) ๒๒/๖๘/๕๙๗, อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๐๕/๒๔๗, ชุ.ป.(ไทย) ๓๑/๒๔/๕๘๐,

^{๕๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๔๗/๒๗๒, ม.มู.(ไทย) ๑๒/๔๙๗/๕๓๕, อง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๙๒/๓๐๙, อง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๙๐/๓๑๙

ในส่วนของแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านกล่าวไว้ ๔ อย่าง^{๕๕} คือ

๑. พระพุทธศาสนามองว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมดาในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น

๒. ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามระดับความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

๓. มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ ซึ่งแนวคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ก็เพราะหลักการสำคัญนี้ คือ ไตรสิกขา จริยธรรมจึงมีความหมายเท่ากับการศึกษา เมื่อมนุษย์พัฒนาแล้วก็สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขที่เกิดจากภายในของมนุษย์เองได้จริง

๔. ศักยภาพของการพัฒนา คือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริม กลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ ซึ่งความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะประยุกต์เข้ากับปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมดได้

หลักการและแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ทำให้เกิดหลักการที่เป็นผลต่อการแก้ปัญหการพัฒนาที่ยั่งยืนได้^{๕๖} ดังนี้

๑. ในแง่ศักยภาพ คือ มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองในระบบเหตุปัจจัยของธรรมชาติให้ประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายประสานกลมกลืนกันได้ ทำให้มนุษย์มีศักยภาพอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น และศักยภาพนี้มีผลสัมพันธ์กับการพัฒนามนุษย์ ยิ่งมนุษย์พัฒนามากขึ้น ธรรมชาติแวดล้อมอยู่ดีมากขึ้น ได้รับประโยชน์ทั้งสองฝ่ายกลมกลืน

๒. ในแง่อิสรภาพ ความหมายของอิสรภาพในแนวคิดหลักการพระพุทธศาสนาเมื่อมนุษย์พัฒนาตนแล้ว มนุษย์มีอิสรภาพจากภายในตนเกิดความโปร่งโล่งใจไม่ติดขัดคับข้องเป็นความสุขโดยไม่ต้องแสวงหาจากวัตถุภายนอก ไม่ขึ้นต่อหรือต้องพึ่งพาวัตถุสิ่งของบำเรอความสะดวกสบายภายนอก

๓. ในแง่ความสุข มนุษย์ฝึกฝนพัฒนาตนแล้วจะเข้าใจว่าระดับความสุขมีชั้นที่ละเอียดกว่าเดิมเช่นความสุขจากการได้การเอาจากวัตถุสิ่งของบำเรอความสุขจากภายนอก ที่เรียกว่าสามิสสุข เมื่อพัฒนาแล้วความสุขเกิดขึ้นในตนเองเรียกว่า นิรามิส แม้ว่าไม่พึ่งพาวัตถุ

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๕๑-๑๕๓.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗-๑๖๓.

ภายนอกก็ยังแบ่งละเอียดเป็นนิรามิสแบบชั่วคราวกับแบบถาวรที่มีประจำอยู่ในตัวมนุษย์ตลอดเวลา

๔. ภาวะของมนุษย์ ยอมรับว่าแตกต่างหลากหลายทั้งแนวตั้งคือระดับการพัฒนา และแนวนอนคือระดับของความถนัดอัธยาศัย ต่างกัน แต่ไม่ยอมรับว่าไม่สามารถฝึกฝนต่อไปได้ เมื่อได้รับการฝึกพัฒนา ก็สามารถนำศักยภาพมาใช้ได้ในการดำเนินชีวิตที่มีความสุขเป็นอิสระได้ และอยู่ร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวของสังคมด้วยความเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อกัน

๕. ความสัมพันธ์หรือฐานะเชิงปฏิบัติการ มนุษย์ที่พัฒนาตนแล้วมีปัญญาจัดการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อธรรมชาติและส่งผลดีทั้งระบบมนุษย์ สังคม ธรรมชาติแวดล้อม

๓.๓.๑ เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า มีองค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธอยู่ ๓ ระบบ

๑. ระบบการพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development)^{๕๗} ซึ่งท่านใช้คำว่าพัฒนา โดยมีการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อสนองความมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ ด้วยการดำเนินการเชื่อมโยงกับการพัฒนามนุษย์ (Human Development)^{๕๘}

๒. ระบบการพัฒนาค้น ซึ่งท่านใช้คำว่า ภาวนา โดยการพัฒนาค้นให้ครบทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา การนำเอาปัญญา (wisdom) กับศีล (ethics) มาประสานกัน โดยมีจิตใจ (mental qualities) เป็นตัวเชื่อม ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างจริยธรรม (Ethics) แต่มีใช้จริยธรรมตามความหมายตะวันตก และทั้งหมดนี้เรียกว่า แดนของภาวนา^{๕๙}

๓. ระบบการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีปัญหาที่เกิดจากปัจจัยสำคัญอันได้แก่ เรื่อง ประชากร ความร่อยหรอของทรัพยากร และเรื่อง มลภาวะ

การพัฒนาจึงต้องมีปัจจัยฝ่ายตัวมนุษย์เป็นหลัก เพราะลักษณะของมนุษย์ที่เป็นสัตว์ที่มีศักยภาพสามารถพัฒนาได้ดีเยี่ยม เรียกว่า ความสามารถที่จะวิวัฒนาการ (Evolvability)^{๖๐} มนุษย์จึงต้องเข้าแทรกแซงระหว่างการพัฒนา กับสภาวะแวดล้อม ซึ่งท่านกล่าวว่า การพัฒนาที่

^{๕๗} อ่างแล้ว, หน้า ๑๗๑.

^{๕๘} อ่างแล้ว.

^{๕๙} อ่างแล้ว.

^{๖๐} อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๕, ๑๖๘.

ที่ยั่งยืนจะต้องเป็นระบบและเป็นกระบวนการ และเป็นการแก้ปัญหาแบบที่เรียกว่า บูรณาการ (Integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบถ้วนเป็นบูรณาการและสัมพันธ์กันถูกต้องและพอดีทั่วตลอดองค์รวม และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือการมีดุลยภาพ (Balance) หรือพูดอีกนัยหนึ่งคือการทำให้งานกิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ^{๖๑}

๓.๓.๒ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

๑. มัชฌิมาปฏิปทา^{๖๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงหลักพุทธธรรมที่ต้องใช้ในการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธว่า มีลักษณะเป็นทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา^{๖๓} เป็นวิธีการปฏิบัติเฉพาะเจาะจงมิใช่สายกลางระหว่างความสุดโต่งของกามสุขซึ่งเป็นความสุขจากการได้เสพบริโภคด้วยความอยากที่ไม่มีขีดจำกัด ท่านฯ ตั้งข้อสังเกตว่า

๑) การพัฒนาที่ยั่งยืนแบบทางสายกลางนี้ต่างกับการประนีประนอมตรงที่ การประนีประนอมใช้กับมนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา^{๖๔} เป็นนคติการเบื้องต้นของการยับยั้งในการสนองความต้องการของตนเอง แต่เมื่อพัฒนามนุษย์ให้เข้าใจเรื่องระดับความสุขที่ไม่ต้องการการสนองตอบจากวัตถุภายนอกได้แล้ว กฎหมายก็เป็นเพียงเครื่องหมายร่วมกันของสังคมเท่านั้น

๒) การพัฒนาแบบนี้ต้องเกิดจากความเต็มใจ ไม่ฝืนหรือบังคับ

ทางสายกลางคือการดำเนินชีวิตที่ติงามหรือประเสริฐ ตรงกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่ามรรค คือ ทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งความดับสนิทแห่งทุกข์ มรรคมีองค์ ๘^{๖๕} รวมทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา ช้อนอยู่ในมรรค ๘ นี้ทั้งหมด พระพุทธศาสนาได้อธิบายสรุปไว้ต่อไปนี้

^{๖๑} อ่างแล้ว, หน้า ๑๘๖.

^{๖๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๗.

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๗.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๖๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๙/๒๑๔, ๑๐/๔๐๒/๒๖๖, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๕/๑๔/๓๗๕/๓๑๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๓, อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑, ๔๘๖/๓๗๑, ๔๘๘-๔๙๒/๓๗๓-๓๗๕, ๔๙๘-๔๙๙/๓๗๗-๓๗๘, ๕๐๔/๓๘๐.

๑) สัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบ ได้แก่ ความเห็นที่ว่า ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นทุกข์ การพลัดพลากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ การเกี่ยวข้อหรือต้องอยู่ร่วมกับคนหรือสิ่งอันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ซึ่งเป็นการเห็นตามแนวแห่งอริยสัจ และเห็นด้วยปัญญาว่า ต้นเหตุแห่งทุกข์คือตัณหา การดับตัณหาเป็ยการดับสาเหตุแห่งความทุกข์

๒) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ ได้แก่

(๑) ความดำริที่ปราศจากราคะหรือโลภะที่พาให้จิตหมกมุ่น ติดข้อง พันพัวอยู่แต่สิ่งสนองความอยากต่างๆ มีความที่เสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ตลอดถึงความคิดในการนำพาตนเองให้หลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่ความเป็นอิสระ

(๒) ความดำริที่ปราศจากการคิดพยาบาท มีความเคียดแค้นชิงชัง ชัดเคื่อง หรือการคิดเห็นในแง่ร้ายต่างๆ แต่มุ่งคิดในสิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์เกื้อกูล มีความเมตตา ความปรารถนาดี หวังความสุข ความเจริญของผู้อื่นเป็นที่ตั้ง

(๓) ความดำริปราศจากโทสะไม่มุ่งร้ายทำลายใคร แต่มีความคิดที่อยากช่วยผู้อื่นพ้นทุกข์ ความคิดเช่นนี้ จะช่วยเสริมสร้างจิตให้เกิดการพัฒนา มีความก้าวหน้าในทางธรรม พ้นบาปอกุศล สามารถที่จะละจากความดำริที่ผิดทั้งมวลได้

๓) สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ อันได้แก่

- เจตนางดเว้นการพูดเท็จ พูดโกหกหลอกลวง พูดแต่คำจริง ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพการณ์เช่นไร

- เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด คือ ไม่พูดยุยงส่งเสริมให้เกิดความแตกแยก ความสามัคคี

- เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ คือ คำที่ไม่สุภาพ พูดแต่คำที่ไพเราะ เสนาะโสด เป็นที่รักเป็นที่พอใจของคนทั้งหลาย

- เจตนางดเว้นจากกสรพูดเพ้อเจ้อ รู้จักการพูดถูกกาลเทศะตามความเป็นจริงประกอบด้วยสาระแก่นสาร สมเหตุ สมผล

๔) สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ ได้แก่

- เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ และการประทุษร้ายต่อชีวิต มีความละอายต่อบาป เห็นอกเห็นใจและปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์

- เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ คือการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้มาเป็นของตน ด้วยอาการแห่งขโมย

- งดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม กล่าวคือ ไม่ร่วมประเวณีกับบุคคลที่มีเจ้าของหวงแหน ได้แก่ ผู้อยู่ในความคุ้มครองของบิดามารดาหรือญาติพี่น้อง

๕) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ได้แก่ การเว้นจากการประกอบอาชีพหรือเลี้ยงชีพในทางที่ผิดทำนองคลองธรรม หรือผิดกฎหมาย ฉ้อโกง โกหกหลอกลวง ตลอดถึงขูดรีด เอาไร้เอาเปรียบผู้อื่น

๖) สัมมาวายามะ คือ ความพยายามในทางที่ชอบ ได้แก่ การประกอบความเพียรในสถานะ ๔ เรียกว่า สัมมปปธาน ๔^{๖๖} คือ

(๑) สังวรปธาน คือ การเพียรพยายามป้องกันมิให้อกุศลคือ ความชั่วทุจริตทั้งหลายเกิดขึ้น พยายามทรมุ่เทศบัญญัติปัญญา ฝืนใจ ช่มใจด้วยการสำรวมระวังกาย วาจา ใจ ไม่ให้ยินดี ยินร้ายต่อกิเลส ตัณหา อกุศลทั้งปวง โดยมีสติเป็นเครื่องคอยระวังมิให้บาปและอกุศลทั้งหลายเกิดขึ้น

(๒) ปหานปธาน คือ การเพียรพยายามในการเลิกละบาปและอกุศลทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วให้จางหายและหมดสิ้นไป พยายามที่จะขจัดหรือทำลายเสียซึ่งความชั่วอกุศลต่างๆ เช่น โลก โกรธ หลง ฯลฯ ไม่ให้ครอบงำจิตใจ เพราะทำให้จิตใจเศร้าหมอง ชุมนวมัว อันเป็นบ่อเกิดแห่งการทำชั่ว

(๓) ภาวนापธาน คือ การเพียรพยายามในการเพิ่มพูนกุศลคือความดีงาม ความสุจริตธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เจริญงอกงามขึ้น

(๔) อนุรักษนปธาน คือ ความเพียรพยายามในการรักษากุศล คือความดีงามที่เกิดขึ้นแล้วให้ดำรงอยู่ไม่ให้เลือนหายไป คอยประคับประคองให้กุศลเหล่านั้นเจริญเต็มที่ ด้วยการยอมทรมุ่ทั้งความพยายาม และกำลังในการปกป้องรักษาความดีนั้นไว้ต่อเนื่องเรื่อยไป

๗) สัมมาสติ คือ การระลึกชอบ โดยใช้สติเฝ้าติดตามดูความเคลื่อนไหวและความเป็นไปต่างๆ ของตนเอง ฝึกให้รู้จักบังคับตนเองให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องที่ควร โดยเฉพาะรู้เท่าทันความรู้สึกนึกคิดของตนเองและการเฝ้าสังเกตสภาวะต่างๆ ทางจิตใจก็เพื่อจะมองเห็นความชั่วร้ายต่างๆ ในจิตใจของเราอย่างชัดเจน ซึ่งอาจแสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ฯลฯ

การฝึกฝนอบรมสัมมาสติ หรือการระลึกชอบตามหลักทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า สติปฏิฐาน ๔^{๖๗} อันได้แก่

(๑) กายานุปัสสนา^{๖๘} คือ การใช้สติพิจารณาภายใต้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงการ มีใช้สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา

^{๖๖}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๑๘๔, ๑๐/๒๑๘/๒๘๖, ที่.ปา (ไทย) ๑๑/๑๔๕/๑๐๖, ๑๑/๑๗๗/๑๓๘, ม.มู, ๑๒/๔๖๒/๕๐๓, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๑, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๕/๔๔, ๑๔/๔๓/๕๒, ๑๔/๑๔๗/๑๘๖, ๑๔/๔๓๓/๔๙๐, ๑๔/๔๓๓/๔๙๒, ๑๔/๔๔๔/๕๐๑, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๑/๑๓๐, ๑๗/๑๐๑/๑๙๔, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๙/๔๕๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/-/๓๖๐, ๑๙/๖๖๒/๖๕๘, อง.ปญจก (ไทย) ๒๒/๑๕/๑๙, อง.สตตก (ไทย) ๒๓/๗๑/๑๕๗, อง.นวก. (ไทย) ๒๓/-/๕๕๙, อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๕/๒๖๗, ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๖๗, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๐/๔๑๐, ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๔๐๙, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๖๘/๒๖๓, ๓๑/๒๔๐/๔๑๑, ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๐๙/๔๙, ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๘๓/๓๗๙.

^{๖๗}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๖๘}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒.

(๒) เวทนานุปัสสนา^{๖๙} คือ การใช้สติพิจารณาอารมณ์ที่เกิดขึ้น เช่น เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉยๆ ให้รู้ชัดตามสภาพที่ปรากฏขณะนั้น

(๓) จิตตานุปัสสนา^{๗๐} คือ การกำหนดสติพิจารณาจิตของตนเองว่าเป็นอย่างไร ในขณะนั้น คือรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงแต่จิต มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา

(๔) ธัมมานุปัสสนา^{๗๑} คือ การกำหนดสติพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามสภาพที่เป็นจริงของสภาวะธรรมว่าคือ อะไร เป็นอย่างไร จะมีวิธีละได้อย่างไร ทำให้เจริญขึ้นได้อย่างไร

๘) สัมมาสมาธิ คือ การตั้งใจชอบ ได้แก่ การฝึกฝนสำรวมจิตให้มั่นคงแน่วแน่ ต่ออารมณ์ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าโดยไม่หวั่นไหว จิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิดีแล้วย่อมมีกำลัง ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

(๑) อุปจารสมาธิ ได้แก่ ความสงบที่ยังไม่ถึงขั้นฌานเพียงแต่เฉยๆ หรือ ใกล้เคียงเท่านั้น

(๒) อัปปนาสมาธิ ได้แก่ ความสงบแน่วแน่และแนบแน่นอยู่ในฌาน ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน หรือปัจจุฌาน ที่เรียกว่า รูปฌาน หรือ รูปสมาบัติ

อนึ่ง มรรคในอริยสัจจ ๔ นี้ สามารถสรุปเป็นหลักการโดยย่อเพื่อการปฏิบัติได้ ๓ ประการ คือ

๑) การฝึกอบรมในด้านความประพฤติที่เรียกว่า ศีล อันได้แก่ การเจรจาชอบ (สัมมาวาจา) การงานชอบ (สัมมากรรม) และการเลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ)

๒) การฝึกอบรมทางจิตใจ ที่เรียกว่า สมาธิ ได้แก่ ความเพียรชอบ (สัมมาวายามะ) ความระลึกรู้ชอบ (สัมมาสติ) และความตั้งใจชอบ (สัมมาสมาธิ)

๓) การฝึกอบรมทางปัญญา ได้แก่ ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) และความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ)

การปฏิบัติตามนัยนี้ เป็นข้อปฏิบัติอย่างกลาง เป็นการดำเนินทางสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา”^{๗๒} เป็นการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ มรรคที่อธิบายมาแล้วจึงเป็นเรื่องเดียวกับปฏิจสมุสบาหและอริยสัจจ ๔ อันเป็นแก่นของพระพุทธศาสนาซึ่ง เป็นเรื่องที่ต้องใช้

^{๖๙} ที่.ม.(ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๓.

^{๗๐} ที่.ม.(ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔.

^{๗๑} ที่.ม.(ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖.

^{๗๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖๙, ๕๘๑, ๖๐๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๗.

ปฏิบัติ เพื่อดับทุกข์ให้ได้โดยตรง เพราะเป็นเรื่องปัจจุบันที่ต้องจัดการกันให้เสร็จ ซึ่งองค์คุณของการปฏิบัติตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) จะนำไปสู่ความเจริญได้ ดังปรากฏในพระสูตรต่อไปนี้

“... มัชฌิมาปฏิปทาเป็นไหน? ... ยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภ ความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อยังธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพื่อละธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งมั่น ไม่เสื่อมสูญ เพิ่มพูนไพบูลย์เจริญ บริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว...”^{๗๓}

จึงกล่าวสรุปได้ว่า การปฏิบัติตามทางสายกลางจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมีความเจริญไพบูลย์ได้จริง และทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรค ๘ ที่กล่าวสรุปโดยย่อข้างต้น ตรงกับหลักไตรสิกขาที่บูรณาการตัวหลักการนี้อยู่ด้วย ว่าด้วยการฝึกอบรมเพื่อการพัฒนามนุษย์ด้วยหลักวิธี ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งต้องใช้ในการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธดังนี้

๒. ไตรสิกขา (สิกขา)^{๗๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงหลักพุทธธรรมสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า ระบบไตรสิกขาเป็นปัจจัยของการพัฒนามนุษย์ต้องทำ ๓ ด้านอย่างบูรณาการที่สำคัญมากอย่างยิ่ง^{๗๕} คือ

^{๗๓} ส.ม.(ไทย) ๑๗/๖๕๕/๓๖๗.

^{๗๔} วิ.มหา.(ไทย)๑/๑๖/๙.๑/๔๕/๓๓,๑/๕๕/๑๖, ๑/๑๗๕/๑๗๒-๔๘๔, ๑/๒๒๓/๒๑๒, ๑/๒๓๓/๒๔๘, ๑/๒๖๙/๒๙๒,๑/๒๘๕/๓๑๖, ๑/๒๙๐/๓๒๙, วิ.ภิกขุณี.(ไทย) ๓/๑๐๕๖/๒๘๔, ๓/๓๕๗/๙๙,๓/๗๖๓/๑๐๓, วิ.ม.(ไทย) ๕/๓๙๑/๒๗๘,๖/๒๑๗/๓๓๖,วิ.จ. (ไทย)๗/๓๘๙/๒๙๕, ๗/๔๔๑/๓๘๒-๓๘๓, วิ.ป.(ไทย) ๘/๒/๕,๘/๑๒๓/๘๔,๘/๔๙๘/๗๑๐-๗๑๒, .๘/๕๐๐/๗๑๔,ที.สี.(ไทย) ๙/๑๙๓/๖๕,๙/๔๕๐/๑๙๙,๑๐/๒๑๖/๑๖๕,ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๔๐/๒๗๒,๑๑/๔๗/๒๗๒, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๒๙๑/๓๒๓,๑๒/๔๙๘/๕๓๕, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๓๔/๑๕๑, ม.อ.(ไทย) ๑๔/๑๐๒/๑๒๑, ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๖, ส.ม.(ไทย) ๑๗/๑๐๒๑/๕๓๖,อง.ทุก.(ไทย)๒๐/๘๒/๓๐๙,๒๐/๘๕/๑๑๓, อง.นวก.(ไทย) ๒๓ /๖๓/๕๔๘, อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๓๖/๘๗, ขุ.ป.(ไทย) ๓๑/๓๘/๕๙, ขุ.อป.(ไทย) ๓๓/๘๖/๕๓๑,อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๐๐๘/๒๖๑, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๔/๕๐๘/๓๘๕, อภิ.ปุ.(ไทย) ๓๖/๑๙๔/๒๒๑, อภิ.ก.(ไทย) ๓๗/๓๐๘/๒๕๒, อภิ.ก.(ไทย) ๓๗/๖๔๙/๗๐๕, วิ.อ.๑/๑๗/๑๙๐-๑๙๒, ที.ม.อ.(ไทย) ๒๙๒/๒๕๘, ที.ม.อ.(ไทย) ๙๐/๗๖,ม.ม.อ.(ไทย) ๑/๑๕๕/๓๖๒-๓๖๔, ๒/๒๙๒/๑๑๓, อง.ติ.อ.(ไทย) ๒/๓๐/๑๐๘, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐๐-๖๐๑, ๖๑๗-๖๑๘, ๙๑๗, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๔.

^{๗๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, หน้า ๑๘๒.

- ๑) พุทธกรรม ศึกษาอบรมการมีระเบียบวินัย การเลี้ยงชีพสุจริต วิธีปฏิบัติในการผลิตเสพบริโภคแบ่งปันและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เรียกว่า ศีล
- ๒) จิตใจ ศึกษาอบรมการปลูกฝังคุณธรรม ส่งเสริมคุณภาพจิตใจการมีความสุขพอใจมีความสุข สดชื่นเบิกบานเพราะมีสมรรถภาพและสุขภาพจิต เรียกว่า สมาธิ
- ๓) ปัญญา ศึกษาอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามระบบของเหตุและปัจจัยที่จะทำให้สามารถแก้ปัญหาตามเหตุผลที่รู้เท่าทันโลกและชีวิต มีทัศนคติค่านิยมที่ถูกต้องสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถ้อยมั่นในสิ่งต่างๆ สามารถดับกิเลส ดับทุกข์ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใส เบิกบาน เรียกว่า ปัญญา^๖

ไตรสิกขา คือ กระบวนการฝึกฝนมนุษย์ กระบวนการนี้มีข้อปฏิบัติย่อยๆ ที่ส่งผลต่อทอดคืบหน้าไปเรื่อยๆ จนกว่าจะถึงจุดหมาย เป็นหลักแห่งการพัฒนาการกระบวนการศึกษาต้องมีทั้งพัฒนาการและบูรณาการคำสอน ของพระพุทธเจ้าที่จัดเป็นหมวดและแต่ละหมวดต้องปฏิบัติให้ครบชุด อย่างประสานกลมกลืนกัน เป็นหลักบูรณาการ ครอบคลุมที่ยังไม่ถึงจุดหมายยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องศึกษาตลอดไป ตามความหมายของธรรมปฏิบัติ การปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ว่าปฏิบัติอย่างไร ธรรมทั้งหมดสัมพันธ์ส่งผลต่อกันเป็นกระบวนการ และอยู่ในระบบเดียวกัน ไตรสิกขาก็เป็นระบบในตัวของตัวเอง ระบบไตรสิกขาเป็นส่วนย่อยที่รวมอยู่ในระบบใหญ่ของอริยสัจ ที่คลุมระบบใหญ่ของธรรมชาติทั้งหมดอีกชั้นหนึ่ง คือว่าด้วยกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมทั้งความเป็นจริงของธรรมชาติทั่วไป และโยงมาถึงชีวิตมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งด้วย ลักษณะที่เป็นองค์ประกอบของกระบวนการไตรสิกขา ๒ อย่างคือ ๑. ทำให้คืบเคลื่อนหรือก้าวหน้าไป ๒. ส่งผลต่อข้ออื่น

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า หลักการของพระพุทธศาสนา ปัญญา กับจิตใจจะต้องเชื่อมโยงเอื้อผลต่อกันตลอดเวลา เมื่อปัญญาเจริญขึ้น เท่ากับคนมีอิสระและมีความสุขมากขึ้น เมื่อจิตใจเจริญงอกงามขึ้น คือ การที่คนมีปัญญามากขึ้นเข้าใจชีวิตมากขึ้นและจึงรู้จักปฏิบัติต่อชีวิตคือดำเนินชีวิตได้ถูกต้องยิ่งขึ้นเพราะว่าการมีจิตใจที่ดีงาม มีชีวิตที่ดีงามหมายถึงการมีปัญญารู้จักว่าจะปฏิบัติต่อชีวิต และต่อสิ่งทั้งหลายอย่างไร เมื่อรู้จักปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายชีวิตเราจะรู้จักการมีความสุข ปัญญาที่มีอยู่กันพูดถึงคำว่า ปัญญาในปัจจุบันนี้เป็นปัญญาที่เป็นเพียงความรู้ความเชี่ยวชาญชัดเจนในวิชาการบางอย่าง มีทักษะในการทำอะไบบางอย่าง ปัญญาไม่ได้ทำให้รู้จักว่าจะปฏิบัติต่อชีวิตของตนอย่างไร พระพุทธศาสนามุ่งหมายเน้นการเรี่ยรู้ให้เกิดปัญญารู้จักปฏิบัติต่อชีวิตของตน พระพุทธเจ้าทรงเข้าใจและสามารถอธิบายสรรพสิ่งทุกอย่างได้ว่ามีที่มาอย่างไร ความเข้าใจที่พระตถาคตมีเท่ากับไปไม่ที่มีอยู่ทั่วทั้ง

^๖พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๒, ดลพัฒน ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ป่า แต่ความรู้ที่พระองค์นำมาเผยแพร่เป็นความรู้เกี่ยวกับทุกข์และการดับทุกข์เท่านั้น เทียบได้กับจำนวนใบไม้ที่มีอยู่ในกำมือ

ธรรมชาติของมนุษย์ มีหลักการใหญ่ขั้นพื้นฐานว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก” ต้องฝึกจึงจะประเสริฐ คือต้องมีการศึกษานั้นเอง ศึกษาเป็นภาษาสันสกฤตว่า “ศิกฺษา” ตรงกับคำภาษาบาลีว่า “สิกฺขา”^{๗๗} แปลว่า ฝึก ขยายความหมายของการฝึก ก็คือ การเรียนรู้ ฝึกฝน ฝึกหัด พัฒนา อันเดียวกันทั้งนั้น มนุษย์เมื่อฝึกแล้วจึงประเสริฐ หากไม่ฝึก หาประเสริฐไม่กล่าวคือ มนุษย์มีศักยภาพซึ่งมากกว่าความสามารถที่แสดงออกมาได้ ในทางพระพุทธศาสนา เมื่อบุคคลได้ประสบความสำเร็จบรรลุจุดหมายของการปฏิบัติธรรม พัฒนาสมบุรณ์แล้วจะมีลักษณะที่เรียกว่า เป็นผู้บรรลุประโยชน์ตน เป็นผู้ที่ไม่มีอะไรจะต้องทำเพื่อตนเองอีกต่อไป อิศรภาพก็สมบุรณ์ในตัว ความสุขประจำมีอยู่ในตัวในชีวิตนี้แล้วความสุขนั้นเป็นเนื้อหาเป็นคุณสมบัติของชีวิตจิตใจของมนุษย์ผู้บรรลุจุดหมายแห่งการปฏิบัติธรรมนั้นความสุขที่ว่ามีอยู่ภายใน มีอยู่ตลอดเวลาจึงไม่ต้องหาความสุขจากที่ไหนอีกต่อไป อันนี้คือความสำเร็จในการพัฒนา ศักยภาพของมนุษย์เพื่อประสานกับจริยธรรมที่ยั่งยืน

หลักการพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาที่เป็นตัวเชื่อมผสานให้องค์รวมการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นเท่านั้น ฝึกฝนพัฒนาอย่างไร ก็จะได้องค์รวมการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นเท่านั้น หรือว่าสิกขาไปแค่ไหน มรรคก็สมบุรณ์ขึ้นแค่นั้น ไตรสิกขาเป็นอย่างไร ก็ได้มรรค เรียกว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค^{๗๘} ดังนั้น องค์รวมการดำเนินชีวิตที่ดีจึงหมายถึง วิถีชีวิตที่ดี หรือเรียกสั้นๆ ว่า “มรรค” ที่มีปัจจัยชักนำเกื้อหนุนเข้าสู่องค์รวมการดำเนินชีวิตที่ดี เพื่อให้ระบบการพัฒนาชีวิตเดินหน้าได้ ที่เรียกว่า ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ^{๗๙} ๒ อย่าง คือ

^{๗๗} วิ.มหา.(ไทย)๑/๑๖/๙.๑/๔๕/๓๓,๑/๕๕/๑๖, ๑/๑๙๕/๑๙๒-๔๘๔, ๑/๒๒๓/๒๑๒, ๑/๒๓๓/๒๔๘, ๑/๒๖๙/๒๙๒,๑/๒๘๕/๓๑๖, ๑/๒๙๐/๓๒๙, วิ.ภิกขุณี.(ไทย) ๓/๑๐๕๖/๒๘๔, ๓/๗๕๗/๙๙,๓/๗๖๓/๑๐๓, วิ.ม.(ไทย)๕/๓๙๑/๒๗๘,๖/๒๑๗/๓๓๖,วิ.จุ.(ไทย) ๗/๓๙๙/๒๙๕, ๗/๔๔๑/๓๙๒-๓๙๓, วิ.ป.(ไทย) ๘/๒/๕,๘/๑๒๓/๙๔,๘/๔๙๘/๗๑๐-๗๑๒,๘/๕๐๐/๗๑๔, ที.สี.(ไทย) ๙/๑๙๓/๖๕,๙/๔๕๐/๑๙๙,๑๐/๒๑๖/๑๖๕,ที.ปา.(ไทย)๑๑/๔๐/๒๗๒,๑๑/๔๗/๒๗๒, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๒๙๑/๓๒๓,๑๒/๔๙๘/๕๓๕, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๓๔/๑๕๑, ม.อ.(ไทย) ๑๔/๑๐๒/๑๒๑, ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๖, ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๒๑/๕๓๖, อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๙๒/๓๐๙, ๒๐/๙๕/๑๑๓, อัง.นวก.(ไทย) ๒๓ /๖๓/๕๔๘, อัง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๓๖/๙๗, ขุ.ป.(ไทย) ๓๑/๓๙/๕๙, ขุ.อป.(ไทย) ๓๓/๙๖/๕๓๑, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๐๐๘/๒๖๑, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๔/๕๐๘/๓๙๕, อภิ.ปุ.(ไทย) ๓๖/๑๙๔/๒๒๑, อภิ.ก.(ไทย) ๓๗/๓๐๘/๒๕๒, อภิ.ก.(ไทย) ๓๗/๖๔๙/๗๐๕, วิ.อ.(ไทย) ๑/๑๙/๑๙๐-๑๙๒, ที.ม.อ.(ไทย) ๒๙๒/๒๕๙, ที.ม.อ. (ไทย) ๙๐/๗๖,ม.ม.อ.(ไทย) ๑/๑๕๕/๓๖๒-๓๖๔, ๒/๒๙๒/๑๑๓, อัง.ติ.ก.อ.(ไทย) ๒/๓๐/๑๐๘.

^{๗๘} ขุ.เถร.(ไทย) ๒๖/๙๘๐/๕๐๐, ขุ.อป.(ไทย) ๓๒/๑๙๒/๖๐๕.

^{๗๙} ที.สี (ไทย) ๙/๓๔๓/๑๓๗, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๙๐/๒๒๔,ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๔๙/๑๑๑, ม.ม.(ไทย)๑๒/๙๕/๗๖,ม.ม.(ไทย) ๑๓/๙๙/๑๐๕, ม.อ.(ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๗๙, ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๒๙/๑๕๓, ส.นิ

๑. บัณฑิตภายนอก หรือองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ^{๘๐} (เสียงจากผู้อื่น หรืออิทธิพลจากภายนอก) เฉพาะอย่างยิ่งกัลยาณมิตร

๒. บัณฑิตภายใน หรือองค์ประกอบภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ^{๘๑} คือ การรู้จักมอง รู้จักคิด รู้จักพิจารณา ให้หาประโยชน์ได้ และให้เห็นความจริง

สองอย่างนี้ ถือว่า เป็นบัณฑิตพื้นฐานของการศึกษา หรือเป็นบัณฑิตพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ก่อนเข้าถึงระบบไตรสิกขา

๓. มัตตัญญูตา^{๘๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า หลักการฝึกหรือพัฒนามนุษย์ในพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ^{๘๓} ในเรื่องการผลิต การบริโภค การวิภาคแบ่งปันรายได้ รายจ่าย พระพุทธศาสนาเริ่มต้นที่มนุษย์ต้องมีจุดยืน^{๘๔} การรู้จักพอดี รู้จักประมาณในการบริโภคคือ โภชนะมัตตัญญูตา ท่านช อธิบายว่าเป็นการพัฒนาคนตามหลักพระพุทธศาสนา โดยการใช้โยนิโสมนสิการหรือการบริโภคด้วยปัญญา ทำให้เกิดความพอดี^{๘๕} การรู้จักประมาณเรียกว่า มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ เป็นหลักสำคัญที่ต้องใช้ในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ

มัตตัญญูตา มีปรากฏอยู่ในหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศหลักการโอวาทปาฏิโมกข์อันเป็นธรรมนุญสูงสุดของพระพุทธศาสนามีทั้งสิ้น ๓ คาถา กิ่ง เถาที่เน้นมัตตัญญูตา^{๘๖} ว่าดังนี้

“มัตตัญญูตา จะ ภาตตัสสะมิง” แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักประมาณในภัตตอาหาร “ปันตัญจะ สะยะนาสะนัง” แปลว่า ที่นอนที่นั่งอันสงบ “อะริจิตเต จะ อาโยโค” แปลว่า และความประกอบโดยเอื้อเพื่อในอริจิต(จิตอันยิ่ง) ไม่ทำร้าย ได้แก่ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น รู้จักประมาณ ได้แก่ รู้จักความพอดีในการบริโภคอาหาร หรือการใช้สอยสิ่งต่าง ๆ อยู่ในสถานที่ที่สงบ ได้แก่

(ไทย) ๑๖/๑๔/๒๔, ส.ช.(ไทย) ๑๗/๕๖/๘๒, ส.สพ(ไทย) ๑๘/๑๕๖/๑๙๓, ส.ม.(ไทย) ๑๙/๒๕/๒๗, อ.จ.เอกก (ไทย) ๒๐/๒๙๙/๓๘, อ.จ.จตุกก(ไทย) ๒๑/๗๒/๑๑๗.

^{๘๐}ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, อ.จ.ทุก.(ไทย) ๒๐/๑๒๖/๑๑๕.

^{๘๑}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, ส.ม.(ไทย) ๑๙/๖๒/๔๖, อ.จ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๔๗/๑๐๓, ข.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๕๗/๓๕๖.

^{๘๒}วิ.มหา.(ไทย) ๑/๒/๒, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๙/๒๕๕, ข.ม.(ไทย) ๒๙/๑๙๙/๕๘๕, อ.จ.จตุกก.อ.(ไทย) ๒/๕๗/๓๕๑.

^{๘๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๙๒.

^{๘๔}เรื่องเดียวกัน.

^{๘๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๕ – ๒๔๘.

^{๘๖}อ้างแล้ว, หน้า ๑๙๒.

อยู่ในสถานที่สงบมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ฝึกหัดจิตใจให้สงบ ได้แก่ ฝึกหัดซาระจิตให้สงบมี
สุขภาพ คุณภาพและประสิทธิภาพที่ดี^{๘๗}

หลักมัตตัญญาตา พบในหมวดธรรมวินัย ได้แก่ สัปปริสธรรม^{๘๘} ๗ ประการ^{๘๙}
หมายถึง ธรรมของผู้ดี หรือคุณสมบัติของคนดี ได้แก่

๑) ฐัมมัญญาตา ความรู้จักธรรม รู้หลักความจริง หลักการ หลักเกณฑ์ กฎ
ธรรมดา กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักเหตุ

๒) อัตถัญญาตา ความรู้จักอรรถประโยชน์ รู้ความมุ่งหมายประโยชน์ที่ประสงค์
กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักผล

๓) อัตตัญญาตา ความรู้จักตน คือรู้ว่า เรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง
ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นการรู้ที่จะประพฤติและปรับปรุงแก้ไข กล่าว
ว่าเป็นผู้รู้จักตน

๔) มัตตัญญาตา ความรู้จักประมาณหมายถึงความพอดี เช่น ฝึกหัดรู้จักประมาณ
และรู้จักบริโภคปัจจัยสี่ กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักประมาณ

๕) กาลัญญาตา ความรู้จักกาล คือรู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ประกอบกิจ ทำ
หน้าที่การงานตรงเวลา เป็นเวลา และทันเวลา กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักกาลเวลา

๖) ปริสญญาตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชน
นั้น ว่าเมื่อเข้าไปจะประพฤติอย่างไร กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักชุมชน

๗) ปุคคัลลัญญาตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญาตา ความรู้จักบุคคลคือความแตกต่าง
แห่งบุคคลว่าโดยอรรถาศัย ความสามารถ และคุณธรรม รู้จะปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ อย่างไร ควร
คบ ใช้ ดำเนิน สันสอนแตกต่างกัน กล่าวว่าเป็นผู้จักบุคคล

เฉพาะ มัตตัญญาตา เป็นหลักธรรมที่สำคัญมากก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนว
พุทธขึ้นได้จริง และเป็นธรรมที่ใช้แก้ปัญหาราชาธิปไตยได้อย่างดี การพิจารณารู้จัก
ประมาณเป็นการฝึกให้มีปัญญาใช้หลักการนี้กับการเสพทุกอย่างโดยเฉพาะเทคโนโลยี รู้จักแยก
ระหว่างประโยชน์อันเป็นคุณค่าแท้ที่หมายถึงการใช้โดยเฉพาะสิ่งบริโภค เช่น ปัจจัย ๔ มีคุณค่า
แท้คือการหล่อเลี้ยงชีวิต เพื่อสุขภาพที่ดี เพื่อประโยชน์เกื้อกูลชีวิตที่พอดีไม่มากเกินไปกว่าความ
ต้องการของตนเองกับคุณค่าเทียมที่หมายถึงประโยชน์ที่เกินเลยกว่าความจำเป็นเช่นความ

^{๘๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), คนไทยไม่มีวินัยเพราะไม่รู้จักใช้เสรีภาพ, ๕ มีนาคม
๒๕๔๗.

^{๘๘} ที่.ป.(ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓, ๑๑/๓๕๗/๔๐๐.

^{๘๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน., (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ
พุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘๗.

สวยงามหรูหราลุ่มหลงมัวเมาและเสียสุขภาพ^{๙๐} เมื่อมีมัตตัญญูตาจึกประมาณเมื่อสัมผัสกับสิ่งแวดล้อม แล้วยังเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมในส่วนที่ลดการเบียดเบียน จึงเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์และการอยู่ร่วมกันในสังคม รวมทั้งการรักษาสภาพแวดล้อมไปพร้อมกัน

๔. จันทะ^{๙๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงหลักพุทธธรรมเรื่องความพอใจแบบจันทะ^{๙๒} ในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยเน้นจันทะใช้แก้ปัญหาในส่วนที่สำคัญในความหมายของเศรษฐกิจอันเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติไม่บรรลุความสำเร็จได้โดยตั้งข้อสังเกตว่าลักษณะของเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ไว้ ดังนี้

๑) ยอมรับว่ามนุษย์มีความต้องการไม่มีขีดจำกัด และความต้องการมีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคนเหมือนกันแก้ไขไม่ได้ มีความต้องการในระดับไม่เท่ากัน ได้แก่ ความต้องการ (want) อุปสงค์ (demand) จำเป็น (need) ความอยาก (desire)

๒) เศรษฐศาสตร์มุ่งสนองแรงเร้าความต้องการเป็นกำลังซื้อดังนั้นก็มีความอยากมากเกิดผลกำไรมาก ในทางอุตสาหกรรมการผลิตอันสวนทางกับการพัฒนาระบบนิเวศวิทยาทั้งระบบ

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแยกความต้องการของมนุษย์ได้ครบถ้วนชัดเจนว่า ความต้องการมี ๒ แบบ คือ ตัณหา และ จันทะ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า พระพุทธศาสนามองว่ามนุษย์มีความต้องการที่รุนแรงและขอบเขตของความต้องการเป็นสภาพสัมพันธ์ต่างกันไปตามระดับการพัฒนามนุษย์ ตัณหาแก้ไขลดลงได้จนกระทั่งในระดับไม่เหลือเลยด้วย จันทะ องค์ธรรมที่เป็นตัวปรับเปลี่ยนความต้องการของมนุษย์ เป็นตัวอำนวยประโยชน์ปรับอัตราการพัฒนาเศรษฐกิจกับทรัพยากรธรรมชาติของระบบนิเวศได้

จันทะ หมายถึง ความพอใจ ชอบใจ ยินดี ความร่วมความคิดความเห็นกัน^{๙๓} ธรรมะที่ประกอบจิตมีความพอใจในอารมณ์ เป็นองค์ธรรมข้อแรกแห่งอิทธิบาท ๔ มีความหมาย

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓.

^{๙๑} ที.ม.(ไทย) ๓๕๘/๑๐/๒๘๖, ที.ปา (ไทย) ๓๐๖/๑๑/๒๗๗, ที.ปา (ไทย) ๓๓๑/๑๑/๓๓๔, ๓๕๗/๑๑/๔๐๑-๔๓๘.

^{๙๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๗๐.

^{๙๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๔๗.

ของนัยองค์ธรรมข้อแรกแห่งอิทธิบาท ๔^{๙๔} คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ได้แก่

๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ที่หมายถึงความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่หวังสิ่งตอบแทนในการที่ได้ทำอย่างมีฉันทะนี้^{๙๕}

๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓) จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ

๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนในสิ่งนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไข ปรับปรุง

๓.๓.๓ แนวทางแก้ปัญหาแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เสนอแนวทางแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนา ๒ ประการ ดังนี้

๑. วิธีการแก้ปัญหาเบื้องต้น^{๙๖} ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบแยกส่วน ๓ ประเด็น คือ

๑.๑ ทำที่ต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

มนุษย์จำเป็นต้องปรับทำที่ต่อธรรมชาติให้ถูกต้องเป็นไปในทางที่ดีเพื่อพลิกเปลี่ยนพฤติกรรมให้เปลี่ยนแปลงไป โดยพระพุทธานุศาสนามองธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ๓ ลักษณะ คือ

๑) มองธรรมชาติเป็นสิ่งที่รื่นรมย์ มีความสุขกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

^{๙๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๐.

^{๙๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๐, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๐, ๒๗๘.

^{๙๖} อ่างแล้ว, หน้า ๑๘๗.

๒) มองสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติเดียวกันกับตน ต้องเป็นมิตรมีไมตรีเกื้อกูลกันละกัน

๓) มองธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาตนของมนุษย์

๑.๒ พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ

เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับท่าทีต่อธรรมชาติของมนุษย์ คือ พระพุทธศาสนายึดหลักความรู้จักประมาณ หรือความรู้จักพอดี ที่เรียกว่า มัตตัญญูตา ทำให้ลดการเบียดเบียนกันในสังคม และเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมไปในตัว

๑.๓ การสร้างสรรค์ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

การสร้างสรรค์ใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีของมนุษย์ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลเสียบางอย่างเกิดขึ้น เป็นผลกระทบข้างเคียงบ้าง เป็นอิทธิพลในทางทำลายบ้าง ตลอดจนอาจเป็นผลเสียที่ร้ายแรงมาก ทั้งหมดนี้ต้องใช้หลักความไม่ประมาท หรือการสร้างสรรค์อย่างรอบคอบ มีสายตากว้างไกล โดยการศึกษาแสวงหาปัญญาให้รู้ทั่วทันการเทคโนโลยีเจริญขึ้นมากเท่าใด การพัฒนาคน ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น^{๙๗}

๒. วิธีแก้ปัญหาในระบบใหญ่^{๙๘} ท่านกล่าวถึงระบบที่เป็นแกนกลางของการแก้ปัญหาว่า คือ การพัฒนาคน ด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้ง ๓ ด้าน ที่สัมพันธ์อิงอาศัย และส่งผลต่อกัน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยพฤติกรรมเหล่านั้น ได้แก่

๒.๑ พฤติกรรมเคยชินระดับบุคคล – วาสนา ซึ่งถือว่าเป็นพฤติกรรมที่สำคัญที่สุดและควรเอาใจใส่มากที่สุด (“วาสนา”) ในทางพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง พฤติกรรมที่สั่งสมมาเคยชิน จนกระทั่งกลายเป็นลักษณะของบุคคลผู้นั้นที่ต่างจากบุคคลอื่น การที่มนุษย์จะดำเนินชีวิตอย่างไร และเป็ขอย่างไร ส่วนใหญ่จะขึ้นต่อพฤติกรรมเคยชิน การศึกษาจึงต้องให้ความสำคัญต่อพฤติกรรมเคยชินเป็นเบื้องต้น ซึ่งวิธีการที่สำคัญมากในการสร้างพฤติกรรมเคยชิน คือ วินัย ที่ต้องเริ่มฝึกหัดตั้งแต่เด็ก เริ่มกฎเกณฑ์กติกาดังแต่ในครอบครัว และในโรงเรียน

๒.๒ พฤติกรรมเคยชินระดับสังคม – วัฒนธรรม พฤติกรรมนี้เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมเคยชินระดับบุคคล ซึ่งกลายเป็นคุณสมบัติของคนส่วนใหญ่ก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมหรือเป็นวิถีชีวิตของชุมชนหรือสังคมนั้น และวัฒนธรรมจัดเป็นวินัยอย่างหนึ่ง เพราะเป็นแบบแผนของสังคม และเป็นเครื่องฝึกพฤติกรรมของตน การมีจริยธรรมมักมีพื้นฐานอยู่ในวัฒนธรรม จึงควรตั้งเป้าหมายให้พฤติกรรมที่เกื้อกูลต่อธรรมชาติแวดล้อมเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตของคนทั่วไปกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคม หรือของมนุษย์ชาติทั้งหมด

^{๙๗} อ่างแล้ว, หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

^{๙๘} อ่างแล้ว, หน้า ๑๘๕-๒๐๖.

๒.๓ แนวทางแก้ปัญหาด้วยความเห็นแก่ตัว ทำได้โดยการขยายความเห็นแก่ตัวชนิดแคบเฉพาะตัวคนเดียวออกไปให้กลมกลืนกับความเห็นแก่ผู้อื่น ทำให้การเห็นแก่ผู้อื่นนั้นเป็นการสนองความเห็นแก่ตัวเรา ทำให้ความสุขของตนเป็นสิ่งที่เนื่องด้วยความสุขของคนอื่น หรือความสุขของผู้อื่นเป็นเงื่อนไขจะทำให้ตนเองมีความสุข

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เสนอกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธที่แยกเป็นสองตอนชัดเจน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ระบบการพัฒนาคอน คือ การพัฒนาคอนเต็มระบบ หมายถึงองค์รวมการดำเนินชีวิต และระบบการพัฒนาชีวิตเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมในองค์รวมการดำเนินชีวิต ๓ แดน ที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันในการก้าวสู่จุดหมายแห่งความเป็นชีวิตที่ดี มีคุณลักษณะที่มองได้หลายด้าน เฉพาะด้านที่ประสงค์ เรียกว่า สุขภาวะ^{๙๙} ระบบการพัฒนาชีวิตของมนุษย์จะเรียกสั้น ๆ ว่า ระบบการพัฒนามนุษย์ โดยสาระคือการศึกษาซึ่งเรียกว่า “สิกขา” ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ต้องพัฒนาพร้อมกันทั้ง ๓ ด้าน ให้มีความสัมพันธ์ อิงอาศัยเป็นปัจจัย ส่งผลต่อกัน และต้องพัฒนาไปด้วยกันแบบระบบไตรสิกขา ซึ่งแต่ละด้านที่พัฒนา อธิบายเป็นตัวอย่างดังนี้

๑.๑ การพัฒนาพฤติกรรม พึ่งพัฒนาพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน แต่เป็นพฤติกรรมที่สร้างสรรค์ เกื้อกูล ซึ่งการพัฒนาคอนในขั้นต้น มุ่งสร้างดุลยภาพ โดยฝึกคนให้มี การให้ คุ้มไปด้วยกันกับ การได้ และการเอา กล่าวคือการพัฒนาพฤติกรรมนี้เป็นการพัฒนาแดนความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (ธรรมชาติ วัตถุสิ่งของ เทคโนโลยี) และสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ เพื่อนมนุษย์ เรียกรวมว่า ศีล แยกย่อยออกเป็น

- อินทริยสังวร คือ รู้จักอินทริย เช่น ตา หู ให้ดูฟังเป็น เพื่อประโยชน์ที่มุ่งเน้นเพื่อการศึกษาไม่ติดหลงในการเสพบริโภค

- ปัจจัยปฏิเสวนา คือ กินใช้เสพบริโภคด้วยปัญญา โดยรู้จักประมาณ ให้เป็นการกินเสพพอดี ที่จะเป็นปัจจัยเกื้อหนุน การพัฒนาชีวิต

- สัมมาอาชีวะ คือ ประกอบอาชีพสุจริต ซึ่งไม่เบียดเบียนใคร แต่เป็นการสร้างสรรค์เกื้อกูล และทำให้ชื่อตรงตามจุดหมาย กับทั้งได้เป็นโอกาสในการพัฒนาชีวิตของตน

- วินยบัญญัติ คือรักษากติกาของชุมชนหรือสังคม โดยถือเป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน เพื่อให้วิถีชีวิตร่วมกันนั้นเป็นเครื่องเอื้อโอกาสในการก้าวสู่จุดหมายของการพัฒนาชีวิตโดยมีตนเองเป็นส่วนร่วมในการสร้างสภาพเอื้อโอกาสนั้น

๑.๒ การพัฒนาจิตใจ ซึ่งมีเจตจำนงที่เป็นตัวชี้้นำกำหนดพฤติกรรม สภาพจิตใจที่พอใจมีความสุข ทำให้พฤติกรรมมีความมั่นคง ปัญญาที่จะทำงานได้ผล และพัฒนาไปได้ต้อง

^{๙๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๗.

อาศัยสภาพจิตใจที่เหมาะสมควรด้วยการพัฒนาภาวะจิต ทั้งด้านคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพ ให้จิตใจที่ดั่งงาม เข้มแข็ง มีความสุข โดยมีเจตจำนงที่เป็นกุศล และมีสภาพเอื้อพร้อมต่อการใช้งานทางปัญญา เรียกว่า สมာธิ

๑.๓ การพัฒนาปัญญา ให้รู้เข้าใจตามความเป็นจริง ที่จะทำให้ปฏิบัติจัดการแก้ไข ปรับปรุงทุกอย่างทุกด้านอย่างถูกต้องได้ผล เป็นตัวแก้ปัญหา เป็นตัวจัดปรับทุกอย่าง ทั้งพฤติกรรมและจิตใจ ให้ลงตัวพอดี และเป็นตัวนำสู่จุดมุ่งหมายแห่งความมีอิสรภาพและสันติสุข สดชื่น เบิกบาน สุขสงบอย่างแท้จริง จนหลุดพ้นจากปัญหา ดับทุกข์ได้ ต้องพัฒนาควบคู่ ประสานกันไปและอิงอาศัยการพัฒนาทั้งพฤติกรรมและจิตใจ เรียกว่า ๑) ปัญญา และ

ตอนที่ ๒ ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน จะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์รวม ใหญ่ อันประกอบด้วย มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี ดำเนินไปด้วยดี โดยที่ทุกส่วน เป็นปัจจัย ส่งผลในทางเกื้อกูลแก่กัน ทำให้ดำรงอยู่ด้วยดีด้วยกัน

๒.๑ มนุษย์

การที่พระพุทธศาสนาเน้นมนุษย์หรือ คนเป็นศูนย์กลาง (Man Centered) และให้คุณค่าความเป็นมนุษย์ยิ่งกว่าสิ่งใด หากจะนำชีวิตคนสักคนหนึ่งมาแยกส่วนประกอบดู จะพบว่า ประกอบด้วยส่วนประกอบสำคัญ ๒ ส่วน คือ รูป (ร่างกาย) กับนาม (จิต เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ)^{๑๑๑} ทั้งนามและรูปต่างก็เป็นส่วนประกอบของโลก คือ เป็นทั้งโลกภายใน อันได้แก่ ชีวิตหนึ่ง ๆ ของคนและสัตว์ รวมทั้งเป็นโลกภายนอก อันได้แก่ ระบบจักรวาลต่าง ๆ สิ่งนอกเหนือไปจากคนและสัตว์ เช่น ต้นไม้ ภูเขา ก้อนหิน ฯลฯ นามรูป คือ โลกซึ่งเกิดมาได้ เพราะวิญญาณ (จิต มโน) เป็นปัจจัย เป็นผู้สร้าง ซึ่งนามรูป อธิบายได้ดังนี้

มนุษย์เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญมาก มนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจจัยตัวกระทำมีความสำคัญที่สุด ในฐานะเป็นมนุษย์ ควรมุ่งให้การศึกษาและจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนอื่น ๆ เพื่อช่วยให้มนุษย์เจริญงอกงามถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และมีชีวิตที่ดั่งงามสมบูรณ์ ซึ่งจะเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ดีที่สุด ที่จะช่วยให้ระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่บรรลุจุดหมายแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนได้และในฐานะทรัพยากรมนุษย์ คือการเป็นทุนหรือเป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมพึงพัฒนาให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ มีสุขภาพดี ขยัน อดทน รับผิดชอบ มีฝีมือ มีความรู้ความสามารถ ฯลฯ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังในระบบการพัฒนาต่อไป

มนุษย์ในฐานะที่ต้องจัดการพัฒนาด้านการศึกษาแสดงเป้าหมายว่า มนุษย์เป็นทรัพยากร ที่แปลว่า แหล่งทรัพย์ หรือขุมทรัพย์จึงให้ความรู้สึกในแง่ที่เป็นรูปธรรมคือ ทุน หรือ สิ่งที่จะนำมาใช้เกื้อหนุน หรือเป็นเครื่องมือ ในการส่งเสริมหรือทำความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจ

^{๑๑๑}วินย.(ไทย) ๔/๑/๑; ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๑/๑; ขุ.อิตย.(ไทย) ๒๕/๓๘-๔๐/๕-๕๓ และ อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๒๕๕/๑๓๑.

และต่อมาก็ใช้ในด้านสังคมด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อใช้คำว่าทรัพยากรมนุษย์ จึงทำให้เรามองมนุษย์ในความหมายที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจ โดยเอามนุษย์มาใช้เป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งเหมือนทรัพยากรอย่างอื่นเช่นกัน เพื่อจะสร้างสรรค์ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ตลอดทางด้านสังคมตามมา เมื่อทรัพยากรมนุษย์หมายถึงคนในฐานะที่เป็นทุน หรือเป็นปัจจัยในการผลิตทางเศรษฐกิจ และเป็นส่วนประกอบที่จะนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ความเจริญของสังคม การมองว่ามนุษย์เป็นทรัพยากร กลับทำให้ความหมายการมองความหมายของมนุษย์แคบลง

มนุษย์ เป็นชีวิตที่มีความประเสริฐมีความสำคัญมากกว่าการเป็นทรัพยากร ชีวิตอาจมีความสมบูรณ์ได้แม้ในตัวของมันเอง ไม่ใช่เป็นเพียงแค่เครื่องมือหรือส่วนประกอบที่จะเอามาใช้สร้างสรรค์สิ่งอื่นเท่านั้น ความหมายของมนุษย์ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายแบ่งเป็น ๒ ชั้น

๑. มนุษย์ ในฐานะทรัพยากร ซึ่งปัจจุบัน นิยมใช้คำว่า ทรัพยากรมนุษย์กันมากอย่างแพร่หลายทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เป็นการแสดงให้เห็นว่า มนุษย์เป็นทรัพยากรพิเศษที่มีความสำคัญยิ่งกว่าทรัพยากรอื่นๆ^{๑๑} มองในเชิงคุณภาพของการสร้างสรรค์พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเป็นกำลังคนที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการผลิตของสังคมทุนนิยมปัจจุบัน

๒. มนุษย์ ในฐานะที่เป็นชีวิต มองว่าชีวิตของมนุษย์มีคุณค่ามากกว่าการเป็นทรัพยากรอันมีค่า จึงใช้คำว่าความสามารถของมนุษย์ต่างหากที่มีความล้ำลึกค่ายิ่งกว่ามุมมองและทิศทางในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นอยู่^{๑๒} เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ อย่างดีเยี่ยม และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกฝน ด้วยการศึกษาด้วยหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ มัชฌิมาปฏิปทา^{๑๓} เป็นทางสายกลาง ไม่เอียงสุดไปทางใดในข้างหนึ่งที่ปล่อยตัวไปตามธรรมชาติ และในข้างหนึ่งที่จะพิชิตหรือรุกรานธรรมชาติ แต่เป็นหลักไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นวิถีชีวิตแห่งความพอดี^{๑๔} ที่ช่วยให้สิ่งทั้งหลายในระบบสัมพันธ์เจริญงอกงามขึ้นไปอย่างมีดุลยภาพที่เกื้อกูลกัน

๒.๔ สังคม

สังคม นั้น หมายความรวมไปถึง ระบบต่างๆ ทางสังคม ซึ่งเป็นเครื่องมือและสื่อที่จะช่วยให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติทำงาน หรือดำเนินไปในทางที่จะอำนวย

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด), หน้า ๔-๗ .

^{๑๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับเต็ม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒.

^{๑๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๑๐๙.

ผลดีแก่มนุษย์ ซึ่งได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการบริหาร ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ โดยระบบเหล่านั้น ทั้งหมด จะต้องประสานกลมเกลียว สอดคล้องเป็นอันเดียวกันบนฐานแห่งความรู้ในความจริงแห่งกฎธรรมดอันเดียวกัน

๒.๓ ธรรมชาติ

สังขธรรมว่าด้วยธรรมชาติ อธิบายตามแนวนิเวศวิทยา ได้ดังนี้

๑. องค์ประกอบทั้งหลายในสิ่งแวดล้อมดำรงอยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระบบหนึ่ง ซึ่งมีการหมุนเวียนของสสารและการเคลื่อนย้ายพลังงานอยู่อย่างต่อเนื่อง

๒. การหมุนเวียนของสสารและการเคลื่อนย้ายพลังงานผ่านสิ่งมีชีวิตเป็นปัจจัยจำเป็นให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายดำรงอยู่ได้

๓. การหมุนเวียนของสสารผ่านสิ่งมีชีวิต คือมีการก่อรูปเป็นชีววัฏฏ์ หรือ สารอินทรีย์ และมีการย่อยสลายคืนสภาพสู่สารอนินทรีย์อีกครั้งหนึ่ง

๔. การย่อยสลายสารอินทรีย์เป็นส่วนสำคัญ ของการหมุนเวียนของธาตุต่าง ๆ ดังนั้น การย่อยสลายของของเสียและทรากสิ่งมีชีวิตนี้ จึงเป็นกลไกสำคัญของการฟื้นตัวตามธรรมชาติ

๕. ถ้าระบบนิเวศอยู่ในสภาวะสมดุลย์ การหมุนเวียนของสสารและพลังงานต่าง ๆ จะเป็นไปได้อย่างต่อเนื่องในปริมาณที่สม่ำเสมอ และจะสามารถรักษาองค์ประกอบต่างๆในระบบให้ดำรงอยู่ได้เป็นนิรันดร์ โดยที่สิ่งมีชีวิตต่างๆ จะสามารถมีวิวัฒนาการในการแข่งขันและการปรับตัวเพื่ออยู่รอดแตกต่างกันไป ทำให้ปรากฏมีสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดอาศัยอยู่ร่วมกัน

มนุษย์ควรปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะต้องอาศัยสังขธรรมว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

๑. มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในวัฏจักรของสสารอันจะแยกออกมามีได้

๒. ในปัจจุบันกิจกรรมของมนุษย์ ได้ผลักดันให้เกิดการเคลื่อนย้ายสสารและพลังงานในรูปแบบต่างๆ มากมายทำให้สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ปนเปื้อนด้วยสสารและพลังงานในปริมาณที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระบบนิเวศ

๓. การหมุนเวียนของสสารในระบบนิเวศ ทำให้เกิดทรัพยากรที่ทดแทนได้

๔. ถ้ามนุษย์ดึงเอาทรัพยากรที่ทดแทนได้ไปใช้ประโยชน์ ในอัตราสูงกว่าอัตราการทดแทนได้จะทำให้เกิดการลดลงเรื่อยๆ หรือความเสื่อมโทรมของทรัพยากรเหล่านั้น รวมถึงส่วนอื่นๆ ของวัฏจักรที่ต่อเนื่องกันไป

๕. อัตราการหมุนเวียนหรือการฟื้นตัวตามธรรมชาติ คือ ขีดจำกัดที่ที่มนุษย์จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้

อย่างไรก็ตาม ความรู้ ความจริงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอที่จะสร้างจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม แต่เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของกระบวนการที่จะนำไปสู่การพัฒนาค่านิยม ความเชื่อและ

ปรัชญาในการดำรงชีวิตที่พึงประสงค์ต่อไป นอกจากนี้จริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมจะต้องอาศัย จริยธรรมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสังคมมาประกอบด้วย เพราะถ้ามนุษย์ ขาดการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม การพัฒนาจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม ย่อมเป็นไปไม่ได้ ขณะเดียวกันความเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะมีส่วนสนับสนุนให้มนุษย์ มีจริยธรรมต่อเพื่อนมนุษย์และสังคมได้

ด้วยเหตุนี้ สิ่งแวดล้อมศึกษาจึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญในการเสริมสร้างจริยธรรม ของมนุษย์ ด้วยการศึกษาและกระบวนการทางสังคมจะสามารถทำให้บุคคลในสังคมเข้าใจ ยอมรับว่า

๑. แม้ว่าบนโลกนี้ไม่มีมนุษย์เหลืออยู่เลย แต่ธรรมชาตินั้นยังคงมีอยู่ตามธรรมดา จึงเป็นเรื่องที่มนุษย์ต้องตระหนักรู้ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเท่านั้นคงไม่เพียงพอ เพราะเหตุว่า มนุษย์ส่วนหนึ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ยังเข้าไปว่ามีทำที่ประนีประนอมกับธรรมชาติได้ หมายความว่า มนุษย์เข้าใจว่าเหนือกว่าธรรมชาติอยู่ดี เป็นส่วนหนึ่งแต่เป็นส่วนที่เข้ามาจัดการ กับธรรมชาติให้อยู่อย่างเป็นสัดส่วนไปด้วยกันด้วยดีได้เพราะว่าต่างยอมที่จะเสียประโยชน์ของ ฝ่ายละพอๆ กัน ความเข้าใจอย่างนี้ ก็ไม่ถูกต้องตรงกับ ความหมายที่หลักการทาง พระพุทธศาสนาเน้นที่ต้องกล่าวว่ามีมนุษย์เองนั้น เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่ง เป็นส่วนเล็กๆ ที่อยู่ ภายใต้อกฎธรรมชาติ หลีกเลี่ยง ฝ่าฝืนไม่ได้ ตรานั้น จึงยอมที่จะเข้าใจว่า แท้จริงความสามารถ ของมนุษย์นั้น มีแค่พัฒนาสู่ความมีอิสรภาพในตัวเองสูงสุดได้เท่านั้นอย่างแท้จริง ไม่สามารถ บุกฝ่าขึ้นไปอยู่เหนือธรรมชาติ ที่เรียกว่า ผู้พิชิตธรรมชาติ นอกจากไม่ถูกต้องตรงกับความเป็น จริงแล้ว ยังส่งผลให้เกิดความประมาทก่อให้เกิดความผิดพลาดล้มเหลวในการพัฒนาโลกตาม ความเป็นจริง ด้วยการอยู่อย่างมีความสุขไม่เบียดเบียนปราศจากเวรภัยที่ทำต่อธรรมชาติ ตาม ผลที่ปรากฏให้เห็นเป็นความเสียหายเดือดร้อนนั่นเอง

๒. การประกาศเจตนารมณ์ว่ามนุษย์จะขออยู่ร่วมกับกับธรรมชาติอย่างต่างคน อยู่ แบ่งไม่เบียดเบียนกันอีก นั้นหมายความว่า ที่แล้ววามมนุษย์ยังไม่ได้ชดใช้เกื้อกูลแก่ธรรมชาติที่ เป็นการชดเชยอย่างเพียงพอ หากจะนับว่าข้อตกลงประนีประนอมต่อธรรมชาติเกิดขึ้นแล้วตาม คำประกาศ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ธรรมชาติยังไม่เรียกร้องค่าของความเสียหายที่มนุษย์ ได้กระทำต่อธรรมชาติอย่างยับเยินเกินเยียวยาไปเพียงใดแล้ว ก่อนจะแยกฝ่ายสงบศึกกับ ธรรมชาติด้วยสำนึกว่า เกิดผลร้าย ต่อมนุษย์อย่างไร ที่มนุษย์ไม่เคยใส่ใจดูแลรักษาธรรมชาติมา ก่อนนี้ มนุษย์ควรสำนึกผิดที่เบียดเบียนกอบโกยของดีจากธรรมชาติมามากเพียงใดและ จำเป็นต้องเร่งสร้างเสริมตอบแทนธรรมชาติให้มาก โดยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิดจิตใจ อย่างบูรณาการเป็นระบบจัดตั้งตามสมมติต่างๆ เป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบ แนวทาง ปฏิบัติ โครงสร้าง เครือข่าย โยโคจรข่าย ทั่วพร้อมสามารถอยู่ได้อย่างดีเกื้อกูลกันมากขึ้น

๒.๔ เทคโนโลยี

การมองเทคโนโลยีตามหลักการธรรม หรือพุทธธรรม^{๑๐๔} คือมองอย่างมีท่าทีรู้เท่าทันความจริง มองให้ครบ รอบด้านทั่วตลอด รู้เข้าใจวิธีการที่เป็นคุณค่าที่แท้และโทษที่เกิดได้ เป็นจริงควบคู่กันตามความจริง มิใช่ด้วยความเคลือบแคลงเคลิบเคลิ้มไม่รู้จักความจริงตามสภาพ แต่กลับหลงใหลยึดติดพึ่งพาจนมองข้ามศักยภาพที่แท้ของมนุษย์ จึงต้องตระหนักว่าเทคโนโลยีมาจากวิทยาศาสตร์ คือความรู้ในธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เมื่อมีความรู้ความเข้าใจในตัวธรรมชาติและกฎเกณฑ์ธรรมชาติแล้ว คนสามารถเอาความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์เอามาจัดสรรกระบวนการปรุงแต่งเหตุปัจจัย ทำการประดิษฐ์สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ นำมาสนองความต้องการของคนในสังคม สังคมต้องการอย่างไร วิทยาศาสตร์ก็ใช้ความรู้ตอบสนองได้ครบถ้วน ความเจริญทางวิทยาศาสตร์ที่กล่าวนั้น

เทคโนโลยีสร้างขึ้นมามีเพื่อใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาความสะดวกสบายต่างๆ เป็นส่วนประดิษฐ์เสกสรรค์ของมนุษย์ เป็นสิ่งแวดล้อมใหม่หรือสิ่งแวดล้อมเทียม มนุษย์จึงต้องไม่ประมาท และให้ความเจริญของเทคโนโลยีเคียงคู่กันไปกับการพัฒนาตนเอง มิใช่เทคโนโลยีเจริญ แต่มนุษย์เสื่อมลง และมนุษย์เป็นทาสของเทคโนโลยี แทนที่จะเป็นเจ้านายใช้เทคโนโลยี

การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเป็นองค์รวมแห่งระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย กล่าวคือ องค์รวมหรือองค์ประกอบทั้งหลายที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกันโดยเป็นเหตุปัจจัยแก่กัน

สรุปว่า กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากการพัฒนาคนเต็มระบบที่การพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ ปัญญา ด้วยการศึกษาระบบไตรสิกขา ซึ่งการศึกษาที่ถูกต้องจะทำให้คนพัฒนาขึ้น จนมีความไม่ประมาทได้ด้วยสติปัญญา ไม่ต้องหมุ่นไปตามแรงชักจูงของกิเลส คือ มีความไม่ประมาทอย่างแท้จริงด้วยสติปัญญาซึ่งเครื่องวัดผลการศึกษาที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ วัดที่มนุษย์ ดูว่าการศึกษานั้นสามารถพัฒนาคนให้พ้นจากวงจรร้ายแห่งความเจริญและความเสื่อมแบบปฏิกวนได้หรือไม่ ประการที่สอง ปฏิบัติต่อองค์ประกอบแต่ละอย่างให้ถูกต้องอันประกอบด้วย มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้วบูรณาการองค์ประกอบทั้ง ๔ เข้าด้วยกันโดยใช้ระบบการพัฒนาคอนเป็นแกนกลางที่จะทำหน้าที่ขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้สำเร็จ^{๑๐๕}

^{๑๐๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), คนไทยสู่ยุคไอที, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๐๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๕๕.

๓.๔ ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า เกณฑ์มาตรฐานขั้นพื้นฐานที่หลักการทางพระพุทธศาสนาใช้วัดการพัฒนา^{๑๐๖} ถึงการบรรลุผลสำเร็จนั้น คือ การไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คนที่พัฒนาไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ ระบบการพัฒนาที่ถูกทางอันยั่งยืนจะไม่ก่อความเบียดเบียน คนที่ได้รับการพัฒนาย่อมมีความสามารถมากยิ่งขึ้นในการสร้างผลดีหรือทำประโยชน์ให้แก่ตน โดยไม่เบียดเบียนก่อโทษแก่ผู้อื่น และทำให้โลกเบียดเบียนกันน้อยลง อันมาจากความรู้ความเข้าใจว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพ ด้านสังคม การพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาปัญญา เมื่อข้ามพ้นการเบียดเบียนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งโลก^{๑๐๗}

พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องระบบความสัมพันธ์^{๑๐๘} ในการชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงไม่มองแบบแยกส่วน แต่อยู่ในระบบความเคลื่อนไหว^{๑๐๙} ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม มีตัวชี้วัดอยู่ตรงนั้นซ้อนกันสองส่วน คือ ๑. ตัวชี้วัดของการพัฒนาชีวิตมนุษย์ และ ๒. ตัวชี้วัดการดำเนินชีวิตมนุษย์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตัวชี้วัดที่ ๑ การพัฒนาชีวิตมนุษย์ ได้แก่ ภาวนา ๔^{๑๑๐} หรือการพัฒนา (Development) ๔^{๑๑๑} ได้แก่

กายภาวนา (physical development) คือ การมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี ว่าด้วยการใช้อินทรีย์ของมนุษย์ในการรับรู้ เน้นตา หู (และลิ้น) เป็นสำคัญเพราะมีบทบาทในชีวิตมากใช้รับกระทบจากสิ่งแวดล้อมด้วยการใช้อย่างมีสติ มุ่งให้ได้รับความรู้ และคุณค่าที่ดีงาม ไม่ลุ่มหลงเห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิงเอาแต่ความเพลิดเพลิน รู้จักเลือกเฟ้นในการเสพบริโภคใช้ทรัพยากรอย่างไม่ลุ่มหลงมัวเมาไม่ติดในคุณค่าเทียม ใช้สอยด้วยปัญญาเพื่อใช้คุณค่าแท้ ใช้อย่างเป็นปัจจัยที่สร้างสรรค์ รู้จักใช้ชีวิตที่ดีมีความสุขอย่างเกื้อกูลกันกับธรรมชาติ^{๑๑๒}

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖-๒๕๗.

^{๑๐๗} อ่างแล้ว.

^{๑๐๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗.

^{๑๐๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗.

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗, ๑๒๕.

^{๑๑๑} อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๒.

ศีลภาวนา (moral development ; social development) คือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ว่าด้วยการปฏิสัมพันธ์เชิงปฏิบัติการ รู้จักสงเคราะห์เกื้อกูลเอาใจใส่ทำให้เกิดไมตรี และความสามัคคีในการอยู่ร่วมกันในสังคมรู้จักใช้วินัยในการดำเนินชีวิตที่ดี มีอาชีพสุจริต ไม่ใช้กายวาจาหรืออาชีพในทางเบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย

จิตภาวนา (emotional ; psychological development) คือ การทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในคุณธรรม ความดีงามความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบานผ่องใสสงบสุข ว่าด้วยจิตใจที่มีคุณภาพ มีความเชื่อความไว้วางใจตามความเป็นจริงตามเหตุปัจจัย มีความเชื่อมั่นในการทำ ความดี มีพรหมวิหาร ๔ มีความเสียสละ จิตใจโอบอ้อมอารี และมีหิริโดตตปปะ จิตมีสมรรถภาพมีฉันทะ เพียรพยายาม มีสติไม่เสื่อมถอยไปทางเสื่อม มีสมาธิ สงบ ตั้งมั่นมีพลังเหมาะสมแก่การทำงาน จิตมีสุขภาพดีมีความสุขรู้เท่าทันตามความเป็นจริงเป็นอิสระ มีท่าทีต่อความสุขด้วยการพัฒนาที่ประณีตและสูงขึ้นไปจนได้รับความรู้สึกเป็นอิสระ

ปัญญาภาวนา (cognitive development ; mental development; intellectual development) คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญา เสริมความรู้ความคิดเข้าใจให้รู้จักคิดรู้จักพิจารณารู้จักวินิจฉัย รู้จักใช้ปัญญาแก้ปัญหาด้วยการปฏิบัติต่อความรู้ที่ถูกต้องตั้งแต่ระดับรับรู้ข้อมูลข่าวสาร รับรู้ด้วยการฟังจากการถ่ายทอด สื่อสาร และระดับหนึ่งเข้าใจถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายด้วยท่าทีของการมองตามเหตุปัจจัย จนถึงปัญญารู้แจ้งรู้อย่างถึงความจริง ความรู้เข้าใจถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายที่ส่งผลให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ^{๑๒} เรียกว่า "สุขแห่งนิพพาน"

องค์ประกอบหลักทั้ง ๔ นี้จะทำงานสัมพันธ์กันอาศัยกัน และส่งผลต่อกันไม่สามารถแยกขาดจากกัน และต้องมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อทุกองค์ประกอบ คือ ไม่ยึดติด แต่ตั้งมั่น และให้เป็นไปเพื่อเกื้อกูลต่อชีวิตที่ดีงาม เพื่อการพัฒนาสร้างสรรค์ตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม และ

ตัวชี้วัดที่ ๒ การดำเนินชีวิตมนุษย์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ ความไม่เบียดเบียนโลก ทางพระเรียกสิ่งแวดล้อมว่าโลก^{๑๓} มนุษย์อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีทัศนคติที่ดีถูกต้องต่อธรรมชาติด้วยความรักธรรมชาติที่ซาบซึ้งเพราะเห็นคุณค่าประสานสอดคล้องมีความสุขด้วยอยู่ร่วมกับธรรมชาติต้องการเห็นธรรมชาติงดงามเจริญอยู่ดี จึงอยากดูแลรักษาไว้ให้อนุชนรุ่นหลัง^{๑๔}

๓.๕ อุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

^{๑๒} อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๕-๑๒๗.

^{๑๓} อ่างแล้ว, หน้า ๒๑.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๒-๑๖๓, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) วิเคราะห์สรุปไว้ว่า การพัฒนายังไม่ปรากฏความก้าวหน้าคือ ขาดความยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง อาจเพราะมีความผิดพลาดหลายทาง ซึ่งปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่การพัฒนาเป็นเรื่องยากที่จะทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนที่สามารถประสบความสำเร็จ มีดังนี้

๓.๕.๑ ปญจธรรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า กิเลสที่เป็นตัวจอมบงการที่ทำให้มนุษย์ไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาได้จริง คือไม่ยั่งยืน ในการปาฐกถาเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนมิได้ปรากฏที่ใดในธรรมที่ชื่อปญจธรรม แต่ในความหมายของพระพุทธศาสนานั้น กิเลส ๓ อย่างนี้รวมกันเรียกว่า สิ่งที่ทำให้เนิ่นช้า เป็นสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุความสำเร็จ สิ่งที่ทำให้จิตใจฟุ้งซ่านสับสน ไม่อาจแก้ปัญหาได้ตรงตามความเป็นจริง^{๑๑๕} แม้ว่ามีความรู้ดีแต่มองไม่เห็นปัญหาตามความเป็นจริงเพราะอกุศลธรรม ๓ อย่าง คือ ทิฏฐิ ตัณหา มานะ ดังนี้

๑. ทิฏฐิ หมายถึง ความยึดติดถือมั่นที่เชื่อความคิดอุดมการณ์ที่ส่งเสริมการถือตัวและการกีดกันแบ่งแยกพวกพ้อง^{๑๑๖} ความยึดมั่นแห่งความเห็นเรื่องของศาสนาโดยตรง เพราะศาสนาเองเป็นทิฏฐิ จึงมีส่วนในการช่วยโลกแก้ปัญหา^{๑๑๗} จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเอื้ออำนวยให้การพัฒนาที่ยั่งยืนบรรลุผลอย่างยั่งยืนได้จริง ทิฏฐิในประเทศพัฒนาทั้งหลายยอมรับว่า ๑. การมองมนุษย์แตกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วจะ ๒. พิชิตธรรมชาตินั้น เป็นสิ่งไม่ถูกต้อง^{๑๑๘} โดยเฉพาะในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืนมนุษย์จะต้องมองว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงเป็นวาระแห่งการแก้ทิฏฐิ ๓ แบบในข้อนี้ คือ การปรับเปลี่ยนการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเสียใหม่ และทิฏฐิที่สำคัญต้องปรับเปลี่ยน คือ ทิฏฐิการพัฒนาความคิด ความเข้าใจ ว่าอะไรคือความหมายและมุ่งหมายของชีวิต

๒. ตัณหา หมายถึง ความใฝ่แสพมุ่งความยิ่งใหญ่จะเอาชนะครอบงำผู้อื่นพวกอื่น ความต้องการในทางประโยชน์ไม่เกื้อกูล ประโยชน์อันเป็นโทษทุกข์ภัยทั้งในเวลาเฉพาะหน้า และในเวลาอนาคต ในส่วนที่เป็นอุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนตรงที่มุ่งแสวงหาความสุขด้วย

^{๑๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๒๒๘, วศิน อินทสระ, ปญจธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮาส์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๖.

^{๑๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๒๖.

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕-๒๕๗.

^{๑๑๘} อ่างแล้ว, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, พ.ศ. ๒๕๕๓), หน้า ๑๒-๑๕.

การเสพรโภคตลอดจนความสุขสบายเกินความพอดีจนถึงขนาดความพรั่งพร้อมบำเรอความสุข สำหรับโลกในยุคโลกาภิวัตน์นี้ ตัณหาบีบคั้นที่แฝงอยู่ในตัวมนุษย์แล้วยิ่งมากก็ยิ่งเป็นอุสรรคขัดขวางจิตใจและปัญญาให้เข้าสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน^{๑๑๙} ที่แท้จริง ในระดับมหภาค ตัณหาคือการแสวงหาผลประโยชน์ที่มหาศาลด้วยความเห็นแก่ตัวและไม่มองว่าผู้อื่นจะได้รับผลกระทบอย่างไร ตัณหาเป็นอุปสรรคอันสำคัญของการบรรลุความสำเร็จ^{๑๒๐} พัฒนาทุกด้านของมนุษย์อย่างยิ่ง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า ในพระพุทธศาสนามนุษย์สามารถกำราบควบคุมจนถึงขนาดตัดขาดจากตัณหาได้ด้วยวิธีการศึกษา(ฝึก) ในระดับการฝึกใช้ปัญญา มนุษย์จะสามารถเปลี่ยนความอยากแบบตัณหาอันเป็นอกุศลธรรมไปได้ จิตใจที่ฝึกแล้วมีความอยากที่เป็นกุศลธรรมแทนตัณหา เรียกว่า ฉันทะ เป็นความสุขทางจิตใจที่เกิดความพอดีในการเสพรโภคส่งเสริมคุณภาพชีวิต ทำให้เกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้อื่นช่วยเหลือสภาพแวดล้อมทรัพยากรปัญญาทำให้มนุษย์มีฉันทะแทนความอยากแบบตัณหาเป็นสิ่งที่มิในหลักการคำสอนของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ที่ท่านฯ เรียกว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ที่แยกความต้องการแบบฉันทะสามารถพัฒนามนุษย์มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้^{๑๒๑}

๓. มานะ ความใฝ่อำนาจมุ่งความยิ่งใหญ่จะเอาชนะครอบงำผู้อื่นในความหมายทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นอกุศลที่ทำให้เกิดความยึดมั่นในตัวเองเป็นความถือตัวตน ทะนงว่ามีตัวเองเป็นใหญ่ ความเห็นแก่ตัว ในทางจิตวิทยาหมายถึง ปมเชื่อง ที่จะทำให้มีความรู้สึกที่ตัวเองเด่นโดยสำคัญมั่นหมาย^{๑๒๒} ต่างจากความหมายในภาษาไทยที่ใช้คู่กับคำว่า พยายามในความหมายของภาษาไทยมักใช้คำว่ามานะในความหมาย ที่ดีหมายถึงความขยันหมั่นเพียรไม่ย่อท้อถอย ความใฝ่อำนาจมุ่งความยิ่งใหญ่จะเอาชนะครอบงำผู้อื่นพวกอื่น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า ความเห็นแก่ตัวในระดับบุคคลหรือปัจเจกชนเป็นส่วนสำคัญของพฤติกรรมเคยชิน จิตคิดเอาทุกสิ่งมาเป็นของตนมองเพื่อตนเอง

^{๑๑๙} อ่างแล้ว, หน้า ๒๒๘.

^{๑๒๐} วศิน อินทสระ, **ปัญญาจรรยา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

^{๑๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๐, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๓๔, พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, “การใช้ตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๖๒.

^{๑๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๒๐๒-๒๐๗, วศิน อินทสระ, **ปัญญาจรรยา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๑๖.

เป็นคู่แข่งเป็นศัตรู หรือเหยื่อเพื่อเอาประโยชน์เอาชนะ เมื่อกลายเป็นคุณสมบัติของคนทั่วไปในสังคมหรือประเทศ จะกลายเป็นวัฒนธรรมอันเป็นวิถีของชุมชนในสังคม ควรละคลายความเห็นแก่ตัวหรือพรรคพวกตัวเอง วัฒนธรรมจึงเป็นรูปแบบเป็นเครื่องมือฝึกที่ดีในการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๑๒๓}

๓.๕.๒ มิจฉาทิฎฐิ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า ความคิดเห็นผิด อันเป็นอุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนมาจากแนวความคิดของตะวันตก ดังนี้

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นคนละฝ่ายแยกกันต่างหาก มนุษย์อยู่ในฐานะเป็นผู้มีอำนาจครอบครอง พิษิตและจัดการธรรมชาติได้ตามชอบใจ ก่อให้เกิดปัญหาแก่มนุษยชาติในปัจจุบัน^{๑๒๔} จึงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยิ่ง ความคิดเห็นผิดดังนี้ชาวตะวันตกก็ยอมรับแล้วว่าเป็นความเห็นผิด ก่อให้เกิดปัญหา จึงต้องเปลี่ยนความคิดเห็นใหม่เป็นความคิดเห็นที่ถูกต้องตรงตามความจริงเรียกว่าสัมมาทิฎฐิ

๒. การประนีประนอม^{๑๒๕} ซึ่งเป็นการแสดงวิธีการยุติปัญหาด้วยรากฐานความคิดเห็นและหลักการแก้ปัญหาที่ไม่ถูกต้องตรงต่อความเป็นจริง นับว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิอันเป็นยอดแห่งโทษ ซ้ำอีก

๓. การพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง^{๑๒๖} การพัฒนาต่างๆ คนเป็นแกนกลางสนองความต้องการของคนเป็นใหญ่ก็จะไม่ต่างจากการพัฒนาแบบเดิมสนองความต้องการที่คนอยู่อย่างเดิมจึงควรพิจารณาการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางตามความหมายที่พึงสังเกต ๓ อย่าง คือ

๓.๑ จะต้องถือการพัฒนาคนเป็นเรื่องสำคัญ คือ พัฒนาคนเป็นแกนหลัก แต่ทว่าให้ข้อสังเกตว่า ประเด็นของการพัฒนาคน ต้องเป็นลักษณะของการพัฒนาที่ไม่ได้เกิดจากการบังคับ แต่เกิดจากการที่ทุกคนเห็นคุณค่าร่วมกัน แล้วมีการฝึกฝนพัฒนาโดยลำดับและตามระดับความสามารถของบุคคล

๓.๒ ต้องคำนึงความสำคัญของคนว่าจะต้องมีคนที่พัฒนาดีแล้ว ต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสม มาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เป็นแกนหลัก ซึ่งจะทำให้กระบวนการพัฒนาทั้งหมดดำเนินไปถูกทาง

^{๑๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๔๐.

^{๑๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๖-๑๑๗, วศิน อินทสระ, ปัญญจักรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๘๖-๘๗.

^{๑๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๕๖,

^{๑๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๒.

๓.๓ ต้องมุ่งให้กระบวนการพัฒนาและองค์ประกอบอื่นๆ ทุกด้านของการพัฒนาเป็นปัจจัยส่งเสริมช่วยให้คนพัฒนาตนเองไปสู่ชีวิตที่ดีงาม ความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ รวมถึงการดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างแท้จริงในโลกที่มีสภาพอันเกื้อกูล

๓.๕.๓ การแก้ปัญหาแยกส่วนและไม่ต่อเนื่อง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) วิเคราะห์สรุปไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนยังไม่สามารถจัดการปัญหาอย่างเป็นระบบ ยังติดขัดสับสนเพราะเป็นการแก้ปัญหาแบบแยกส่วนอีก ทั้งมองเห็นปัญหาไม่ชัดเจนครบองค์ประกอบ พบปัญหาที่ละเรื่องแก้ไปที่ละอย่าง ดังนี้

๑. แยกส่วนระหว่างแนวคิดขั้นรากฐานกับแนวคิดขั้นปฏิบัติการ^{๒๒๗} ขัดกันไม่สอดคล้องกัน การที่คนในปัจจุบันหันมาตระหนักว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติแทนการแยกส่วนต่างหากจากธรรมชาติ มีแนวคิดเป็นผู้นุรักษ์ธรรมชาติดูแลหรือพิทักษ์ธรรมชาติแทนการเอาชนะจัดการพิชิตธรรมชาติเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์อย่างสุดกำลังความรู้ความสามารถ เพราะเกิดปัญหาร้ายแรงเร่งด่วนจากการกระทำต่อสิ่งแวดล้อม แต่ในเวลาเดียวกันมนุษย์เองก็เร่งพัฒนาส่งเสริมการเสพบริโภคตามระบบทุนนิยมซึ่งสวนทางตรงข้ามกัน เช่นนี้ การปรับเปลี่ยนอารยธรรมกับกระแสโลกที่ปรากฏจึงสับสนไม่สามารถดำเนินการแก้ไขให้บรรลุประโยชน์ แนวคิดพื้นฐานการแก้ปัญหาจึงแยกส่วนสวนทางกับแนวปฏิบัติชัดเจน

๒. แยกส่วนระหว่างความจริงสองระดับระดับสังคมกับความจริงในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย มนุษย์ในยุคปัจจุบันไม่สามารถแยกความจริงของธรรมชาติที่เป็นจริงตามระบบเหตุปัจจัยออกจากความจริงในสังคมบัญญัติ จึงทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนยากที่จะสำเร็จได้อย่างแท้จริง สองส่วนนี้สับสนขัดแย้งสวนทางกันอยู่มาก ระหว่างความสำเร็จตามกฎสมมติของสังคม คือการสนองตอบความต้องการของมนุษย์ได้เต็มที่ กับความสำเร็จตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ คือการบรรลุถึงถึงภาวะการดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีของมนุษย์ในสังคมและธรรมชาติตามระบบความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล^{๒๒๘} ต่อกัน

๓. แยกส่วนการพัฒนาเป็นเรื่องๆ แยกประเด็นการพัฒนากันแต่ละหน่วยแต่ละองค์การไม่ประสานสอดคล้องกันและไม่ต่อเนื่องเช่น คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเสนอแนวคิดในการพัฒนาที่ยั่งยืนให้นำเอาเศรษฐกิจคู่กับระบบนิเวศน์มาบูรณาการแต่องค์การยูเนสโกเสนอแนวการพัฒนาที่ยั่งยืนเชิงวัฒนธรรมเน้นองค์ประกอบคือคนกับการพัฒนาวัฒนธรรมนำมาบูรณาการเข้าด้วยกัน^{๒๒๙} จึงเห็นการพัฒนาเป็นกระบวนการขาดตอน

^{๒๒๗} อ่างแล้ว, หน้า ๒๑๒.

^{๒๒๘} อ่างแล้ว, หน้า ๒๑๒-๒๒๑.

^{๒๒๙} อ่างแล้ว, หน้า ๒๒๕.

เป็นช่วงๆ รวมเป็นกลุ่มๆ ไม่กลมกลืนมองไม่เห็นองค์ประกอบของปัญหาชัดทั้งระบบว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้างที่จะนำมาบูรณาการให้เต็มระบบอย่างต่อเนื่อง

๔. โลกกว้างไกลไร้พรมแดน แต่คนยังคับแคบและแบ่งแยก แม้ว่าสภาพรูปธรรมต่างๆ จะพัฒนาสู่ความเป็นสากล แต่คนก็ไม่ได้พัฒนาตัวเองให้มีความเป็นสากลอย่างสอดคล้องกันอย่างโลกาภิวัตน์ คือ แม้ว่าสภาพแวดล้อมทางวัตถุจะแผ่กว้างถึงกัน ประสานรวมเป็นอันเดียวกัน แต่มนุษย์กลับเดินสวนทาง ยังมีจิตใจและความรู้สึกนึกคิดที่จำกัด กีดกันเอาแต่ตัวพวกและมุ่งร้าย ริดรอนคนอื่นพวกอื่น จึงต้องมุ่งเน้นการทำให้มนุษย์มีจิตใจและปัญญาเป็นสากลสอดคล้องกับความเป็นสากลของโลก ด้วยหลักความเป็นสากล ๓ ประการ^{๑๓๐} ดังนี้

๔.๑ ความเป็นมนุษย์สากล หมายความว่า มนุษย์เป็นชีวิตเป็นสิ่งที่มียู่ในธรรมชาติ เป็นไปตามกฎธรรมชาติ มนุษย์เสมอกัน ไม่มีอะไรพิเศษนอกเหนือกฎธรรมชาติ อยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย มนุษย์ต่างชาติภาษาประเทศในโลกต่างกันอย่างเครื่องหมายแยกออกตามความประสงค์ต่อการปฏิบัติต่อสังคมมนุษย์ แต่ในเนื้อหาเป็นมนุษย์เหมือนกันเสมอกัน มีธรรมชาติเหมือนกันรักสุขเกลียดทุกข์ กลัวความตายอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ คือการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การฆ่าชีวิตจึงเป็นบาปไม่ว่าจะฆ่าหรือเบียดเบียนมนุษยชาติประเทศต่างกัน มนุษย์ไม่ควรเบียดเบียนทำร้ายกัน ฆ่ากัน มนุษย์สากลจึงเป็นกลางๆ^{๑๓๑}

๔.๒ ความเป็นจริงสากล หมายถึง ความจริงที่เป็นของกลางๆ ที่ว่า สิ่งทั้งหลายเป็นอย่างนี้ สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนที่ใดในโลกความจริงก็เป็นความจริงเช่นนั้น เช่นการทำความดีและการทำชั่วเป็นเหตุให้ได้รับผลต่างกันโดยตัวของมันเองเป็นไปตามระบบเหตุแห่งปัจจัย ไม่ขึ้นต่อศาสนาใด ประเทศชาติใดๆ ทว่าทั้งโลก ความจริงจึงเป็นของกลางๆ เรียกว่าความจริงสากล^{๑๓๒}

๔.๓ ความเมตตาสากล หมายถึง มนุษย์รักความสุข เกลียดทุกข์ จึงอยากมีความสุข อยากอยู่ด้วยดี เราปรารถนาดีต่อตัวเราอย่างไร เราก็อยากให้มนุษย์อยู่กันด้วยดีทุกคน จึงควรเมตตาต่อกัน เมตตาเป็นกลางๆ เสมอกันทุกชีวิต ไม่จำกัดพวกนั้นพวกไหน ชาติใดประเทศใด ศาสนาใด ก็หวังให้ปรารถนาดีมีเมตตาต่อกัน^{๑๓๓}

^{๑๓๐} อ่างแล้ว, หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

^{๑๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก , ๒๕๔๒), หน้า ๑๒

^{๑๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก , ๒๕๔๒), หน้า ๑๑

^{๑๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔-๑๕

๓.๖ ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) สรุปรว่า ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ แท้จริงแล้วมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนาที่หมายถึง การภาวนา ดังนั้นประโยชน์ของการพัฒนาแนวพุทธได้รับประโยชน์เฉพาะหน้า และประโยชน์ที่เป็นเป้าหมายอันดีงามเป็นกุศลในอนาคตแก่ชนรุ่นหลังสืบไป สรุปรเฉพาะในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่

๑. ประโยชน์ที่เห็นได้ด้วยตาได้แก่ ชีวิตมีความสุขสดชื่นรื่นรมย์ที่มนุษย์ได้อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติอันร่มรื่นงดงาม ด้วยเกิดความรักธรรมชาติจากจิตใจ^{๑๓๔} ความสุขประการนี้ทำให้มีสุขภาพร่างกายที่เบิกบานแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ^{๑๓๕}

๒. ประโยชน์ที่ได้จากการพัฒนามนุษย์ มนุษย์มีความเอื้ออารีเมตตาไม่ตรีต่อธรรมชาติอันได้แก่พืชและสัตว์ทั้งหลายในฐานะเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติเช่นเดียวกันจึงมองธรรมชาติอย่างมีคุณค่าของการพัฒนาของมนุษย์และธรรมชาติเกื้อกูลกัน^{๑๓๖}

๓. ประโยชน์ในการรู้จักคุณค่าทรัพยากรใช้ด้วยความรู้จักพิจารณาคุณค่าแท้ไม่เสพบริโภคด้วยความลุ่มหลงมัวเมา^{๑๓๗} ทำให้สังคมได้รับประโยชน์ไม่สิ้นเปลืองด้วยการผลาญใช้เอาแต่ความสะดวกสบายเฉพาะตน แต่มุ่งหมายประโยชน์แก่สาธารณะประโยชน์

๔. ประโยชน์อันเป็นเป้าหมายตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธต่อการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างถาวรภาคอนโคณ พร้อมกับการพัฒนาที่ต้นเหตุคือ วิธีการพัฒนามนุษย์เป็นแกนหลักให้เข้าถึงอิสระภายใน คือ จิตใจที่พ้นจากอำนาจบีบคั้นครอบงำของกิเลส^{๑๓๘} เมื่อคนบรรลุถึงอิสระภายในก็จะมีทำที่ที่งดงาม เกื้อกูลประสานกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อมและรวมทั้งเพื่อนมนุษย์ ซึ่งประสานความสุขจากอิสรภาพที่แท้จริงเช่นกัน^{๑๓๙}

๕. ประโยชน์ที่มนุษย์มีปัญญาเข้าถึงความจริงตรงตามธรรมชาติ^{๑๔๐} พระพุทธศาสนาเน้นว่าปัญญาที่แท้จริงจะต้องเป็นปัญญาที่เข้าใจธรรมชาติตรงตามที่เป็นจริงสามารถนำความรู้ในความจริงของธรรมชาติมาใช้จัดวางระบบองค์กรรวมใหญ่ของสังคม อันได้แก่

^{๑๓๔} อ่างแล้ว, หน้า ๑๘๙.

^{๑๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ, หน้า ๑๑๗.

^{๑๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๙๑.

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๒.

^{๑๓๘} อ่างแล้ว, หน้า ๒๑๓-๒๒๑, ๒๕๖.

^{๑๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๕.

^{๑๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๑๓.

มนุษย์ สังคม และ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม กลมกลืนประสานกัน กระทั่งโลกเกิดสันติสุข^{๑๔๑} ต่อเนื่องสืบไป

๖. ประโยชน์สูงสุดอันมนุษย์พึงได้รับจากการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธนี้ คือ ประโยชน์ที่ตัวมนุษย์จะเป็นผู้สมบูรณ์ในธรรมและธรรมชาติแวดล้อมได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ เท่าๆ กัน ประโยชน์ข้อนี้เป็นประโยชน์มั่นคงถาวรอำนวยประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคตสืบไป

๓.๗ สรุป

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) สรุปได้ดังนี้

๑. การพัฒนาคนตามแนวการพัฒนาคนตามแนวทางของหลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาปัญญาด้วยระบบการคิดวิเคราะห์ เป็นต้น ท่านใช้คำว่า ภาวนา โดยมีศีลกับปัญญาเป็นกลไกในกระบวนการ และมีจิตใจเป็นตัวเชื่อมประสานกระบวนการ

๒. การพัฒนาระบบเศรษฐกิจที่เน้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ด้วยการเอาชนะกรรมและเป็นแนวคิดพื้นฐานเดิมของอารยธรรมตะวันตก

๓. การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาโดยการบูรณาการองค์ประกอบทั้งหมดที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกันเพื่อการตอบสนองความต้องการในการอยู่ร่วมกันด้วยดีระหว่างคนกับธรรมชาติ

๔. การพัฒนาดังกล่าว เป็นการพัฒนาที่มีฐานของการพัฒนาร่วมกันของทุกองค์ในระบบแห่งชีวิต-สังคม-ธรรมชาติ โดยไม่มีการแบ่งแยกการพัฒนาเป็นภาค

๕. การพัฒนาในแนวคิดนี้เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไปอย่างกลางๆ ไม่มีการพัฒนาที่ดำเนินไปอย่างสุดโต่งข้างใดข้างหนึ่ง

๖. แนวความคิดในการพัฒนา จะต้องดำเนินไปบนพื้นฐานดังต่อไปนี้

๖.๑ ไม่ใช้การพัฒนาที่เน้นการสนองบริโภคนิยม

๖.๒ ไม่ใช้การบังคับให้เป็นอย่างเดียวกัน แต่ยอมรับในความหลากหลายของแต่ละบุคคล

๖.๓ ไม่ใช้การหลอกตัวเอง

๗. การแก้ปัญหาของการพัฒนาเกิดจากการปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น ได้แก่

^{๑๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), สุขภาวะองค์กรร่วมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๓

๗.๑ การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ต้องปรับปรุงแก้ไของค์ประกอบสำคัญคือ ด้านประชากรที่ต้องควบคุมจำนวนและพัฒนาคุณภาพประชากร ด้านสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติต้องลดปริมาณการใช้ทรัพยากรของโลก และการลดปริมาณมลภาวะต่างๆ

๗.๒ การพัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาทิศทางการพัฒนาองค์ประกอบหลักสามองค์ประกอบอันได้แก่ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ (การผลิต การบริโภค และการแจกจ่ายกระจายรายได้) ให้ปรับเปลี่ยนทิศทางการเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์โดยเอาชนะธรรมชาติ มาเป็นการตอบสนองความต้องการที่ปรับใหม่ของมนุษย์ที่เกื้อหนุนการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

๗.๓ การพัฒนาคน ต้องพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ได้แก่ มีวินัยในการหาเลี้ยงชีพและการปฏิบัติตน ฯลฯ ด้านจิตใจ อันได้แก่ การมีคุณธรรม ความรู้สึกแรงจูงใจ สภาพจิตใจ และความสุข และด้านปัญญา หรือปรีชาญาณ อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ เหตุผล การอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

แนวคิดที่กล่าวมานั้นมุ่งเน้นการปฏิบัติที่ถูกต้อง โดยจะต้องยอมรับความจริงแห่งการดำเนินชีวิตตามระดับแห่งการพัฒนาของตน พร้อมกับพยายามปฏิบัติให้ก้าวหน้า เพื่อการก้าวไปสู่สภาพชีวิตในระดับการพัฒนาที่สูงขึ้นไป โดยมีความสำนึกหรือตระหนักรู้ว่าตนทำเช่นนั้นเพื่อเป็นการฝึกฝนพัฒนาตน และเน้นการดำเนินการพัฒนาตามแนวทางสายกลางของพระพุทธศาสนา

บทที่ ๔

เปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับ การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

หลังจากผู้วิจัยได้ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แล้ว จึงได้ทำการเปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนของทั้งสองเรื่องว่ามีข้อแตกต่างกันอย่างไร และแตกต่างกันอย่างไร เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติและธรรมชาติแวดล้อมสืบไป ดังนี้

๔.๑ ความหมาย

๔.๑.๑ ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

การพัฒนาที่ยั่งยืนในความหมายขององค์การสหประชาชาตินั้น มุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจอยู่ได้เจริญดีไปพร้อมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามแนวความคิดตะวันตกที่เป็นผู้นำกระแสโลกในการพัฒนาโลกอย่างชัดเจนก่อนหน้ายุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ หรือสภาพแวดล้อมโลก ที่อธิบายถึงความพยายามแก้ไขปัญหาคritical โดยไม่สามารถละทิ้งระบบทุนนิยม การค้าเสรีบริโภคนิยมที่ยังคงเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเร่งเพิ่มผลผลิตไม่มีขีดจำกัดของการบริโภค หลักการดังกล่าวมีความขัดแย้งกันอยู่ในตัวเองอย่างชัดเจนเพราะเหตุว่าเศรษฐกิจที่เจริญดีดังกล่าวย่อมอยู่บนความฟุ่มเฟือยในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและส่งความเสียหายเสื่อมโทรมไปยังธรรมชาติอย่างหนักหนามหาศาล นับว่าปัญหาเดิมก็ยังแก้ไม่ได้ เพียงแต่กล่าวว่า เรายอมรับและตระหนักแก้ปัญหาที่น้อยอยู่

องค์การสหประชาชาติ ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาแนวเดิมเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากปัญหาประชากร การดำเนินชีวิต แนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวกับธรรมชาติ และพฤติกรรมของมนุษย์ รวมกับแนวคิดที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นพลังผลักดัน เพื่อให้เกิดการพัฒนา แต่ขณะเดียวกันก่อให้เกิดความไม่สมดุลในแต่ละภาคของสังคมโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม

*พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงทัศนะการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในนัยของความหมายต่อการแก้ปัญหาการพัฒนาที่ผิดพลาดขององค์การสหประชาชาติที่ผ่านไวก่อนหน้านั้น หมายถึง การแก้ปัญหของอารยธรรมทั้งหมด^๕ ต้องสืบค้นเหตุปัจจัยของปัญหาลงไปถึงรากฐานความคิดหรือทิวทัศน์ที่เป็นฐานก่อกำเนิด และกำกับกระแสของอารยธรรมนั้น เพื่อให้เห็นลู่ทางของการแก้ปัญหา แล้วโยงไปสู่ขั้นการพิจารณาในการแก้ปัญหา ซึ่งทัศนะที่มีต่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เบื้องหลังความเป็นมาของอารยธรรมปัจจุบัน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการที่จะเข้าใจและปรับปรุงแก้ไขพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษยชาติ^๖ อย่างแท้จริง

๔.๑.๓ เปรียบเทียบความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งสองเรื่อง

พบว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนของทั้งสองเรื่องมีความคาดหวังในเรื่องการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกัน องค์การสหประชาชาติมุ่งหมายในทางตัวเลข มีความหมายให้คนส่วนใหญ่ตระหนักรู้และร่วมมือร่วมใจ การคาดการณ์ของเรื่องระยะเวลา ทุนเดิมของควมมีอยู่ของทรัพยากร ประกอบกับความต้องการและสิทธิพึงได้จากธรรมชาติ ค้นหาของความเป็นจริงด้วยการยุติปัญหาแบบประนีประนอม ความหมายเป็นแนวทางเศรษฐศาสตร์แม้จะเพิ่มมนุษย์และวัฒนธรรมเข้าไปด้วยในบางส่วน จึงกว้างขวางไร้ทิศทางและไม่ย่อถอยต่อปัญหาใหม่ที่มีความชัดเจนตั้งมั่นที่เข้มแข็งและมั่นคง ถึงแม้ว่าจะผิดพลาดในเวลาต่อมา ด้วยการหยุดเจริญที่ผ่านไปและความเสื่อมของโลกนี้ไปพร้อมๆ ความหมายที่แสดงถึงความกังวลต่อตนในรุ่นอนาคตเพราะทรัพยากรไม่มากพอที่จะให้คนในรุ่นต่อไปใช้กันเมื่อเห็นสาเหตุของปัญหาเก็บสาเหตุไว้ด้วยวิธีเพิ่มความมั่งหวังของการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ในลักษณะที่เห็นได้ชัดว่า ปัญหานัยของความหมาย ความเจริญทางเศรษฐกิจอยู่ด้วย เพียงแต่มีความหมายของการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นเพื่อแสดงออกถึงความตระหนักรู้ว่าปัญหานี้หนักและใหญ่ ต้องเร่งร่วมมือกันทั้งระบบแห่งสมาชิกภาพ

๔.๒ หลักการและแนวคิด

รายงานเรื่อง OUR COMMON FUTURE นำเสนอหลักการว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development ประกอบด้วย หลักการและแนวคิดที่สำคัญ ๒ เรื่อง คือ

^๕พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๑๕.

^๖วิชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, "สัมภาษณ์พิเศษ", สารคดี, ฉบับที่ ๑๖๖ ปีที่ ๑๔ (ธันวาคม ๒๕๔๑)

ประกอบด้วยหลักการหรือแนวคิดสำคัญ ๒ ประการ โดยสรุป คือ

๑. แนวคิดเรื่อง “ความต้องการ” โดยเฉพาะความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นในกลุ่มคนยากจนของโลก ซึ่งควรได้รับความช่วยเหลือเป็นอันดับแรก

๒. ความคิดเรื่อง “ขีดจำกัด” ที่ขึ้นอยู่กับความสามารถของสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการถูกเอารัดเอาเปรียบโดยเทคโนโลยีและสถาบันสังคม ซึ่งมุ่งหวังเพื่อสนองตอบความต้องการทั้งของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต

ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของทุกประเทศทั่วโลก ไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจน ปรักเทใหญ่ หรือประเทศเล็กๆ ต้องได้รับการพิจารณาใหม่ตามแนวความคิดหลักของความยั่งยืนการพัฒนาแบบใหม่นี้จะเกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนการดำเนินงานใหม่ ทั้งการพัฒนาและปฏิรูปทางสถาบันหลัก ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยนโยบายด้านการพัฒนาต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจำแนกต้นทุนและผลประโยชน์ รวมถึงการคำนึงถึงความยุติธรรมเพื่อสังคมระหว่างคนรุ่นเดียวกัน และความยุติธรรมระหว่างคนแต่ละรุ่นด้วย

การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องสนองความต้องการพื้นฐานของทุกคนรวมถึงโอกาสความต้องการเพื่อให้มีชีวิตดีขึ้น แต่สิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของมาตรฐานการบริโภคซึ่งทุกๆ คนควรมีโอกาสร่วมกัน ภายใต้ขอบเขตความเป็นไปได้ของระบบนิเวศ

แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) สามารถนำมาขยายรายละเอียดเพื่อการพัฒนาในมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ดังนี้^๗

๑. มิติทางเศรษฐกิจ

๑.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อมีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างพอเพียง ที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชากรได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องสามารถจัดความยากจนและเน้นการกระจายโอกาสในการใช้ทรัพยากร เพื่อลดความเท่าเทียมกันในสังคม ในการนี้ ผู้ร่ำรวยจึงต้องช่วยเหลือแบ่งปันผู้ยากจน และประเทศอุตสาหกรรมซึ่งมีฐานะร่ำรวย ควรมีส่วนช่วยอย่างจริงจังในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในประเทศที่ยากจน เพราะประเทศที่ยากจนส่วนหนึ่งได้สูญเสียทรัพยากรให้แก่ประเทศที่ร่ำรวยไปแล้ว หากคนรวยและประเทศที่ร่ำรวยเพิกเฉยต่อปัญหาของคนยากจน คนยากจนก็จำเป็นต้องต่อสู้ด้วยตนเอง

^๗ ทอมสัน คอย สวัสดิ์, “การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน”, โดย จดหมายจากลอนดอน (นามแฝง), *โลกสีเขียว* . ฉบับที่ ๕ (พฤศจิกายน-ธันวาคม, ๒๕๓๖) : ๓-๔, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔.

เพื่อความอยู่รอดก่อนที่จะคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งกระทบผู้คนจำนวนมาก และอาจทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมทวีความรุนแรงขึ้น จนยากที่จะแก้ไขได้

๑.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ประกอบการรวมเอาค่าใช้จ่ายด้านสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ในต้นทุนการผลิตด้วย เช่น การผลิตกระแสไฟฟ้าจากน้ำมันหรือถ่านหินจะต้องรวมค่าใช้จ่ายในการกำจัดอากาศเสียและปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพอากาศในบริเวณข้างเคียงไว้ด้วย การผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานนิวเคลียร์ ก็จะต้องรวมเอาค่าใช้จ่ายในการกำจัดกากนิวเคลียร์ ซึ่งต้องเก็บรักษาไว้ในที่ปลอดภัยต่อสิ่งมีชีวิตเป็นระยะที่ยาวนานมาก เช่น ๒๐๐ ปีไว้ด้วย ราคาผลผลิตจากไม้ ก็จะต้องรวมเอาค่าสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพอันเกิดจากผลของการตัดไม้เหล่านั้นไว้ด้วย ทั้งนี้ผู้ประกอบการทั้งหลายจะต้องไม่มาอ้างผลทางเศรษฐกิจ เพื่อขอค่าลดหย่อน หรืออภิสิทธิ์อื่นใดด้วย

๒. มิติทางสังคม

๒.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะไม่เป็นไปอย่างยาวนานก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สอดคล้องและสมดุลกับการเปลี่ยนแปลงของศักยภาพการผลิตของระบบนิเวศในภูมิภาคนั้นๆ

๒.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องสนับสนุนค่านิยมที่มีการส่งเสริมให้ประชากรมีมาตรฐานการบริโภคทรัพยากรที่ไม่ฟุ่มเฟือย และอยู่ในขีดความสามารถของระบบนิเวศนั้นๆ ที่จะรองรับได้รวมทั้งมีการส่งเสริมและพัฒนารูปแบบในการที่จะนำของเสียกลับมาใช้ใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของสังคมและศักยภาพที่อำนาจประโยชน์ได้

๒.๓ การพัฒนาที่ยั่งยืนควรอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ที่ดีและมั่นคงภายในหน่วยการผลิตแต่ละหน่วย ซึ่งหมายถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างทุกระดับ อันจะนำไปสู่การกระจายผลประโยชน์จากการผลิตอย่างเป็นธรรม นอกจากนี้ควรอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ประกอบการผลิตกับผู้บริโภค อันจะนำไปสู่การผลิตสินค้าที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม ในระดับราคาของผู้ผลิตผลิตได้

๓. มิติทางด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

๓.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นรูปแบบของการใช้ทรัพยากรที่การบำรุงรักษา และอัตราการใช้ทรัพยากรที่อยู่ภายใต้ขอบเขตหรือศักยภาพที่ทรัพยากรนั้น จะคืนกลับสู่สภาพปกติได้ แต่ถ้าเป็นทรัพยากรที่ไม่มีลักษณะการเกิดทดแทนอย่างต่อเนื่อง การใช้ทรัพยากรประเภทเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงผลกระทบโดยรวมของการใช้ทรัพยากรนั้นให้มาก ๆ เพราะอาจทำให้มีการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของสสารในระบบนิเวศ และหรือทำให้คนในรุ่นหลังขาดโอกาสในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรนั้น ทางเลือกในกรณีดังกล่าวนี้คือ การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรนั้น หรือชลออัตราการใช้ และพัฒนาเทคโนโลยีในการใช้ทรัพยากรอื่นแทน

๓.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีการพิทักษ์และสงวนรักษาความหลากหลายของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในสภาพธรรมชาติไว้ เพราะสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศรวมทั้งมนุษย์ด้วย มี

วิวัฒนาการร่วมกันมา การสูญหายไปของสิ่งมีชีวิตชนิดใดชนิดหนึ่ง ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตที่เหลือรอดจนอาจเป็นเหตุให้มีการสูญหายของสิ่งมีชีวิตอีกหลาย ๆ ชนิดตามมา

แนวความคิดทั้งหลายเหล่านี้ทำให้เห็นความหมายของ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ในมิติต่าง ๆ ชัดเจนกว้างขวาง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของมนุษย์ภายใต้การดำรงอยู่ร่วมกันของระบบนิเวศวิทยา การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญของการประชุมโลก และนานาชาติที่ต่างจำเป็นต้องให้ความสนใจและแสดงความรับผิดชอบร่วมกันต่อการพัฒนาประเทศต่าง ๆ ในโลกแบบที่ผ่านมามากขึ้น

หลักการและแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีหลักการเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แนวพุทธ คือ การพัฒนามนุษย์ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้านให้เป็นการพัฒนาเต็มทั้งคนก่อน จึงจะเป็นการพัฒนาที่ได้ผล คือ ระบบแห่งไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมถะ ปัญญา^๕ โดยเน้นเฉพาะประเด็นที่พึงพัฒนาเป็นสำคัญ ดังนี้

ด้านพฤติกรรม เป็นช่องทางให้เกิดการพัฒนาต่อเนื่องไปถึงการพัฒนาด้านจิตใจ และด้านปัญญาได้ดีด้วย ด้านพฤติกรรม ได้แก่ ละความเคยชินที่ไม่เกื้อกูลโดยใช้วินัยและวัฒนธรรมเพื่อเร่งแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเอาจริง ทำนุฯ ให้มีความสำคัญกับพฤติกรรมการหาความสุขเพราะมีผลกระทบต่อพัฒนามาก จึงควรทำให้ คู่กับการได้ การเอา

ด้านจิตใจ พัฒนาจิตใจให้มีศักยภาพในการหาความสุขได้ง่ายขึ้นเสพบริโภคด้วยท่าทีมีก็ได้ ไม่มีก็ได้ จนถึงขั้นมีก็ได้ ไม่มีก็ได้ อย่างฉลาดและมีจุดหมายที่ นิรามิสสุข หมายถึงการมีความสุขเป็นอิสระโดยไม่อาศัยการเสพ มีคุณธรรมและมีความเพียร พยายาม ขยัน อดทน เกื้อกูลเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

ด้านปัญญา มีความรู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงของธรรมชาติ เสพบริโภค ด้วยรู้เข้าใจคุณค่าแท้เป็นผู้บรรลุจุดหมายของการพัฒนามนุษย์ และเป็นผู้ที่เอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อสังคมมนุษย์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะบรรลุจุดหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน^๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เน้นหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธที่จะต้องประกอบด้วยบูรณาการ (Integration) คือ หลักการของความสมดุล หมายถึงการทำให้สมบูรณ์ด้วยการนำหน่วยย่อยแต่ละหน่วยซึ่งมีความเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกันมารวมกันทำให้เกิดความพอดีหรือสมดุล และองค์รวมนั้นมีการดำเนินไปด้วยดี มีภาวะและคุณสมบัติในตัวเอง เช่น คนเป็นองค์รวมเกิดจากกายกับใจ นอกนั้นยังมีส่วนประกอบอื่นๆ มากมายและส่วนประกอบ

^๕พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๓๘.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๘.

อื่น ๆ ก็เข้ามาบูรณาการประสานกัน โดยแต่ละส่วนก็มีพัฒนาการในตัวเอง ธรรมชาติและสังคมก็มีสภาพในทำนองเดียวกันนี้ คือต่างเป็นองค์รวม^{๑๐}

มนุษย์ที่บรรลุจุดหมายการพัฒนาคนทั้งระบบแล้วจะเป็นปัจจัยตัวกระทำนำระบบสัมพันธ์ใหญ่ให้เป็นไปในทางที่ดีเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ที่ดีของมนุษย์ เป็นแกนกลางประสานบูรณาการกับระบบองค์รวมใหญ่เรียกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน^{๑๑}

พัฒนาการของผู้ที่ได้รับการศึกษา เรียกว่า การเป็นผู้มีตนได้พัฒนาแล้ว ๔ ด้าน อันได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และ ปัญญาภาวนา โดย ๔ ด้าน^{๑๒} ต้องเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เสริมซึ่งกันและกัน

กระบวนการของการศึกษา มุ่งอบรมและพัฒนาคนทุกระดับ (เน้นคนเป็นศูนย์กลาง โดยประกอบด้วยการศึกษาแบบทั่วไป ที่จะได้จากภายนอก (ปรโตโฆสะ)^{๑๓} และการศึกษาแบบ ไตรสิกขา ที่เกิดจากปัจจัยภายในตัวมนุษย์ (โยนิโสมนสิการ)^{๑๔} ทำให้มีทักษะที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ)^{๑๕} และการพัฒนาปัญญา (ปัญญาสิกขา)^{๑๖} ซึ่งสอดคล้องกับหลักของอริยมรรค ทำให้เกิดเป็นองค์รวมหรือระบบบูรณาการทั้งคน และสิ่งแวดล้อมรอบตัวคน

ในส่วนของแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านกล่าวไว้ ๔ อย่าง^{๑๗} คือ

๑. พระพุทธศาสนา มองว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมดาในระบอบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบอบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น

^{๑๐} ดลพัฒน ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๓๗.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๙.

^{๑๓} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๖/๑๑๕.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๙๖, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖๒/๔๖, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๓/๑๐๓, ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๕๗/๓๕๖.

^{๑๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๙๒/๑๖๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๘/๓๖๕, ที.ปา.อ. (ไทย) ๓๔๘/๒๕๒, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๙/๙๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔/๑๔๒/๑๙๑, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘๓/๔๐๘, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๘/๓๒๘, อัง.จกุก. (ไทย) ๒๒/๖๘/๕๘๗, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐๕/๒๔๗, ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔/๕๘๐.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๗/๒๗๒, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๙๗/๕๓๕, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๙, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๙๐/๓๑๙.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๕๑-๑๕๓.

๒. ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามระดับความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

๓. มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ ซึ่งแนวคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ก็เพราะหลักการสำคัญนี้ คือ ไตรสิกขา จริยธรรมจึงมีความหมายเท่ากับการศึกษา เมื่อมนุษย์พัฒนาแล้วก็สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขที่เกิดจากภายในของมนุษย์เองได้จริง

๔. ศักยภาพของการพัฒนา คือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริม กลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ ซึ่งความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะประยุกต์เข้ากับปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมดได้

๔.๓ แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติที่เริ่มมาจากสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (WCED) มีสาระสำคัญ สรุปได้^{๑๔} ดังนี้

๑. มีจุดร่วมเดียวกันคือ การมองเห็นปัญหาของการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลในแต่ละภาคของสังคมโดยรวม

๒. แนวทางมาจากแนวคิดที่กล่าวได้ว่า การพัฒนาสมรรถนะของประชาชนและสถาบันต่างๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยมิติทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี หากแต่แนวความคิดขององค์การสหประชาชาติได้รวมมิติทางวัฒนธรรมเข้าไว้ในกิจกรรมการพัฒนาด้วย ฉะนั้น จึงเน้นคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมรวมในกิจกรรมการพัฒนา

๓. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะไม่เน้นการพัฒนาที่แยกส่วนกันในแต่ละมิติของสังคม ดังนั้น องค์ประกอบต่างๆ ของสังคมจะต้องเข้าร่วมกันพัฒนาสิ่งแวดล้อมของสังคมให้ดำรงต่อเนื่องไปถึงชนรุ่นต่อไปอย่างต่อเนื่องและดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ

๔. การพัฒนาที่ยั่งยืนในส่วนของมิติทางการเมือง ต้องส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

๕. ในส่วนของภาคเศรษฐกิจต้องการสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการค้า การอุตสาหกรรม และการเงิน ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ซึ่งจะเป็นเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ต้องคำนึงถึง

^{๑๔}Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for Change**, แปลโดย มาณพ เมฆประยูรทอง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗), หน้า ๑๐-๑๗.

สิ่งแวดล้อมในลักษณะเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม ฯลฯ จำเป็นต้องคำนึงถึงการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วยโดยตลอด

๖. ระบบการบริหารหรือระบบราชการที่มีศักยภาพ มีความยืดหยุ่น สามารถตรวจสอบและแก้ไขปรับปรุงตนเองได้

๗. การดำเนินการดังกล่าวจะมีประสิทธิภาพได้ ต้องใช้บริบทของการศึกษาเป็นเครื่องมือโดยคำนึงถึงการจัดหลักสูตรทางสิ่งแวดล้อมศึกษา และประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมทางการศึกษา และได้รับการเรียนรู้ในระดับพื้นฐานอย่างแท้จริง^{๑๙}

การประชุมใน Earth Summit ที่กรุงริโอ ที่ได้รับรองเอกสารสำคัญ ๕ ฉบับ โดยเฉพาะ แผนปฏิบัติการ ๒๑ หรือ Agenda 21 อันเป็นแผนแม่บทของโลกที่มีเป้าหมาย ในบทที่ ๓๖ ได้กล่าวถึงเรื่อง การพัฒนามนุษย์ ว่าด้วยการศึกษาอบรม และความตระหนักของสาธารณชน (Education, Training and Public Awareness) ซึ่งองค์การยูเนสโกได้นำแผนปฏิบัติการ ๒๑ ในเรื่องดังกล่าวมาพิจารณามีสาระ ดังนี้

“... มีความจำเป็นที่จะเพิ่มพูนความรู้สึก และการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา การศึกษาจะช่วยให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงเรื่องสิ่งแวดล้อม และจริยธรรม การมีค่านิยม ทักษะ และพฤติกรรมที่จะส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน การศึกษาควรให้ความรู้แก่ประชาชนไม่เฉพาะในเรื่องสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพและกายภาพเท่านั้น แต่รวมถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ในการพัฒนามนุษย์ด้วย”^{๒๐}

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติในส่วนของที่เกี่ยวข้องกับมิติทางการศึกษาร่วมกับการพัฒนาด้านอื่นๆ ไปพร้อมกัน แต่การพัฒนาคนนั้นมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ต้องพัฒนาศักยภาพของชุมชนทุกระดับทุกระดับการศึกษาให้ได้รับรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม การพัฒนามนุษย์และการพัฒนาที่ยั่งยืน และนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างแท้จริง

๒. ส่งเสริมและขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

^{๑๙} ดลพัฒน ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, หน้า ๖๓.

^{๒๐} Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for Change**, แปลโดย มานพ เมฆ ประยูรทอง, หน้า ๗๓.

๓. สร้างความตระหนักในเรื่องคุณค่าสิ่งแวดล้อม จริยธรรม และพฤติกรรมที่จะส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๒๑}

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ตั้งข้อสังเกตเรื่องการพัฒนาคนขององค์การสหประชาชาติไว้ชัดเจน ดังนี้

๑. มนุษย์เป็นใหญ่ย่อมเป็นศูนย์กลางจัดการกับธรรมชาติได้ แลถึงแม้โลกรวมทั้งจักรวาล โดยแนวคิดนี้ก้าวไกลไปถึงการอ้างใช้สิทธิต่อการจัดการธรรมชาติว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม (management of the environment)

๒. สิ่งทั้งหลายมีไว้เพื่อมนุษย์รวมทั้งการพัฒนาต่างๆ แม้การพัฒนาที่ยั่งยืนก็มีไว้เพื่อสนองความต้องการเพื่อประโยชน์ของมนุษย์

การพัฒนาคนนั้น สหประชาชาติมองว่า คนเป็นตัวตั้งธรรมชาติเป็นเป้าหมาย^{๒๒} ตามโครงสร้างการการพัฒนาคนแบบแยกส่วน กล่าวคือ กาย (Physical Development) สังคม (Social) อารมณ์ (Emotion) ปัญญา (Intellectual) พร้อมกับแยกส่วนการพัฒนาคน แยกจากการพัฒนาธรรมชาติพร้อมกันไปด้วย การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติจึงมีส่วนการแยกส่วนรวมอยู่ในโครงสร้างใหญ่ของระบบที่มุ่งเน้นการพัฒนาแบบบูรณาการดังกล่าว จึงทำให้การเดินตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่เป็นระบบที่มีเสถียรภาพในเชิงการปฏิบัติการ การพัฒนาคนแบบองค์การสหประชาชาติดำเนินอยู่นั้น

การประชุมใน Earth Summit ที่กรุงริโอ ที่ได้รับรองเอกสารสำคัญหลายฉบับหนึ่งในนั้น คือ แผนปฏิบัติการ ๒๑ หรือ Agenda 21 อันเป็นแผนแม่บทของโลกที่มีเป้าหมายเพื่อให้เกิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” ข้อปฏิบัติในข้อตกลงโลกบ่งชี้ว่า จากนั้นต่อไป การพัฒนาและการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่คู่กัน จะแยกออกจากกันไม่ได้ แนวทางพัฒนาตามแผนปฏิบัติการ Agenda 21 สะท้อนฉันทามติ (Consensus) ของชาวโลก^{๒๓} กล่าวคือ การพัฒนาต่อไปจากนี้ให้ความสำคัญ ๒ อย่างนี้ เศรษฐกิจ (Economy) นิเวศวิทยา (Ecology) หรือ สิ่งแวดล้อม (Environment) กับการพัฒนา (Development) เป็นองค์ประกอบคู่กัน ซึ่งต้องประสานเกื้อกูล แล้วบูรณาการเข้าเป็นองค์รวมที่สมดุล ของตัวกลางที่จะมาปรับองค์ประกอบทั้งสองอย่างให้ประสานกลมกลืนกันได้จริง ไม่ขัดแย้งกัน และไม่ต้อง

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๔.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๔๘.

^{๒๓} มานพ เมฆประยูร, แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗), หน้า ๑๒.

ประนีประนอม^{๒๔} คือ การเติมองค์ประกอบ ฝ่ายมนุษย์เข้าไปด้วย นั่นคือ ทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ต้องมีการพัฒนาคน เป็นแกนกลาง โดยนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ร่วมกับระบบการพัฒนาคนเป็นเครื่องมือสำคัญ^{๒๕}

การฟื้นฟูความเจริญเฉพาะด้านเศรษฐกิจอย่างจริงจังโดยมีความตั้งใจมุ่งหมายต่อการสร้างระบบการค้าเสรี ทุนนิยม จึงเป็นเรื่องผิดพลาดที่มีผลให้เกิดการทบทวนมองย้อนกลับไปว่า กิจกรรมที่สร้างสรรค์คุณภาพชีวิต และพัฒนาศักยภาพเพื่อชีวิตที่ดีงาม คนเราสามารถทำให้เศรษฐกิจสร้างกิจกรรมที่พัฒนาคุณภาพและศักยภาพชีวิตได้แล้ว จึงนับว่าเศรษฐกิจมีคุณค่าที่จะนำมาเป็นเครื่องมือการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ดี หากจะยอมรับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่มีตัวกำหนด คือ มัตตัญญูตา^{๒๖} การรู้จักพอดี รู้จักประมาณในการบริโภคเป็นหลักสำคัญที่กระจายอยู่ทั่วไปในสัปปริสธรรม^{๒๗} ๗ ประการ^{๒๘} แต่มนุษย์ยังมีจิตใจเบียดเบียนเพราะกิเลสขุดสำคัญคือ ปปัญจธรรม^{๒๙} ตัวการที่ทำให้เรื่องราวต่างๆ ยุ่งยาก ยืดเยื้อเรื้อรังบานปลาย ขยายขอบเขต วุ่นวายสับสนก่อปัญหา กิเลส ๓ ลักษณะนี้ ได้แก่ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ^{๓๐} เหมือนเดิมนับย้อนไปก่อนเกิดสงครามโลก การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ ดังนี้

การศึกษาเพื่อความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนานั้นแยกได้เป็น ๒ หมวดใหญ่ คือ

๑. การศึกษาภาคเนื้อหา อันได้แก่ ตำรา ข้อมูลความรู้ หรือสิ่งที่ควรรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นพื้นฐานที่จำเป็น

๒. การศึกษาภาคปฏิบัติการ ได้แก่ การพัฒนาของผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพพร้อมจะอยู่ร่วมด้วยดี และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม คือ ต้องฝึกฝนพัฒนาชีวิตของบุคคลและก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมด้วย^{๓๑}

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๙๒.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๘.

^{๒๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒/๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙/๒๕๕, ขุ.ม. (ไทย) ๒๗/๑๙๙/๕๕๕, อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๕๗/๓๕๑

^{๒๗} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓, ๑๑/๓๕๗/๔๐๐,

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๕๕.

^{๒๙} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๕๘/๔๑๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๗/๒๓๔, ๑๔/๑๙๗/๒๓๔, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๓/๑๔๒, อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๓/๒๔๕, อง.อภฺฐก. (ไทย) ๒๓/๓๐/๒๘๐, ขุส. (ไทย) ๒๕/๓/๕๐๐.

^{๓๐} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๓/๑๔๒, ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๓๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๘๗-๘๘.

^{๓๑} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), ธรรมกับการพัฒนาชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีแนวทางเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ (Buddhist Sustainable Development) ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) คือ การพัฒนาคน ด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ได้แก่ วินัย ๗๗ ด้านจิตใจ ได้แก่ คุณธรรม ความสุข ๗๗ ด้านปัญญา ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ เหตุผล การเข้าถึงความจริง ๗๗ กระบวนการศึกษาดังกล่าวต้องมีทั้งพัฒนาการและบูรณาการ โดยระบบการฝึกอบรมคน เรียกว่า ลิกขา^{๓๒} เป็นหลักแห่งการพัฒนาการ ส่วนหลักกรรม คำสอน ของ พระพุทธเจ้าที่จัดเป็นหมวดและแต่ละหมวดต้องปฏิบัติให้ครบชุด อย่างประสานกลมกลืนกัน เป็นหลักบูรณาการ

พัฒนาการของผู้ที่ได้รับการศึกษา เรียกว่า การเป็นผู้มีตนได้พัฒนาแล้ว ๔ ด้าน อัน ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และ ปัญญาภาวนา โดย ๔ ด้าน^{๓๓} ต้องเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เสริมซึ่งกันและกัน

คนที่มีการศึกษาจะต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ มีปัญญา มีความดีงาม และมีความสุข เป็นอิสระ

แนวทางกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ มุ่งอบรมและพัฒนาคนทุกระดับ (เน้น คนเป็นศูนย์กลาง โดยประกอบด้วยการศึกษาแบบทั่วไป ที่จะได้จากภายนอก (ปรโตโมหะ)^{๓๔} และการศึกษาแบบไตรสิกขา ที่เกิดจากปัจจัยภายในตัวมนุษย์ (โยนิโสมนสิการ)^{๓๕} ทำให้มี

^{๓๒}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖/๙, ๑/๔๕/๓๓, ๑/๕๕/๑๖, ๑/๑๙๕/๑๙๒-๔๙๔, ๑/๒๒๓/๒๑๒, ๑/๒๓๓/ ๒๔๘, ๑/๒๖๙/๒๙๒, ๑/๒๙๕/๓๑๖, ๑/๒๙๐/๓๒๙, วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๐๕๖/๒๙๔, ๓/๗๕๗/๙๙, ๓/๗๖๓/ ๑๐๓, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๙๑/๒๗๘, ๖/๒๑๗/๓๓๖, วิ.จุ. (ไทย) ๗/๓๙๙/๒๙๕, ๗/๔๔๑/๓๙๒-๓๙๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/ ๒/๕, ๘/๑๒๓/๙๔, ๘/๔๙๘/๗๑๐-๗๑๒, ๘/๕๐๐/๗๑๔, ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๓/๖๕, ๙/๔๕๐/๑๙๙, ๑๐/๒๑๖/๑๖๕, ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๔๐/๒๗๒, ๑๑/๔๗/๒๗๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๑/๓๒๓, ๑๒/๔๙๘/๕๓๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๔/ ๑๕๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๒/๑๒๑, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๖, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๐๒/๕๓๖, อ.ท. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๙, ๒๐/๘๕/๑๑๓, อ.ง.นวก. (ไทย) ๒๓ /๖๓/๕๔๘, อ.ง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๖/๙๗, ช.ป. (ไทย) ๓๑/ ๓๘/๕๙, ช.อ.ป. (ไทย) ๓๓/๘๖/๕๓๑, อ.ภ.สัง. (ไทย) ๓๔/๑๐๐๘/๒๖๑, อ.ภ.วิ. (ไทย) ๓๔/๕๐๘/๓๙๕, อ.ภ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๙๔/๒๒๑, อ.ภ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๐๘/๒๕๒, อ.ภ.ก. (ไทย) ๓๗/๖๔๗/๗๐๕, วิ.อ.๑/๑๙/๑๙๐-๑๙๒, ที.ม.อ. (ไทย) ๒๙๒/๒๕๘, ที.ม.อ. (ไทย) ๙๐/๗๖, ม.ม. (ไทย) ๑/๑๕๕/๓๖๒-๓๖๔, ๒/๒๙๒/๑๑๓, อ.ง.ติ.อ. (ไทย) ๒/๓๐/๑๐๘.

^{๓๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์กรร่วมแนวพุทธ, หน้า ๖๙.

^{๓๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, อ.ง.ท. (ไทย) ๒๐/๑๒๖/๑๑๕.

^{๓๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๙๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๖๒/๔๖, อ.ง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๓/๑๐๓, ช.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๕๗/๓๕๖.

ทักษะที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ)^{๓๖} และการพัฒนาปัญญา (ปัญญาสิกขา)^{๓๗} ซึ่งสอดคล้องกับหลักของอริยมรรค ทำให้เกิดเป็นองค์รวมหรือระบบบูรณาการทั้งคน และสิ่งแวดล้อมรอบตัวคน

วัตถุประสงค์เป้าหมายของการศึกษา เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ ๓ ระดับ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้บุคคลอยู่ดีมีสุขในปัจจุบัน ประโยชน์ถาวรมั่นคงซึ่งอำนวยผลให้ทั้งในชาติปัจจุบันและชาติต่อไป และประการสุดท้าย คือ ประโยชน์สูงสุด^{๓๘} คือเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยธรรม

ยุทธศาสตร์ของแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ สรุปดังนี้

๑. มุ่งการพัฒนาคนด้วยการศึกษา หรือแนวทางการศึกษา คือการพัฒนาที่ยั่งยืน
๒. เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไปอย่างกลางๆ คือ มัชฌิมาปฏิปทา^{๓๙} ไม่ดำเนินการไปสุดโต่งข้างใดข้างหนึ่ง โดยพัฒนาคนไปตามศักยภาพ เพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมให้ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

๓. เน้นการปรับปรุงคุณภาพของคน เพื่อเกื้อหนุนการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหาในด้านต่างๆ ด้วยปัญญา คือ รู้เข้าใจตามความเป็นจริง

๔. กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน เน้นระบบการพัฒนาคอน โดยใช้กระบวนการศึกษาแบบไตรสิกขา เพื่อพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ทำให้ประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งจะส่งผลต่อมนุษย์ที่ประกอบด้วย นาม รูป ธรรมชาติ และสรรพสิ่งให้ดำเนินไปด้วยดี ทุกส่วนเป็นปัจจัยส่งผลเกื้อกูลแก่กัน ทำให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีร่วมกัน คนที่พัฒนาแล้วจะเป็นแกนกลางของระบบพัฒนาต่อไป

ผู้สอน ี่มีความเป็นกัลยาณมิตร มีความสามารถในการสอน และการเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งได้แก่ พ่อ แม่ ครู

ผู้เรียน คือศูนย์กลางของการพัฒนา จึงต้องให้ความสำคัญต่อผู้เรียน ต้องศึกษาและพยายามทำความเข้าใจผู้เรียน ว่าเป็นอย่างไร (ดูระดับสติปัญญา เรียกว่า บุคคล ๔) มีความ

^{๓๖}ที่.สี. (ไทย) ๙/๓๙๒/๑๖๔, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๘/๓๖๕, ที่.ปา.อ. (ไทย)๓๔๘/๒๕๒, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๘๘/๘๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔/๑๔๒/๑๘๑,อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘๓/๔๐๘, อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๘/๓๒๘,อง.จก. (ไทย) ๒๒/๖๘/๕๘๗, อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐๕/๒๔๗,ช.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔/๕๘๐.

^{๓๗}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๗/๒๗๒, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๗๗/๕๓๕, อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘,อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๐/๓๑๘.

^{๓๘}ช.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๒๗/๕๗๕, ช.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๘/๓๔๒, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๓,๗,๒๒,๕๓,๗๘.

^{๓๙}ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๒/๓๑-๓๒,ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๕/๓๘๒, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๔/๔๒๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘/๕๘๒,ช.ป. (ไทย) ๓๑/๓๐/๔๘๒.

พร้อม (อินทรีย์ ๕^{๔๐} หรือ พละ ๕) หรือไม่ และในการสอนก็เน้นให้ผู้เรียนต้องปฏิบัติด้วยตนเอง และให้ผู้เรียนมีบทบาทร่วมด้วย

วิธีการสอน ประกอบด้วย การบรรยาย หรืออธิบาย แบบการยืนยันไปแนวเดียวการสนทนาแบบย่อนถาม การอภิปรายแยกแยะประเด็นให้ชัดเจน และการไม่ตอบคำถามในเรื่องที่ไม่มีประโยชน์

หลักสูตร เนื้อหา หรือสาระของหลักสูตร คำสอนของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหลักธรรมสำคัญ อันได้แก่ อริยสัจ^{๔๑} ๔ และไตรสิกขา^{๔๒} ร่วมกับการปฏิบัติตามหลักธรรมหมวดต่างๆ

วิธีการประเมินผลการพัฒนาคนตามหลักการพระพุทธศาสนา สามารถประเมินได้ ดังนี้

สังเกตได้จากพฤติกรรมที่ปรากฏผู้เรียนที่ได้บรรลุคุณธรรมขึ้นเป็นพระอริยบุคคล สามารถที่จะประเมินผลได้ด้วยตนเอง^{๔๓}

เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของการจัดการการศึกษา และเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดขึ้นจะพบว่า การจัดการศึกษาดังกล่าว มุ่งทั้งการพัฒนาปัญญา จิตใจ และพฤติกรรมของผู้เรียนในรูปแบบองค์รวมเพื่อนำไปสู่พฤติกรรมและทักษะในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษยชาติ ซึ่งกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาที่นำแนวคิดเชิงพุทธศาสตร์ อันได้แก่ การฝึกและพัฒนาจิตโดยอาศัยการปฏิบัติ หรือเป็นการปฏิบัติเรียนรู้จากภายในตน และการปฏิบัติเรียนรู้จากภายนอกตน มาผสมผสานกันอย่างกลมกลืนจะนำไปสู่การสร้างปัญญาให้รู้เท่าทันความจริง ในทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ และค่านิยม ในทางที่ดี ทำให้มีพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสมอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องเรื่อยไป โดยอาจสรุปเป็นลักษณะเชิงพฤติกรรมได้ดังนี้

ฝึกกายจิต หมายถึง การที่ผู้เรียนต้องดำเนินการฝึกกายและจิตใจตนเองให้เข้มแข็งด้วยการศึกษาที่ถูกต้อง (การพัฒนากาย จิต ปัญญา) เพื่อให้มีความเข้มแข็งอดทนต่อการดำเนินชีวิตและให้มีคุณธรรมคือ คิดเป็นส่วนเดียวกับกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่แบ่งแยก กีดกันหรือทำลายล้างระบบนิเวศวิทยา

^{๔๐}ที่.สี. (ไทย) ๙/๑๙๓/๖๕, ๙/๒๑๓/๗๒, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๖๙/๓๙, ที่.ป. (ไทย) ๑๑/๒๑/๓๑๐, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๒๑/๔๕๕, ๑๒/๔๕๕/๔๙๔, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๔๗/๖๕, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๕๔/๑๙๐, อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๑/๑๕๑/๒๑๔, ๒๑/๑๖๒/๒๒๘, อ.จ.ก. (ไทย) ๒๒/๓/๔๑๕, ที่.สี.อ. (ไทย) ๑๙๓/๑๖๔, ๖๙/๖๔.

^{๔๑}อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๘๙/๑๖๓.

^{๔๒}ที่.ม.อ. (ไทย) ๒๙๒/๒๕๘, อ.จ.สต.ต.ก.อ. (ไทย) ๓/๒๐/๑๖๕, อ.จ.สต.ต.ก.ก.ฎีกา (ไทย) ๓/๒๐/๑๙๒, ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๘๒๒/๓๓๐, อ.จ.อ.ฎีก.อ. (ไทย) ๓/๗๐/๒๗๗.

^{๔๓}ดลพัฒน ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์”, หน้า ๑๕๖.

ฝึกคิดถูกทางหรือมีสัมมาทิฐิ หมายถึง การรู้เข้าใจตามความเป็นจริง และคิดตามที่รู้และเข้าใจ ทำให้เกิดปัญญาและวิธีการแก้ปัญหา สามารถเรียบเรียงความคิด ความเชื่อทัศนคติ ค่านิยม ที่ได้จากการศึกษามาเป็นกรอบความคิดในการดำรงชีวิต ทั้งการใช้ การอนุรักษ์ และพัฒนาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในลักษณะที่เป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และต่อเนื่องเรื่อยไปทั้งในระหว่างมนุษย์ และธรรมชาติ

วางตนเหมาะสม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติด้วยการที่มนุษย์สามารถนำองค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม มาหลอมรวมกันเป็นทักษะและปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมสม่ำเสมอเรื่อยไปในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้บังเกิดผลกระทบเชิงบวกต่อมนุษย์และธรรมชาติ ไม่มีที่สิ้นสุด

พฤติกรรมดังกล่าวนี้ จะต้องดำเนินอยู่ในตัวมนุษย์เองด้วยหลักของความไม่ประมาท ซึ่งยิ่งพอกพูนความรู้ความเข้าใจในลักษณะการเรียนรู้สัมพัทธ์จากธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง และได้รับการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ

การจัดการศึกษาตามแนวคิดเชิงพุทธศาสตร์เน้นการพัฒนาตนเองด้วยการฝึกปฏิบัติพฤติกรรมทางกาย วาจา (ศีล) ^{๔๔} การฝึกพัฒนาจิต (สมาธิ) ^{๔๕} ซึ่งจะทำให้ปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม โดยกระบวนการสร้างปัญญาจะเริ่มจากการมีทัศนะหรือความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) ^{๔๖} อันเกิดจากการนำองค์ความรู้จากภายนอก (ปรโตโมสะ) ^{๔๗} มาผนวกกับการสร้างองค์ความรู้ความเข้าใจในตน (โยนิโสมนสิการ) ^{๔๘} จนนำไปสู่การสร้างปัญญาทำให้การเรียนรู้เกิดทักษะประพฤติปฏิบัติตนเหมาะสมถูกต้อง คิดได้ คิดเป็น รู้เข้าใจตามความเป็นจริง ถึงพร้อม

^{๔๔}ที่.สี. (ไทย) ๙/๗/๓, ๙/๒๑๑/๗๒, ๙/๔๐๐/๑๗๐, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒/๙๙, ๑๐/๑๔๙/๙๔, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๕, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗/๙๐, ๒๙/๒๕/๑๐๖, ๒๙/๓๘/๑๓๘/๒๙/๗๕/๒๒๙/๒๙/๑๓๔/๓๗๐, ๒๙/๑๖๖/๔๗๓, ๒๙/๑๙๖/๕๗๔, ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๒๐๙, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๐๐/๓๒๕, ๓๑/๒๒๒-๒๓/๕๗๙, ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๔๙-๑๕๐/๑๔๑, ที่.ปา.อ. (ไทย) ๒๒๕/๑๒๗, ขุ.ป.อ. (ไทย) ๒/๒๒/๓๕๗.

^{๔๕}ที่.สี. (ไทย) ๙/๕๕/๒๒, ๙/๒๔๒-๒๔๓/๙๑, ๙/๓๖๗-๓๖๘/๑๕๔, ๙/๔๕๔/๒๐๐, ๙/๔๗๒/๒๐๕, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๒/๑๐๙, ๑๐/๖/๓๒๓, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๗, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๙/๒๐๓, ๑๒/๔๖๒/๕๐๓, ๑๓/๒๔๗/๒๙๒, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๓/๕๐, ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๕๙/๕๕๕, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๓๔/๑๒๒, อ.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๙๙/๓๗๐, ๓/๒๑/๓๒๙.

^{๔๖}ที่.สี. (ไทย) ๙/๓๙๒/๑๖๔, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๙/๓๖๕, ที่.ปา.อ. (ไทย) ๓๔๙/๒๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๙/๙๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔/๑๔๒/๑๙๑, อ.ท. (ไทย) ๒๐/๑๙๓/๔๐๙, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๙/๓๒๙, อ.จ.นกก. (ไทย) ๒๒/๖๙/๕๙๗, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐๕/๒๔๗, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔/๕๙๐.

^{๔๗}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, อ.ท. (ไทย) ๒๐/๑๒๖/๑๑๕.

^{๔๘}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๙๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖๒/๔๖, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๗/๑๐๓, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๕๗/๓๕๖.

ด้วยความไม่ประมาท สามารถนำทักษะกระบวนการดังกล่าวไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีสติอยู่เสมอ ทำให้เกิดพฤติกรรมประพฤติกฎปฏิบัติที่ถูกต้องตามธรรมเนียมของคลองธรรมอยู่เสมอ ไม่ประมาทจนกระทั่งเป็นพฤติกรรมที่ถาวร และส่งผลในการดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกันในสังคม การพัฒนามนุษย์พัฒนาธรรมชาติและสภาพแวดล้อมให้ยั่งยืนต่อไป

กรอบความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ คำนึงถึงการพัฒนาภายในและจิตของปัจเจกบุคคลให้ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขแบบพอเหมาะตามค่านองคลองธรรม เน้นพัฒนามนุษย์เพื่อให้สมบูรณ์ทั้งชีวิตจิตใจเพราะเหตุว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในระบบเหตุปัจจัยตามธรรมชาติ

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาตามแนวพุทธนั้น บุคคลจะได้รับการพัฒนา ๔ ประการ อันได้แก่

๑. การพัฒนากาย หมายถึง การพัฒนาทั้งกาย และเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายอย่างถูกต้อง ดึงามในทางที่เป็นประโยชน์ คือ พัฒนาความสัมพันธ์กับธรรมชาติด้วย

๒. การพัฒนาศีล หมายถึง การพัฒนาการอยู่ร่วมในสังคมด้วยดีอย่างเกื้อกูลเป็นประโยชน์และมีชีพที่ถูกต้องโดยประกอบสัมมาอาชีพ เรียกว่าพัฒนาการทางสังคม

๓. การพัฒนาจิต คือ การฝึกอบรมเสริมสร้างจิตใจให้พร้อม สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ ๓ ด้าน คือ ด้านคุณภาพจิต ซึ่งได้แก่ การสร้างเสริมจิตใจให้ตั้งงามมีเมตตา มีกรุณา อยากช่วยเหลือผู้อื่น เห็นความสำคัญของผู้อื่น ฯลฯ ด้านสมรรถภาพจิต ได้แก่ ความมีสติ มีขันติความอดทน มีสมาธิจิตใจแน่วแน่ มีความหนักแน่นเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจที่จะทำงานให้ได้ผลสมบูรณ์โดยเฉพาะงานทางปัญญา คือการพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจน และด้านสุขภาพจิต ได้แก่ การมีจิตใจที่เป็นสุข ซึ่งการศึกษาหรือการพัฒนาจะต้องสร้างคนให้มีความสุขได้^{๔๙}

๔. การพัฒนาปัญญา หมายถึง การทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งมีหลายขั้นตอน อันได้แก่ ชั้นความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการให้รู้จริง เข้าใจจริง ชั้นรับรู้เรียนรู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงไม่บิดเบือนหรือเอนเอียงด้วยอคติ ชั้นการคิดการวินิจฉัยซึ่งหมายถึงการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ในปัญญาที่รู้จักเข้าใจโลก และชีวิตตามความเป็นจริง รู้ทางเสื่อมทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ความสำเร็จ ที่ทำให้พัฒนาคน พัฒนาชีวิต และสังคมให้เจริญตั้งงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป และขั้นสุดท้ายได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติ ธรรมชาติของสังขาร คือโลกและชีวิต ถึงขั้นที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระ หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์ คือ จิตใจไม่ถูกความยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลายครอบงำ

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อพัฒนาคน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๓๙.

อนึ่ง นอกจากการนำหลักไตรสิกขามาใช้ในการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาคน^{๕๐} แล้ว กล่าวว่าการให้การศึกษาฝึกอบรมตามแนวพุทธศาสตร์ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)นี้ ยังมีกรรมหลายหมวด หลายประเด็น ต้องปฏิบัติให้สอดคล้องประสานกัน ในลักษณะของการส่งทอดสอดคล้องประสานถ่ายโอนหน้าที่ซึ่งกันและกัน เป็นองค์รวม แต่ทั้งหมดต้องมี ปัญญา เป็นแกนหลักกรรมทุกหมวดต้องมีปัญญากำกับ หากประสงค์จะจัดการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาคน เพื่อสามารถพึ่งตนเองได้ดีนั้น หลักกรรมที่ควรประยุกต์ใช้ในการศึกษาเพื่อพัฒนาคนที่สำคัญ คือ นาถกรรมธรรม ๑๐^{๕๑} คือ ธรรมสร้างที่พึง^{๕๒} คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนเองได้ กล่าวได้ว่า เป็นธรรมมีอุปการะมาก^{๕๓} (พหุการธรรม^{๕๔}) เพราะเป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญ คุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพศาล^{๕๕} ดังนี้

๑. ความประพฤติดีงาม สุจริต (ศีล)
๒. ความเป็นผู้ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง (พาหุสัจจะ^{๕๖})
๓. ความมีกัลยาณมิตรการคบคนดี ได้ที่ปรึกษาและผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี(กัลยาณมิตตตา^{๕๗})
๔. ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย รับฟังเหตุผล (โสวจัสสตา^{๕๘})
๕. ความเอาใจใส่ช่วยขวนขวายในกิจใหญ่ๆน้อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย (กิงกรณีเยสุ ทักขตา^{๕๙})

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จะพัฒนาคนกันอย่างไร หลักแม่บทของการพัฒนาคน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

^{๕๑} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๙-๓๖๐, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๓๑-๓๓.

^{๕๒} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พระไตรปิฎกวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รุ่งแสง, ๒๕๓๐), หน้า ๘๙.

^{๕๓} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑๑/๓๕๑/๓๖๗-๓๖๘, ๓๗๒-๓๗๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๔/๕๕๓, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๓/๑๗๒.

^{๕๔} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๗/๔๘๖.

^{๕๕} สัมภาษณ์ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๑๖ มกราคม ๒๕๔๒ ดลพัฒน ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๒, หน้า ๑๕๖.

^{๕๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕/๗๗, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๐/๓๒๔, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๗/๒๖๐, ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๖๔๙/๙๙, ส.ข.อ. (ไทย) ๒/๗๖/๓๐๙, ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๑๕/๑๒๑.

^{๕๗} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๗/๒๕๓, ๑๑/๓๕๒/๓๗๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓, ๑๙/๘๔/๕๕, อัง.อภฺฐก. (ไทย) ๒๓/๗/๖/๓๙๐, ม.อุ.อ. (ไทย) ๓/๔๖๖/๒๔๙, ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/๑๒๑/๔๓.

^{๕๘} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๗/๒๕๓, ๑๑/๓๕๒/๓๗๐, อัง.สตุตก. (ไทย) ๒๓/๓๔-๓๕/๕๒.

^{๕๙} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๙-๓๖๐, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๓๑-๓๓.

๖. ความเป็นผู้ใคร่ธรรม คือรักธรรม ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง รู้จักพูด รู้จักฟังทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาสนทนา ชอบศึกษา ยินดีปรีดา ในหลักธรรม หลักวินัยที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไป (ธัมมกามตา^{๖๐})

๗. ความขยันหมั่นเพียร คือ เพียรละความชั่ว ประกอบความดี มีใจแก่กล้า บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ (วิริยารัมภะ^{๖๑})

๘. ความสันโดษ คือ ยินดี มีความสุข ความพอใจด้วยปัจจัยสี่ที่หามาได้ด้วยความสามารถอันชอบธรรมของตน (สันตุฎฐิ^{๖๒})

๙. ความมีสติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำคำที่พูดไว้ได้ ไม่มีความประมาท (สติ^{๖๓})

๑๐. ความมีปัญญา หยั่งรู้เหตุผล รู้จักคิด พิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง (ปัญญา^{๖๔})

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ในส่วนของการพัฒนาที่มุ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาต้องมีลักษณะสำคัญเป็นที่สังเกต ๓ ประการ^{๖๕} ดังนี้

๑. การพัฒนาทั้งหลายอันได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม สิ่งแวดล้อม ต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนเป็นหลักสำคัญที่สุด เพราะการพัฒนาทุกด้านย่อมประสบความสำเร็จล้มเหลวเสียหายได้เพราะคนที่ไม่ได้พัฒนา

๒. คนที่พัฒนาแล้วเท่านั้นจึงมีคุณสมบัติที่ดีเหมาะสมเป็นองค์ประกอบที่เรียกว่า แกนกลาง จะทำให้แนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืนดำเนินไปถูกต้อง แนวประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

๓. การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ มุ่งให้ประโยชน์สุขแก่มนุษย์อย่างสมบูรณ์ คือการที่มนุษย์เข้าถึงชีวิตที่ดีงาม คุณค่าสูง และความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การพัฒนาทุกด้านจึงเป็นปัจจัยสนับสนุนให้คนพัฒนาขึ้นมาเป็นแกนกลาง

^{๖๐}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๙-๓๖๐, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๓๑-๓๓.

^{๖๑}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๕/๕, สั.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๘/๒๓๙

^{๖๒}ที่.สี. (ไทย) ๙/๒๑๖/๗๓, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๖/๑๐๑, ชุ.สุ.อ. (ไทย) ๒/๕๔๒/๒๕๙

^{๖๓}ที่.สี. (ไทย) ๙/๒๑๓/๗๓.

^{๖๔}อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๙๙/๕๔.

^{๖๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๒๒-๒๒๓.

ตารางที่ ๔.๑ เปรียบเทียบประเด็นสำคัญที่แตกต่างกันคือการพัฒนาคน ดังนี้

คุณสมบัติของคนที่ได้พัฒนาด้วยการศึกษา	
การพัฒนาที่ยั่งยืนของ UN	ทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)
<p>๑. พัฒนาการทางกาย (Physical Development) หมายถึงการพัฒนาทางกายภาพ การพัฒนาสมรรถภาพทางการพัฒนาสร้างกาย</p>	<p>๑. กายภาวนา หรือ ภาวิตกาโย (พัฒนากาย) หมายถึง การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพ ทั้งสุขภาพ ร่างกาย ทักษะ รวมถึงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพทั้งหมด</p>
<p>๒. พัฒนาการทางสังคม (Social Development) หมายถึง การพัฒนาการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม ฯลฯ</p>	<p>๒. ศิลภาวนา หรือ ภาวิตศีโล (พัฒนาศีล) หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมเป็นการพัฒนาการในความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบเกี่ยวเนื่องด้วยศีล</p>
<p>๓. พัฒนาการทางอารมณ์ (Emotion Development) จะเกี่ยวข้องกับอารมณ์ ทศนคติ เจตคติ ฯลฯ</p>	<p>๓. จิตภาวนา หรือภาวิตจิตโต (พัฒนาการทางจิตใจ) หมายถึง การฝึกให้จิตมั่นคง ไม่หวั่นไหวง่าย รู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริง ส่งเสริมให้จิตมีคุณภาพดี เหมาะแก่การใช้งาน จิตเกิดกุศลได้มาก จึงทำให้เกี่ยวเนื่องเป็นประโยชน์ในทางสร้างสรรค์สังคม สิ่งแวดล้อม</p>
<p>๔. พัฒนาการทางปัญญา (Intellectual Development) จะเกี่ยวข้องกับความสามารถทางสติปัญญา ทั้งความรู้ ความจำ ความเข้าใจ การนำไปใช้ ฯลฯ</p>	<p>๔. ปัญญาภาวนา หรือ ภาวิตปัญญา (พัฒนาการทางปัญญา) ซึ่งตรงกับคำว่า Wisdom Development หมายถึง การรู้เข้าใจ รู้คิด รู้วินิจฉัย รู้ทางแก้ปัญหา รู้ที่จะสร้างสรรค์ จัดทำดำเนินการให้สำเร็จได้ด้วยดี เพราะมีความฉลาดทางอารมณ์ ประกอบด้วย และที่สำคัญเป็นความรู้สภาวะที่ถูกต้องตรงกับความจริง</p>

๔.๔ ตัวชี้วัด

การชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ เดิมเป็นการกำหนดตัวชี้วัดความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ โดยนักเศรษฐศาสตร์ เป็นการวัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยองค์การสหประชาชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ (ค.ศ. ๑๙๙๓) นำมาใช้วัดความเป็นอยู่ของประชาชนว่ามีความกินดีอยู่ดีในระดับใดในประเทศนั้นๆ

Gross Domestic Product : GDP หมายถึง มูลค่าขั้นสุดท้ายของสินค้าและบริการที่ผลิต และการบริโภคในระบบตลาด โดยนิยามวัดต่อปีหรือต่อไตรมาส มีวิธีการคำนวณ ๓ วิธี คือ การคำนวณทางด้านผลผลิต ทางด้านรายจ่าย และการรวมมูลค่าของผลผลิตขั้นสุดท้าย GDP จะพิจารณามูลค่ารวมที่เกิดขึ้นภายในอาณาเขตของประเทศ

GDP เป็นวิธีการชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงที่มีข้อจำกัด ๔ ประการ

๑. GDP ไม่ได้รวมมูลค่าสินค้าและบริการที่ไม่ผ่านตลาด แม้ว่าสินค้าและบริการดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลผลิตเพิ่มขึ้นในสังคม เช่น การทำงานบ้าน เป็นต้น

๒. GDP ไม่ได้รวมผลกระทบภายนอก (externality cost) ที่เกิดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งกระทบภายนอกดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อสวัสดิการของคนในสังคมลดลง เช่น ของเสียและมลพิษที่เกิดจากการผลิตและการบริโภค เป็นต้น และค่าใช้จ่ายในการป้องกันมลพิษดังกล่าวกลับถูกนำไปรวมเป็นส่วนหนึ่งของ GDP ทั้งๆ ที่ค่าใช้จ่ายดังกล่าวเป็นต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมที่น่าถูกนำมาหักลบออกจาก GDP

๓. GDP ทดแทนได้ แต่ถ้ามีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเร่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระดับเกินกว่าธรรมชาติจะฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ได้ก็อาจทำให้ทรัพยากรเหล่านั้นหมดสิ้นไปได้ และ

๔. GDP ไม่ได้คำนึงถึงการกระจายรายได้ การเติบโตของ GDP ก็ส่งผลกระทบต่อคนส่วนน้อยในสังคมที่ถือครองทรัพย์สินส่วนใหญ่ของประเทศ

ดังนั้น การใช้ GDP เป็นมาตรการวัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่มีเครื่องหมายลบในการคำนวณ ดังนั้นรายได้ของความเจริญทางอุตสาหกรรมการกินดีอยู่ดีของประเทศที่มีค่าของ GDP เติบโต แต่ในด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่สูญเสีย มลพิษ โรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งมีปฏิริยาผกผันกับความเจริญทางเศรษฐกิจไม่มีการคำนวณในเรื่องเหล่านี้ ทำให้เห็นผิดเป็นชอบ หรือไม่เห็นผิดเลยในค่าตัวชี้วัดแบบนี้^{๖๖} ความเจริญพัฒนาของประเทศจึงอาจเป็นการส่งสัญญาณที่ผิดพลาดทำให้เกิดการเร่งรัดการใช้ทรัพยากร จนนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ไม่ยั่งยืนในที่สุด ตลอดจนละเลยต่อความสำคัญของการกระจายรายได้โดยมักตีความว่า รายได้

^{๖๖} พงษ์พิศิฏฐ์ วิเศษกุล ดร., เศรษฐกิจเขียวและใส เศรษฐกิจพอเพียงสำหรับประเทศไทย ในเรือนกระจก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๘๗.

ของประเทศที่เพิ่มขึ้นนั้น ได้กระจายไปสู่กลุ่มคนทุกระดับทั้งคนจนและคนรวยอย่างเท่าเทียมกัน แต่ในความเป็นจริงไม่เป็นเช่นนั้น

การพัฒนาดัชนีวัดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ที่สามารถสะท้อนความยั่งยืนและสวัสดิการทางสังคมได้ชัดเจนกว่า GDP กล่าวคือ ดัชนีที่สามารถชี้ให้เห็นถึงระดับความเจริญเติบโตและสวัสดิการทางเศรษฐกิจที่แท้จริง เช่น

๑. Measure of Economic welfare : MEW พัฒนาโดย William Nordhaus และ James Tobin พ.ศ. ๒๕๑๕ (ค.ศ. ๑๙๗๒) ใช้เป็นดัชนีวัดสวัสดิการความเจริญทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา โดยมีสมมติฐานว่าสวัสดิการทางเศรษฐกิจเป็นผลโดยตรงจากการบริโภค จึงใช้มูลค่าการบริโภคเป็นฐานในการคิดดัชนี โดยหักองค์ประกอบอื่นในผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross National Product : GNP) ออก และหักค่าใช้จ่ายในการบริโภคภาคเอกชนที่ไม่ก่อให้เกิดสวัสดิการเช่นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงาน จากดัชนี

๒. Index of the Economic Aspects of Welfare : EAW ดัชนีให้ความสำคัญกับผลกระทบทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ต้นทุนความเสียหายจากมลพิษและต้นทุนการควบคุมมลพิษ ซึ่งนับเป็นดัชนีแรกที่มีการคำนวณการหมดสิ้นไปของทรัพยากรธรรมชาติ

๓. Index of Sustainable Economics Welfare : ISEW ดัชนีวัดการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน โดย Daly and Cobb พ.ศ. ๒๕ (ค.ศ. ๑๙๘๙) โดยปรับปรุงจากดัชนี MEW และดัชนี EAW โดยเพิ่มการกระจายรายได้เข้าไปในการคำนวณดัชนี เพื่อให้สามารถวัดความยั่งยืนของการพัฒนาและสวัสดิการทางเศรษฐกิจได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งเป็นดัชนีที่มีการคำนึงถึงต้นทุนทางสังคม การเสื่อมค่าของทุนทางธรรมชาติ ผลของการกระจายรายได้ ตลอดจนมูลค่าของบริการที่ไม่ได้ผ่านตลาด (non-market service) เช่น มูลค่าจากการใช้บริการจากสิ่งก่อสร้างของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เช่น ถนน ทางหลวง มูลค่าจากการทำงานบ้าน และรวมทั้งมูลค่าแห่งการพักผ่อน

ในเวลาต่อมา สถาบัน Redefining Progress ได้พัฒนาตัวชี้วัดในการพัฒนาฯ ขึ้นอีก เรียกว่า ตัวชี้วัดการพัฒน์ที่แท้จริง (Genuine Progress Indicator : GPI) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ (ค.ศ. ๑๙๙๒) มีความคล้ายกับ ISEW ที่มีการคำนึงต้นทุนความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้นทุนทางสังคม เช่น ต้นทุนจากอาชญากรรม ต้นทุนของการแตกแยกของครอบครัว และต้นทุนของการไม่ทำงาน หรือการไม่มีงานทำ และมูลค่าของการบริการที่ไม่ผ่านตลาด เช่น มูลค่าการทำงานสาธารณประโยชน์ และมูลค่าการทำงานบ้าน รวมเข้าไว้ในดัชนีตัวชี้วัดนี้ด้วยเช่นกัน^{๖๗}

^{๖๗} มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และคณะ, “การศึกษาเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยในการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ศึกษากรณีหลักเกณฑ์และเครื่องชี้วัด”, (กรุงเทพมหานคร : รายงานวิจัยของสำนักงานวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๒), (อึดสำเนา)

นอกจากนี้ ภายในองค์ประกอบเดียวกันของการพัฒนาตัวชี้วัดยังคงพัฒนาต่อไป เช่น ISEW หรือ GPI ของแต่ละประเทศก็อาจมีแนวคิดในการคำนวณต้นทุนความเสื่อมโทรมที่แตกต่างกัน เช่น กรณีของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป (non-renewable resource) มีแนวคิดในการใช้ตัวชี้วัดแตกต่างกันในการประเมินต้นทุนความเสื่อมโทรม ๒ แนวความคิด ได้แก่

๑. ต้นทุนการใช้ทรัพยากร (user cost approach) จะพิจารณาถึงต้นทุนค่าเสียโอกาสของการใช้ทรัพยากรโดยเปรียบเทียบผลตอบแทนระหว่างผลตอบแทนปัจจุบันกับผลตอบแทนในอนาคต โดยใช้เวลาที่เหมาะสมที่จะนำทรัพยากรมาใช้ควรเป็นช่วงที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่า เช่น ผลตอบแทนในอนาคตมีมูลค่าสูงกว่าผลตอบแทนในปัจจุบัน เราก็ควรเก็บทรัพยากรเหล่านั้นไว้ใช้ในอนาคต แต่ถ้าผลตอบแทนในปัจจุบันมีมูลค่าสูงกว่าผลตอบแทนในอนาคต เราก็ควรนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ทันที ดังนั้น การนำทรัพยากรมาใช้เร็วหรือช้าเกินไปก็คือ ต้นทุนค่าเสียโอกาสของการใช้ทรัพยากรดังกล่าว มีงานวิจัย ของประเทศชิลี (Castaneda, B" E" 1999) และประเทศอิตาลี (Guenno, G. and Tiezzi, S. 1998)

๒. ต้นทุนการนำทรัพยากรอื่นมาใช้ทดแทน (replacement cost approach) มีพื้นฐานความคิดว่า ทรัพยากรประเภทที่ใช้แล้วหมดไปมีอยู่อย่างจำกัด ถ้าเราใช้ทรัพยากรนี้ไปเรื่อยๆ สักวันก็จะหมดไป ดังนั้นเราต้องหาทรัพยากรที่ฟื้นคืนสภาพได้ (renewable resource) ประเภทอื่นมาทดแทนทรัพยากรเหล่านี้ ดังนั้น ต้นทุนการใช้ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ก็คือ ต้นทุนของการนำทรัพยากรอื่น (ทรัพยากรที่ฟื้นคืนสภาพได้) มาทดแทนทรัพยากรที่ใช้หมดไป ได้แก่ งานวิจัยของประเทศสหรัฐอเมริกา (Cobb, C. et al. 1999, Costanza, R. et al .2004) และประเทศออสเตรเลีย (Hamilton, C. 1999)

มาตรฐานตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติยังไม่มีเสถียรภาพในการวัดค่าความเจริญทางเศรษฐกิจพร้อมกับการอยู่ดีของมนุษย์ในระบบนิเวศวิทยา หลักการแทนค่าชี้วัดทางเศรษฐศาสตร์กำลังแสวงหาทางใหม่ๆ เพื่อการหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ของโลก เมื่อนักเศรษฐศาสตร์เปลี่ยนมุมมองโลกว่า ชีวิตในระบบนิเวศน์มีความจำเป็นอย่างยิ่งและมีค่ามากกว่าการแสวงหากำไร^{๖๕} ท่ามกลางการแสวงหาเศรษฐศาสตร์แนวใหม่ ที่หมายถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า "เศรษฐศาสตร์สีเขียว (Green Economics) ยอมรับว่า โลกเรามีขีดจำกัดทางด้านความเจริญเติบโต พร้อมกับการแก้ไขปัญหาสองเรื่องพร้อมกันนี้ คือการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ กับความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์วิถีการดำเนินชีวิตคนส่วนใหญ่ที่มีคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมาย

^{๖๕} ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์, เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕.

ดังกล่าว เศรษฐศาสตร์สีเขียวจึงเสนอให้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ สังคม และมนุษย์อย่างรอบด้านและถอนรากถอนโคนซึ่งเป็นแนวทางนิเวศวิทยาและปรัชญาตะวันออก^{๖๙}

มาตรฐานชีวิตการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า เกณฑ์มาตรฐานขั้นพื้นฐานที่หลักการทางพระพุทธศาสนาใช้วัดการพัฒนา^{๗๐} ถึงการบรรลุผลสำเร็จนั้น คือ การไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คนที่พัฒนาไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ ระบบการพัฒนาที่ถูกทางอันยั่งยืนจะไม่ก่อความเบียดเบียน คนที่ได้รับการพัฒนาย่อมมีความสามารถมากยิ่งขึ้น ในการสร้างผลดีหรือทำประโยชน์ให้แก่ตน โดยไม่เบียดเบียนก่อโทษแก่ผู้อื่น และทำให้โลกเบียดเบียนกันน้อยลง อันมาจากความรู้ความเข้าใจว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพ ด้านสังคม การพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาปัญญา เมื่อข้ามพ้นการเบียดเบียนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งโลก^{๗๑}

พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องระบบความสัมพันธ์^{๗๒} ในการชีวิตการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงไม่มองแบบแยกส่วน แต่อยู่ในระบบความเคลื่อนไหว^{๗๓} ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม มีตัวชีวิตอยู่ตรงนั้น ซ่อนกันสองส่วน คือ ๑. ตัวชีวิตของการพัฒนาชีวิตมนุษย์ และ ๒. ตัวชีวิตการดำเนินชีวิตมนุษย์ ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตัวชีวิตที่ ๑ การพัฒนาชีวิตมนุษย์ ได้แก่ ภาวนา ๔^{๗๔} หรือการพัฒนา (Development) ๔^{๗๕} ได้แก่

กายภาวนา (physical development) คือ การมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี ว่าด้วยการใช้อินทรีย์ของมนุษย์ในการรับรู้ เห็นตา หู (และลิ้น) เป็นสำคัญเพราะมีบทบาทในชีวิตมากใช้รับกระทบจากสิ่งแวดล้อมด้วยการใช้อย่างมีสติ มุ่งให้ได้รับความรู้ และคุณค่าที่ดีงาม ไม่ลุ่มหลงเห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิงเอาแต่ความเพลิดเพลิน รู้จักเลือกเฟ้นในการเสพบริโภคใช้ทรัพยากรอย่างไม่ลุ่มหลงมัวเมาไม่ติดในคุณค่า

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน.

^{๗๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๕๖-๒๕๗.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์กรร่วมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗

^{๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์กรร่วมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗, ๑๒๕.

เทียม ใช้สอยด้วยปัญญาเพื่อใช้คุณค่าแท้ ใช้อย่างเป็นปัจจัยที่สร้างสรรค์ รู้จักใช้ชีวิตที่ดีมีความสุขอย่างเกื้อกูลกันกับธรรมชาติ^{๗๕}

ศีลภาวนา (moral development ; social development) คือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ว่าด้วยการปฏิสัมพันธ์เชิงปฏิบัติการ รู้จักสงเคราะห์เกื้อกูลเอาใจใส่ทำให้เกิดไมตรี และความสามัคคีในการอยู่ร่วมกันในสังคมรู้จักใช้วินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีมีอาชีพสุจริต ไม่ใช้กายวาจาหรืออาชีพในทางเบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย

จิตภาวนา (emotional ; psychological development) คือ การทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในคุณธรรม ความดีงามความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบานผ่องใสสงบสุข ว่าด้วยจิตใจที่มีคุณภาพ มีความเชื่อความไว้วางใจตามความเป็นจริงตามเหตุปัจจัย มีความเชื่อมั่นในการทำ ความดี มีพรหมวิหาร ๔ มีความเสียสละ จิตใจโอบอ้อมอารี และมีหิริโดตตปปะ จิตมีสมรรถภาพมีฉันทะ เพียรพยายาม มีสติไม่เสื่อมถอยไปทางเสื่อม มีสมาธิ สงบ ตั้งมั่นมีพลังเหมาะสมแก่การทำงาน จิตมีสุขภาพดีมีความสุขรู้เท่าทันตามความเป็นจริงเป็นอิสระ มีทำที่ต่อความสุขด้วยการพัฒนาที่ประณีตและสูงขึ้นไปจนได้รับความรู้สึกเป็นอิสระ

ปัญญาภาวนา (cognitive development ; mental development; intellectual development) คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญา เสริมความรู้ความคิดเข้าใจให้รู้จักคิดรู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักใช้ปัญญาแก้ปัญหาด้วยการปฏิบัติต่อความรู้ที่ถูกต้องตั้งแต่ระดับรับรู้ข้อมูลข่าวสาร รับรู้ด้วยการฟังจากการถ่ายทอด สื่อสาร และระดับหยั่งเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายด้วยท่าทีของการมองตามเหตุปัจจัย จนถึงปัญญารู้แจ้งรู้อย่างถึงความจริง ความรู้เข้าใจถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายที่ส่งผลให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ^{๗๖} เรียกว่า”สุขแห่งนิพพาน”

องค์ประกอบหลักทั้ง ๔ นี้จะทำงานสัมพันธ์กันอาศัยกัน และส่งผลต่อกันไม่สามารถแยกขาดจากกัน และต้องมีทัศนะคติที่ถูกต้องต่อทุกองค์ประกอบ คือ ไม่ยึดติด แต่ตั้งมั่น และให้เป็นไปเพื่อเกื้อกูลต่อชีวิตที่ดีงาม เพื่อการพัฒนาสร้างสรรค์ตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม และ

ตัวชีวิตที่ ๒ การดำเนินชีวิตมนุษย์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือความไม่เบียดเบียนโลก ทางพระเรียกสิ่งแวดล้อมว่าโลก^{๗๗} มนุษย์อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีทัศนะคติที่ดีถูกต้องต่อธรรมชาติด้วยความรักธรรมชาติที่ซาบซึ้งเพราะเห็นคุณค่าประสานสอดคล้องมีความสุขด้วยอยู่ร่วมกับธรรมชาติต้องการเห็นธรรมชาติงดงามเจริญอยู่ดี จึงอยากดูแลรักษาไว้ให้อนุชนรุ่นหลัง^{๗๘}

^{๗๕} อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๒.

^{๗๖} อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๕-๑๒๗.

^{๗๗} อ่างแล้ว, หน้า ๒๑.

^{๗๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๒-๑๖๓, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑.

สรุปว่า มาตรฐานตัวการชีวิตการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เรื่องความสุข อิศระ เรื่อง จินตะ เรื่อง การพัฒนาความต้องการ เป็น จินตะ เป้าหมายสูงสุดคือ ความสงบสุขของสังคมและธรรมชาติที่อุดมด้วยความยั่งยืน ถ้าองค์รวมชีวิตมีสุขภาวะจริง องค์รวมโลกจะมีสันติสุขด้วย “สุขภาวะ” เป็นคุณลักษณะขององค์รวมของการดำเนินชีวิตที่ดี^{๘๙} ซึ่งสามารถจะบรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวได้ ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนคือ ระบบพัฒนาชีวิต หรือการพัฒนามนุษย์ด้วยระบบไตรสิกขา ซึ่งพัฒนาองค์รวม ๓ แด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา พระคุณท่านฯ อธิบายว่า ตัวชีวิตหรือการตรวจสอบวัดผลในการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการพัฒนาคนนั้น อยู่ที่สุขภาวะของคนอยู่ที่สุขภาวะ ทำได้ด้วย ภาวนา ๔ ดังนี้ ๑. ด้วยความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒. ความสัมพันธ์ของสังคม ๓. การพัฒนาจิตใจ และ ๔. การพัฒนาปัญญา เมื่อนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) จึงจะประสบผลสำเร็จ หากชีวิตมีความสุขที่แท้มีปัญญารู้แจ้งจริง ถึงขั้นทำให้จิตหลุดพ้นเป็นอิสระจากสิ่งภายนอกโดยสิ้นเชิง เรียกว่า “สุขแห่งนิพพาน”

อนึ่ง ตัวชีวิตในการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธมีวิธีการทดสอบและประเมินผลการศึกษา ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนานี้สามารถทดสอบและประเมินผู้ที่ได้รับความรู้ได้ ซึ่งจะทดสอบผลการศึกษาสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. การทดสอบทางด้านปริยัติธรรม (การศึกษาหลักธรรม หรือคำสั่งสอนที่ต้องเล่าเรียน หรือพุทธพจน์) เป็นเรื่องการเมืองให้เกิดการจดจำและเข้าใจว่าผู้ที่ได้รับการปลูกฝังอบรมแล้ว มีความคิดเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง มากน้อยเพียงใด ทรงกำหนดผู้ที่มีลักษณะของผู้ที่ได้รับความรู้มากหรือคงแก่เรียน (พหูสูต) ไว้ดังนี้

๑.๑ สูตรโร สุตสนุนิจิโย ได้แก่ ศึกษาามากเล่าเรียนมามาก สะสมความรู้เอาไว้มาก^{๙๐}

๑.๒ ธาตา จดจำไว้มาก^{๙๑}

๑.๓ วจสา ปริจิตา ว่าได้คล่อง เขียนได้คล่องอย่างแม่นยำ^{๙๒}

^{๘๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๔๗.

^{๙๐}ช.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๕/๔๖๓, ๓๐/๑๕๖/๔๙๒.

^{๙๑}อง.จตุก. (ไทย) ๒๓/๗๖/๓๙๐.

^{๙๒}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๓/๓๖๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕/๒๙, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๒/๙๐, อง.จตุก. (ไทย) ๒๑/๑๙๑/๒๗๖, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๑/๓๗๔, อง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๒/๑๙๙, ช.จ. (ไทย) ๓๐/๑๕๖/๔๙๒.

๑.๔ มนสถานเปกขิตา ใครครวญพิจารณาอยู่เสมอในสิ่งที่ได้ศึกษามาแล้ว จำไว้แล้ว^{๕๓}

๑.๕ ทิฏฐิยา สุปฏิวิทิตา ทางทะลุปรุโปร่ง เข้าใจแจ่มแจ้งแตกฉานในหลักนั้นๆ^{๕๔}

๒. การทดสอบวัดผลทางด้านการปฏิบัติ การวัดผลตามแนวพุทธศาสนานี้ จะไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของการจดจำ คือ เป็นพหุสูตร^{๕๕} เท่านั้น แต่จะมุ่งไปยังพฤติกรรม หรือการปฏิบัติด้วย นั่นคือสิ่งที่รู้แล้วเข้าใจแล้ว จะต้องนำไปประพฤติปฏิบัติให้เห็นผลได้จริงจัง ไม่เพียงแต่รู้ตามครู หรือตามตำราเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การรู้เองเห็นเองตามความจริงนั้น จะต้องผ่านการปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งเมื่อได้รับผลบรรลุตามขั้นของการปฏิบัติแล้วเรียกว่า ปฏิเวธ^{๕๖} คือ การรู้แจ้งแทงตลอดในเรื่องนั้นๆ การปฏิบัติในระดับธรรมดาสามัญก็ได้ผลในระดับธรรมดา เช่น การรักษาศีล^{๕๗} ๕ ปฏิบัติด้วยตัวอยู่ใน ธรรม ๕ ย่อมเกิดผลดีแก่ผู้ปฏิบัติ คือทำให้ใจผ่องใส เป็นที่รักเคารพของผู้อื่น มีชีวิตอยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัยกับใคร เป็นต้น

๓. การทดสอบการปฏิบัติธรรมะระดับสูงขึ้นไปจากระดับธรรมดา คือ การวัดผลเกี่ยวกับฌาน ซึ่งหมายถึง การเพ่งพินิจด้วยจิตเป็นสมาธิแน่นแน่ว จนส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจที่สงบเย็นได้ความสุขที่ประณีตกว่าและสุขุมกว่าความสุขที่สามัญชนกำลังประสบอยู่ หรือความสุข

^{๕๓}อง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๗/๒๕๓,อง.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๖๒/๓๕๕, องอฏฐก.อ. (ไทย) ๓/๖๒/๒๖๘.

^{๕๔}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๑/๒๗๖,อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๑๙๑/๔๑๑, ที.ปา.อ. (ไทย) ๓๔๕/๒๔๖,อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๒๒/๓๐๐, พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๙), หน้า ๖๗.

^{๕๕}ที.สี. (ไทย) ๙/๒๙๑/๑๐๗,ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๙/๙๕,๑๐/๑๖๘/๑๑๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๙,ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๓/๓๖๗,ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๕/๑๖๑,ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๖/๑๒๙,ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๒๒/๓๙๙, อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗/๑๒,อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๖/๒๖๗, อง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๗/๒๖๑,อง.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๗๑/๓๗๙,อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖,ส.สพา.อ. (ไทย) ๓/๔๑๐/๑๗๕

^{๕๖}ส.ข. (ไทย) ๑๗/๒๑-๒๕/๓๙๐, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๙/๕๓๓,ที.ม.อ. (ไทย) ๙๕/๙๐,๑๓๙/๑๓๐, ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๙๙/๕๓,อง.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๒๑/๓๒๗, อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๕๑/๕๔,ขุ.อ.อ. (ไทย) ๑๕/๑๒๑.

^{๕๗}ที.สี. (ไทย) ๙/๗/๓, ๙/๒๑๑/๗๒,๙/๔๐๐/๑๗๐,ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒/๙๙,๑๐/๑๔๙/๙๔,ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๕,ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗/๙๐,๒๙/๒๕/๑๐๖,๒๙/๓๙/๑๓๙/๒๙/๗๕/๒๒๙/๒๙/๑๓๔/๓๗๐,๒๙/๑๖๖/๔๗๓,๒๙/๑๙๖/๕๗๔, ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๒๐๙, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๐๐/๓๒๕,๓๑/๒๒-๒๓/๕๗๙, ขุ.อป.๓๒/๑๔๙-๑๕๐/๑๔๑, ที.ปา.อ. (ไทย)๒๒๕/๑๒๗,ขุ.ป.อ. (ไทย) ๒/๒๒/๓๕๗.

ที่เกิดจากกามคุณ ๕ โดยผู้บำเพ็ญสมาธิจนจิตใจสงบแน่วแน่ ย่อม “ละนิรวรณ”^{๔๔} ๕” คือ ไม่มีอกุศลกรรม หรือการกระทำที่ไม่ดีซึ่งทำให้จิตเศร้าหมองและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง อันได้แก่

- ๑ กามฉันทนิรวรณ^{๔๕} (ธรรมที่กั้นจิต คือ ความพอใจในกาม)
- ๒ พยาบาทนิรวรณ^{๔๖} (ธรรมที่กั้นจิต คือ ความพยาบาท)
- ๓ ถีนมิทธนิรวรณ^{๔๗} (ธรรมที่กั้นจิต คือ ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม)
- ๔ อุทัจจุกุกกัจจนิรวรณ^{๔๘} (ธรรมที่กั้นจิต คือ ความฟุ้งซ่าน และรำคาญ)
- ๕ วิจิกิจฉานนิรวรณ^{๔๙} (ธรรมที่กั้นจิต คือ ความสงสัย)

เมื่อละนิรวรณ ๕ ได้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า จะปรากฏผลดังนี้

“...ละนิรวรณเครื่องกั้น ๕ ประการนี้ อันครอบงำจิต ทำให้ปัญญาทुरพลแล้ว จักรู้ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษสามารถกระทำความเป็นอริยะยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยปัญญาอันมีกำลัง...”^{๕๐}

อนึ่ง ในเรื่องการประเมิณผล พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักในการประเมิณผลการศึกษา ดังนี้

๑. การวัดและประเมิณผลภายนอก คือ ใช้การสังเกตพฤติกรรมภายนอก เพื่อวัดคุณธรรมภายใน โดยการรวบรวมหลักฐานจากพฤติกรรม แล้ววิเคราะห์ว่าได้บรรลุเป้าหมายตามต้องการมากน้อยเพียงใด ซึ่งอาจทำการทดสอบลักษณะอื่นๆ ด้วย เช่นว่า มีความตั้งงามมานานแล้วหรืออย่างไร การไม่ทำชั่วเพราะมีทัศนคติต่อผู้อื่นอย่างไร เมื่อได้หลักฐานข้อมูลจาก

^{๔๔}ที่.สี. (ไทย) ๙/๒๑๖/๗๓,๙/๒๑๘/๗๔,ที่.สี. (ไทย) ๙/๔๕๙/๒๐๑,๙/๕๔๘/๒๔๐,ที่.ม. (ไทย) ๑/๑๑๔๖/๙๒,ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑,๑๒/๔๒๖/๔๕๙, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/๕๙๐,ช.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔๑/๔๓๙,ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๓/๑๗๐,๑๙/๙๙๙/๔๗๑,อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๙๙,๒๒/๕๒/๙๑, อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๖๔/๕๔๙,ช.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๔๕}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑,ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑,ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/๕๙๐,ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๙/๔๗๑,ช.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๔๖}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑,ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑,ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/๕๙๐,ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๙/๔๗๑,ช.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๔๗}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑,ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑,ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/๕๙๐,ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๙/๔๗๑,ช.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๔๘}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑,ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑,ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/๕๙๐,ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๙/๔๗๑,ช.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๔๙}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑,ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑,ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/๕๙๐,ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๙/๔๗๑,ช.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๕๐}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๙๐.

การสังเกตพฤติกรรมแล้ว จึงได้มีการตรวจสอบกับพระพุทธรเจ้าโดยตรง ด้วยถามถึงพฤติกรรมตามที่เกิดขึ้นว่าเป็นจริงเท็จอย่างไร

๒. การวัดและประเมินผลด้วยตนเองนั้น สามารถกระทำได้ดังพุทธรเจ้าต่อไปนี้

“ขึ้นชื่อว่าความลับไม่มีในโลกสำหรับผู้ทำบาปกรรม ดูกรบุรุษ จริ่งหรือเท็จ ตัวท่านย่อมรู้ได้...”^{๙๕}

ผู้ที่กำลังปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาตนเองนี้ จะต้องเจริญสติสัมปชัญญะตลอดเวลา ต้องมีคุณธรรมอยู่ในใจเสมอ ดังคำสอนของพระพุทธรเจ้าที่ว่า “จงเตือนตนด้วยตนเอง จงพิจารณาด้วยตน”^{๙๖} ในขุททกนิกายนิกาย ธรรมบท ได้กล่าวถึงคุณธรรมข้อนี้ว่า

“จงพิจารณาตนเองว่า เป็นคนมีความต้องการจะลู่แก่อำนาจบาป ความชั่วหรือเปล่า หากรู้ตัวว่าอาจลู่แก่อำนาจบาปความชั่ว ก็ควรพยายามเลิกละอกุศลธรรมนั้นๆ เสีย และหากว่าได้พิจารณาแล้วว่า เราไม่ใช่คนมีความปรารถนาสิ่งที่เป็นบาปอกุศลธรรมนั้นๆ จะไม่ลู่แก่อำนาจของบาปอกุศลธรรมนั้น ก็พึงอยู่ด้วยความปิติและปราโมทย์ควรหมั่นศึกษาสำเนียงทั้งกลางวันและกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลาย”

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการแสดงออกภายนอก บางครั้งไม่อาจจะนำมาเป็นเกณฑ์ตัดสินได้ เพราะขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ สภาพแวดล้อมส่วนลึกจริงๆ แล้ว อาจยังมีอุปสรรคอยู่ อันเป็นตัวเงื่อนไขสำคัญที่บุคคลยังมีโอกาสทำบาปได้ เมื่อเกิดสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาในเมื่อประสบกับปัญหาชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง โอกาสที่จะล่องละเมิดศีลธรรมมีมาก แต่ถ้าเป็นการวัดทางจริยธรรม คุณธรรมภายในอย่างแท้จริงแล้ว บุคคลที่ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธรเจ้าจะเป็นผู้ที่มีจริยธรรมอย่างแท้จริง โดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้น จะไม่ยินดียินร้ายในเรื่องอะไรทั้งสิ้นสามารถควบคุมตัวเองได้เสมอ โดยการทดสอบตนเอง ซึ่งจากการศึกษา เรื่องฐานะ ๔^{๙๗} ประการ อาจนำมาพิจารณาประเมินพฤติกรรมของบุคคลว่าเป็นอย่างไร ดังต่อไปนี้

๑. จะทราบศีลของบุคคลด้วยการอยู่ร่วมกัน
๒. จะทราบความสะอาดด้วยถ้อยคำ
๓. จะทราบความกล้าหาญในเวลาอันตราย
๔. จะทราบปัญญาด้วยการสนทนา

ฐานะทั้ง ๔ ประการ อธิบายได้ว่า เมื่อบุคคลอยู่ร่วมกัน พฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ย่อม ปรากฏให้เห็นได้ว่า สุจริต หรือทุจริต หากได้สนทนากันก็จะทำให้รู้ความจริงใจ ความบริสุทธิ์ความสะอาดของจิตใจผู้พูดได้ว่าอย่างไร นอกจากนั้น เมื่อต้องประสบภาวะทุกข์

^{๙๕} อัง.ทก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๔.

^{๙๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๗๙/๑๕๑.

^{๙๗} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๒/๒๗๙-๒๗๒.

ยากลำบากมีอันตรายก็จะทำให้ได้ทราบว่า บุคคลนั้นมีจิตใจกล้าหาญเข้มแข็งเพียงใด ส่วนสุดท้ายของการตรวจสอบทางปัญญาก็ด้วยการสนทนา อันจะทำให้ทราบได้ว่า บุคคลนั้นเป็นอย่างไร มีปัญญา รู้คิด รู้พิจารณา รู้แก้ไขได้ตรงหรือไม่ ซึ่งนับว่า ฐานะ ๔ ประการนี้ นำมาเป็นเครื่องวัดและประเมินบุคคลได้เช่นกัน

การวัดประเมินผลการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนานั้นสามารถวัดได้ด้วยตนเอง คือ บุคคลย่อมรู้แก้ไขว่าตนละหรือลด สิ่งไม่ดีได้หรือไม่ แม้สังคมภายนอกก็สามารถประเมินได้ นั่นคือ อาจได้รับการยอมรับ หรือถูกติเตียนนอกจากนั้น การกระทำใดก็ตาม ให้พิจารณาว่าส่งผลกระทบต่อสังคมภายนอกหรือไม่ เบียดเบียนตนและผู้อื่นหรือไม่ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ กล่าวว่าเป็น เครื่องมือวัดประเมินผลการศึกษาผลการศึกษาอบรม ระบบไตรสิกขา หรือการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ได้^{๕๕}

๔.๕ อุปสรรค

อุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

๑. ความคิดรากฐานการพิชิตครอบครองธรรมชาติ

ความเชื่อทางศาสนาตะวันตกเป็นสาเหตุสำคัญของการเสื่อมสภาพของสภาพแวดล้อมในบทความเรื่อง “รากฐานทางประวัติศาสตร์ของปัญหาสิ่งแวดล้อมของมนุษย์” เขาตั้งข้อสังเกตว่าความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เด่นชัดของโลกเรานั้นมักก่อกำเนิดในสังคมตะวันตก เขากล่าวว่า ปรัชญาของมนุษย์ในการกระทำต่างๆ นั้น เป็นสาเหตุสำคัญของการกระทำที่เป็นไปในทางทำลายธรรมชาติ ทั้งนี้ปรัชญาหลักๆ ในสังคมตะวันตก ตั้งแต่สมัยแรกที่พบว่ามนุษย์เริ่มมีนวัตกรรมทางเทคโนโลยี จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ มักจะมีรากฐานมาจากความเชื่อทางศาสนา^{๕๖}

ปรัชญาชาวตะวันตกที่เป็นพื้นฐานสำคัญของตะวันตกในการวิเคราะห์วิจัยและประดิษฐ์คิดค้นที่สำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้น ปรัชญาที่ว่านี้ คือ ปรัชญาในการยกแยกตนและสิ่งประดิษฐ์ คิดค้นออกมาจากธรรมชาติ โดยไม่สนใจผลกระทบที่จะตามมาต่อ

^{๕๕} สัมภาษณ์ เสฐียรพงษ์ วรรณปก และวศิน อินทสระ, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๑, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๖.

^{๕๖} บรรณโคภิชฐ์ เมฆวิชัย ผศ.ดร., ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม, กลยุทธ์หลักในการพัฒนาประเทศเชิงนิเวศน์. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย วราพร ศรีสุพรรณ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๘๘.

สภาวะแวดล้อมและตนเอง และด้วยปรัชญานี้มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ ขึ้นมาเพื่อช่วยให้ตนอยู่รอดในสภาวะแวดล้อมธรรมชาติ และเพื่ออำนวยความสะดวกสบายโดยสร้างสภาวะแวดล้อมที่ตนคิดว่าเหมาะสมขึ้นมาใหม่ จนโลกของเรากลายเป็นโลกแห่งวัตถุ

ชาวตะวันตกจะประยุกต์ปรัชญาดังกล่าวไปใช้ในศาสนาอื่นๆ นอกจากวิทยาศาสตร์ “คนตะวันตกสมัยใหม่ มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มากในการประยุกต์หลักการในการแยกแยะเหตุการณ์และหัวข้อวิเคราะห์หรือออกเป็นส่วนๆ เป็นเอกเทศไม่พิจารณาถึงส่วนที่เกี่ยวข้องหรือข้างเคียง โดยนำมาใช้กับชีวิตจริงในเรื่องจิตวิทยาและการเมือง แนวโน้มเช่นนี้เป็นสิ่งน่ากลัว เพราะเท่าที่เป็นอยู่มีผลเสียต่อสภาวะแวดล้อมธรรมชาติแล้ว”

ทั้งนี้ลักษณะการแยกแยกหรือแบ่งแยกดังกล่าว ยังรวมไปถึงการแยกความรับผิดชอบละเอียดโดยเด็ดขาดของแต่ละแขนงวิชาชีพ อันส่งผลถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแต่ละแขนงวิชา แต่ทว่า การเชื่อมโยงระหว่างวิชาชีพ ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการจัดการสภาวะแวดล้อมโดยเฉพาะกรณีที่มีการนำเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้เกิดความผิดพลาด ปัจจัยนี้ได้ส่งถึงความเสื่อมสภาพของสภาวะแวดล้อมในแง่ต่างๆ ในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา ประเด็นวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งมีอิทธิพลต่อการกระทำของมวลมนุษย์เป็นอย่างมาก โดยได้กล่าวว่ามนุษย์จะมีความสามารถหรือสมาธิ (ตามรากฐานปรัชญาแบบตะวันตกในเรื่องการแยกแยกหรือแบ่งแยก) ในการที่จะจัดการกับงานที่จำลองแบบมาจากความจริงเพียงเสี้ยวเดียวนั้นอย่างชาญฉลาดและมีประสิทธิภาพ โดยมีได้คำนึงถึงผลอื่นๆ ที่อาจจะตามมา^{๑๑๑}

นอกจากประเด็นการแบ่งแยกในเรื่องดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการแบ่งแยกทางภูมิศาสตร์ เพื่อกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบ ซึ่งมีตั้งแต่ชุมชนขนาดเล็ก อันได้แก่ หมู่บ้าน ไปจนถึงภาคหรือจังหวัดหรือรัฐ และประเทศ มนุษย์พยายามขีดเส้นกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบของตนเพียงส่วนเดียว โดยไม่สนใจพื้นที่ของผู้อื่น ตัวอย่างเช่น การทิ้งขยะมลพิษข้ามรัฐในสหรัฐอเมริกา^{๑๑๒} หรือส่งออกขยะมลพิษข้ามประเทศ ซึ่งพบเห็นอยู่เนืองๆ เป็นตัวอย่างของความเข้าใจในลักษณะดังกล่าว ทั้งนี้เพราะปรัชญาในการแบ่งแยกซึ่งไม่จำเป็นว่า จะต้องเป็นแบบตะวันตกครอบงำความคิดและการดำเนินงานของกลุ่มชน จนกระทั่งยึดวงกลุ่มของตนออกมาจากสภาวะแวดล้อมของกลุ่มชนอื่น และสภาวะแวดล้อมทั้งหมด ส่งผลถึงการกระทำที่เป็นไปในลักษณะแก้ปัญหาเฉพาะกลุ่มขึ้น ประกอบกับกลุ่มชนนั้นๆ ขาดความรู้ ความเข้าใจในนิเวศวิทยา ไม่ทราบว่ ระบบนิเวศวิทยาเป็นระบบปิด และเกี่ยวเนื่องกันทั้งระบบ การ

^{๑๑๑}บรรณโศภิษฐ์ เมฆวิชัย ผศ.ดร., ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม, กลยุทธ์หลักในการพัฒนาประเทศเชิงนิเวศน์, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย วราพร ศรีสุพรรณ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๙๑.

^{๑๑๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๓๕.

ทำให้อนุภาคใดของระบบเสียหาย ย่อมส่งผลถึงความเสียหายทั้งระบบ จึงทำให้ยังคงมีการแบ่งแยกหรือแยกแยะในรูปแบบต่างๆ ดังกล่าว

การรู้ความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แห่งภูมิหลังซีกโลกตะวันตก เป็นประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ดิ้นรนอย่างแท้จริง แม้จะกล่าวว่า การดิ้นรนต่อสู้เพื่อเสรีภาพ มีความไฝฝืนในอิสเสรีภาพก็ตาม ในอดีตอันยาวนานสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยมีความขัดแย้งและการข่มเหง ทางศาสนาเป็นพลังบีบคั้นที่เป็นสาเหตุหลักสำคัญ^{๑๐๒} และยังส่งผลที่ทำให้เกิดการแสดงออกด้วยท่าทีในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในโลกปัจจุบัน ภายใต้อิทธิพลความคิดของตะวันตกที่สืบต่อมานั้น เมื่อมีความเชื่อ มีแนวความคิด มีการยึดถืออุดมการณ์ หรือแม้เพียงคำนิยม ทางพระเรียกว่า “ทิวฐิ” ทิวฐิเป็นอย่างไรแล้ว แรงจูงใจมาสนอง แล้วต่อจากนั้น กระบวนการของกรรมก็ดำเนินไปโดยการแสดงออกทางกาย วาจา ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อหรือยึดมั่นนั้น เมื่อมีแนวคิดที่ไม่ถูกต้อง การพัฒนาที่ผิดพลาดในเรื่องการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ เรื่องความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมไม่มีหรือว่า ไม่ถูกต้อง และพาให้เกิดความผิดพลาดทางปัญญา เรียกว่า มิจฉาทิวฐิ เป็น ทิวฐิที่ผิด คือ เห็นผิด เชื่อผิด แนวความคิดผิด เข้าใจผิดการดำเนินชีวิตผิดไปหมดทั้งกระบวนการ ตามตัวอย่าง มนุษย์เชื่อหรือยึดถือความคิดว่า มนุษย์จะประสบความสำเร็จ ชีวิตเราจะสุขสมบูรณ์ต่อเมื่อมีวัตถุพรั่งพร้อม หรือมีเศรษฐกิจมั่งคั่งที่สุด ถ้ามีความเชื่อหรือมีแนวความคิดแบบนี้ กระแสวัฒนธรรมจะไปตามนั้นทั้งกระบวนการ ด้วยอิทธิพลความเชื่อนี้ มนุษย์จะมุ่งทำการทุกอย่างเพื่อสร้างความพรั่งพร้อมทางวัตถุ กระแสความนิยมแบบนี้จะรุนแรงขึ้นจนกลายเป็นบริโภคนิยม

ชาวตะวันตกมีรากฐานความคิดทางสังคมบริโภคนิยม คือ สังคมซึ่งมีความเชื่อว่า มนุษย์จะมีความสุขสมบูรณ์เมื่อวัตถุมีเสพพรั่งพร้อม กระแสวัฒนธรรมอารยธรรมปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นบริโภคนิยมเช่นนี้ เพราะมีทิวฐิที่เป็นพื้นฐานความคิดหรือความเชื่อซึ่งสืบมาจากตะวันตก ที่สร้างสรรค์ความเจริญทางวัตถุขึ้นมา โดยเฉพาะความโดดเด่นทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้วเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมารับใช้สนองอุตสาหกรรมเพื่อสร้างผลผลิตให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมมุ่งระดมทำการผลิตเพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลน (Scarcity) แต่พออยู่ในวิถีชีวิตของการสร้างผลผลิตไปนานๆ และจิตใจที่ครุ่นคิดมุ่งหมายที่จะมีความพรั่งพร้อมทางวัตถุ หรือแนวคิดทิวฐิว่าคนจะมีความสุขมากที่สุด เมื่อมีวัตถุเสพบริโภคมากมายพรั่งพร้อมที่สุด เป็นแนวทางของลัทธิบริโภคนิยม และการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเต็มที่จึงกลายเป็นตัวการทำลายธรรมชาติแวดล้อม^{๑๐๓}

^{๑๐๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔-๕๕.

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๘๘.

ตั้งแต่เมื่อนับถอยหลังไปพันปีก่อนโน้น ตะวันตกแล้วตะวันออกไปในด้านการปฏิบัติจัดการกับธรรมชาติ คือวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้วยความมุ่งหมายที่จะเอาชนะธรรมชาติ จึงทำให้ตะวันตกสามารถล่าหน้าตะวันออกไปได้ในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แนวความคิดของชาวตะวันตก สมัยยุคกรีก โสเครตีส เพลโต อริสโตเติล เป็นผู้ก่อรากฐานแนวความคิดที่ผิดในอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของชาวตะวันตก^{๑๑๔} คือแนวความคิดพิชิตธรรมชาติ อารยธรรมตะวันตก ประกอบด้วยแนวความคิด ที่จะพิชิตธรรมชาติที่ เรียกว่า Conquest of nature คือจะเอาชนะธรรมชาติ หรือต้องการเป็นนายธรรมชาติ Mastery of nature หรือครอบครองธรรมชาติ Dominion over nature เป็นแนวคิดที่ล้นมีวาทะที่พูดถึงความไฝ่ฝันหรือความกระหายที่จะพิชิตธรรมชาติมีพื้นฐานในเรื่องท่าทีที่มีต่อธรรมชาติเป็นเหมือนขี้ผึ้ง^{๑๑๕} อันอ่อนเหลวในกำมือที่เราจะปั้นให้เป็นอย่างไรก็ได้ ความเชื่อทำให้ชาวตะวันตกเพียรพยายามแสวงหาความรู้ในความเร้นลับของธรรมชาติ แล้วพัฒนาวิทยาศาสตร์และพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมา แนวคิดความเชื่อนี้อยู่เบื้องหลังอารยธรรมปัจจุบันทั้งหมดของการดำเนินชีวิต ร่วมกับพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งนำแนวคิดในการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจมาใช้จนเป็นปัญหามากมายที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม และส่งผลกระทบต่อมนุษย์ เป็นเวลายาวนานกว่าสองพันปี โดยสรุปว่า แนวคิดพื้นฐานแบบตะวันตกหรือเรียกว่าอารยธรรมตะวันตกนั้น

แนวความคิดที่เป็นรากฐานแบบตะวันตกหรือ ทิฎฐิความเห็นความเชื่ออันเป็นที่มาของปัญหาคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นคนละฝ่าย มีลักษณะเป็นสภาพจิตแบบบุกฝ่าพรมแดน Frontier Mentality มีสาระสำคัญ ๓ ส่วน^{๑๑๖} คือ

๑. ทรัพยากรในโลกนี้มีมากมายล้นเหลือ ใช้เท่าไรก็ไม่หมด
๒. มนุษย์มีพลังอำนาจที่แยกต่างหากจากธรรมชาติเป็นคนละส่วน
๓. มนุษย์มีเป้าหมายที่จะพิชิตครอบครอง และจัดการกับธรรมชาติตามที่ปรารถนา

^{๑๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์กรวม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร แห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๖๐.

^{๑๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๘๖.

^{๑๑๖} บรรณโคภิชฐ์ เมฆวิชัย ผศ.ดร., ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม, กลยุทธ์หลักในการพัฒนาประเทศเชิงนิเวศน์. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย วราพร ศรีสุพรรณ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๙๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๖

สาระสำคัญที่เป็นตัวอย่างแนวความคิดที่กำลังถือกันว่ามีผิดนี้ คือ แนวความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ และถือว่ามนุษย์เป็นผู้พิชิตและเข้าครอบครองธรรมชาติได้ตามชอบใจมาจากสภาพจิตบุกฝ่าพรมแดนที่เป็นรากฐานของอารยธรรมตะวันตก

การพัฒนาที่แล้วว่า มนุษย์กำลังทำลายธรรมชาติไปมากจนเกิดสภาพวิกฤติที่ไปกระทบสมดุลของธรรมชาติ ในที่สุดกระทบตัวมนุษย์เองแล้วจนจะอยู่ไม่ได้ เพราะสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์เหมือนน้ำกับปลา ถ้าแห้งเหือดหรือเป็นพิษปลาก็อยู่ไม่ได้ มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมซึ่งมีทั้งน้ำ อากาศ ป่า ต้นไม้ต่าง ๆ มนุษย์จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ สภาพวิกฤตินี้มาพร้อมกับคำว่าพัฒนา ของสหประชาชาติ จนไม่มีทางแก้ไข นอกจากการเปลี่ยนทฤษฎีใหม่ เปลี่ยนแนวความคิดพื้นฐานใหม่ อัลเบิร์ต ไอสไตน์ เคยกล่าวว่า “ถ้ามนุษย์จะอยู่รอดได้ จะต้องเปลี่ยนวิธีคิดโดยสิ้นเชิง” ถ้ายังมีความคิดอย่างเดิมต่อสภาพสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะไปไม่รอด^{๑๐๗}

๒. แนวความคิดประนีประนอมกับธรรมชาติ

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Commission on Environment and Development) ได้ให้คำจำกัดความ การพัฒนาที่ยั่งยืน ว่า “Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” แปลว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง” โดยนัยก็หมายถึง การยอมรับแล้วว่าคนในยุคสมัยปัจจุบันนี้ยอมรับว่าคนในยุคสมัยปัจจุบันนี้ทำร้ายทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เสื่อมโทรมเสียหายทำให้ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง คนในรุ่นอนาคตซึ่งมีความต้องการของพวกคนรุ่นต่อไป ไม่สามารถได้รับการสนองตอบความต้องการตามธรรมชาติอย่างเต็มที่

การประนีประนอม compromise หมายถึง ผ่อนหนักผ่อนเบาให้แก่กัน ประองดองกัน อะลุ่มอล่วยกัน มีความหมายเชิงบวก วิธีการยุติปัญหาที่ได้รับความพึงพอใจสองฝ่ายในระดับที่ยอมกันได้ แต่ทว่าการประนีประนอม ในความหมายเชิงลบ ลบมากกว่าบวก คือการที่สองฝ่ายต่างต้องยอมลดหย่อนความต้องการของตน เพื่อให้แต่ละฝ่ายต่างก็ได้สิ่งที่ตนต้องการบ้าง ทั้งสองฝ่ายได้อย่างไม่สมบูรณ์และฝืนใจ โดยให้ความรู้สึกแบบยอมหันหน้าเข้าหากัน เลิกความขัดแย้งเสีย เป็นทางประสานกลมกลืนกันต่อไป การประนีประนอมมีจุดเน้นสิ่งที่ต้องการของทั้งสองฝ่ายยอมไม่เอาเต็มตามที่ต้องการ แต่เติมต้องการเต็มที่ทั้งสองฝ่าย เมื่อขัดแย้งกันเกิดปัญหายอมหันหน้ามาตกลงกันจึงยอมลดความต้องการเต็มลงเหลือที่ยอมรับได้ทั้งสองฝ่าย

^{๑๐๗} ประเวศ วะสี, ดร.น.พ. และคณะ, พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย ประเด็นศาสนาและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๒.

คือวิธีการประนีประนอมอย่างชัดเจน และ การประนีประนอมไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้เพราะว่ามนุษย์ต้องการความสุขจากธรรมชาติปราศจากความรู้สึกจำใจยอมละความต้องการ หมายถึง อิสรภาพที่แท้จริงอย่างเต็มที่

การพัฒนาที่ผ่านมาเบื้องหลังความคิดรากฐานของสังคมตะวันตกกับเศรษฐกิจระบบทุนนิยม ล้วนเป็นแนวความคิดของจริยธรรมแบบจำใจ เพราะการประนีประนอมนั้นมนุษย์ต้องฝืนใจจึงเป็นจริยธรรมที่ไม่ยั่งยืน^{๑๙๙} มนุษย์จะทุกข์ไม่จบสิ้น ซึ่งเป็นปัญหาซับซ้อนทำให้การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมติดขัดดำเนินไปไม่ได้

แนวคิดประนีประนอมนี้ทำให้ธรรมชาติมีสถานภาพเป็นต้นทุนทางสังคมประเภทหนึ่ง ดังนั้นวิธีการแก้ปัญหาจึงใช้หลักการประนีประนอมยอมละความต้องการของแต่ละฝ่ายลงคนละครึ่ง เป็นจุดยุติปัญหา นับว่าเป็นวิธีการระงับปัญหาแบบหนามยอกเอาหนามบ่งจะเกิดความอึดอัดขัดขืน และไปไม่รอด เพราะไม่ใช่ความอยู่ตลอดยั่งยืน^{๑๙๙} และมนุษย์ยังขาดความสุขอีกด้วย^{๑๙๙}

๓. ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

พฤติกรรมที่เกิดจากการพัฒนาของสหประชาชาติ คือ แนวความคิดทางมุ่งส่งเสริมเสรีนิยมทางการค้า ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม บริโภคนิยม วิธีการประนีประนอมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จึงดูเสมือนว่า แนวทางการปฏิบัติของ UN พัฒนาด้วยการส่งเสริมผลักดันให้เกิดความอุดมมั่งคั่งในการกินคืออยู่ที่หมายถึงความร่ำรวยพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ถึงแม้จะไม่ละทิ้งการอนุรักษ์ระบบนิเวศ หรือ มนุษย์ แต่ในรายละเอียดทุกประเด็นในแผนปฏิบัติการ 21 นั้น พบว่ามีการกระตุ้นทางการเงินเป็นปัจจัยหลัก อาทิ

- ภาระกิจหลักและวัตถุประสงค์ขององค์การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งองค์การสหประชาชาติสหประชาชาติ

๑. เพื่อส่งเสริม และเร่งรัดการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

๒. ส่งเสริมอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี สนับสนุนอุตสาหกรรมการเกษตร และรายสาขาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม การผลิตที่สะอาดและจัดการสิ่งแวดล้อมการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนพิธีสารมอนทรีออล

^{๑๙๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๙๒.

^{๑๙๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๙๒, ๑๕๖.

^{๑๙๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๙๑.

๓. เพื่อลดความยากจนด้วยการเพิ่มผลผลิต เสริมสร้างศักยภาพทางการค้าของประเทศกำลังพัฒนา

- การจัดตั้ง“Word Bank” International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) หรือธนาคารโลก เพื่อประสานกันกับองค์การสหประชาชาติในการให้ความช่วยเหลือประเทศที่ขาดแคลนกำลังทุนทรัพย์ แต่ประสงค์จะฟื้นฟูประเทศของตน การให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศสมาชิกคือ การกู้เงิน ซึ่ง ประเทศลูกหนี้ต้องชำระดอกเบี้ยให้แก่ธนาคารโลก หน้าที่ของหน่วยงานที่ตั้งขึ้นสำหรับประสานงานในกิจการแก้ปัญหาาร่วมกันในเรื่องเงินทุนตามมาอีกหลายหน่วยงานเพิ่มขึ้นตามความจำเป็น เพื่อความคล่องตัวในการดำเนินกิจการขององค์การสหประชาชาติเป็นสำคัญ ธนาคารโลกเกิดขึ้นมาพร้อมกันกับองค์การสหประชาชาติและมีบทบาทเคียงคู่กันโดยทั้งสององค์กรสนับสนุนการบูรณะและพัฒนาประเทศต่างๆ บนโลกนี้อีกครั้ง กลุ่มผู้ก่อตั้งเองเป็นผู้ชนะสงครามโลกครั้งที่ ๒ หากประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศโลกที่สาม ผู้แพ้สงคราม ประเทศยากจน ประเทศที่ถูกเรียกว่า ประเทศด้อยพัฒนา ไม่มีกำลังทางการเงินแล้ว ประเทศที่ร่ำรวย ประเทศที่พัฒนาแล้ว จะขายสินค้าให้กับประเทศผู้เป็นคู่ค้าที่ไหน การให้กู้ยืมไปสร้างความเจริญพัฒนาทางวัตถุก็ดี การชดเชยดอกเบี้ย การแบ่งปันทรัพยากรก็ดี เหล่านี้ เป็นวิธีการพัฒนาในระบบขององค์การสหประชาชาติเป็นหลักการสำคัญที่นำไปผูกกับการดำรงอยู่ของสันติภาพกับดอกเบี้ย

- การจัดประเภทประเทศพัฒนาแล้วด้วยปริมาณแบบอุตสาหกรรมนิยม ทุนนิยม ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศต่างๆ ในโลกถูกจัดแบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ประเทศพัฒนาแล้ว หรือประเทศโลกที่ ๑ ได้แก่ พวกประเทศอุตสาหกรรมในค่ายของสหรัฐอเมริกา ส่วนประเทศโลกที่ ๒ คือประเทศค่ายคอมมิวนิสต์สังคมนิยมที่มีประเทศโซเวียตรัสเซียเป็นผู้นำ ซึ่งได้ล่มสลายไปแล้ว^{๑๑๑} และประเทศโลกที่ ๓ หรือ Third World ที่เป็นศัพท์ใหม่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการแบ่งความเจริญพัฒนา คือ บรรดาประเทศที่กำลังพัฒนา developing countries หรือเรียกว่าประเทศด้อยพัฒนา under-developed หรือ less-developed countries หรือประเทศที่พัฒนาน้อย ที่เป็นศัพท์ที่เกิดขึ้นจากการจัดลำดับความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศโลกโดยการแบ่งเป็นกลุ่มๆ อธิบายว่าเป็นประเทศที่มีมาตรฐานการดำเนินชีวิตค่อนข้างต่ำ พื้นฐานทางอุตสาหกรรมยังต้องพัฒนา และมีดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index)^{๑๑๒} อยู่ในระดับต่ำ คำนี้มีแนวโน้มว่า จะถูกนำมาใช้แทนที่คำอื่นๆ ที่เคยใช้ก่อนหน้านี้ เช่น คำว่า ประเทศโลกที่สาม ซึ่งเกิดขึ้นในยุคสงครามเย็น ซึ่งเห็นได้ว่าองค์การสหประชาชาติมี

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๗.

^{๑๑๒} www.worldbankgroup.

ปรัชญาเบื้องหลังแนวทางความคิดแบ่งแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ เน้นบทบาทของเศรษฐกิจอุตสาหกรรมอันมีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี^{๑๑๓}

ระบบเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยม สนับสนุนความต้องการของมนุษย์ไร้ขีดจำกัด ตามความหมายของความต้องการทางเศรษฐศาสตร์ที่ไม่มีขีดจำกัดได้เลย จึงเป็นอุปสรรคการพัฒนา แบบอนุรักษ์ระบบนิเวศไปพร้อมกับการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบที่ดำเนินอยู่นี้ ถึงแม้จะประกาศวิธีการ อันเป็นแผนการปฏิบัติเป็นรูปธรรมที่ได้วางแนวทางอันจะทำให้เดินไปสู่ความสำเร็จที่ “ความยั่งยืน (Sustainable)” แต่การบริโภคนิยมตามความต้องการของนักเศรษฐศาสตร์จะไม่ทำให้เกิดมีการอนุรักษ์นิยมขึ้นได้อย่างแน่นอนที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาาระบบเศรษฐกิจไปพร้อมกันกับการเร่งพัฒนาสิ่งแวดล้อมซึ่งสาเหตุหลักของความเสื่อมโทรมคือเศรษฐกิจ ซึ่งกระตุ้นการบริโภคอย่างมหาศาล

อุปสรรคการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) วิเคราะห์สรุปไว้ว่า การพัฒนายังไม่ปรากฏความก้าวหน้าคือ ขาดความยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง อาจเพราะมีความผิดพลาดหลายทาง ซึ่งปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่การพัฒนาเป็นเรื่องยากที่จะทำให้การพัฒนายั่งยืนที่สามารถประสบความสำเร็จ มีดังนี้

๑. ปัญจธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า กิเลสที่เป็นตัวจอมบงการที่ทำให้มนุษย์ไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาได้จริง คือไม่ยั่งยืน ในการปาฐกถาเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนมิได้ปรากฏที่ใดในธรรมที่ชื่อปัญจธรรม แต่ในความหมายของพระพุทธศาสนานั้น กิเลส ๓ อย่างนี้รวมกันเรียกว่า สิ่งที่ทำให้เนิ่นช้า เป็นสิ่งที่เปื้อนอุปสรรคต่อการบรรลุความสำเร็จ สิ่งที่ทำให้จิตใจฟุ้งซ่านสับสน ไม่อาจแก้ปัญหาได้ตรงตามความเป็นจริง^{๑๑๔} แม้ว่าจะมีความรู้ดีแต่มองไม่เห็นปัญหาตามความเป็นจริงเพราะอกุศลธรรม ๓ อย่าง คือ ทิฏฐิ ตัณหา มานะ ดังนี้

๑) ทิฏฐิ หมายถึง ความยึดติดลัทธิความเชื่อความคิดอุดมการณ์ที่ส่งเสริมการถือตัวและการกีดกันแบ่งแยกพวกพ้อง^{๑๑๕} ความยึดมั่นแห่งความเห็นเรื่องของศาสนาโดยตรง

^{๑๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๒๗.

^{๑๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนายั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๒๒๘, วติน อินทสระ, ปัญจธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๖) หน้า ๖

^{๑๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนายั่งยืน, หน้า ๒๒๖.

เพราะศาสนาเองเป็นทิวทัศน์ จึงมีส่วนในการช่วยโลกแก้ปัญหา^{๑๑๖} จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเอื้ออำนวยให้การพัฒนายั่งยืนบรรลุผลอย่างยั่งยืนได้จริง ทิวทัศน์ในประเทศพัฒนาทั้งหลายยอมรับว่า ๑. การมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วจะ ๒. พิชิตธรรมชาตินั้น เป็นสิ่งไม่ถูกต้อง^{๑๑๗} โดยเฉพาะในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยการพัฒนายั่งยืนมนุษย์จะต้องมองว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงเป็นวาระแห่งการแก้ทิวทัศน์ ๓ แบบในข้อนี้ คือ การปรับเปลี่ยนการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเสียใหม่ และทิวทัศน์ที่สำคัญต้องปรับเปลี่ยน คือ ทิวทัศน์การพัฒนาความคิด ความเข้าใจ ว่าอะไรคือความหมายและมุ่งหมายของชีวิต

๒) ตัณหา หมายถึง ความใฝ่แสพมุ่งความยิ่งใหญ่จะเอาชนะครอบงำผู้อื่นพวกอื่น ความต้องการในทางประโยชน์ไม่เกื้อกูล ประโยชน์อันเป็นโทษทุกข์ภัยทั้งในเวลาเฉพาะหน้า และในเวลาอนาคต ในส่วนที่เป็นอุปสรรคของการพัฒนายั่งยืนตรงที่มุ่งแสวงหาความสุขด้วยการเสพบริโภคตลอดจนความสุขสบายเกินความพอดีจนถึงขนาดความพรั่งพร้อมบำเรอความสุข สำหรับโลกในยุคโลกาภิวัตน์นี้ ตัณหาบีบคั้นที่แฝงอยู่ในตัวมนุษย์แล้วยิ่งมากก็ยิ่งเป็นอุปสรรคขัดขวางจิตใจและปัญญาให้เข้าสู่การพัฒนายั่งยืน^{๑๑๘} ที่แท้จริง ในระดับมหภาค ตัณหาคือการแสวงหาผลประโยชน์ที่มหาศาลด้วยความเห็นแก่ตัวและไม่มองว่าผู้อื่นจะได้รับผลกระทบอย่างไร ตัณหาเป็นอุปสรรคอันสำคัญของการบรรลุความสำเร็จ^{๑๑๙} พัฒนาทุกด้านของมนุษย์อย่างยิ่ง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า ในพระพุทธศาสนามนุษย์สามารถกำราบควบคุมจนถึงขนาดตัดขาดจากตัณหาได้ด้วยวิธีการสิกขา(ฝึก) ในระดับการฝึกใช้ปัญญา มนุษย์จะสามารถเปลี่ยนความอยากแบบตัณหาอันเป็นอกุศลธรรมไปได้ จิตใจที่ฝึกแล้วมีความอยากที่เป็นกุศลธรรมแทนตัณหา เรียกว่า จันตะ เป็นความสุขทางจิตใจที่เกิดความพอดีในการเสพบริโภคส่งเสริมคุณภาพชีวิต ทำให้เกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้อื่นช่วยเหลือสภาพแวดล้อม ทรัพยากร ปัญญาทำให้มนุษย์มีจันตะแทนความอยากแบบตัณหาเป็นสิ่งที่มิใช่ในหลักการคำสอนของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ที่ท่านฯ เรียกว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ที่แยกความต้องการแบบจันตะสามารถพัฒนามนุษย์มุ่งสู่การพัฒนายั่งยืนได้^{๑๒๐}

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖-๒๕๗.

^{๑๑๗} อ่างแล้ว, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, พ.ศ. ๒๕๕๓), หน้า ๑๒-๑๕.

^{๑๑๘} อ่างแล้ว, ๒๒๘.

^{๑๑๙} วติน อินทสระ, **ปัญญาธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

^{๑๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนายั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๐, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๓๔, พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, “การใช้ตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๖๒.

๓) มานะ ความใฝ่อำนาจมุ่งความยิ่งใหญ่จะเอาชนะครอบงำผู้อื่นในความหมายทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นอกุศลที่ทำให้เกิดความยึดมั่นในตัวเองเป็นความถือตัวตน ทะนงว่ามีตัวเองเป็นใหญ่ ความเห็นแก่ตัว ในทางจิตวิทยาหมายถึง ปมเชื่อง ที่จะทำให้มีความรู้สึกที่ตัวเองเด่นโดยสำคัญมั่นหมาย^{๑๒๑} ต่างจากความหมายในภาษาไทยที่ใช้คู่กับคำว่า พยายาม ในความหมายของภาษาไทยมักใช้คำว่ามานะในความหมาย ที่ตีความถึงความขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อถอย ความใฝ่อำนาจมุ่งความยิ่งใหญ่จะเอาชนะครอบงำผู้อื่นพวกอื่น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า ความเห็นแก่ตัวในระดับบุคคลหรือปัจเจกชนเป็นส่วนสำคัญของพฤติกรรมเคยชิน จิตคิดเอาทุกสิ่งมาเป็นของตนมองเพื่อนมนุษย์เป็นคู่แข่งเป็นศัตรู หรือเหยื่อเพื่อเอาประโยชน์เอาชนะ เมื่อกลายเป็นคุณสมบัติของคนทั่วไปในสังคมหรือประเทศ จะกลายเป็นวัฒนธรรมอันเป็นวิถีของชุมชนในสังคม ควรละคลายความเห็นแก่ตัวหรือพรรคพวกตัวเอง วัฒนธรรมจึงเป็นรูปแบบเป็นเครื่องมือฝึกที่ดีในการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๑๒๒}

๒. มิจฉาทิฎฐิ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า ความคิดเห็นผิด อันเป็นอุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนมาจากแนวความคิดของตะวันตก ดังนี้

๑) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นคนละฝ่ายแยกกันต่างหาก มนุษย์อยู่ในฐานะเป็นผู้มีอำนาจครอบครอง พิสูจน์และจัดการธรรมชาติได้ตามชอบใจ ก่อให้เกิดปัญหาแก่มนุษยชาติในปัจจุบัน^{๑๒๓} จึงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยิ่ง ความคิดเห็นผิดดังนี้ชาวตะวันตกก็ยอมรับแล้วว่าเป็นความเห็นผิด ก่อให้เกิดปัญหา จึงต้องเปลี่ยนความคิดเห็นใหม่เป็นความคิดเห็นที่ถูกต้องตรงตามความจริงเรียกว่าสัมมาทิฎฐิ

๒) การประนีประนอม^{๑๒๔} ซึ่งเป็นการแสดงวิธีการยุติปัญหาด้วยรากฐานความคิดเห็นและหลักการแก้ปัญหาที่ไม่ถูกต้องตรงต่อความเป็นจริง นับว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิอันเป็นยอดแห่งโทษ ซ้ำอีก

^{๑๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๒๐๒-๒๐๗, วศิน อินทสระ, ปัญญาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๑๖

^{๑๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๔๐.

^{๑๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๖-๑๑๗, วศิน อินทสระ, ปัญญาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๘๖-๘๗

^{๑๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๕๖.

๓) การพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง^{๒๕} การพัฒนาต่างๆ คนเป็นแกนกลางสนองความต้องการของคนเป็นใหญ่ก็จะไม่ต่างจากการพัฒนาแบบเดิมสนองความต้องการที่คนอยู่อย่างเดิมจึงควรพิจารณาการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางตามความหมายที่พึงสังเกต ๓ อย่าง คือ

๓.๑) จะต้องถือการพัฒนาคนเป็นเรื่องสำคัญ คือ พัฒนาคนเป็นแกนหลัก แต่ทำนให้ข้อสังเกตว่า ประเด็นของการพัฒนาคน ต้องเป็นลักษณะของการพัฒนาที่ไม่ได้เกิดจากการบังคับ แต่เกิดจากการที่ทุกคนเห็นคุณค่าร่วมกัน แล้วมีการฝึกฝนพัฒนาโดยลำดับและตามระดับความสามารถของบุคคล

๓.๒) ต้องคำนึงความสำคัญของคนว่าจะต้องมีคนที่พัฒนาดีแล้ว ต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสม มาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เป็นแกนหลัก ซึ่งจะทำให้กระบวนการพัฒนาทั้งหมดดำเนินไปถูกทาง

๓.๓) ต้องมุ่งให้กระบวนการพัฒนาและองค์ประกอบอื่นๆ ทุกด้านของการพัฒนาเป็นปัจจัยส่งเสริมช่วยให้คนพัฒนาตนไปสู่ชีวิตที่ดียิ่งขึ้น มีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ รวมถึงการดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างแท้จริงในโลกที่มีสภาพอันเกื้อกูล

๓. การแก้ปัญหาแยกส่วนและไม่ต่อเนื่อง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) วิเคราะห์สรุปไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนยังไม่สามารถจัดการปัญหาอย่างเป็นระบบ ยังติดขัดสับสนเพราะเป็นการแก้ปัญหาแบบแยกส่วนอีก ทั้งมองเห็นปัญหาไม่ชัดเจนครบองค์ประกอบ พบปัญหาที่ละเอียดปลีกย่อย ดังนี้

๑) แยกส่วนระหว่างแนวคิดขั้นรากฐานกับแนวคิดขั้นปฏิบัติการ^{๒๖} ขัดกันไม่สอดคล้องกัน การที่คนในปัจจุบันหันมาตระหนักว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติแทนการแยกส่วนต่างหากจากธรรมชาติ มีแนวคิดเป็นผู้นุรักษ์ธรรมชาติดูแลหรือพิทักษ์ธรรมชาติแทนการเอาชนะจัดการพิชิตธรรมชาติเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์อย่างสุดกำลังความรู้ความสามารถ เพราะเกิดปัญหาร้ายแรงเร่งด่วนจากการกระทำต่อสิ่งแวดล้อม แต่ในเวลาเดียวกันมนุษย์เองก็เร่งพัฒนาส่งเสริมการเสพบริโภคตามระบบทุนนิยมซึ่งสวนทางตรงข้ามกัน เช่นนี้ การปรับเปลี่ยนอารยธรรมกับกระแสโลกที่ปรากฏจึงสับสนไม่สามารถดำเนินการแก้ไขให้บรรลุประโยชน์ แนวคิดพื้นฐานการแก้ปัญหาจึงแยกส่วนสวนทางกับแนวปฏิบัติชัดเจน

๒) แยกส่วนระหว่างความจริงสองระดับระดับสังคมกับความจริงในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย มนุษย์ในยุคปัจจุบันไม่สามารถแยกความจริงของธรรมชาติที่เป็นจริงตามระบบเหตุปัจจัยออกจากความจริงในสังคมบัญญัติ จึงทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนยากที่จะสำเร็จได้อย่างแท้จริง สองส่วนนี้สับสนขัดแย้งสวนทางกันอยู่มาก ระหว่างความสำเร็จตามกฎ

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๒.

^{๒๖} อ้างแล้ว, หน้า ๒๑๒.

สมมติของสังคม คือการสนองตอบความต้องการของมนุษย์ได้เต็มที่ กับความสำเร็จตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ คือการบรรลุถึงถึงภาวะการดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีของมนุษย์ในสังคมและธรรมชาติตามระบบความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล^{๑๒๗} ต่อกัน

๓) แยกส่วนการพัฒนาเป็นเรื่องๆ แยกประเด็นการพัฒนากันแต่ละหน่วยแต่ละองค์กรไม่ประสานสอดคล้องกันและไม่ต่อเนื่องเช่น คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเสนอแนวคิดในการพัฒนาที่ยั่งยืนให้นำเอาเศรษฐกิจคู่กับระบบนิเวศน์มาบูรณาการแต่องค์การยูเนสโกเสนอแนวการพัฒนาที่ยั่งยืนเชิงวัฒนธรรมเน้นองค์ประกอบคือคนกับการพัฒนาวัฒนธรรมนำมาบูรณาการเข้าด้วยกัน^{๑๒๘} จึงเห็นการพัฒนาเป็นกระบวนการขาดตอนเป็นช่วงๆ รวมเป็นกลุ่มๆ ไม่กลมกลืนมองไม่เห็นองค์ประกอบของปัญหาชุดทั้งระบบว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้างที่จะนำมาบูรณาการให้เต็มระบบอย่างต่อเนื่อง

๔) โลกกว้างไกลไร้พรมแดน แต่คนยังคับแคบและแบ่งแยก แม้ว่าสภาพรูปธรรมต่างๆ จะพัฒนาสู่ความเป็นสากล แต่คนก็ไม่ได้พัฒนาตัวเองให้มีความเป็นสากลอย่างสอดคล้องกันอย่างโลกาภิวัตน์ คือ แม้ว่าสภาพแวดล้อมทางวัตถุจะแผ่กว้างถึงกัน ประสานรวมเป็นอันเดียวกัน แต่มนุษย์กลับเดินสวนทาง ยังมีจิตใจและความรู้สึกนึกคิดที่จำกัด กีดกันเอาแต่ตัวพวกและมุ่งร้าย ริดรอนคนอื่นพวกอื่น จึงต้องมุ่งเน้นการทำให้มนุษย์มีจิตใจและปัญญาเป็นสากลสอดคล้องกับความเป็นสากลของโลก ด้วยหลักความเป็นสากล ๓ ประการ^{๑๒๙} ดังนี้

- ๔.๑) ความเป็นมนุษย์สากล
- ๔.๒) ความเป็นจริงสากล
- ๔.๓) ความเมตตาสากล

๔.๖ ประโยชน์

ประโยชน์จากการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

๑. เกิดแนวความคิดใหม่ที่มีเป้าหมายให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมโลกของการพัฒนาเพื่อมุ่งแก้ไขปรับปรุงการพัฒนาแบบที่เรียกว่า "ยั่งยืน" ขึ้นมาแทนการพัฒนาแบบเดิมที่มุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเดียวอย่างยิ่ง

๒. ประโยชน์เชิงโครงสร้างภายนอกขององค์กรโลก มีการสร้างองค์กรเครือข่ายระบบโครงสร้างในรูปแบบที่ดี มีขั้นตอนเป็นระเบียบ ระบบที่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน และมีการติดต่อระหว่างกันบนความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนานาประเทศในระดับร่วมมือประสานนโยบายต่อกัน

^{๑๒๗} อ่างแล้ว, หน้า ๒๑๒-๒๒๑.

^{๑๒๘} อ่างแล้ว, หน้า ๒๒๕.

^{๑๒๙} อ่างแล้ว, หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

๓. เกิดเศรษฐกิจสีเขียวที่เริ่มเน้นการบอกกล่าวเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้น เพื่อกระตุ้นเตือนในประชากรระมัดระวังในการเสพรูปโภคมากขึ้น

๔. การพัฒนาที่ยั่งยืนของ UN มีการดำเนินการในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการช่วยเหลือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในระดับพื้นฐานที่กระจายกว้างขวางขึ้น

๕. ประโยชน์ในทางระบบเศรษฐกิจที่เป็นกลุ่มๆ ทั่วทุกทวีป ด้วยวิธีการแทรก เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่นส่งเสริมการขายเรื่องอุปโภคบริโภคที่ไม่ทำลายธรรมชาติระบบนิเวศน์ หรือต่อสูขอนามัยมากขึ้นเป็นลำดับตามแนวราบ

ประโยชน์การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

๑. การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธมีประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างถาวรภาคอนโคณ พร้อมกับการพัฒนาที่ต้นเหตุคือ วิธีการพัฒนามนุษย์เป็นแกนหลักให้เข้าถึงอิสรภายใน คือ จิตใจที่พ้นจากอำนาจบีบคั้นครอบงำของกิเลส เมื่อคนบรรลุถึงอิสรภายในก็จะมีท่าทีที่ตรงงาม เกื้อกูลประสานกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อมและรวมทั้งเพื่อนมนุษย์ ซึ่งประสานความสุขจากอิสรภาพที่แท้จริงเช่นกัน^{๑๓๐}

การพัฒนาที่ถึงพร้อม ๓ ด้าน ด้านพฤติกรรม ฝึกให้คนมีการให้ คู่กันกับการได้ พัฒนาด้านจิตใจ ฝึกให้รักษาศักยภาพที่จะมีความสุขโดยไม่ขึ้นต่อวัตถุสิ่งเสพรูปโภคมากเกินไป เพื่อพร้อมทุ่มเทในการพัฒนาชีวิตทำสิ่งดีงาม และด้านปัญญา คือ ความไม่ประมาท มีสัมมาทิฐิ พ้นจากความยึดติดในสิ่งปรุงแต่งอันไร้แก่นสารใช้พลังงานชีวิตสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่โลก ตอนที่พัฒนาแนวพุทธถือว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนเต็มคนแล้วนั้น จะเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสานเปลี่ยนแปลงบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่คือ ธรรมชาติ สังคม และเทคโนโลยี ในระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีอย่างต่อเนื่องสืบไป

๒. ประโยชน์ด้านสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ เมื่อองค์รวมชีวิตมีสุขภาวะจริง องค์รวมโลกจะมีสันติสุข “สุขภาวะ” เป็นคุณลักษณะของการดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งจะบรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวได้ ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุน คือระบบการพัฒนาชีวิต หรือการพัฒนาคนด้วยไตรสิกขา ซึ่งพัฒนาองค์รวม ๓ แด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มีการตรวจสอบวัดผลของสุขภาวะเป็นการก่อให้เกิดอารยธรรมที่ยั่งยืน^{๑๓๑} พร้อมกันด้วยโดยทำได้ด้วยวิธีการ ภาวนา ๔ ด้าน

^{๑๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๕.

^{๑๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ พิมพ์สวย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๖.

ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ความสัมพันธ์ทางสังคม การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาปัญญาชีวิตที่ได้รับการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบพุทธเป็นชีวิตแห่งความสุขที่แท้ มีปัญญารู้แจ้งจริง ถึงขั้นทำให้หลุดพ้นเป็นอิสระจากสิ่งภายนอกโดยสิ้นเชิง เรียกว่า “สุขแห่งนิพพาน”

ตารางที่ ๔.๒ เปรียบเทียบระหว่างการพัฒนาที่ยั่งยืนของ UN กับ ทศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

ประเด็นหลัก	UN	พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)
การพัฒนา	หมายถึง การทำให้เจริญขึ้น คือ การพัฒนาเพื่อสนองความต้องการและสนองความสุขของมนุษย์ทั้งในปัจจุบัน และอนาคตด้วยความสมดุลและเท่าเทียมกัน	หมายถึง ภาวนา คือการพัฒนาคนให้เต็มคน พร้อมด้วยศักยภาพและเป็นการพัฒนาวัตถุ และพัฒนาสภาพแวดล้อม พร้อมกันด้วย
ที่มาของการพัฒนาที่ยั่งยืน	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหาประชากร - พหุกรรมหรือการดำเนินชีวิต - แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติ - แนวคิดมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจทั้ง ๔ ประเด็นนี้ทำให้เกิดปัญหาต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม 	เหตุปัจจัย และองค์ประกอบต่างๆ อันได้แก่ พัฒนา มนุษย์ พัฒนาวัตถุ และสภาพแวดล้อม ที่ประกอบด้วย มนุษย์ สังคม และ ธรรมชาติ

ประเด็นหลัก	UN	พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)
แนวทางในการแก้ปัญหา	ปรับระบบการพัฒนาใหม่ โดยพัฒนาสมรรถนะของประชาชนและสถาบันต่างๆ ควบคู่กับระบบการพัฒนา คือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม และมุ่งเน้นโดยเฉพาะมิติทางวัฒนธรรม	ปรับทำที่ ทศนคติ และฝึกฝน ระบบการพัฒนาคนเต็ม ทั้งระบบ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา
ธรรมชาติ	หมายถึง สิ่งแวดล้อม และทรัพยากร เช่น ภูเขา ดินไม้	หมายถึง สิ่งที่เกิดตามเหตุ ปัจจัย ปรุงขึ้น และเป็นไปตามธรรมดา (ไตรลักษณ์และปฏิจสมุปบาท) นั่นเอง ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนคือธรรมชาติ แม้มนุษย์เองก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และตัวมนุษย์เองคือธรรมชาติ อย่างหนึ่ง
โลก	หมายถึง สภาพทางกายภาพที่รวมทั้งมนุษย์ และทรัพยากรธรรมชาติ	หมายถึง ชีวิตหนึ่ง ๆ ของคนและสัตว์ และโลกภายนอก ได้แก่ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รวมทั้ง ระบบจักรวาล ต่างๆ
คน หรือ มนุษย์	กายภาพ สรีระ ทางวิทยาศาสตร์	หมายถึง สิ่งมีชีวิตที่มีองค์ประกอบชีวิต ๕ ส่วน เรียกว่า ชันธ ๕ ได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อเหลือ รูป กับ นาม
ความสุขของมนุษย์	หมายถึง การสนองความต้องการใช้ทรัพยากร ทุกรูปแบบ การกินดีอยู่ดี (Well Being) การเสพบริโภคไม่จำกัด	ความสุขมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับขั้นความสุขอย่างหยابถึงความสุขขั้นละเอียด ซึ่งตัวชีวิตขึ้นอยู่กับ การอยู่อย่างมีความสุขใจได้โดยการพึ่งพาวัตถุภายนอกน้อยลงมากขึ้นจนถึงพร้อมความอิสระภายในจิตใจแล้ว ความสุขจะไม่ขึ้นต่อวัตถุภายนอก
การบริโภคของ	หมายถึง การใช้ทรัพยากรตามความต้องการอย่าไม่จำกัด ไม่มีที่สิ้นสุดเพื่อสนอง	หมายถึง การใช้สอยทรัพยากรอย่างพอเหมาะพอดี (มัตตัญญูตา) ในการดำรงชีพด้วยการพิจารณา ที่เบียดเบียนน้อยเท่าที่จะสร้างความพอดีและสมดุล

ประเด็นหลัก	UN	พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)
มนุษย์	การดำรงชีพอย่าง สะดวกสบายพร้อม	
การศึกษา	หมายถึง การฝึกอบรม มนุษย์ด้วยการพัฒนาทาง กาย ทางสังคม ทาง อารมณ์ และสติปัญญา เพื่อให้มีความรู้ และ สามารถประกอบวิชาชีพได้ ในลักษณะของการใช้กำลัง แรงงาน (Man Power) ซึ่งความรู้ที่ได้จาก การศึกษาเป็นความรู้จริง ในวิชาการทางโลก กล่าวคือเป็นวิชาชีพ ตอบสนองการดำรงชีพ ไม่ เน้นคุณธรรมจริยธรรม เป็นเพื่อการดำรงชีวิตของ มนุษย์	หมายถึง การฝึกอบรมให้เกิด (ศีล) (สมาธิ) และปัญญา ตามระบบ ไตรสิกขา เพื่อให้เกิดปัญญาเข้าใจสรรพสิ่ง ตามความเป็นจริง มีจิตใจที่สงบสุข เอื้อเพื่อผิอแผ่ แบ่งปันสละ และมีความประพฤติ ทางกาย วาจาใจ ที่ เรียบร้อย เพื่อสู่ความเป็นอารยบุคคล ดำเนินชีวิตด้วย ปัญญา
เครื่องมือ ในการ พัฒนา	ใช้วิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีเป็นแกนหลัก ใช้วัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี ค่านิยม และ จริยธรรมเสริมเป็น เครื่องมือ โดยผ่านกลไก ทางการศึกษา	ใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการ พัฒนาคน ผ่านกลไกทางการศึกษาคือระบบการศึกษา เรียกว่า ระบบไตรสิกขา
เป้าหมาย ของ การศึกษา	- พัฒนาศักยภาพของคน ชุมชน ทุกวัย ทุกระดับ การศึกษา โดยเน้น ความรู้เรื่อง สิ่งแวดล้อม การพัฒนามนุษย์ และ	เป็นการพัฒนาคนทุกระดับด้วยการศึกษาแลล ไตรสิกขาเพื่อพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ทำ ให้รู้เห็นตามสภาพความเป็นจริง และดำรงชีวิตได้อย่าง เหมาะสม ตามทำนองคลองธรรม

ประเด็นหลัก	UN	พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)
	<p>การพัฒนาที่ยั่งยืน</p> <ul style="list-style-type: none"> - การขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน - สร้างความตระหนักเรื่องคุณค่าสิ่งแวดล้อม จริยธรรม และพฤติกรรมที่เสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน 	
วิธีการจัดการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - การเรียนการสอนเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง - เนื้อหาสาระของหลักสูตรเน้นเรื่องสิ่งแวดล้อม ศึกษา และการพัฒนาที่ยั่งยืน 	<ul style="list-style-type: none"> - การเรียนการสอนเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง แต่ขณะเดียวกัน สิ่งแวดล้อมของผู้เรียนคือแหล่งข้อมูล (ปรโตโฆสะ) ร่วมกับความสามารถของผู้เรียน หรือปัจจัยภายในตัวผู้เรียน (โยนิโสมนสิการ) ต้องนำไปสู่ทักษะที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) - เน้นการเรียนแบบไตรสิกขา และเป็นการเรียนรู้เนื้อหา (ปริยัติ) ร่วมกับการปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติตามหลักกรรมหมวดต่างๆ - เนื้อหาสาระเน้นเรื่องอริยสัจจ์ เพื่อความเข้าใจเหตุปัจจัย การเกิดทุกข์ การแก้ปัญหา การหาหนทางดับทุกข์ เพื่อการอยู่ร่วมกันกับมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ อย่างรู้เท่าทันความจริง ทำให้เป็นสุข หลุดพ้นจากการครอบงำ
ผลสำเร็จของการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนามนุษย์ ๔ ด้าน คือ พัฒนาการทางกาย พัฒนาการทางสังคม พัฒนาการทางอารมณ์ และพัฒนาการทางปัญญา 	<ul style="list-style-type: none"> - ภาวิตกาโย คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพทั้งหมด - ภาวิตสีโล คือ การพัฒนาการอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคม คือ การพัฒนาในการสัมพันธ์ทางสังคม - ภาวิตโต คือ พัฒนาการทางจิตใจ - ภาวิตปัญญา คือ การรู้ใจรู้จักใช้ปัญญาแก้ไขปัญหารู้จักสร้างสรรค์ด้วยความรู้ที่ถูกต้องในความจริง

จากการศึกษาวิเคราะห์ในบทนี้ ทำให้รู้และเข้าใจในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง ๒ แนวทางนี้ มีความเหมือนกันอยู่บางประเด็น ดังสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ ๔.๓ ความเหมือนกัน

ประเด็นที่ได้จากการศึกษา	การพัฒนาที่ยั่งยืนของ UN	การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ
ที่มาของปัญหาการพัฒนา	ปัญหาของการพัฒนาเกิดจากมนุษย์	ปัญหาเกิดจากกิเลสของมนุษย์อันได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ
แนวทางการแก้ปัญหา	ให้ความสำคัญต่อมนุษย์และวัฒนธรรม	พระพุทธศาสนา เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประจำชาติที่ให้ความสนใจและเน้นการพัฒนาคนอยู่แล้ว
เครื่องมือที่ใช้ในการแก้ปัญหา	การศึกษา	การศึกษาหรือการฝึกอบรมตามระบบไตรสิกขา

ผู้วิจัยสรุปประเด็นความเหมือนกันดังนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งสองแนวทางเหมือนกันในประเด็นของการพัฒนาที่ยั่งยืนในการให้ความสำคัญของการศึกษา แต่ในความเหมือนนี้ยังมีความแตกต่างกันในรายละเอียดอยู่บางประการคือ การศึกษาพัฒนาคนของแนวตะวันตกนั้นอยู่บนพื้นฐานการเรียนรู้เพื่อใช้ประโยชน์ของธรรมชาติอย่างเต็มที่ตามความต้องการตามความหมายในเชิงเศรษฐกิจอย่างไม่แยกจากกัน

จากการศึกษาวิเคราะห์ในบทนี้ ทำให้รู้และเข้าใจในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง ๒ แนวทางนี้ มีความแตกต่างกัน ดังสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ ๔.๔ ความแตกต่างกัน

ประเด็นที่ได้จากการศึกษา	การพัฒนาที่ยั่งยืนของ UN	การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ
แนวคิดพื้นฐานเรื่องมนุษย์กับธรรมชาติ	มองมนุษย์คือ ผู้ได้ประโยชน์จากธรรมชาติ	มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ
แนวทางในการแก้ปัญหา	มุ่งประระบบการพัฒนาคอนและระบบการพัฒนาด้วยการให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรม	เน้นการพัฒนาคอน ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อให้คนที่พัฒนาแล้วสามารถประสาน ปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม อันนำไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสม
แนวคิดในการจัดการศึกษา	การศึกษาตามระบบสากล	การศึกษาตามหลักพุทธศาสตร์

ผู้วิจัยสรุปประเด็นความแตกต่าง ดังนี้

แนวความคิดในการพัฒนาที่ยั่งยืนของ UN ความคิดพื้นฐานในเรื่องทำที่ที่มีต่อธรรมชาติ แนวการดำเนินชีวิต ร่วมกับพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งนำไปสู่แนวทางพัฒนาเศรษฐกิจก่อนพัฒนาความเชื่อในความอนุรักษ์ธรรมชาติจนเกิดปัญหามากมายประการโดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และส่งผลในทางลบต่อมนุษย์ จึงทำให้ต้องค้นหาและปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่ในการพัฒนา คือ นำองค์ประกอบต่างๆ ของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต โดยการคำนึงถึงปัจจัยด้านมนุษย์ที่เน้นมิติทางวัฒนธรรม เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงธรรมด้วยหลักพระพุทธศาสนามีแนวคิดพื้นฐานเรื่องมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่แยกจากกัน เพราะตัวมนุษย์เองเป็นธรรมชาติอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ และเน้นการพัฒนาที่คน ที่เรียกว่า ภาวนา หมายถึงการพัฒนา ทั้งด้านพฤติกรรม ความประพฤติ เป็นการพัฒนาระดับศีลด้านจิตใจ คุณธรรมจริยธรรม เป็นการพัฒนาระดับสมาธิ และด้านปัญญา รวมเรียกว่าไตรสิกขา ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ขณะเดียวกันพุทธธรรมที่

แนวทางหลักการพัฒนาสิ่งแวดล้อม หรือธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงพัฒนามนุษย์ สังคม และธรรมชาติ แบบองค์รวมไม่แยกส่วนออกจากกันในการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้ ต้องดำเนินไปด้วยกันกับชีวิตมนุษย์ในลักษณะประสานกลมกลืน มิได้เน้นเฉพาะการพัฒนามนุษย์ในมิติทางวัฒนธรรม หรือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เพียงด้านใดด้านหนึ่ง จึงสรุปได้ว่า แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางที่กว้างขวางเกื้อกูลลึกซึ้งกว่า แนวทางของ UN เพราะเหตุว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธนั้นย่อมไม่มีโทษ ไม่มีภัย ผลกระทบข้างเคียงต่อสิ่งใดๆ แม้ระยะเริ่มต้นหรือระหว่างการพัฒนา และตลอดจนสุดท้ายปลายทางมีแต่คุณค่าอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งมนุษย์ ธรรมชาติและโลกอย่างยิ่ง

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้น มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ เพื่อศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ, เพื่อศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), และเพื่อศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) นั้น สรุปได้ดังนี้

๕.๑.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

การพัฒนาที่ยั่งยืนมาจากสองกระแสหลักวิฤทธิสิ่งแวดล้อมโลก องค์การสหประชาชาติโดยจัดตั้งคณะทำงานชื่อว่า World Commission on Environment and Development แปลว่า คณะกรรมาธิการหรือสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เป็นหน่วยงานอิสระไม่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลใดๆ ได้จัดประชุมครั้งแรกใช้ชื่อว่า การประชุม World Commission on Environment and Development หรือ WCED หรือที่รู้จักกันในนาม Brundtland Commission ต่อจากนั้นคณะกรรมาธิการฯ ใช้เวลา ๔ ปี จัดทำรายงาน ชื่อว่า OUR COMMON FUTURE (อนาคตร่วมกันของเรา) เป็นที่มาแห่งการเกิดของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เน้นหลักการพัฒนาล้างแวดล้อมเป็นสำคัญ การพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกอย่างเป็นทางการจากการประชุม Earth Summit การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nation Conference on Environment and Development) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล พ.ศ. ๒๕๓๕ (ค.ศ. 1992) และนานาประเทศได้ทำข้อตกลงที่มีชื่อว่า Agenda 21 กำหนดแผนปฏิบัติการเพื่อบรรลุเป้าหมายเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นรูปธรรมขึ้นชัดเจนอย่างเป็นทางการ ณ เวลานั้น

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง “การพัฒนาที่สนองความต้องการของประชาชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง” (Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.) มีหลักการแนวคิดแนวคิดเรื่อง “ความต้องการ” ที่

จำเป็นใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับ “ขีดจำกัด” ของการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งมีแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development ได้แพร่กระจายไปทั่วโลกในมิติต่าง ๆ ชัดเจนกว้างขวาง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของมนุษย์ภายใต้การดำรงอยู่ร่วมกันของระบบนิเวศวิทยา การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญของการประชุมโลก และนานาชาติที่ต่างจำเป็นต้องให้ความสนใจและแสดงความรับผิดชอบร่วมกันต่อการพัฒนาประเทศต่าง ๆ ในโลกแบบที่ผ่านมามากขึ้น ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนมี ๒ ประการ คือ ๑) ความสมดุล (Equilibrium) คือ การพัฒนาทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทั้งในลักษณะสัดส่วน ปริมาณ และ ๒) การกระจายความเท่าเทียมกัน (Equation) คือ ผลที่ได้จากการพัฒนาจะต้องกระจายไปอย่างเท่าเทียมกันในทุกมิติของพื้นที่ และช่วงเวลา ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

แนวทางการแก้ปัญหาที่มีจุดร่วมเดียวกันคือ การมองเห็นปัญหาของการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลในแต่ละภาคของสังคมโดยรวมด้วยการการพัฒนาสมรรถนะของประชาชนและสถาบันต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยมิติทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี หากแต่แนวความคิดขององค์การสหประชาชาติได้รวมมิติทางวัฒนธรรมเข้าไว้ในกิจกรรมการพัฒนาด้วย ฉะนั้น จึงเห็นคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมรวมในกิจกรรมการพัฒนาอย่างบูรณาการและต่อเนื่อง มิติทางการเมืองต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนของภาคเศรษฐกิจต้องการสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็กิจกรรมเกี่ยวข้องกับการค้า การอุตสาหกรรม และการเงิน ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ซึ่งจะเป็นเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในลักษณะเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม ฯลฯ จำเป็นต้องคำนึงถึงการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วยโดยตลอด ด้วยระบบการบริหารเอกชนหรือระบบราชการที่มีศักยภาพ มีความยืดหยุ่นสามารถตรวจสอบและแก้ไขปรับปรุงตนเองได้ ทั้งนี้ต้องใช้บริบทของการศึกษาเป็นเครื่องมือ โดยคำนึงถึงการจัดหลักสูตรทางสิ่งแวดล้อมศึกษา และประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมทางการศึกษา และได้รับการเรียนรู้ในระดับพื้นฐานอย่างแท้จริง

ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติไม่มีเสถียรภาพในการวัดค่าความเจริญทางเศรษฐกิจพร้อมกับการอยู่ดีของมนุษย์ในระบบนิเวศวิทยา หลักการแทนค่าชี้วัดทางเศรษฐศาสตร์กำลังแสวงหาทางใหม่ ๆ เพื่อการหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ของโลก เมื่อนักเศรษฐศาสตร์เปลี่ยนมุมมองโลกไปจากเดิมว่า ชีวิตในระบบนิเวศน์มีความจำเป็นอย่างยิ่งและมีค่ามากกว่าการแสวงหากำไรท่ามกลางการแสวงหาเศรษฐศาสตร์แนวใหม่ที่หมายถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่ยอมรับว่า โลกเรามีขีดจำกัดทางด้านความเจริญเติบโต พร้อมกับ

การแก้ไขปัญหาสองเรื่องพร้อมกันนี้ นักเศรษฐศาสตร์ ยังคงพัฒนาการแทนค่าด้วยตัวเลขที่ใกล้เคียงความเจริญเติบโตที่อีกด้านเสื่อมลงไปพร้อมกันได้ไม่ตรงกับความเป็นจริง

อุปสรรคที่สำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ รากฐานความคิดแบบตะวันตกที่แยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติและพิชิตธรรมชาติด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีประกอบกับจริยธรรมแบบประนีประนอมกับธรรมชาติ กล่าวคือ การประเมินคุณค่าของธรรมชาติแวดล้อมเป็นต้นทุนแบบเป้าหมายทางเศรษฐกิจ ดังนั้นมนุษย์เป็นตัวการนำธรรมชาติจึงยอมลดละความต้องการของมนุษย์ที่จะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพียงลดลงพอให้ธรรมชาติอยู่ได้มนุษย์อยู่ได้ดีคนละครั้งเพื่อประโยชน์ของชนรุ่นหลัง ท่ามกลางระบบเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยมแข่งขันผลิตส่งเสริมการเสพบริโภคอย่างไร้ขีดจำกัด

การพัฒนาที่ยั่งยืนมีประโยชน์ทำให้เกิดแนวความคิดใหม่ที่มีเป้าหมายให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมโลกของการพัฒนาเพื่อมุ่งแก้ไขปรับปรุงการพัฒนาแบบที่เรียกว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ขึ้นมาแทนการพัฒนาแบบเดิมที่มุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจด้านเดียว ซึ่งโครงสร้างภายนอกขององค์กรโลก มีการสร้างองค์กรเครือข่าย ระบบโครงสร้างในรูปแบบที่ดี มีขั้นตอนเป็นระเบียบ ระบบที่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน และมีการติดต่อระหว่างกันบนความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนานาประเทศในระดับร่วมมือประสานนโยบายต่อกันเพื่อก่อให้เกิดเศรษฐกิจสีเขียวที่เริ่มเน้นการบอกกล่าวเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้น เพื่อกระตุ้นเตือนในประชากรระมัดระวังในการเสพบริโภคมากขึ้น ในระดับพื้นฐานที่กระจายกว้างขวางขึ้น และระบบเศรษฐกิจที่เป็นกลุ่มๆ ทั่วทุกทวีป ด้วยวิธีการแทรกเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่นส่งเสริมการขายเรื่องอุปโภคบริโภคที่ไม่ทำลายธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ หรือต่อสูขอนามัยมากขึ้นเป็นลำดับตามแนวราบ

๕.๑.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีบ่อเกิดและที่มาจากหลักพุทธธรรมแห่งพระพุทธศาสนา หมายถึง พระไตรปิฎกที่มีสาระตรงกันว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ท่านแสดงทัศนะเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติว่า ติดขัดสับสนและมองปัญหาไม่ครบครอบคลุมทั้งระบบโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีดำเนินงานขององค์การสหประชาชาติที่ไม่ประสานกันเองจึงไม่สามารถแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ ด้วยจริยธรรมแบบประนีประนอมกับธรรมชาติเป็นเพียงหลักการยุติปัญหาแบบชั่วคราวเท่านั้น ไม่แก้ที่สาเหตุที่แท้จริงอีกทั้งองค์การสหประชาชาติเร่งรัดพัฒนาโดยใช้เศรษฐกิจแบบทุนนิยม ท่านแสดงหลักพุทธธรรมที่สำคัญ ๓ หัวข้อ ในการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แก่ ๑) การดำเนินชีวิตแบบมัชฌิมาปฏิปทา มีลักษณะเป็นทางสายกลาง คือ

วิธีการปฏิบัติเฉพาะเจาะจงมิใช่สายกลางระหว่างความสุขโต้งของกามสุขซึ่งเป็นความสุขจากการได้เสพบริโภคด้วยความอยากที่ไม่มีขีดจำกัด ๒) การฝึกมนุษย์ด้วยระบบไตรสิกขาเป็นปัจจัยของการพัฒนามนุษย์ต้องทำ ๓ ด้าน พุทธกรรม จิตใจ ปัญญา อย่างบูรณาการที่สำคัญมากอย่างยิ่ง ๓) มัตตัญญูตา หลักการฝึกหรือพัฒนามนุษย์ในพุทธกรรมทางเศรษฐกิจ ในเรื่องการผลิต การบริโภค การวิภาคแบ่งปันรายได้ รายจ่าย พระพุทธศาสนาเริ่มต้น ๔) ฉันทะ ความต้องการเป็นสภาพสัมพันธ์ต่างกันอย่างออกไปตามระดับการพัฒนามนุษย์ ได้

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) หมายถึงการพัฒนาแยกเป็น ๒ ส่วน ๑)การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา ๒)การพัฒนาวัตถุ พัฒนาสภาพแวดล้อม เรียกว่า วัฒนา หรือ พัฒนา มีหลักการและแนวคิดว่าการพัฒนามนุษย์ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ที่ต้องทำเป็นกระบวนการพัฒนาคนตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนากระบวนการดำเนินชีวิตของคนทั้งด้านพุทธิกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อให้เป็นปัจจัยหลักในการประสานและบูรณาการระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวม เพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขร่วมกันระหว่างบุคคล สังคม และสภาพแวดล้อม

แนวคิดพื้นฐานของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านกล่าวไว้ ๔ อย่าง คือ ๑)มนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น ๒) ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามระดับความสัมพันธ์แห่งเหตุ ปัจจัย และทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย ๓) ไตรสิกขาจริยธรรมจึงมีความหมายเท่ากับการศึกษา เมื่อมนุษย์พัฒนาแล้วก็สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขที่เกิดจากภายในของมนุษย์เองได้จริง ๔) ศักยภาพของการพัฒนา คือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริม กลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ ซึ่งความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะประยุกต์เข้ากับปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมดได้

และแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ทำให้เกิดหลักการที่เป็นผลต่อการแก้ปัญหาของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ดังนี้ ๑) ในแง่ศักยภาพ คือ มนุษย์พัฒนามากขึ้นธรรมชาติแวดล้อมอยู่ดีมากขึ้น ได้รับประโยชน์ทั้งสองฝ่ายกลมกลืน ๒) ในแง่อิสรภาพ มนุษย์มีอิสรภาพจากภายใน ไม่ขึ้นต่อหรือต้องพึ่งพาวัตถุสิ่งของบำเรอความสะดวกสบายภายนอก ๓) ในแง่ความสุข มนุษย์ฝึกฝนพัฒนาตนถึงระดับนิรามิสสุขแบบแบบถาวรที่มีประจำอยู่ในตัวมนุษย์ ๔) ภาวะของมนุษย์ ยอมรับว่าแตกต่างกันหลากหลายทั้งแนวตั้งคือระดับการพัฒนา สามารถนำศักยภาพมาใช้ได้ในการดำเนินชีวิตที่มีความสุขเป็นอิสระได้และอยู่ร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวของสังคมด้วยความเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อกัน ๕) ความสัมพันธ์หรือฐานะเชิงปฏิบัติการ มนุษย์ที่พัฒนาตนแล้วมีปัญญาจัดการใช้ประโยชน์

จากธรรมชาติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อธรรมชาติและส่งผลดีทั้งระบบมนุษย์ สังคม ธรรมชาติ แวดล้อม

เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) คือ ๓ ระบบ ๑)ระบบการพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development) โดยมีการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับการพัฒนามนุษย์ (Human Development) ๒) ระบบการพัฒนาคอน ซึ่งท่านใช้คำว่า ภาวนา โดยการพัฒนาคอนให้ครบทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา การนำเอาปัญญา (wisdom) กับศีล (ethics) มาประสานกัน โดยมีจิตใจ (mental qualities) เป็นตัวเชื่อมซึ่งจะนำไปสู่การสร้างจริยธรรม (Ethics) และทั้งหมดนี้เรียกว่า แดนของภาวนา ๓) ระบบการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

แนวทางแก้ปัญหาของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เสนอแนวทางแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนา ๒ ส่วน ๑) วิธีการแก้ปัญหาเบื้องต้นซึ่งเป็นการพัฒนาแบบแยกส่วน ๓ ประเด็น คือ ๑) ท่าทีต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ๒) พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ๓)การสร้างสรรค้ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และส่วนที่ ๒) วิธีแก้ปัญหาในระบบใหญ่ ได้แก่ ๑) พฤติกรรมเคยชินระดับบุคคล – วาสนา ๒) พฤติกรรมเคยชินระดับสังคม – วัฒนธรรม ๓) แนวทางแก้ปัญหาด้วยความเห็นแก่ตัว

กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธที่แยกเป็นสองตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ระบบการพัฒนาคอน ได้แก่ ๑) การพัฒนาพฤติกรรม เรียกรวมว่า ศีล แยกย่อยออกเป็น อินทรีย์สังวร คือ รู้จักอินทรีย์ เช่น ตา หู ให้ดูฟังเป็น เพื่อประโยชน์ที่มุ่งเน้นเพื่อการศึกษาไม่ติดหลงในการเสพบริโภค บัณฑิตปฏิบัติเสนา คือ กินใช้เสพบริโภคด้วยปัญญา โดยรู้จักประมาณ สัมมาอาชีวะ คือ ประกอบอาชีพสุจริต ซึ่งไม่เบียดเบียน แต่การสร้างสรรค้เกื้อกูล และทำให้ชื่อตรงตามจุดหมาย กับทั้งได้เป็นโอกาสในการพัฒนาชีวิตของตน วินัยบัญญัติ คือรักษากติกาของชุมชนหรือสังคม โดยถือเป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน เพื่อให้วิถีชีวิตร่วมกันนั้นเป็นเครื่องเอื้อโอกาสในการก้าวสู่จุดหมายของการพัฒนาชีวิตโดยมีตนเองเป็นส่วนร่วมในการสร้างสภาพเอื้อโอกาสนั้น.๒)การพัฒนาจิตใจ ซึ่งมีเจตจำนงที่เป็นตัวชี้้นำกำหนดพฤติกรรม สภาพจิตที่พอใจมีความสุข ทำให้พฤติกรรมมีความมั่นคง เรียกว่า สมาธิ ๓) การพัฒนาปัญญา ให้รู้เข้าใจตามความเป็นจริง และ

ตอนที่ ๒ ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน จะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์รวมใหญ่ อันประกอบด้วย ๑) มนุษย์ ๒) สังคม ๓) ธรรมชาติ ๔) เทคโนโลยี

ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีสองส่วน คือ ๑) ตัวชี้วัดของการพัฒนาชีวิตมนุษย์ และ ๒) ตัวชี้วัดการดำเนินชีวิตมนุษย์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ ความไม่เบียดเบียนมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม

อุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แก่ ปัญจธรรม มิฉนากิภูฏิ การแก้ปัญหาแบบแยกส่วนและไม่ต่อเนื่อง

ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แก่ ๑) ชีวิตมีความสุขสดชื่นรื่นรมย์ที่มนุษย์ได้อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติอันร่มรื่น ๒) มนุษย์มีความเอื้ออารีเมตตาไมตรีต่อธรรมชาติ ๓) การรู้จักคุณค่าทรัพยากรใช้ด้วยความรู้จักพิจารณาคุณค่าแท้ไม่เสพบริโภคด้วยความลุ่มหลงมัวเมามุ่งหมายประโยชน์แก่สาธารณะประโยชน์ ๔) การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างถาวรภาคอบงำของกิเลส เมื่อคนบรรลุถึงอิสรภาพในความสุขจากอิสรภาพที่แท้จริง ๕) มนุษย์มีปัญญาเข้าถึงความจริงตรงตามธรรมชาติระบอบองค์รวมใหญ่ของสังคม อันได้แก่ มนุษย์ สังคม และ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมกลมกลืนประสานกัน กระทั่งโลกเกิดสันติสุขต่อเนื่องสืบไป ๖) มนุษย์จะเป็นผู้สมบูรณ์ในธรรมและธรรมชาติแวดล้อมได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่เท่าๆ กัน ประโยชน์ข้อนี้เป็นประโยชน์มั่นคงถาวรอำนวยการประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคตสืบไป

๕.๑.๓ เปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑. ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ หมายถึง การพัฒนาที่สนองความต้องการของประชาชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธหมายถึงกระบวนการพัฒนาคนตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนากระบวนการดำเนินชีวิตของคนทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อให้เป็นปัจจัยหลักในการประสานและบูรณาการระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวมเพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขร่วมกันระหว่างบุคคล สังคม และสภาพแวดล้อมอันหมายถึงธรรมชาติให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างเกื้อกูลต่อเนื่องสม่ำเสมอเรื่อยไป

๒. หลักการและแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับหลักการและแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development ขององค์การสหประชาชาติ ปรากฏในรายงาน OUR COMMON FUTURE ประกอบด้วย หลักการและแนวคิดที่สำคัญ ๒ เรื่อง ได้แก่ ๑) เรื่องความต้องการโดยเฉพาะความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นในกลุ่มคนยากจนของโลก ซึ่งควรได้รับความช่วยเหลือเป็นอันดับแรก และ๒) เรื่องขีดจำกัดของสิ่งแวดล้อม เนื่องจาก

การถูกเอารัดเอาเปรียบโดยเทคโนโลยีและสถาบันสังคม ซึ่งมุ่งหวังเพื่อสนองตอบความต้องการ ทั้งของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต หลักการและแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) คือ การพัฒนามนุษย์ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้านให้เป็นการพัฒนาเต็มทั้งคนก่อน จึงจะเป็น การพัฒนาที่ได้ผล คือ ระบบแห่งไตรสิกขา

๓. แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติมาจากสมัชชาโลกว่าด้วย สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (WCED) มีสาระสำคัญ ดังนี้ มีจุดตรงกันคือ การมองเห็น ปัญหาของการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลในแต่ละภาคของ สังคมโดยรวมแนวทางมาจากแนวคิดที่กล่าวได้ว่า การพัฒนาสมรรถนะของประชาชนและ สถาบันต่างๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยมิติทาง วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี หากแต่แนวความคิดขององค์การสหประชาชาติได้รวมมิติทาง วัฒนธรรมเข้าไว้ในกิจกรรมการพัฒนาด้วย ฉะนั้น จึงเน้นคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมรวมใน กิจกรรมการพัฒนา การพัฒนาที่ยั่งยืนจะไม่เน้นการพัฒนาที่แยกส่วนกันในแต่ละมิติของสังคม ดังนั้น องค์ประกอบต่างๆ ของสังคมจะต้องเข้าร่วมกันพัฒนาสิ่งแวดล้อมของสังคมให้ดำรง ต่อเนื่องไปถึงชนรุ่นต่อไปอย่างต่อเนื่องและดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ การพัฒนาที่ยั่งยืนใน ส่วนของมิติทางการเมือง ต้องส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ ในส่วน ของภาคเศรษฐกิจต้องการสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็น กิจกรรมเกี่ยวข้องกับการค้า การอุตสาหกรรม และการเงิน ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ซึ่งจะเป็นเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในลักษณะ เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม ฯลฯ จำเป็นต้องคำนึงถึง การคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วยโดยตลอด ระบบการบริหารหรือระบบราชการที่มี ศักยภาพ มีความยืดหยุ่น สามารถตรวจสอบและ แก้ไขปรับปรุงตนเองได้ การดำเนินการ ดังกล่าวจะมีประสิทธิภาพได้ ต้องใช้บริบทของการศึกษาเป็นเครื่องมือโดยคำนึงถึงการ จัดหลักสูตรทางสิ่งแวดล้อมศึกษา และประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมทางการศึกษา และได้รับ การเรียนรู้ในระดับพื้นฐานอย่างแท้จริง

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีแนวทางการพัฒนาคน ด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ได้แก่ วินัย ฯลฯ ด้านจิตใจ ได้แก่ คุณธรรม ความสุข ฯลฯ ด้านปัญญา ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ เหตุผล การเข้าถึงความจริง ฯลฯ กระบวนการศึกษาต้องมีทั้งพัฒนาการและบูรณาการ โดยระบบการฝึกอบรมคน เรียกว่า สิกขา เป็นหลักแห่งการพัฒนาการ ส่วนหลักธรรม คำสอน

ของพระพุทธเจ้าที่จัดเป็นหมวดและแต่ละหมวดต้องปฏิบัติให้ครบชุด อย่างประสานกลมกลืนกัน เป็นหลักบูรณาการ

๔. ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ คือ คำนวนแทนค่าด้วยตัวเลขตามหลักการวิธีเศรษฐศาสตร์ ปัจจุบันการหาค่าการพัฒนาที่ยั่งยืนยังอยู่ระหว่างการพัฒนาเพื่อหาวิธีที่สามารถแทนค่าได้แม่นยำตรงตามความเป็นจริง

ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เกณฑ์มาตรฐานขั้นพื้นฐานที่หลักการทางพระพุทธศาสนาใช้วัดการพัฒนา ถึงการบรรลุผลสำเร็จนั้น คือ การไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คนที่พัฒนาไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น อันมาจากสุขภาวะองค์รวมความรู้ความเข้าใจว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพ ด้านสังคม การพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาปัญญา เมื่อข้ามพ้นการเบียดเบียนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งโลก

๕. อุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับอุปสรรคการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

อุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ ได้แก่ ๑) รากฐานแนวความคิดแบบตะวันตก ซึ่งแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ ๒) จริยธรรมแบบประนีประนอมเป็นการยุติปัญหาชั่วคราวไม่ยั่งยืน ๓) ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมส่งเสริมการแข่งขันทางการค้าเร่งการอุปโภคบริโภค

อุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แก่ ๑) ปปัญจธรรม ได้แก่ ตัณหา มานะ ทิฎฐิ ๒) มิจฉาทิฎฐิ ๓) การแก้ปัญหาแยกส่วนไม่ต่อเนื่อง

๖. ประโยชน์จากการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกับประโยชน์จากการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ เกิดแนวความคิดใหม่ที่มีเป้าหมายให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมโลกของการพัฒนาเพื่อมุ่งแก้ไขปรับปรุงการพัฒนาแบบที่เรียกว่า "ยั่งยืน" ขึ้นมาแทนการพัฒนาแบบเดิมที่มุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเดียวย่างยิ่ง เชิงโครงสร้างภายนอกขององค์กรโลก มีการสร้างองค์กรเครือข่าย ระบบโครงสร้างในรูปแบบที่ดี มีขั้นตอนเป็นระเบียบ ระบบที่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน และมีการติดต่อกันบนความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนานาประเทศในระดับร่วมมือประสานนโยบายต่อกัน เกิดเศรษฐกิจสีเขียวที่เริ่มเน้นการบอกกล่าวเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้น เพื่อ

กระตุ้นเตือนในประชากรระมัดระวังในการเสพบริโภคมากขึ้น มีการดำเนินการในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการช่วยเหลือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในระดับพื้นฐานที่กระจายกว้างขวางขึ้น ทางระบบเศรษฐกิจที่เป็นกลุ่มๆ ทั่วทุกทวีป ด้วยวิธีการแทรก เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่นส่งเสริมการขายเรื่องอุปโภคบริโภคที่ไม่ทำลายธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ หรือต่อสู้อนามัยมากขึ้นเป็นลำดับตามแนวราบ

ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพรพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธมีประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างถาวรากถอนโค่น เมื่อคนบรรลุถึงอิสระภายในก็จะมีท่าทีที่ตรงตาม เกื้อกูลประสานกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อมและรวมทั้งเพื่อนมนุษย์ ซึ่งประสานความสุขจากอิสรภาพที่แท้จริงเช่นกัน การพัฒนาที่ถึงพร้อม พ้นจากความยึดติดในสิ่งปรุงแต่งอันไร้แก่นสารใช้พลังงานชีวิตสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่โลก ดนที่พัฒนาแนวพุทธถือว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนเต็มคนแล้วนั้น จะเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสานเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่คือ ธรรมชาติ สังคม และ เทคโนโลยี ในระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีอย่างต่อเนื่องสืบไป สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธโลกจะมีสันติสุข การพัฒนาปัญญาชีวิตที่ได้รับการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบพุทธเป็นชีวิตแห่งความสุขที่แท้ มีปัญญารู้แจ้งจริง ถึงขั้นทำให้หลุดพ้นเป็นอิสระจากสิ่งภายนอกโดยสิ้นเชิง เรียกว่า สุขแห่งนิพพาน

๕.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะใน ๒ ประเด็นหลัก คือ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติว่าควรนำไปใช้ในกรณีใดบ้างที่เห็นว่ามีมีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวันและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าในแง่มุมอื่นๆ มีสาระของข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

พระพุทธศาสนามีคำสอนที่มีหลักการแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน และมีวิธีการพัฒนาที่เป็นระบบครอบคลุมเป็นมาตรฐานในทุกด้านส่งผลให้เกิดความเกื้อกูลร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

ผู้วิจัยได้นำแนวความคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งสองแนวคิดมาประยุกต์เป็นรูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ นั้น จะมีความเป็นไปได้ หรือจะนำไปสู่การดำเนินการอย่างแท้จริงได้ ด้วยอาศัยองค์ประกอบหลายประการจากการวิจัยฉบับนี้ ซึ่งสามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายได้ ๖ ข้อ ดังนี้

๑. เรื่องวิสัยทัศน์ของผู้บริหารทั้งระดับประเทศ ระดับชุมชน และระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในวงการศึกษาคือให้ความสำคัญต่อหลักการพุทธศาสตร์อย่างแท้จริงเพียงใด

๒. เรื่องการพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชนในระดับครอบครัว สังคม และกว้างขวางระดับประเทศ และโลก เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่พุทธศาสนิกชนต้องพัฒนาสิ่งแวดล้อมเพราะพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องดีเยี่ยม

๓. เรื่องการกำหนดนโยบายด้านการศึกษา การจัดหลักสูตรการเรียนการสอนต้องดำเนินไปอย่างกลมกลืนกับหลักสูตรปกติ คือ มีการพัฒนาและบูรณาการอย่างต่อเนื่องทุกระดับการศึกษาในทุกหลักสูตรและตลอดเวลา เพื่อให้การพัฒนาแบบองค์รวมอยู่เสมอ

๔. เรื่องการแก้ไขปรับปรุงโครงสร้างของสังคมมีส่วนสอดคล้องต่อการพัฒนาเป็นอย่างมาก ในขณะที่เชื่อกันว่าการศึกษามีความสำคัญ แต่ปรากฏว่าระบบการพัฒนายังเน้นเศรษฐกิจและการเมืองเป็นอย่างมาก ฉะนั้น การพัฒนาการศึกษาจึงไม่ปรากฏว่าเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงมาโดยตลอด

๕. เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การใช้กลไกทางการตลาด มีความเชื่อมั่นในพลังเทคโนโลยีและความไม่สิ้นสุดของทรัพยากรเป็นความพยายามจากการตั้งสมมุติฐานที่คลาดเคลื่อน เป้าหมายจึงผิดพลาดตามมามาก การคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นภารกิจที่มีความสำคัญระดับสูง จึงควรส่งเสริม Recycling การลดมลภาวะและการใช้เทคโนโลยีที่ไม่ก่อให้เกิดของเสียต่อสุขภาพ และอากาศ

๖. เรื่องการพัฒนาคน ต้องพัฒนาแบบองค์รวม ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่มีระบบการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคนตลอดชีวิต หมายถึง ชีวิตคือ การศึกษา การดำเนินชีวิตที่ดี จึงต้องมีการฝึกฝน พัฒนาตลอดเวลา ทั้งทางกาย วาจา และอินทรีย์ทั้ง ๕ (ศีล) ด้านจิตใจ (สมาธิ) ด้านปัญญา ที่รวมเรียกว่า ไตรสิกขา และ ภาวนา ๔

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ปัญหาสิ่งแวดล้อม เวลานี้ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่คุกคามความอยู่รอดของชีวิตมนุษย์ และยังไม่เห็นทางปลอดโปร่งว่าจะแก้ไขได้ ปัญหาสองอย่างนี้ มนุษย์ติดตันที่สุดจนกลายเป็นปัญหาของโลกแล้วในที่สุด ผู้เชี่ยวชาญด้านการเปลี่ยนแปลงอากาศให้ความเห็นว่าสายเกินกว่าจะแก้ไขปัญหาโลกร้อนได้แล้ว และมีคำแนะนำในบทความรวมทั้งหนังสือเผยแพร่ว่า แนวทางของพระพุทธศาสนาคือทางรอด ของชาวลโลก

๑. เริ่มต้นที่การพัฒนามนุษย์ ด้วยเครื่องมือที่มีอยู่แล้วตั้งนี้ มนุษย์ทุกคนมีความรู้สึกในการรับรู้สิ่งต่างๆ ที่เข้ามากระทบสัมผัสจากภายนอก ด้วยช่องทาง ๖ ชนิด ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อกระทบกับเครื่องมืออันเป็นช่องทางทั้ง ๖ ชนิดนี้เท่านั้นเกิด

ความรู้สึกที่เป็นการรับรู้และการเรียนรู้ มนุษย์จะได้รับความรู้จากการรับรู้นี้ หรือไม่ มีตัวแปรที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยบางประการ เช่น โยนิโสมนสิการ ความเพียร เป็นต้น

๒. ฝึกพัฒนาความสามารถที่จะหาความสุขที่หาง่าย กว่าการเล่นพม่าเรอความสุข พัฒนาการให้รู้จักใช้เทคโนโลยีให้ได้รับประโยชน์เกื้อกูล เกิดความรู้ความคิดใหม่เพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคม จึงนับว่าคนมีความสามารถรับ เข้าใจ จับประเด็น และ สื่อสารเป็นสร้างความคิด ความเห็นใหม่

๓. ให้ความสำคัญในการศึกษาเรียนรู้จากวิธีการดำเนินชีวิตการของพระสงฆ์ พระธรรมวินัยทั้งหมดแสดงไว้เพื่อความเกื้อกูลธรรมชาติแวดล้อมแล้วทั้งสิ้น พระสงฆ์ ท่านได้ฯ เสียสละมาก เพราะสิกขาบทมาก ตั้งแต่การบริโภคปัจจัย ๔ พระพุทธศาสนาสอนให้บริโภคด้วยปัญญา ใช้สอยทรัพยากรสนองความต้องการแบบที่เป็นฉันทะ รู้ประโยชน์ ด้วย มัตตัญญุตตา (รู้จักประมาณ) การใช้สอยอย่างพอเหมาะแก่การดำรงชีวิต

๔. ให้การศึกษาในขั้นพื้นฐานตลอดจนถึงระดับสูงเรื่องประโยชน์ของธรรมชาติแวดล้อมให้มากขึ้น เช่น การปลูกต้นไม้ องค์กรเครือข่ายเรื่องต้นไม้ขอให้นำเสนอความรู้เรื่องประโยชน์ของต้นไม้ทุกต้น ทรนรงค์ส่งเสริมการปลูกต้นไม้โดยทั่วไปและเลือกต้นไม้ที่ปลูกในสถานที่ต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เช่น จัดตั้งองค์กรเครือข่ายปลูกต้นไม้อย่างเป็นรูปธรรม มีตัวอย่างในประเทศแห่งแล้งเช่น ประเทศสิงคโปร์ และตัวอย่างประเทศที่มีความนิยมชมชอบ และเห็นความสำคัญของต้นไม้ตลอดมาเช่น ประเทศสวีตเซอร์แลนด์ มีเอกลักษณ์อย่างชัดเจนคือประชาชนทุกบ้านปลูกต้นไม้ไว้ที่หน้าต่างและบริเวณประตูบ้าน

๕. ส่งเสริมสนับสนุนสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ที่ใช้วิธีการปลูกตามวิธีธรรมชาติปลอดสารเคมีกันโดยทั่วไป แต่ปรากฏว่าผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่ได้จากการปลูกด้วยวิธีทางธรรมชาติที่ปลอดสารเคมีนั้น แม้จะมีประชาชนให้ความสนใจและต้องการบริโภคกันมาก แต่กลับมีราคาแพงมากกว่า ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่ใช้สารเคมี จึงต้องร่วมมือกันแก้ไขปรับปรุงกลไกทางการตลาดให้เอื้อต่อการหันกลับมาใช้วิธีการทางธรรมชาติ

๖. ส่งเสริมใช้ผลิตภัณฑ์บรรจุภัณฑ์สำหรับห่อสินค้า ใส่สินค้า ด้วยผลิตภัณฑ์ทางธรรมชาติ แต่เป็นที่น่าเห็นใจเพราะประชาชนหาซื้อได้ยากกว่าผลิตภัณฑ์ที่ทำจากพลาสติกที่ย่อยสลายยากมากและสร้างปัญหามลพิษขยะ ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการทำลาย ในทางตรงข้ามผลิตภัณฑ์บรรจุภัณฑ์ที่ทำจากธรรมชาติมีต้นทุนการผลิตสูงก็จริงอยู่แต่ทนทานและไม่เกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม ไม่มีค่าใช้จ่ายในการทำลายขยะส่วนนี้เลย จึงนับได้ว่ามีประโยชน์มากกว่า

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเป็นแนวทางในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๑. ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย ซึ่งสามารถศึกษาวิจัยได้ตามระเบียบวิจัยแบบเชิงปริมาณ หรือเชิงคุณภาพ
๒. ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในการธรรมวินัยของพระสงฆ์
๓. ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในการอนุรักษ์ธรรมชาติ
๔. ศึกษาวิเคราะห์มิติปัญญาตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา
๕. ศึกษาวิเคราะห์ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง ๔๕ เล่ม.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

กรมการศาสนา, กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน ตอน ว่าด้วยพระสูตร.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๒.

_____ . ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

_____ . พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ (อจท.), ๒๕๓๘.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

การศาสนา, กรม. พระพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๑๓.

กรมพัฒนาที่ดิน. การประเมินการสูญเสียดินในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร :
กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๕.

คณะนักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ศึกษาศาสตร์และสัมพันธ์ วิชาเอกการเลขานุการคณะบริหารธุรกิจ สถาบัน
เทคโนโลยีราชมงคล : วิทยุทัศน์ไทย 2020. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, ๒๕๓๙.

คริส แอ็บบอต, พอล โรเจอร์ส, จอห์น สโลโบดา. **เผชิญภัยคุกคามโลก : ศตวรรษที่ 21 กับความมั่นคงที่ยั่งยืน.** แปลโดย สุนทรี เกียรติประจักษ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

จักรพันธ์ ปัญจะสุวรรณ. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเอสพรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๔๕.

ชนิตา รัชพลเมือง. **การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส. พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒.

เชิดชาย เหล่าหล้า, พล.ต. **สหประชาชาติ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เกษมสัมพันธ์การพิมพ์, ๒๕๑๖.

ชัยนาม ดิสถาพร. **การป้องกันการแพร่กระจายของดินเค็มในประเทศไทย.** ที่ระลึกครบรอบ ๔๐ ปี กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๔๖.

_____ . **จริยศาสตร์ สภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ดริคเกอร์ ปีเตอร์. **โลกใหม่ไร้พรมแดน.** แปลโดย สุเรษฐ บัวชาติ. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๓๗.

ดาณูภา ไชยพรธรรม. **โลกร้อนสัญญาณแห่งหายนะ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มายิก, ๒๕๓๗.

เดชา สัมฤทธิ์ มนู ศรีขจร สุทธิม์ ปลัดสงคราม และ กิตติมา ศิวอาทิตย์กุล. **การศึกษาการชะล้างพังทลายของดินและการพัฒนาธาตุอาหารพืชจากชุดดินต่าง ๆ.** กรุงเทพมหานคร : กรมพัฒนาที่ดิน กองอนุรักษ์ดินและน้ำ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๔๐.

เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. **โลกาภิวัตน์ 2000.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๓๗.

ธรรมรักษา. **พระไตรปิฎก ฉบับชาวบ้าน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๔๐.

เนืองน้อย บุญเนตร. **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

บัณฑิต คงอินทร์. **รุก-รับ โลกร้อนก่อนหายนะ.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มติชน, ๒๕๕๐.

บุญเลิศ ผาสุก. **การประมงในน่านน้ำไทย ในอนาคตประมงไทย.** ผลการสัมมนาความร่วมมือภาครัฐและเอกชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ พลพันธ์การพิมพ์, ๒๕๓๐.

บรรจบ บรรณรุจิ. **จิต!, มโน!, วิญญาณ!**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

บรรจบ บรรณรุจิ. **ปฏิจสมุปบาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ พรบุญการ
พิมพ์, ๒๕๓๘.

บริษัท ซีเทค อินเทอร์เน็ตเนชั่นแนล จำกัด. **โครงการศึกษาเพื่อจัดอันดับความสำคัญการ
จัดการน้ำเสียชุมชน**. รายงานเสนอต่อสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม.
กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๘.

บริษัท เทสโก้ จำกัด. **แผนหลักเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรมของประเทศไทย
และแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขต
กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล**. กรุงเทพมหานคร : กรมควบคุมมลพิษ
กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๖.

ประภาศรี สีหอำไพ. **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ประเวศ วะสี, ศ.น.พ. และคณะ. **พระพุทธศาสนา กับ จิตวิญญาณสังคมไทย** ประเด็นวิจัย
ศาสนาและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๙.

ประสาน ต่างใจ น.พ. **ศตวรรษใหม่ : โลกไม่ต้องการมนุษย์อีกแล้ว**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๓.

ประสาร ทองภักดี. **พุทธวิธีการสอน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ อักษรสาสน์, ๒๕๑๔.

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์. **เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ผู้อำนวยการเพื่อปรับโครงสร้างบริหารจัดการและองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม. **สิ่งแวดล้อมและ
การพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

_____ . **กรอบแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔

พงษ์พิสิฏฐ์ วิเศษกุล ดร. **เศรษฐกิจเขียวและใส เศรษฐกิจพอเพียงสำหรับประเทศไทยใน
เรือนกระจก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มติชน, ๒๕๕๑.

พระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช (สุวฑฺฒโน). **หลักพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

- พระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. รัตนพิทักษ์นิติศการศึกษาศึกษา.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
(มหาชน), ๒๕๔๒.
- พระเทพเวที (ประยูรฯ ปยุตโต). ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๙.
- พระเทพเวที (ประยูรฯ ปยุตโต). ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- พระธรรมปิฎก (ประยูรฯ.ปยุตโต). พุทธธรรม. (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- _____ . การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development). พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สหธรรมิก, ๒๕๔๑.
- _____ . การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ สหธรรมิก, ๒๕๔๑.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____ . รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- _____ . วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม,
๒๕๔๗.
- _____ . จะพัฒนาคนกันอย่างไร หลักแม่บทของการพัฒนาคน. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- _____ . ต้องฟื้นวัด ให้ชนบทพัฒนาสังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,
๒๕๔๖.
- _____ . พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ พิมพ์สวย, ๒๕๔๔.
- _____ . พุทธศาสน์กับการแนะแนว. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- _____ . จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- _____ . สู่การศึกษาแนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๙.

- _____ . มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๒.
- _____ . ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้. พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
- _____ . พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการปกครอง, ๒๕๔๐.
- _____ . สมานัฐฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๗.
- _____ . สัมมาสมาธิ และสมาธิแบบพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- _____ . ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์สวย, ๒๕๔๘.
- _____ . ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.
- _____ . พัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยจิตวิทยาแบบยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สหธรรมิก, ๒๕๔๓.
- _____ . เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- _____ . ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สหธรรมิก, ๒๕๔๓.
- _____ . การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สหธรรมิก, ๒๕๔๒.
- _____ . การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- _____ . การศึกษาเพื่อสันติภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.
- _____ . จากจิตวิทยาสู่จิตภาวนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๖.
- _____ . คนไทยกับป่า. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗.
- _____ . คนไทยกับเทคโนโลยี. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๘.

- _____ . **สุขภาพของครัวเรือนแนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙.
- _____ . **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๙.
- _____ . **อมฤตพจนาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๔๘.
- _____ . **คนไทยสู่ยุคไอที**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐.
- _____ . **ไอที ภายใต้วินัยธรรมแห่งปัญญา (ศาสนากับยุคโลกาภิวัตน์)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขานุการ คณะกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ, ๒๕๓๘.
- _____ . **โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๘.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๒.
- _____ . **ความสุขของครอบครัว คือสันติสุขของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมมจิตโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก, ๒๕๓๘.
- _____ . **วาทะธรรม ว่าด้วย สันติภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัทออฟเซ็ท ครีเอชั่น จำกัด, ๒๕๔๙.
- พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ). (วัดโสมนัสวิหาร). **หลักธรรมสำหรับพัฒนาชีวิต. ภาคที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา โรงพิมพ์ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๖.
- พระศาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน). **พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๑๐.
- พุทธทาสภิกขุ. **แก่นพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา, ม.ป.ป.
- เพชรลดา สิงหเสนี. **โลกยืนด้วย GEN Y**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สายธาร, ๒๕๕๑.
- พอล เคเนดี. **สู่ศตวรรษที่ 21**. แปลโดย สุรเชษฐ บัวชาติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยเพรส แอนด์ พริ้นท์, ๒๕๔๐.
- พริตจ็อง คาปร้า. **มองความจริงด้วยทัศนะใหม่ จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่มที่ ๑ เรื่อง ทัศนะแม่บทเพื่อการปฏิวัติวัฒนธรรมแบบใหม่**. แปลโดย พระประชา ปสนนธมฺโม, พระไพศาลวิสาโล, สันติสุข โสภณสิริ, รสนา โตสิตระกูล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๔.

มานพ เมฆประยูรทอง. องค์การสหประชาชาติ. สมาคมสหประชาชาติแห่งประเทศไทย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทคนิค 19, ๒๕๓๘.

_____. **เรื่องหน้ารัฐเกี่ยวกับสหประชาชาติ** : สมาคมสหประชาชาติแห่งประเทศไทย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทคนิค 19, ๒๕๓๒, ๒๕๓๓.

_____. **สหประชาชาติกับการเมืองและการพัฒนา**: สมาคมสหประชาชาติแห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์เทคนิค 19, ๒๕๓๕.

_____. **สหประชาชาติ : สันติภาพและการพัฒนา**: สมาคมสหประชาชาติแห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์เทคนิค 19, ๒๕๓๘

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. **โครงการศึกษา ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ สาขาสื่อสาร.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๒๗.

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ. **การศึกษาเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยในการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ศึกษากรณีหลักเกณฑ์และเครื่องชี้วัด.** กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

มนูญ วงศ์นารี. **ธรรมชาติกับชีวิตที่สมบูรณ์ของมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ นภาพัฒน์ การพิมพ์. ๒๕๒๕.

Michael Keating. **แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.** แปลโดย กระทรวงการต่างประเทศ และสมาคมเพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ อมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), ๒๕๓๗.

ระวี ภาวิไล. **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัท พิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๔๘.

วไลพร ภาภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. **จิตวิทยาพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ม.ป.ป.

วศิน อินทสระ. **พุทธวิธีในการสอน.** กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗

_____. **เพื่อชีวิตที่ดี.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อมรรการพิมพ์, ๒๕๒๗.

_____. **หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท).** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สภาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

วินัย วีระวัฒน์ นานนท์, รศ.ดร. บานชื่น สีพันผ่อง. **สิ่งแวดล้อมศึกษา(ฉบับต้นแบบ).** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๓๘.

วิฑูรย์ ปัญญากุลิ. ธนาคารโลก พัฒนาการ และผลกระทบ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ทางใหม่, ๒๕๓๔.

สาธิต จรรยาสวัสดิ์. การคำนวณดัชนีสวัสดิการทางเศรษฐกิจยั่งยืนสำหรับประเทศไทย.
วิทยานิพนธ์ คณะพัฒนาเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๒.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.
๒๕๔๐. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๐.

สุชาวัลย์ เสถียรไทย และคณะ. ธรรมาภิบาล (Good Governance) และ การมีส่วนร่วมของ
ประชาชน (Public Participation) ในกระบวนการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๖.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พระไตรปิฎกวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ รุ่งแสงการพิมพ์,
๒๕๓๐.

_____ . พุทธวจนะในธรรมบทแปล. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

สุนน อมรวิวัฒน์. การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.

_____ . การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓.

สุจิตรา อ่อนค้อม ดร. การสร้างสันติภาพโลกแบบยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ หจก. หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๖.

สมัชชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา (S&T 2020). วิสัยทัศน์วิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีไทย 2020. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สำนักงานพัฒนา
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๔๓.

Susumu Yoda. ไตรวิฤติ : ปัญหาหลักสามประการที่กำลังคุกคามการอยู่รอดของโลก
Trilemma : Three Major Problem Threatening World Survival. แปลโดย ทวีป
ชัยสมภพ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ อันดับที่ 191 กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖.

อัล กอร์. โลกร้อน ความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง. แปลโดย คุณากร วาณิชย์วิรุพห์. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐.

_____ . OUR CHOICE ปฏิบัติการกู้โลกร้อนทางเลือกสู่ทางรอดแบบยั่งยืน. แปลโดย
บัณฑิต คงอินทร์ สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐.

Eugene Linnden. **เพชรฆาตอารยธรรม: ชะตากรรมมนุษยชาติ ภายใต้บงการภูมิอากาศ.** แปลโดย คุณากร วาณิชย์วิรุพห์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. โรงพิมพ์ มติชนปากเกร็ด : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐.

E.F.Schumacher. **เล็กแต่น้อย การศึกษาเศรษฐศาสตร์โดยให้ความสำคัญกับผู้คน.** แปลโดย กษิร ชีพเป็นสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา, ๒๕๔๙.

อาลิซาเบธ โรเจอร์ส และโรมัส เอ็ม คอสทิจเณ. **The Green Book.** แปลโดย โทมัส สุขปรีชา, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐.

เฮอริเบต จิราเดต์. **ทำเมืองให้น่าอยู่.** แปลโดย คุณากร วาณิชวิรุพห์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรือนแก้ว, ๒๕๓๙.

(๒) บทความ :

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. การพัฒนาเทคโนโลยีกับแนวคิดทางพุทธศาสตร์. **วารสารเกษตรศาสตร์ สังคม** ปีที่ ๗, (๒๕๒๙) : ๑๒๘- ๑๔๒

_____ . พัฒนศึกษา : ศาสตร์และแนวคิด. **วารสารการศึกษาแห่งชาติ** ๑๗, ๔ (เมษายน- พฤษภาคม ๒๕๒๖) : ๖๐-๗๒.

ณัฐ ภมรประวัติ. คำนิยมใน อาริยา สันธุจรีวัตร (บรรณารักษ์). **สิ่งแวดล้อมกับโลก.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.พี.เอ็น. การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๘.

เนื่องน้อย บุญเนตร. จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมในพุทธศาสนา สำนักทางศาสนาที่หยั่งโยงสรรพสิ่งทั่วสากล. **วารสารร่วมพฤษภ.** ปีที่ ๑๓, ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน-ตุลาคม ๒๕๓๗) : ๗-๔๕.

ดิเรก ฤพษ์ร่าย. การประยุกต์ใช้แนวทางพุทธศาสนาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต. **วารสารเกษตรศาสตร์ (สังคม)** ปีที่ ๘ : (๒๕๓๐) : ๑๔๓-๑๕๔.

ทอมสัน คอย สวัสดิ. การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาอย่างยั่งยืน. โดย จอห์นาจากลอนดอน (นามแฝง). **โลกสีเขียว.** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๕ (พฤศจิกายน- ธันวาคม ๒๕๓๖) : ๔-๕.

นุชนาฏ เนตรประเสริฐศรี. แผนงานระยะกลางของยูเนสโก ปี ๑๙๙๖- ๒๐๐๑. แปลและเรียบเรียงจาก UNESCO'S Medium-Term Strategy 1996-2001. World Federation of UNESCO CLUB, Centers and Association. **ยูเนสโก คูริเย.** (เมษายน ๑๙๙๗) : ๓๑-๓๔ ; ๔๙-๕๐.

- ประไพพรรณ เอ็มซู. แปลและเรียบเรียง. ๒๕๓๑ : ปีเริ่มต้นของทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนา
วัฒนธรรม. วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ.
ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๓๐) : ๕๕-๖๑.
- ประสิทธิ์ นิธิติศยกุล. หลักเกณฑ์สิ่งแวดล้อมศึกษาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม. วารสารการ
ไฟฟ้าฝ่ายผลิต. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๘) : ๕๐-๖๐.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. การประยุกต์พุทธจริยศาสตร์กับสังคมไทย. พุทธศาสนศึกษา ปีที่ ๒, ฉบับ
ที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘) : ๕-๒๑.
- ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ ๘ : สู้ความยั่งยืน?. เสี่ยง
ชุมชน. ปีที่ ๓, (๒๕๓๘).
- พระครรรชิต คุณวโร. สุขภาวะองค์กรร่วมกับสิ่งแวดล้อม. เว็บไซต์ธรรมใต้โบสถ์. ๒๕๕๒.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). แง่คิดเรื่องปรัชญาการศึกษา. วารสารการศึกษาแห่งชาติ.
ปีที่ ๒๕, ฉบับที่ ๔ (เมษายน-พฤษภาคม, ๒๕๓๔) : ๓๓-๓๔.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

- กริสณา ขาวเขียว. “ การปรับปรุงบัญชีรายได้ประชาชาติ โดยคำนึงถึงต้นทุนการเสื่อมสิ้นและ
ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของทรัพยากรสาขาเหมืองแร่”. วิทยานิพนธ์
เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ดลพัฒน์ ยศธร. “ การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์”
วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดุษฎี สีตลวรารักษ์. “การศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนา ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก.
วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาหลักสูตรการสอน.
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาสง่า สุภโร (ณ ระนอง). “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุเพื่อ
พัฒนาสังคมไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระนิเทศ ญาณวีโร (ชิงหอม). “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตชาวทในพุทธปรัชญาเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระวราภรณ์ ชยากโร (พุลสวัสดิ์). “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังคมอุดมคติในทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. “การใช้การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ. “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิด เรื่องการพัฒนาปัญญาตามทฤษฎีของ พุทธทาสภิกขุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ :

ชนิดา รัชพลเมือง. **สังคมวิทยาศึกษา : สารัตถะแห่งแนวและทฤษฎี**. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

บรรจบ บรรณรุจิ. **พุทธธรรมในพระไตรปิฎก**. เอกสารประกอบคำบรรยายวิชา ๒๒๑, ๔๓๓ พุทธธรรมในพระไตรปิฎก. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พนม พงษ์ไพบูลย์. **ระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติ**. เอกสารวิจัยส่วนบุคคลเสนอต่อวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๓๓.

วราพร ศรีสุพรรณ ผศ. **การพัฒนาแบบยั่งยืน ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม**. (สัมมนาทางวิชาการ) คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2534.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติร่วมกับ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย และสถาบันแห่งเอเชีย. **โครงการพัฒนาดัชนีชีวิต การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย**, 2547.

๒. ภาษาอังกฤษ

Adler, Mortimrr J. **Reforming Education**. New York : Collier Books, 1988.

Andrew R.W. Jackson & Julie M. Jackson. **Environmental Science The Natural Environment and Human Impact England** : Ashford Colour press Ltd, Gosport, 2000.

- Aronowitz, Stanley, and Giroux, Henry A. **Postmodern Education**. Minneapolis, MN : University of Minnesota Press, 1991.
- Bennett, William J. **The De-valuing of America**. New York : Summit Books, 1992.
- Bernstein, Carl. "The Leisure Empire." **Time**, December 24, 1990.
- Brimelow, Peter. **Alien Nation**. New York : Random House, Inc., 1995.
- Boutros Boutros Ghali. **An Agenda for Development 1995**. The United Nation New York: 1995.
- Boutros Boutros Ghali. **An Agenda for Peace 1995**, The United Nation New York: 1995.
- Beown, Lester, et al. **State of the World**. New York : W. W. Norton & Co., 1984-1992.
- Chiras, Daniel D. **Environmental Science**. Redwood City, CA: The Benjamin/Cummings Publishing Co., Inc., 1991.
- Chua Thia-Eng and Louise Fallon Scura. **Managing A Sean' s Coastal Resources for Sustainable Development** : Manila, Philippines, 1991
- Colson, Chuck, and Eckerd, Jack. **Why America Doest' t Work**. Dallas : Word Publishing, 1991.
- Corson, Walter H., ed **The Global Ecology Handbook**. Boston: Beacon Press, 1990
- David Wheeler. **Human Resource Policies, Economic Growth, and Demographic Change in Developing Countries**.; Oxford, Great Britain: Oxford University, 1984.
- David W. Pearce and Jeremy J. Warford, **World without End**, Oxford, New York : Oxford University, 1993.
- Daniel Sitarz. **Agenda 21: TheEarth Summit Strategy to Save Our Planet**. United States. 1993.
- Durning, Alan. "Enough Is Enough." **Dollars & Sense**, June, 1991.
- D.V. Raman. **An Overview of Environment and Development** : Asia and the Pacific. BanRom, 1980.
- Earthworks Group, **50 Simple Things You Can Do to Save the Earth**. Berkeley, CA : Earthworks Press, 1989.
- Encyclopaedia Britannica, The New**. 15th ed. 32 vols. Chicago : Encyclopedia Britannica, Inc., 1988.
- Garten, Jeffrey E. **A Cold Peace**. New York : Times Books, 1992.

- Gore, Senator Al. **Earth in the Balance**. Boston : Houghton Mifflin Co., 1992.
- Gutfeld, Rose. “ Shades of Green.” **The Wall Street Journal**, August 2, 1991
- Hacker, Andrew. **Two Nations**. New York : Charles Scribner's Son, 1992.
- Haga, Michael William. **Taking Back America**. UAS : Acclaim Publishing Co., Inc., 1995.
- Hayward, Leremy W. **Shifting Worlds, Changing Minds**. Boston: New Science Library, 1987.
- Howe, Neil, and Strauss, Bill. **13th Gen**. New York : Vintage Books, 1993.
- Hughes, William, ed. **Western Civilization**. 2 Vols. Guilford, CT : The Dushkin Publishing Group' Inc., 1987.
- Inglehart, Ronald. **Culture Shift**. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1990
- Jerry L holechek. Richard A. Cole James T. Fisher. Raul Valdez Natural Resources, **Ecology, Economics, and Policy**. New Jersey : Courier Wesford 2003
- Lean, Geoffrey, and Hinrichsen, Don. **Atlas of the Environment**. Oxford, Great Britain : Helicon Publishing Ltd., 1992.
- Luttwak, Edward N. “ Is America on the Way Down?” **Commentary**, March, 1992.
- Mohan Munasiinghe and Rob Swart. Primer on Climante Chage and **Sustainable Development**. New York : Cambride University Press, 2005
- McRae, Hamish. **The World in 2020**. Boston : Harvard Business School Press, 1994.
- May, William W., ed. **Ethics and Higher Education**. New York : American Council on Education and Macmillan Publishing Co., 1990.
- Ministry of Science, Technology and Environment. **Thailand's Action for Sustainable Development** Thailand : Integrated Promotion Technology Co.,Ltd., 2000.
- Ministry of Science, **Sustainable Development** of Natural Resources Council of Thailand, 1988.
- Naisbitt, John. **Megatrends**. New York : Warner Books, Inc., 1984.
- _____ and Aburdene, Patricia. **Megatrends 2000**. New York : William Morrow and Company, 1990.
- Naisbitt, John. **Global Paradox**. New York : Avon Book, 1994.
- Ponting, Clive. **A green History of the World**. New York : St. Martin's Press, 1991.

- Reader's Digest Great Illustrated Dictionary.** 1st ed. 2 vols. London : The Reader's Digest Association Limited', 1984.
- Richardson, John E., ed. **Business Ethics 92/93.** Guilford, CT : The Dushkin Publishing Group, Inc., 1992.
- Rolston, Holmes. **Environmental Ethic.** Philadelphia : Temple University Press, 1988.
- Schlesinger, Jr., Arthur M. **The Disuniting of America.** New York : W.W. Norton & Company, 1992.
- Schlossstein, Steven. **The End of the American Century.** New York : Congdon & Weed, Inc., 1989.
- Skolnick, Jerome H., and Currie, Elliott. **Crisis in American Institutions.** New York : Harper Collins Publishers Inc., 1991.
- Tarnas, Richard. **The Passion of the Western Mind.** New York : Harmony Books, 1991.
- The United Nations Department of Public Information, **Human Rights : Question and Answers,** The United Nations, New York, 1993.
- The United Nations Department of Public Information, **Notes for Speakers : Human Rights,** The United Nations, New York, 1995.
- The United Nations Department of Public Information, **Notes for Speakers :The Advancement of Women,** The United Nations, New York, 1995.
- The United Nations Department of Public Information, **The United Nations and Cambodia, 1991-1995,** The United Nations, New York, 1995.
- The United Nations Department of Public Information, **Information Notes : United Nations Peace-Keeping,** The United Nations, New York, 1995.
- The United Nations Department of Public Information, **United Nations Peace-Keeping,** The United Nations, New York, 1995.
- Terkel, Studs. **Race.** New York : The New Press, 1992.
- Toffler, Alvin. **Power Shift.** New York : Bantam Books, 1991.
- Thailand's Action for Sustainable Development.
- Wolfe, Alan, ed. **America at century's End.** Berkeley, CA: University of California Press, Ltd., 1991.
- World Commission on Environment and Development. **Our Common Future.** Oxford, Great Britain: Oxford University Press, 1987, 2006.